

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΚΑΙ

ΦΥΛΟ

ΝΕΕΣ

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
ΙΣΟΤΗΤΑΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

28-29 ΜΑΡΤΙΟΥ 1998

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

**ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ**

28-29 ΜΑΡΤΙΟΥ 1998
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ (Κ.Ε.Θ.Ι.)

© : ΚΕΘΙ
ΜΟΥΣΑΙΟΥ 2 ΠΛΑΚΑ

Το πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε από το Κ.Ε.Θ.Ι., σε συνεργασία με τη Γενική Γραμματεία Ισότητας και εντάσσεται στο «Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής Κατάρτισης (ΕΠΕΑΕΚ)», που χρηματοδοτείται από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α΄ ΜΕΡΟΣ ΕΝΑΡΞΗ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ	10
ΕΝΑΡΞΗ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ Μ. Κουτσιλέου Γ.Γ.Ι.	11
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΕΘΙ <i>Στόχοι, Προγραμματισμός, Δράση Κ.Ε.Θ.Ι.</i>	
Α. Καραλή - Δημητριάδη Πρόεδρος Κ.Ε.Θ.Ι.	18
<i>Δομές στήριξης της Απασχόλησης και της Επαγγελματικής Κατάρτισης των γυναικών</i> Ε. Μάρη, Μ. Ζερβού.....	31

Β΄ ΜΕΡΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ

ΕΙΣΗΓΗΣΗ: « <i>Ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση. Δυνατότητες και προβλήματα στην ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών</i> » της Δ. Κογκίδου	41
ΕΙΣΗΓΗΣΗ: « <i>Τάσεις και αξίες για την ισότητα των φύλων στο σχολείο και μια πρόταση για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών</i> » της Β. Δεληγιάννη - Κουμτζή	48
ΕΙΣΗΓΗΣΗ: « <i>Ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση - μαρτυρία από την εμπειρία άλλων κρατών-μελών της Ε.Ε.</i> » της Α. Φούλε	55
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ της ερευνητικής εργασίας των εκπαιδευτικών προσχολικής και Α΄ Βάθμιας Εκπαίδευσης κατά την πειραματική εφαρμογή του προγράμματος σε σχολεία της Θεσσαλονίκης	59
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ της ερευνητικής εργασίας των εκπαιδευτιών Β΄ Βάθμιας Εκπαίδευσης κατά την πειραματική εφαρμογή του προγράμματος σε σχολεία της Θεσσαλονίκης	89
ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ	145

Γ' ΜΕΡΟΣ
ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ

ΕΙΣΗΓΗΣΗ: « <i>Το κοντί της Πανδώρας</i> » της Κ. Ρηγοπούλου	165
ΕΙΣΗΓΗΣΗ: « <i>Κορίτσια, Φυσικές Επιστήμες και Νέες Τεχνολογίες – Προβλήματα, αλλά και Προκλήσεις για το Μέλλον</i> » της Χ. Σολωμονίδου	169
ΕΙΣΗΓΗΣΗ: « <i>Αγορά εργασίας και νέες τεχνολογίες – σύγχρονα πεδία αντιθέσεων για την εκπαίδευση</i> ». του Κ. Ραβάνη	180
ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ: « <i>Συνδικαλιστικό Κίνημα και Ισότητα</i> ». της Φ. Σιάνου ..	187
ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΕΙΣ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	195

Α΄ ΜΕΡΟΣ
ΕΝΑΡΞΗ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΕΝΑΡΞΗ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

- Παρουσίαση των συμμετεχόντων προσώπων, φορέων και συνέδρων:
Η Γενική Γραμματέας της Ισότητας κα Μίκα Κουτσιλαίου, ο Γενικός Διευθυντής του Κ.Ε.Θ.Ι. κος Παναγιωτόπουλος, ο Διευθυντής Σπουδών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης κος Γούσης, ο κος Ζήσης Παπαδημητρίου, μέλος της πολιτικής γραμματείας του Δ.Η.Κ.Ι., η κα Σωσώ Αρβανίτη από την Πολιτική Άνοιξη, η κα Αβραμίδου από την Ένωση Γυναικών Ελλάδας, ο κος Κώστας Παγκαριώτας από το Εργατικό Κέντρο της Θεσσαλονίκης, η κα Δώρα Κάτανα από το Υπουργείο Ανάπτυξης εκ μέρους της Υφυπουργού Ανάπτυξης της κας Διαμαντοπούλου, ο Δήμαρχος Καλαμαριάς κος Λαζαρίδης, εκπρόσωποι από το Γραφείο Ισότητας από τα Τρίκαλα, από τη Ροδόπη Έβρου, από τη Καβάλα, από την Επιτροπή Ισότητας του Δήμου Τριανδρίας, από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης, από το Κέντρο της Unesco, από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο η κα Ψιρούκη, η κα Παπαγεωργίου και η κα Παρασκευά, εκπρόσωποι από τα Εκπαιδευτήρια Κοραή, από το Διδασκαλείο Γλινός, από το σύλλογο δασκάλων Θεσσαλονίκης «ο Αριστοτέλης», από πολλά γυμνάσια και σχολεία της Θεσσαλονίκης, από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, από το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης «Ελευθερίου Κορδελιού», από το 4ο Σύλλογο Θεσσαλονίκης των δασκάλων, από τη Β΄ Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Θεσσαλονίκης, από το 1ο Σύλλογο Θεσσαλονίκης και από το Πρόγραμμα Ελπίδα Έδεσσα.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Φ. Πετσάλνικος

Υπουργός Β. Ελλάδας

«Σας ευχαριστώ για τη πρόσκληση αλλά λόγω απουσίας μου δεν θα μπορέσω να παραβρεθώ στο Συνέδριό σας. Η διοργάνωση του συνεδρίου σας όμως πιστεύω πως αντιμετωπίζει μια ενδιαφέρουσα πτυχή της ισότητας των φύλων, που αναφέρεται στην εκπαίδευση και στις νέες τεχνολογίες. Η διαμόρφωση νέων συνθηκών στην εκπαίδευση, η πολυπλοκότητα των προβλημάτων, η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών και η πρόκληση του 2000, αναπροσδιορίζουν την εκπαιδευτική πραγματικότητα και απαιτούν αποτελεσματικότερους τρόπους αντιμετώπισης. Το πρόβλημα της ισότητας στη εκπαίδευση απαιτείται να αντιμετωπιστεί με νέα προγράμματα και καινοτόμες πρωτοβουλίες, οι οποίες θα κάνουν πράξη την ισότητα και θα διαμορφώνουν έναν εκπαιδευτικό πολιτισμό, που θα έχει ως βάση, την ισότιμη αντιμετώπιση των δύο φύλων. Ο προβληματισμός που θα αναπτυχθεί και τα συμπεράσματα, στα οποία θα καταλήξει το συνέδριό σας, πιστεύω πως θα συμβάλλουν προς αυτή την κατεύθυνση. Εύχομαι κάθε επιτυχία».

Σ. Μπένος

Υφυπουργός ΥΠΕΣΣΔΑ

«Αγαπητές φίλες και φίλοι, Εκπαίδευση, Ισότητα των δύο φύλων, Νέες Τεχνολογίες, τρία μείζονα θέματα σε μια ενιαία προοπτική, μια ωραία και χρήσιμη πρωτοβουλία, απόκριση στην πρόκληση του μέλλοντος. Καλή επιτυχία στο συνέδριό σας..»

Μ. Κουτσιλαίου

Γενική Γραμματέας Ισότητας

Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης

Είναι ένα συνέδριο τόσο κρίσιμο, σοβαρό και ουσιαστικό θα έλεγα, μιας και η εκπαίδευση είναι ένα πεδίο που ο αγώνας των γυναικών, για την απελευθέρωση τους και την ισότητα των δύο φύλων μπορεί να δικαιωθεί. Μέσα απ' την εκπαίδευση μπορούν να ανατραπούν δομές, στάσεις ζωής, φιλοσοφίες. Η εκπαίδευση είναι ένας χώρος εξαιρετικά προνομιούχος. Καλούμαστε σήμερα σ' αυτό το συνέδριο, μέσα από αυτά τα προγράμματα, που το Κ.Ε.Θ.Ι., με τη συνεργασία του Υπουργείου Παιδείας, έχει υλοποιήσει για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, να διαπιστώσουμε, πόσο πολύ το σχολείο επενεργεί σε αυτό το θέμα που λέγεται «ισότητα των δύο φύλων, ισότητα ευκαιριών».

Αν κάνουμε έναν απολογισμό θα δούμε ότι η μαζική είσοδος των γυναικών στην εκπαίδευση και η πρόσβαση τους σε αυτή, σε γενικές γραμμές έχει επιτευχθεί. Σε πολλές ηλικίες το μορφωτικό επίπεδο των γυναικών είναι ανώτερο και από αυτό των ανδρών. Τι σημαίνει όμως αυτό, για τη ζωή, για την εξέλιξη, για τη συμμετοχή των γυναικών στην παραγωγή, για τη συμμετοχή των γυναικών σε όλη την ανθρώπινη πορεία, σε όλες τις κοινωνικές διεργασίες; Πόσο πράγματι η ισότητα, μια από τις αξίες του συστήματος αξιών που διέπουν το σύστημα της χώρας, είναι μια αξία που κατακτάται μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα και την εκπαιδευτική διαδικασία, που τη βιώνουν τα παιδιά και που αφορά και στα δύο φύλα, και στα αγόρια και στα κορίτσια; Πόσο έτοιμοι είναι οι εκπαιδευτικοί; Έχει η εκπαιδευτική διαδικασία προνοήσει και για εκείνους, να τους παρέχει τα κατάλληλα εργαλεία, το κατάλληλο εκείνο οπλοστάσιο, ώστε να μπορούν πράγματι να θεωρήσουν την αρχή της ισότητας ως ένα ουσιαστικό θεμέλιο της διδασκαλίας τους και να διαπαιδαγωγήσουν συνολικά τα παιδιά – αγόρια και κορίτσια – προς την κατεύθυνση αυτή;

Αν παραδεχτούμε ότι το σχολείο είναι εκείνο το οποίο χαράζει στα νέα

παιδιά ένα πλέγμα αξιών και ταυτόχρονα τους δημιουργεί τις απόψεις, τις επιλογές, τους προσανατολισμούς όσον αφορά στο χώρο της παραγωγής, της εργασίας, στο χώρο των κοινωνικών διαδικασιών και διεργασιών, θα δούμε ότι μάλλον το σχολείο αναπαράγει την ανισότητα και όχι την ισότητα. Και αυτό πως το βλέπουμε; Από τη μία πλευρά, οι γυναίκες συμμετέχουν, τα κορίτσια συμμετέχουν σε όλες τις βαθμίδες με μεγάλη επιτυχία και με μεγάλους αριθμούς. Αυτό το απηχούν και τα εντυπωσιακά πρωτοσέλιδα, οι πρωτιές των κοριτσιών στις εισαγωγικές εξετάσεις στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα. Εάν παρακολουθήσουμε όμως την εξέλιξη των κοριτσιών μετά την τελευταία βαθμίδα των σπουδών τους, θα δούμε ότι πάλι στο χώρο της εργασίας, οι επιλογές, οι προσανατολισμοί και η εξέλιξη των γυναικών δεν είναι αυτές που οι ίδιες πόθησαν. Και αυτό σημαίνει κάτι. Σημαίνει ότι ο εκπαιδευτικός αλλά και επαγγελματικός προσανατολισμός των γυναικών εξακολουθεί να παραμένει μονομερής. Και αυτό είναι μια ευθύνη της πολιτείας, του εκπαιδευτικού συστήματος, εμάς των ίδιων και σας των εκπαιδευτικών. Γιατί άραγε η ισότητα θεωρείται ως δεδομένη; Γιατί ακόμα δεν έχουμε κατανοήσει ότι το νομικό πλαίσιο που δημιουργήθηκε μετά από τον αγώνα των γυναικών δεν ήταν αρκετό για να είναι σήμερα ουσιαστική η ισότητα γυναικών και ανδρών και κυρίως να οδηγεί σε μια άλλη στάση ζωής, σε άλλες συμπεριφορές, σε άλλα πρότυπα για τους άνδρες και τις γυναίκες; Τί σημαίνει αυτό; Το έχουμε αναλογιστεί ποτέ; Έχουμε κάνει έναν απολογισμό; Το εκπαιδευτικό μας σύστημα που πάσχει σε αυτό το σημείο; Μέσα σε αυτήν εδώ την αίθουσα και οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στο πρόγραμμα αλλά και πολλές κυρίες και κύριοι, που συμμετέχουν και έχουν αναλώσει τη ζωή τους τόσο στην έμφυλη διάσταση της εκπαίδευσης όσο στις ίσες ευκαιρίες και την ισότητα στην εκπαίδευση θα το ξέρουν καλά αυτό. Έχουν προηγηθεί πολλά συνέδρια, έχουν καταλήξει σε πορίσματα, έχουν βάλει τις βάσεις μιας πολιτικής που πρέπει να χαραχτεί, αλλά σήμερα πάλι είμαστε στο ίδιο σημείο και μάλιστα θα έλεγα σε πιο δύσκολο και πιο οριακό, αν σκεφτούμε ότι συνειδητοποιούμε την είσοδο των νέων τεχνολογιών, όπου αυτές θεωρούνται, όπως λένε όλα τα κείμενα, ως η κυρία αιτία, που η γυναίκα φεύγει από την παραγωγή. Δηλαδή, μια επινόηση, μια εφεύρεση, μια εξέλιξη του ανθρώπινου μυαλού αντί να χρησιμοποιείται προς όφελος των γυναικών χρησιμοποιείται μάλλον σε βάρος τους.

Ποιος προσανατολισμός υπάρχει σήμερα της εκπαιδευτικής πολιτικής, της εκπαιδευτικής διαδικασίας, του εκπαιδευτικού συστήματος; Πόσο είμαστε προετοιμασμένοι, η πολιτεία και κυρίως το Υπουργείο Παιδείας αλλά και το σύνολο της κυβέρνησης και η ίδια η Γραμματεία Ισότητας να έχουμε απαντήσεις σε όλα αυτά τα θέματα; Η Γενική Γραμματεία Ισότητας έχει

χαραγμένη πολιτική. Σήμερα αυτό που μπορεί να κάνει είναι αυτές οι διαπιστώσεις, και μερικές προσπάθειες, για να ξεκινήσει μια στενή συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας, για αναλυτικά προγράμματα, και το νέο γράψιμο βιβλίων. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι αντιμετωπίζεται το πρόβλημα. Γιατί αυτοί που γράφουν τα βιβλία ή αυτοί που κάνουν τα αναλυτικά προγράμματα είναι άραγε προετοιμασμένοι, έχουν κατακτήσει οι ίδιοι την αρχή της ισότητας, η οποία αποτελεί θεμελιακό λίθο της παρέμβασης τους; Και πως άλλωστε θα παρέμβει η Γενική Γραμματεία Ισότητας; Μόνο με το να ζητά η εκπαίδευση να είναι ο μοχλός εκείνος της κοινωνικοποίησης, που μπορεί να μεταβάλλει τις στάσεις και τις συμπεριφορές των ανθρώπων, ιδιαίτερα σήμερα που το σχολείο έχει ανταγωνιστές στη μετάδοση της γνώσης και στο πλέγμα των αξιών. Γιατί σήμερα ξέρουμε ότι η γνώση μεταδίδεται ταχύτατα. Ένα πλήθος πληροφοριών και άλλα μέσα συναγωνίζονται το σχολείο, και θεωρούνται ελκυστικότερα τραβώντας περισσότερο τη νέα γενιά. Το σχολείο καταφέρνει να διώχνει το παιδί, το ξέρουμε όλοι αυτό. Εσείς είσαστε δάσκαλοι και καθηγητές, και εμείς μπορεί να είμαστε μάνες και πατεράδες και ξέρουμε καλά τι συμβαίνει. Πως λοιπόν θα συμφιλώσουμε το παιδί με αυτό το πλέγμα των αξιών, πως θα το συμφιλώσουμε ώστε να αποκτήσει τη γνώση μέσα από επεξεργασία, να γίνει κάτοχος αυτών των γνώσεων; Και μπορούν αυτές οι ιδέες, της δικαιοσύνης, της ισότητας, της δημοκρατίας, της ελευθερίας, να έχουν την πραγματική τους έννοια και να μην είναι απλώς και μόνο λέξεις που τις επικαλούμαστε;

Πιστεύω ότι το συνέδριο αυτό θα συμβάλλει αποφασιστικά. Εκείνο όμως που πρέπει να πούμε ως Γενική Γραμματεία Ισότητας, είναι ότι πρέπει να προχωρήσουμε με πιο γρήγορους ρυθμούς. Ένα άλλο πολύ σημαντικό συνέδριο, που έγινε νομίζω πριν από 4 χρόνια, έπιασε όλες αυτές τις διαστάσεις και τις ανέλυσε με ειδικούς επιστήμονες, εμπειρογνώμονες, που ανάλωσαν τη ζωή τους ολόκληρη πάνω σε αυτό το θέμα της ισότητας των δύο φύλων, της ισότητας των ευκαιριών στην εκπαίδευση, ενός εκπαιδευτικού συστήματος που οδηγεί τους ανθρώπους σε μια άλλη κοινωνική διάσταση. Όμως και μετά από αυτό το τόσο σημαντικό συνέδριο, δεν έγιναν τόσα όσα θα 'πρεπε να γίνουν. Και η αγωνία η δικιά μας είναι τι χρόνοι χρειάζονται για να βαδίσουμε ταχύτατα προς τις αλλαγές αυτές; Βλέπουμε πως εξελίσσεται ο κόσμος. Εσείς αλλά και η πολιτεία πρέπει να προσαρμόσετε αυτό το εκπαιδευτικό σύστημα στη νέα κοινωνική πραγματικότητα. Γιατί αυτό μπορεί να συμβεί έξω από μας και χωρίς εμάς. Κι αυτό θα ήταν εγκληματικό, να κληρονομήσουμε, δηλαδή, στα παιδιά, τέτοιου είδους εργαλεία χωρίς να τα προετοιμάσουμε, βγάζοντας τα έτοιμα στη ζωή ανάπηρα με γνώσεις και πληροφορίες τις οποίες δεν θα έχουν καταφέρει να επεξεργαστούν.

Είναι πολύ χρήσιμο να συνεργαστούμε όλοι σε αυτή την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Μεταρρύθμιση η οποία βεβαίως έχει και το ιδεολογικό και το πολιτικό υπόβαθρο και στοχεύει σε ένα καλύτερο εκπαιδευτικό σύστημα με βάση αυτά που είπαμε, εάν έχει δηλαδή, μέσα το θέμα της ισότητας, εάν αυτή η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση αφορά στους άνδρες και στις γυναίκες, στα κορίτσια και στα αγόρια αδιακρίτως, εάν αναπτύσσει τις δεξιότητες και ανταποκρίνεται στις προσδοκίες και των δύο φύλων. Θα ήταν λοιπόν πολύ χρήσιμο να δούμε και να πιστοποιήσουμε αν αυτό συμβαίνει έτσι ή εάν σήμερα και αύριο μπορέσουμε, αυτά τα πορίσματα στα οποία εσείς θα καταλήξετε, να τα χρησιμοποιήσουμε εμβολιάζοντας μ' αυτά την πολιτική του Υπουργείου Παιδείας ώστε να έχουμε πράγματι μια παιδεία για όλους και για όλες. Για μια κοινωνία που θα ανατραπούν οι σχέσεις και οι δομές μέσα από αυτούς τους θεσμούς. Διότι η γυναίκα με τον αγώνα της ήταν ανατρεπτική των κοινωνικών δομών αλλά το παράδοξο είναι ότι το πολιτικό σύστημα προσαρμόστηκε στα αιτήματα των γυναικών. Οι κοινωνικές δομές όμως αργόσυρτα αλλάζουν. Άρα η εκπαίδευση και το εκπαιδευτικό σύστημα και γενικότερα η παιδεία μπορεί να παίξει ένα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση νέων προτύπων και γυναικών και ανδρών, που θα ανταποκριθούν και θα μπορέσουν να παρέμβουν στις εξελίξεις και όχι να οδηγηθούμε να τις ακολουθήσουμε μοιρολατρικά. Πιστεύω λοιπόν ότι το συνέδριο αυτό θα έχει μεγάλη σημασία και εμείς στην Γενική Γραμματεία Ισότητας, θέλουμε να χρησιμεύσει και ως πίεση για μια πολιτική που θα έχει γοργότερους ρυθμούς και θα απαιτήσει από την κυβέρνηση, από την πολιτική του Υπουργείου Παιδείας, να συμπεριλάβει το θέμα της ισότητας, και των ίσων ευκαιριών αλλά και να διαμόρφώσει άλλα πρότυπα ανδρών και γυναικών μέσα από την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Κυρία Πρόεδρε, κύριοι εισηγητές και κυρίες εισηγήτριες, κυρίες και κύριοι Σύεδροι εύχομαι καλή επιτυχία στο συνέδριο. Περιμένουμε τα πορίσματα σας και δεσμευόμαστε να ακολουθήσουμε τις προτάσεις σας και να έρθουμε αρωγοί στο έργο σας. Το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, πιστεύω, μπορεί να παίξει έναν ουσιαστικό ρόλο στο θέμα της ανάπτυξης των γυναικών, της θέσης τους στην εκπαίδευση, στην εργασία, στην απασχόληση, στις κοινωνικές διεργασίες, στην έρευνα γύρω από αυτά τα θέματα, στις γυναικείες σπουδές. Σας ευχαριστώ πολύ.

Π. Γούσης

Διευθυντής Σπουδών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης – Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων

Σας μεταφέρω το έντονο ενδιαφέρον της πολιτικής ηγεσίας για τα πορίσματα αυτού του συνεδρίου, που μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμη ύλη για τον εκπαιδευτικό μας σχεδιασμό, για τον εμπλουτισμό του περιεχομένου σπουδών, μιας και ξεκινάει τώρα μια πολύ μεγάλη διαδικασία ανανέωσης και εκσυγχρονισμού των αναλυτικών προγραμμάτων και βιβλίων. Στα πλαίσια των προσπαθειών που καταβάλλονται από το Υπουργείο Παιδείας για την ποιοτική αναβάθμιση της παρεχόμενης εκπαίδευσης στα παιδιά του ελληνικού λαού, εντάσσονται – εκτός από τη διαδικασία ανανέωσης και εκσυγχρονισμού των αναλυτικών προγραμμάτων και βιβλίων προκειμένου να ανταποκριθούν στις σύγχρονες εκπαιδευτικές απαιτήσεις – και τα επικουρικά προγράμματα τα οποία εφαρμόζονται σε επίπεδο πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και αφορούν την περιβαλλοντική εκπαίδευση, την αγωγή υγείας, την αγωγή του καταναλωτή, τον πολιτισμό, την διαπολιτισμική εκπαίδευση και ασφαλώς τα θέματα που έχουν σχέση με την ισότητα των δύο φύλων. Με όλες αυτές τις προγραμματισμένες δράσεις δημιουργούνται ουσιαστικές προϋποθέσεις για την έξοδο των σχολείων από τον κλοιό της εσωστρέφειας και της απομόνωσης και το άνοιγμα τους στην κοινωνία και τον πολιτισμό. Εκτός από την εφαρμογή των παραπάνω προγραμμάτων που εφαρμόζονται αυτόνομα σε επίπεδο πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης υπάρχουν αυτή τη στιγμή ερεθίσματα και προκλήσεις μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα και βιβλία, που προσεγγίζονται σε καθημερινή βάση. Μπορούν όμως αυτές οι προκλήσεις και αυτά τα ερεθίσματα να γίνουν περισσότερο σε θέματα που έχουν σχέση με την ισότητα των δύο φύλων. Με το βασικό νόμο 1566 του 85 για τη δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης υπάρχει ένας κυρίαρχος σκοπός που μιλάει για ολόπλευρη, ισόρροπη και αρμονική ανάπτυξη ψυχοσωματικών και πνευματικών δυνάμεων του μαθητή, ώστε ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή να εξελιχθεί σε ολοκληρωμένη προσωπικότητα και

να ζήσει δημιουργικά. Κανένα άλλο εκπαιδευτικό σύστημα δεν έχει σε εισαγωγικό νόμο, ένα τόσο προοδευτικό άνοιγμα. Ασφαλώς αυτό σηματοδοτεί την πορεία κάθε εκπαιδευτικού μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα και δεν τελειώνει η παρέμβαση του υπουργείου Παιδείας με έναν νόμο για τη δομή και λειτουργία της εκπαίδευσης. Συνεχίζεται αυτή η προσπάθεια μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα και τα βιβλία.

Σημαντικό ρόλο επίσης παίζει η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, η διαρκής επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, γιατί αυτοί καλούνται να κάνουν τη θεωρία πράξη και πρέπει να τους δώσουμε την δυνατότητα να το κάνουν αυτό με επιτυχία. Η εκπαιδευτική διαδικασία από τη φύση της δεν έχει και δεν μπορεί να έχει στατική μορφή. Ο εκπαιδευτικός σήμερα με την ταχύτατη τεχνολογική εξέλιξη και την έκρηξη των γνώσεων δεν μπορεί να μένει προσκολλημένος σε αρχικές τάσεις και θέσεις. Πρέπει να ενημερώνεται για τις εξελίξεις στο χώρο των επιστημών της αγωγής, να είναι ανοιχτός στις νέες εκπαιδευτικές προκλήσεις, ανοιχτός στην νέα γνώση, στις νέες μεθοδολογικές στρατηγικές και προσεγγίσεις, στις νέες ιδέες, για να μπορεί να προσεγγίζει με επιτυχία, συνθετότερα και πολυπλοκότερα προβλήματα, μέσα και έξω από την τάξη.

Η σχολική μονάδα πρέπει να γίνει ο εκπαιδευτικός πυρήνας όπου θα προσδιορίζεται και θα ασκείται το σύνολο των δράσεων για την ανάπτυξη στο μέγιστο δυνατό βαθμό κάθε ψυχοσωματικής και πνευματικής πτυχής της προσωπικότητας των μαθητών σε πλαίσια τοπικών, εθνικών και ευρωπαϊκών δυνατοτήτων. Η εκπαίδευση που θα παρέχει κάθε σχολική μονάδα σε όλα τα άτομα πρέπει να είναι ισότιμη, σύγχρονη και υψηλής ποιότητας. Αυτό σημαίνει ενδυνάμωση της σχολικής μονάδας και των παραγόντων που την συναποτελούν: εκπαιδευτικοί, επιμόρφωση εκπαιδευτικών, προγράμματα, μαθητές, γονείς, ώστε να μπορούν να διεκδικούν και να αναπτύσσουν τις καλύτερες δυνατές συνθήκες και δράσεις για την εκπλήρωση των σκοπών της εκπαίδευσης. Βρισκόμαστε μπροστά σε νέες και πολύ μεγάλες εκπαιδευτικές προκλήσεις, που απορρέουν από την κοινή μας πορεία με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Και πρέπει ως εκπαίδευση να προετοιμαστούμε σωστά και με γρήγορους ρυθμούς, για να απαντήσουμε με επιτυχία σε αυτές τις προκλήσεις.

Στην απαιτητική κοινωνία του σήμερα, την κοινωνία της γνώσης, της πληροφοροφόρησης, της τεχνολογικής εξέλιξης και την εκρηκτική κοινωνία του αύριο, θα μπορούν να σταθούν με επιτυχία τόσο σε τοπικό και εθνικό, όσο και σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, μόνο όσοι έμαθαν να συνεργάζονται, να κρίνουν, να δημιουργούν. Οι εκπαιδευτικές καινοτομίες και τα προγράμματα γενικά, που εισάγονται και εφαρμόζονται στο χώρο της εκπαίδευσης,

αποτελούν σημαντικές εκπαιδευτικές προτάσεις, που με την δυναμική τους μπορούν να επηρεάσουν ανατροφοδοτικά ολόκληρο το εκπαιδευτικό μας σύστημα, να ενεργοποιήσουν αδρανοποιημένες δυνάμεις του εκπαιδευτικού μας κόσμου και να συμβάλλουν στην ποιοτική βελτίωση της εκπαίδευσης γενικότερα.

Η επιτυχία αυτών των προγραμμάτων, όπως και κάθε προγράμματος εξαρτάται από την αγάπη των εκπαιδευτικών και την κατανόηση όλων όσων καλούνται να εφαρμόσουν αυτά τα προγράμματα. Και ασφαλώς εξαρτάται από την ενεργό συμμετοχή και στήριξη όλων των φορέων που εμπλέκονται στην εκπαιδευτική διαδικασία. Καλή επιτυχία στις εργασίες του συνεδρίου σας.

KΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

A. Καραλή - Δημητριάδη

Πρόεδρος Κ.Ε.Θ.Ι.

Στόχοι, Προγραμματισμός, δράση Κ.Ε.Θ.Ι.

Πριν τέσσερα χρόνια, τον Μάρτη του 1994 άρχισε να λειτουργεί το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, ένα ερευνητικό επιμορφωτικό κέντρο, νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, που εποπτεύεται και επιχορηγείται από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας και ανήκει στο Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης. Βασικός άξονας των δραστηριοτήτων που αναπτύχθηκαν στην τετραετία που πέρασε, ήταν η προώθηση της ισότητας ευκαιριών για τις γυναίκες σε όλους τους τομείς της κοινωνικοοικονομικής ζωής της χώρας μας. Η εμπειρία και η δράση του Κ.Ε.Θ.Ι. στην τετραετία που πέρασε μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: Υπήρξαν δράσεις επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και εξειδίκευσης των γυναικών, δημιουργία δομών στήριξης της απασχόλησης και πληροφόρηση, δικτύωση και έρευνα. Αυτές οι δραστηριότητες έγιναν, βέβαια, σε συνεργασία με φορείς και οργανισμούς, με υπουργεία, με γυναικείες οργανώσεις, στο πλαίσιο της κοινοτικής πρωτοβουλίας NOW και με στήριξη και συγχρηματοδότηση, όπως είπα πριν, της Γενικής Γραμματείας Ισότητας.

Ενδεικτικά, θα ήθελα, να αναφέρω τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και εξειδίκευσης για στελέχωση μονάδας πληροφόρησης των γυναικών για θέματα απασχόλησης, ανάπτυξη αγροτουριστικών συνεταιρισμών γυναικών, π.χ. αυτό που έγινε στα Μαστιχοχώρια της Χίου, που είναι η ανάπτυξη ενός διαφορετικού πολιτιστικού τουρισμού, κατάρτιση γυναικών σε θέματα ανάληψης πρωτοβουλιών απασχόλησης, δηλαδή κατάρτιση νέων γυναικών, ανέργων, για πολύ χρόνο άνεργες ή απολυμένες, για βιώσιμες επαγγελματικές πρωτοβουλίες. Υπήρξε πρόγραμμα για κατάρτιση γυναικών, για στελέχωση πολυδύναμων σταθμών νεολαίας και κέντρων

πληροφόρησης για τις αγρότισσες και πρόγραμμα ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών σε θέματα ισότητας ευκαιριών των δύο φύλων (είναι αυτό για το οποίο είμαστε σήμερα εδώ και που θα έχουμε την ευκαιρία στη συνέχεια της μέρας να ακούσουμε πολύ περισσότερα πράγματα). Σε ότι αφορά τις δομές στήριξης και της απασχόλησης των γυναικών, πολύ σύντομα αναφέρω τη δημιουργία αυτών των μονάδων του Κ.Ε.Θ.Ι., δηλαδή τη **Μονάδα πληροφόρησης γυναικών για θέματα απασχόλησης και επαγγελματικής κατάρτισης** και τη **Μονάδα τεκμηρίωσης πληροφορικής ανάλυσης για την απασχόληση και επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών**. Όπως είπα, αυτές οι μονάδες, για τις οποίες θα έχετε την ευκαιρία να ακούσετε αμέσως μετά από εμένα περισσότερα πράγματα, λειτουργούν στο Κ.Ε.Θ.Ι. στην Αθήνα, αλλά το 1998 προγραμματίζουμε να επεκταθούν και να λειτουργήσουν και στα παραρτήματα μας στη Θεσσαλονίκη και στην Πάτρα, και βέβαια, να συνδεθούν σταδιακά με φορείς στην περιφέρεια, για να έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης στην πληροφόρηση περισσότερες γυναίκες και βέβαια και όσοι άνδρες το επιθυμούν.

Σε ότι αφορά το τέταρτο μέρος της δραστηριότητας του Κ.Ε.Θ.Ι. για την προηγούμενη τετραετία, που έχει σχέση με την δικτύωση, την έρευνα, ή μελέτες, μπορώ να πω σύντομα δύο προγράμματα, που έγιναν. Το ένα ήταν η δικτύωση τοπικών πρωτοβουλιών ανάπτυξης επιχειρηματικότητας των γυναικών, με μια έκδοση καταλόγου για επιχειρήσεις που δημιουργήθηκαν από γυναίκες καθώς και το δίκτυο κέντρων φροντίδας και δημιουργικής απασχόλησης των παιδιών, προγράμματα των οποίων τη συνέχισή τους και για το 1998, πιστεύουμε και ελπίζουμε σύντομα να μπορούμε να ανακοινώσουμε.

Σε ότι αφορά τον τομέα της πληροφόρησης και της έρευνας, διοργανώθηκαν συνέδρια, ημερίδες, διημερίδες, που είχαν σαν στόχο, να ενημερώσουν για το τέταρτο μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα Κοινοτικής Δράσης, προώθησης της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ γυναικών και ανδρών, επίσης δράσεις πληροφόρησης για το τέταρτο μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα Κοινοτικής Δράσης για την ισότητα ευκαιριών μεταξύ γυναικών και ανδρών για την τετραετία 1996-2000. Επίσης ήταν το πρόγραμμα-μελέτη «Ολυμπιάς» για τις 12 περιφέρειες της χώρας, ένα επιχειρησιακό πλαίσιο μέτρων και προτάσεων για την ισότητα ευκαιριών και συμμετοχή των γυναικών στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη. Έτσι λοιπόν, πολύ σύντομα, μπορούμε να πούμε ότι στα 4 χρόνια λειτουργίας του το Κ.Ε.Θ.Ι. παρουσίασε ένα, σημαντικό έργο, απέκτησε μια πολύτιμη εμπειρία και τεχνογνωσία στην υλοποίηση δράσεων και εφαρμογής πολιτικών στον τομέα της Ισότητας και στην διαχείριση Κοινοτικών Προγραμμάτων σε τομείς κρίσιμους για την ανάπτυξη και την παρουσία του γυναικείου δυναμικού.

Οι προοπτικές του Κ.Ε.Θ.Ι. για το μέλλον είναι να αναπτύξει το ερευνητικό και επιστημονικό του έργο για θέματα ισότητας των δύο φύλων. Τρεις είναι οι βασικές προτεραιότητες μας για το ερευνητικό μας έργο μέσα στο χρόνο που έρχεται, που έχει σχέση με την ανεργία των γυναικών, έχει σχέση με την εργασία, με την αγορά εργασίας, δηλαδή να ερευνήσουμε τα θέματα υποαπασχόλησης, μερικής απασχόλησης, που κατά πολύ μεγαλύτερο ποσοστό πλήττουν τις γυναίκες, το γυναικείο δυναμικό. Επίσης έχουμε βάλει σαν προτεραιότητα, σαν ερευνητικό πρόγραμμα, την βία κατά των γυναικών. Ελπίζουμε ότι με τη βοήθεια και την συμπαράσταση και χρηματοδότηση της Γενικής Γραμματείας να αναπτυχθούμε και στην περιφέρεια, δημιουργώντας περισσότερα παραρτήματα για το Κ.Ε.Θ.Ι. Ένα άλλο φιλόδοξο πρόγραμμα ερευνητικό, το οποίο θέλουμε να πραγματοποιήσουμε, και νομίζω αύριο θα θιχτεί από πολλούς συνομιλητές, είναι για τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Είναι ένα μεγάλο ερευνητικό πρόγραμμα που θέλουμε να κάνουμε και πιστεύω να έχουμε τη δυνατότητα στην πρώτη φάση να δώσουμε τα πρώτα αποτελέσματα, για να μπορέσουμε από κει και πέρα να πραγματοποιήσουμε και πρόγραμμα δράσης και παρέμβασης.

Το Κ.Ε.Θ.Ι. σε αυτή την επόμενη τριετία, που έχει την ευθύνη το νέο διοικητικό συμβούλιο, θέλει να ενδυναμώσει την δράση του στην προαγωγή της ισότητας των ευκαιριών, στην απασχόληση και την οικονομική ανάπτυξη, με τον σχεδιασμό, την εφαρμογή, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση των προγραμμάτων για τις γυναίκες, πάντα έχοντας σαν προτεραιότητα τη διάδοση και εφαρμογή της ισότητας σε όλες τις πολιτικές για τα δύο φύλα, γιατί έτσι πιστεύουμε ότι θα έχουμε μια δημοκρατικότερη κοινωνία.

Τέλος προγραμματίζουμε την διεύρυνση των παραρτημάτων μας και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας εκτός από τη Θεσσαλονίκη και την Πάτρα καθώς και την πλήρη λειτουργία των μονάδων πληροφόρησης και τεκμηρίωσης σε σύνδεση και συνεργασία με όλους τους τοπικούς φορείς της περιφέρειας σε πανελλαδικό επίπεδο. Και βέβαια ειδικά η ομάδα τεκμηρίωσης, ήδη είναι σε σύνδεση με πολλά σχετικά με το Κ.Ε.Θ.Ι. ερευνητικά κέντρα, σε ευρωπαϊκό αλλά και διεθνές επίπεδο.

Έτσι λοιπόν το Κ.Ε.Θ.Ι. φιλοδοξεί να αναπτύξει και να διευρύνει τη δράση για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του παρόντος αλλά και να απαντήσει στις προκλήσεις του μέλλοντος.

Τελειώνοντας αυτή την σύντομη ενημέρωση για το Κ.Ε.Θ.Ι., και ελπίζω να μη σας κούρασα, θα ήθελα να καταθέσω εδώ κάποιες σκέψεις μου, που επικεντρώνονται στα θέματα τα οποία θίγει το συνέδριό μας. Και ας θεωρηθούν σαν ένας προβληματισμός ή αν θέλετε αφορμή για συζήτηση. Το θέμα του συνεδρίου μας είναι «Εκπαίδευση και νέες Τεχνολογίες». Μπορεί κα-

νείς να αναρωτηθεί, η επιστήμη και η τεχνολογία έχουν φύλο; Αυτή η ερώτηση πιστεύω ότι είναι ουσιώδης, για να διερωτηθούμε τελικά για το τι είναι επιστήμη και ποιές είναι οι σχέσεις εξουσίας στη σημερινή κοινωνία. Από τα 441 επιστημονικά βραβεία Νόμπελ της τελευταίας δεκαετίας, μόνο 11 έχουν δοθεί σε γυναίκες. Ποιος θυμάται άραγε το θεμελιώδη ρόλο που έπαιξε η γερμανίδα Έμι Νέδερ στο χώρο της μοντέρνας Άλγεβρας; Ή τη Σόνια Κοβαλένσκαγια την πρώτη γυναίκα καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο της Στοκχόλμης; Αυτή η απουσία των γυναικών από τον επιστημονικό χώρο θέτει ένα μείζον κοινωνικό πρόβλημα, το οποίο υπερβαίνει κατά πολύ, πιστεύω, τις θεωρίες αρχών. Αποτελεί πράγματι ένα θεμελιώδες κοινωνικό έλλειμμα μέσα σε ένα κόσμο όπου οι τεχνολογικές αλλαγές είναι εξαιρετικά γρήγορες. Πολλοί άνθρωποι αποκλείονται από τα κλιμάκια των σοβαρών αποφάσεων, σχετικά με τις τοποθεσίες του μέλλοντος και μεταξύ αυτών κατά κύριο λόγο οι γυναίκες. Δεν θα είχαμε πιστεύω δυσκολία στο να συμφωνήσουμε ότι ο αποκλεισμός των γυναικών από ένα επαγγελματικό πεδίο τόσο ουσιώδες, όσο ο τεχνολογικός και επιστημονικός τομέας, θέτει σε αμφισβήτηση την ισορροπία της άσκησης της εξουσίας σε μια χώρα. Παρόλα αυτά υπάρχουν οι αντιστάσεις. Στη Γαλλία, ενδεικτικά αναφέρω, το 1997 ήταν μια χρονιά που αφιερώθηκε στην επεξεργασία προτάσεων και λύσεων σχετικά με την ανησυχητική αυτή διαπίστωση. Το Μέλλον της Ισότητας, και οι Γυναίκες Διπλωματούχοι των Πανεπιστημίων, δύο βασικές ενώσεις γυναικών στη Γαλλία, πολλαπλασίασαν τη δράση τους με την ελπίδα να υποχρεώσουν το κοινό και τις αρχές να συνειδητοποιήσουν την απουσία των γυναικών από τα τεχνολογικά και επιστημονικά επαγγέλματα. Στο ίδιο πνεύμα η επιτροπή μηχανικών της Μεγάλης Βρετανίας, εδώ και αρκετά χρόνια επιδοτεί προγράμματα των οποίων ο στόχος είναι να καλλιεργήσει κλίσεις και θετικές τάσεις των γυναικών ως προς την επιστήμη της Μηχανολογίας.

Στις ΗΠΑ το τελευταίο διάστημα το MIT, το φημισμένο τεχνολογικό Ινστιτούτο της Μασαχουσέτης, προσπαθεί, να προσελκύσει όσο το δυνατόν περισσότερες φοιτήτριες. Μέσα λοιπόν στην προοπτική που ανοίγει αυτό το ζήτημα, που είναι ταυτόχρονα, αν θέλετε και ένα στοίχημα, ο ρόλος του εκπαιδευτικού συστήματος αναδύεται κυρίαρχος. Δεν θα είχαμε στη συνέχεια πρόβλημα, στο να συμφωνήσουμε ότι κάθε εκπαίδευση πρέπει να πλάθει αυτά τα μυαλά που είναι προικισμένα με γνώσεις αναγκαίες για να κατακτούν ασταμάτητα νέες γνώσεις και να προσαρμόζονται σε συνεχώς ανανεύμενες καταστάσεις. Αυτή η οικουμενική πρόθεση κάθε στιγμή ζητά ιδιαίτερους ορισμούς, με τις αλλαγές της επιστήμης, η οποία δεν σταματά να επαπροσδιορίζει την αναπαράσταση του φυσικού και κοινωνικού κόσμου.

Σε σχέση επίσης με τους μετασχηματισμούς του οικονομικού και κοινω-

νικού μας περιβάλλοντος, κυρίως δε τις αλλαγές που έχουν παρουσιαστεί στην αγορά εργασίας, λόγω των τεχνολογικών καινοτομιών και την αναδόμηση των βιομηχανικών, εμπορικών ή αγροτικών επιχειρήσεων. Αν θέλουμε πράγματι η τεχνολογία και η επιστήμη να πάψει να έχει φύλο, δεν θα πρέπει η διδασκαλία να χρησιμοποιήσει κάθε μέσο για να πολεμηθεί ο καταμερισμός της σχολικής εργασίας κατά φύλο, η οποία οδηγεί στην κοινωνική ιεράρχηση των μορφών εκπλήρωσης της; Με άλλα λόγια για κοινωνικούς και επιστημονικούς λόγους, οι οποίοι είναι αδιαχώριστοι, το εκπαιδευτικό σύστημα θα πρέπει να πολεμήσει όλες τις μορφές ιεράρχησης των πράξεων και των γνώσεων, ακόμα και τις πιο ισχνές, κυρίως δε εκείνες που εγκαθίστανται ανάμεσα στο θεωρητικό και το πρακτικό, στο αυστηρό ή το ελλειπτικό και οι οποίες βέβαια αντιστοιχούν σε σχολικές και κοινωνικές ιεραρχήσεις, επιβάλλοντας την κοινωνική αναγνώριση ενός πλήθους διακριτών και αμείωτων ιεραρχιών των ικανοτήτων μεταξύ των δύο φύλων.

Με αυτό τον τρόπο το εκπαιδευτικό σύστημα μπορεί να συμβάλλει αποφασιστικά, στο να προσδώσει την μέγιστη συμβολική δύναμη στο αίτημα της ισότητας των δύο φύλων, την πρόσβαση στις νέες τεχνολογίες. Ένα αίτημα που είναι και επιστημονικά υποστηρίξιμο αλλά και δημοκρατικά αναγκαίο. Σας ευχαριστώ.

– Θα ήθελα στη συνέχεια να καλέσω την κα Ειρήνη Μάρη, που είναι ψυχολόγος και σύμβουλος στην Μονάδα Πληροφόρησης στο Κ.Ε.Θ.Ι. στην Αθήνα, να αναπτύξει το θέμα: «Δομές στήριξης της απασχόλησης και της επαγγελματικής κατάρτισης των γυναικών».

ΔΟΜΕΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Ε. Μάρη

Ψυχολόγος, Σύμβουλος Απασχόλησης της Μονάδας Πληροφόρησης και Συμβουλευτικής Γυναικών του Κ.Ε.Θ.Ι.

Μονάδα Πληροφόρησης και Συμβουλευτικής Γυναικών σε θέματα Απασχόλησης και Επαγγελματικής Κατάρτισης

Νομίζω ότι θα συμφωνήσουμε πως οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας την τελευταία δεκαετία, όπως απορρέουν από την ανάλυση των στατιστικών στοιχείων – που ελπίζω η κυρία Ζερβού να μας πει πιο πολλά λόγια αργότερα – καταδεικνύουν την επιδείνωση της θέσης των γυναικών. Στην απασχόληση το καθεστώς των θέσεων εργασίας που καταλαμβάνουν οι γυναίκες, τις καθιστά αφ' ενός μεν ευάλωτες στην απώλεια των θέσεων εργασίας, αφετέρου δε τις υποβαθμίζει σε ρόλους και θέσεις υποδεέστερες. Εδώ θα ήθελα να κάνω ένα μικρό σχόλιο και να σας μεταφέρω μια εμπειρία. (Υπάρχει μια μικρή δυσκολία με τις νέες τεχνολογίες, αλλά θα προσαρμοστούμε μάλλον.) Είναι μια σελίδα από τα αποτελέσματα της έρευνας του Cedefop σχετικά με τις τάσεις στην αγορά εργασίας. Το πρώτο συμπέρασμα αυτής της έρευνας είναι ότι στο μέλλον οι γυναίκες θα πάνε να έχουν πολύ μεγάλη εκπροσώπηση στο χώρο της ανεργίας. Και αυτό γιατί; Γιατί λειεί ότι η εξέλιξη στην αγορά εργασίας διευκολύνει ανθρώπους που έχουν αναπτύξει κοινωνικές και λεκτικές δεξιότητες, που είναι απαραίτητες σήμερα. Αυτό βέβαια είναι μια μακρινή προοπτική. Δεν είναι κάτι πάρα πολύ κοινό. Μας ρώτησαν εμάς που ήμασταν παρούσες στην παρουσίαση αυτή αν εντυπωσιαστήκαμε, και τους είπαμε όχι, για μας είναι κοινός τόπος αυτό. Το θέμα είναι πότε και πόσο γρήγορα θα πετύχουμε μια μεγαλύτερη και ουσιαστικότερη συμμετοχή των γυναικών. Άρα λοιπόν, για μας, κρίσιμα συστήματα αποτελούν, η επαρκής και προσανατολισμένη στις εξατομικευμένες ανάγκες των γυναικών πληροφόρηση, δηλαδή μια αποτελεσματική πληροφόρηση, η ενίσχυση των μέτρων επαγγελματικού προσανατολισμού και της αποτελεσματικότητας τους, η ανάπτυξη αποτελεσματικών, συνοδευτικών και υποστηρικτικών υπηρεσιών για τις γυναίκες κατά τη διάρκεια της διαμόρφωσης επαγγελματικού και επιχειρηματικού σχεδίου. Ένα πολύ σημαντικό και

γενικότερης σημασίας ζήτημα αφορά τη διαμόρφωση προτάσεων και τη χάραξη πολιτικής καθώς και την εφαρμογή των μέτρων επαγγελματικής κατάρτισης, που θα εμπεριέχουν στο σχεδιασμό τους αυτό που όλοι λέμε οπτική φύλου.

Προς την κατεύθυνση αυτή το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας σε συνεργασία με τη Γενική Γραμματεία Ισότητας δημιούργησε την μονάδα μας, την μονάδα πληροφόρησης γυναικών για θέματα απασχόλησης και κατάρτισης. Οι σύμβουλοι που δουλεύουν στη μονάδα εκπαιδεύτηκαν περίπου για ένα χρόνο το 1994 και σήμερα στελεχώνουν τη λειτουργία της μονάδας. Η μονάδα λειτουργεί με στόχο την πληροφόρηση, συνοδεία και στήριξη των γυναικών στη διαδικασία της ένταξης ή επανένταξης τους στο χώρο εργασίας. Αυτοί οι όροι χρειάζονται λίγο να αναλυθούν και θέλω λίγο να τους δούμε μαζί, γιατί για μας αποτελούν σημαντικά ζητήματα.

Ο όρος πληροφόρηση αναφέρεται στην έγκυρη πληροφόρηση που σας έλεγα πιο πριν, που αφορά την επαγγελματική κατάρτιση και απασχόληση, τις κοινωνικές υποδομές και τη νομοθεσία. Στη μονάδα απασχολούνται 3 σύμβουλοι, μια νομική σύμβουλος, μια ψυχολόγος, μια κοινωνική λειτουργός και μια υπεύθυνη υποδοχής με ευρύτερες γνώσεις ψυχολογίας και στήριξης. Με τον όρο στήριξη και συνοδεία εννοείται η ενίσχυση των γυναικών στην πορεία διαμόρφωσης, ανάπτυξης και εφαρμογής του επαγγελματικού σχεδίου. Στόχος της μονάδας είναι, η ενεργοποίηση των γυναικών σε θέματα επαγγελματικής απασχόλησης, η ενίσχυση της αυτενέργειας τους, και η συνολικότερη ενεργοποίηση τους στη διεκδίκηση του επαγγελματικού και προσωπικού τους μέλλοντος. Η μονάδα απευθύνεται σε άνεργες γυναίκες ή σε εργαζόμενες που απειλούνται από ανεργία και επιθυμούν να επαναπροσανατολιστούν επαγγελματικά ή να εξελιχθούν αποκτώντας πρόσθετη εξειδίκευση. Οι βασικοί τομείς της δραστηριότητας της μονάδας είναι: πληροφόρηση, συμβουλευτική, τεχνικές εύρεσης εργασίας, νομική πληροφόρηση. Γιατί όλα αυτά;

Για μας η συστηματοποίηση και η γρήγορη διάχυση των πληροφοριών διευκολύνει την πρόσβαση στην ενημέρωση και προσανατολίζει τις γυναίκες στην επιλεκτική αναζήτηση της πληροφορίας και παύει να τις επιβαρύνει ως προς τη διαχείριση του χρόνου. Έχετε όλοι ίσως ακούσει, ότι η πληροφόρηση και ο χρόνος είναι δύο ζητήματα κλειδιά, θα λέγαμε για τη σημερινή εργαζόμενη ή μη εργαζόμενη γυναίκα. Η μονάδα προσφέρει πληροφόρηση σε όλα τα θέματα που σχετίζονται με την εργασία με τους παρακάτω τρόπους:

- Τηλεφωνική επικοινωνία με τη δυνατότητα προσωπικής επαφής με τη σύμβουλο μέσω συνέντευξης και συμβουλευτικής.

- Δυνατότητα χρήσης από τις ίδιες τις γυναίκες του πληροφοριακού υλικού, που υπάρχει στη μονάδα και αυτοτεκμηρίωση.

Στα πλαίσια της εργατικής συνεργασίας, όπως σας είπα με 4 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία, Αυστρία, δημιουργήθηκε ο οδηγός που βλέπετε, «Αναζήτηση Εργασίας». Αυτός είναι στα Γαλλικά και πολύ σύντομα θα τον έχουμε και στα Ελληνικά. Χρειάζεται βέβαια να γίνει και στις 4 γλώσσες. Απευθύνεται στις γυναίκες που επιθυμούν ή υποχρεώνονται να μετακινηθούν εντός των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Περιέχει τις πρώτες χρήσιμες πληροφορίες και τις νομικές προϋποθέσεις εγκατάστασης, τα δικαιώματα για τη μητρότητα, τη βοήθεια για τη διαμόρφωση επαγγελματικών στόχων, την πρόσβαση στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, την αναζήτηση εργασίας και τη δημιουργία επιχείρησης, όπως επίσης και το ρόλο των θεσμών απασχόλησης. Εδώ υπάρχει ένα θέμα, είναι μόνο για ξένες; Η αρχική σκέψη ήταν αυτή, τελικά φαίνεται ότι ούτε οι ίδιες οι Ελληνίδες γνωρίζουν πάρα πολύ καλά όλα αυτά τα θέματα και έτσι χρειάζεται και για τις γυναίκες που ζουν χρόνια στην Ελλάδα αλλά και για τις γυναίκες που έχουν έρθει παλινοστούσες ή μετανάστριες ή γυναίκες από άλλες χώρες. Φαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό, που έρχεται στη μονάδα, είναι γυναίκες από αυτές τις ομάδες και μας προβληματίζει και μας ενδιαφέρει πάρα πολύ το πώς μπορούμε με ίσο και ουσιαστικό τρόπο να αντιμετωπίσουμε τα δικά τους αιτήματα. Η νομική σύμβουλος της μονάδας παρέχει νομική πληροφόρηση και συμβουλευτική, σε ένα μεγάλο φάσμα νομικού και θεσμικού πλαισίου που αφορά την απασχόληση, τις εργασιακές σχέσεις, την επαγγελματική κατάρτιση, την κοινωνική ασφάλιση, την ισότητα, το Κοινωνικό Δίκαιο. Και οι νομικές υπηρεσίες μας δίνονται τηλεφωνικά ή με προσωπική συνάντηση της ενδιαφερόμενης με τη σύμβουλο. Η μονάδα για τους σκοπούς αυτούς διαθέτει νομική τεκμηρίωση.

Τώρα στο πιο ουσιαστικό κομμάτι, που αφορά τη συμβουλευτική. Θα ήθελα στη αρχή να σας μεταφέρω την άποψη μας για το μεθοδολογικό πλαίσιο που εφαρμόζουμε. Για μας αυτό το πλαίσιο είναι ιστορία ζωής και βιογραφική μέθοδος. Η ιστορία ζωής παρουσιάζει τις βιωματικές ιστορίες της γυναίκας και αναφέρεται ως μια κατάσταση όπου τα στοιχεία του παρελθόντος μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στο παρόν. Κάθε ανθρώπινο σύστημα έχει ένα παρελθόν και την ιστορία του, και ο προσορισμός μου είναι ο στόχος και η κατάληξη. Αυτοί οι δύο όροι εμφανίζονται, μέσα από την ανακατασκευή τους στο παρόν, στα πλαίσια της συμβουλευτικής διαδικασίας. Είναι λίγο θεωρητικό αυτό που σας είπα, μεταφράζεται όμως κάπως έτσι. Έρχονται γυναίκες που σου λένε, «μα εγώ δεν ξέρω να κάνω τίποτα είμαι μια γυναίκα, που δεν έχει εμπειρία, που δεν έχει δεξιότητες». Πιθανά αυτή

η γυναίκα να έχει μεγαλώσει τρία παιδιά, να έχει την οικονομική διαχείριση του σπιτιού της, να έχει αναπτύξει ένα μεγάλο κοινωνικό δίκτυο, το οποίο να εξυπηρετεί με φροντίδα κ.λπ. Και σου λει αυτή η γυναίκα ότι δεν έχει καμμία ικανότητα. Τίθεται λοιπόν το θέμα, πως εμείς θα ανακατασκευάσουμε τις μη επαγγελματικές αυτές ικανότητες σε επαγγελματικές. Και είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον πως μετά από τη συμβουλευτική η γυναίκα βρίσκει στον εαυτό της κάποια επαγγελματικά προσόντα τα οποία δεν μπορούσε να δει στην αρχή. Η ανακατασκευή αυτή βασίζεται στην άποψη ότι δεν υπάρχει κάποιο είδος αντικειμενικής πραγματικότητας, που μπορούμε να δούμε απ' έξω και μπορούμε να περιγράψουμε. Εδώ έχουμε δανειστεί κάποιες θέσεις από την οπτική αντίληψη. Σύμφωνα με τις θέσεις αυτές η οπτική αντίληψη προκύπτει στην τομή ανάμεσα σε αυτό που συναντούν τα μάτια μας και στη δραστηριότητα του νευρικού μας συστήματος. Με άλλα λόγια αυτό που βλέπουμε δεν υφίσταται ως τέτοιο έξω από το πεδίο της εμπειρίας αλλά προκύπτει από την εσωτερική δραστηριότητα της οποίας το έναυσμα προέρχεται από τον εξωτερικό κόσμο. Αυτό λοιπόν που βιώνουν οι συμβουλευόμενες και οι σύμβουλοι είναι μια τομή, ανάμεσα στην πραγματικότητα αυτή και στην πραγματικότητα που κατασκευάζουν. Για μας το ερώτημα δεν είναι αν η πραγματικότητα υφίσταται αλλά ο τρόπος και για τη συγκεκριμένη γυναίκα και για τη σύμβουλο. Υπάρχουν γυναίκες που τις αγγίζει αυτή η πραγματικότητα και αισθάνονται ότι πρέπει να κάνουν κάτι αλλά δεν ξέρουν τι. Υπάρχουν γυναίκες που νομίζουν ότι παρακολουθούν κάποιο έργο, γιατί δεν έχουν τη δυνατότητα να δράσουν διαφορετικά. Υπάρχουν και άλλες γυναίκες, που δεν παρατηρούν απλά τον έξω κόσμο αλλά είναι μέρος αυτού του κόσμου, κατασκευάζουν και είναι υπεύθυνες για την κατασκευή.

Στην μονάδα πληροφόρησης των γυναικών σεβόμενες τις αξίες των γυναικών που έρχονται, προσπαθούμε να αποφύγουμε ακριβώς την κατασκευή μιας πραγματικότητας που ακριβώς εγκλωβίζει, που μπλοκάρει, που δεν προχωράει τη γυναίκα. Σε ένα διαφορετικό πλαίσιο η γυναίκα θα αναζητήσει το δικό της δημιουργικό κομμάτι συμμετοχής, ανάπτυξης και διεκδίκησης. Αυτή η διαδικασία βέβαια απαιτεί χρόνο, για να αξιολογηθούν τα δεδομένα και να καταγραφούν τα απαραίτητα βήματα. Η συμβουλευτική επιτρέπει στη γυναίκα να καθορίσει καλύτερα τι θέλει να κάνει και αυτό που μπορεί να κάνει. Να γνωρίσει την πραγματικότητα του κόσμου εργασίας, να χρησιμοποιήσει τελικά τεχνικές αναζήτησης. Η διαδικασία που ακολουθείται είναι εξατομικευμένη και πραγματοποιείται είτε σε ατομικό είτε σε ομαδικό επίπεδο. Αυτό σημαίνει ότι διαθέτει την ευελιξία που χρειάζεται ή ανταποκρίνεται στα αιτήματα της συγκεκριμένης γυναίκας στη συγκεκριμένη φάση προσωπικής και επαγγελματικής εξέλιξης, είτε αφορά αδύνατα της

σημεία στο επαγγελματικό της προφίλ, είτε αφορά ελλιπή γνώση του κοινωνικό – οικονομικού περιβάλλοντος, είτε αφορά μη γνώση μεθόδων αναζήτησης εργασίας. Ένα γενικό μοντέλο συμβουλευτικής για τη διαμόρφωση του επαγγελματικού σχεδίου περιλαμβάνει τα εξής στάδια:

1. Η υποδοχή και ο καθορισμός αναγκών. Η διαδικασία υποδοχής για μας είναι ένα πολύ σημαντικό και κρίσιμο κομμάτι. Καταγράφονται τα σημαντικότερα προσωπικά και επαγγελματικά στοιχεία στο αρχικό αίτημα της γυναίκας. Δεν καταγράφονται μόνο αυτά όμως. Ουσιαστικά είναι η στιγμή που κερδίζεται η εμπιστοσύνη, που οικοδομείται ένα πλαίσιο επικοινωνίας, που το έχουμε ανάγκη για να μπορέσουμε να επικοινωνήσουμε με ουσιαστικό τρόπο σε αυτό που η γυναίκα μας καλεί να απαντήσουμε.
2. Ο προσωπικός και επαγγελματικός προσανατολισμός. Στη φάση του απολογισμού γίνεται αφύπνιση της μνήμης σε διανοητικό και συναισθηματικό επίπεδο. Σκοπός είναι η οργάνωση της εμπειρίας και αναγνώριση από τη γυναίκα θετικών στοιχείων σε αυτή. Όπως σας είπα το παράδειγμα πριν, σου λέει η γυναίκα, «μα εγώ δεν έχω κάνει πολλά πράγματα». Και όταν την βάλεις να γράψει στο χαρτί σημαντικά γεγονότα ζωής, από την προσωπική και οικογενειακή της ιστορία, θα θυμηθεί να σου γράψει σελίδες. Αυτό είναι το πρώτο υλικό το οποίο δουλεύεται.
3. Διερεύνηση των στοιχείων της προσωπικότητας. Στην πορεία επιλογής ενός επαγγελματικού σχεδίου απαραίτητο είναι να γνωρίσει η γυναίκα τα πιο σημαντικά της, τα πιο ισχυρά της σημεία. Δεν έχει να κάνει αυτό μόνο με την αυτογνωσία ή με την αυτοεκτίμηση, είναι κάτι πολύ πιο βαθύ. Είναι να σεβαστεί αυτό που ήδη έχει κατακτήσει. Και αυτό να το χρησιμοποιήσει ως πρώτο πλαίσιο για να μπορέσει να προχωρήσει πάρα πέρα. Επίσης η διαδικασία αυτή συμβάλλει στην τοποθέτηση του ατόμου απέναντι στην επαγγελματική ζωή, συνειδητοποίηση των επιλογών καθώς και εναλλακτικών επαγγελματικών λύσεων που προσφέρονται και τους παράγοντες που τους επηρεάζουν. Οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται στη φάση αυτή στοχεύουν στο να συνδέσουν τα στοιχεία της γυναίκας με επαγγελματικά ενδιαφέροντα και εναλλακτικές λύσεις. Παράλληλα στηρίζονται στο να συνδέσουν την οργάνωση της προσωπικής ζωής με επιθυμητή επαγγελματική δραστηριότητα. Εδώ είναι ένα ενδιαφέρον κομμάτι. Με ρωτάνε πολλές γυναίκες, «πιο είναι το πλαίσιο, που σε στηρίζει και από πού μπορείς να πάρεις βοήθεια. Είναι πολύ μικρό το ποσοστό που μου δίνει ο σύζυγος μου ή το σπίτι μου». Και ίσως για μας να είναι αυτό ένα κρίσιμο σημείο. Γιατί τελικά κάποιες γυναίκες χτυπούν την πόρτα της μονάδας πληροφόρησης γυναικών ενώ κάποιες άλλες όχι.

4. Η φάση αυτή αφορά την ανάπτυξη και επεξεργασία επαγγελματικού σχεδίου. Στο στάδιο αυτό για να επιλέξει η γυναίκα ανάμεσα στα επαγγελματικά πεδία που την ενδιαφέρουν γίνεται έρευνα και συγκέντρωση πληροφοριών για αυτά. Έτσι αποκτά την δική της τεκμηρίωση για τα επαγγέλματα, τις καταρτίσεις και τις επαγγελματικές θέσεις που την ενδιαφέρουν. Με αυτό τον τρόπο υποστηρίζεται και η διαδικασία λήψης απόφασης και η διερεύνηση αποτελεσμάτων. Δεν μας φτάνει απλά να δώσουμε μια πληροφορία, μας ενδιαφέρει να κινητοποιηθεί η ίδια η γυναίκα, να την αναζητήσει. Άλλο πράγμα είναι να πάρω ένα έτοιμο χαρτί, και άλλο πράγμα είναι να σηκώσω εγώ η ίδια το τηλέφωνο γιατί χρειάζομαι να βρω μια απάντηση σε ένα πρόβλημα μου. Είναι πολύ δύσκολο πολλές φορές να πάρεις ένα τηλέφωνο και αυτό είναι κάτι που εμείς το συναντάμε πάρα πολύ συχνά.
5. Η εφαρμογή του επαγγελματικού σχεδίου και οι τεχνικές αναζήτησης είναι η τελευταία φάση της συμβουλευτικής. Εδώ γίνεται επαφή με πιθανούς εργοδότες και η συμβουλευόμενη ασκείται σε τεχνικές επικοινωνίας. Η επικοινωνία είναι ένα πολύ μεγάλο κομμάτι της διαδικασίας και παρόλο που η γυναίκα έχει πολλές τέτοιες δεξιότητες, όπως το ανέφερα και στην αρχή, σε ότι αφορά τον εαυτό της και στην διεκδίκηση πραγμάτων για αυτή φαίνεται να ξεχνιούνται αυτές οι δεξιότητες. Όσον αφορά τη συνέντευξη που είναι ένα κομμάτι που δουλεύουμε είναι γνωστό σε σας ότι είναι η πιο δημοφιλής μέθοδος επιλογής προσωπικού, που αποτελεί ταυτόχρονα όμως μια κατ' εξοχήν κοινωνικό – ψυχολογική διαδικασία. Παίζουν ρόλο στερεότυπα, προκαταλήψεις, μη λεκτική επικοινωνία. Για αυτό το λόγο η προετοιμασία δεν είναι σε μηχανιστικό αλλά σε πιο ουσιαστικό επίπεδο. Μας απασχολεί συχνά η ερώτηση, αν η τακτική μας επιτρέπει σε μας και στις συμβουλευόμενες να αντιλαμβανόμαστε με διαφορετικό τρόπο τα δεδομένα μας. Ένας τρόπος είναι να συνδέουμε μεταξύ τους στοιχεία και χαρακτηριστικά από την εμπειρία, που φαίνονται να μην συνδέονται.

Η συμβουλευτική για μας είναι ο καταλύτης που δίνει μια νέα ζωή σε ετερογενή στοιχεία, με το να τους αποδίδει κάποια μορφή ομοιογένειας. Τρία βασικά ερωτήματα επηρεάζουν την πορεία μας. Ποιος είναι ο ρόλος των βαθέων πεποιθήσεων και πόσο η σύμβουλος τις αμφισβητεί ή τις ενισχύει, σεβόμενη ταυτόχρονα τις αξίες της γυναίκας. Πως γίνεται μια κοπέλα 30 χρονών που είναι πτυχιούχος της ΑΣΟΕ να βλέπει τον εαυτό της να φιλάει παιδιά ή να είναι καθαρίστρια; Τι σημαίνει αυτό; Και πως γίνεται μια κόρη δικηγόρου, η ίδια δικηγόρος να μην μπορεί να ασκήσει το επάγγελμα αυτό και να επιλέγει κατώτερες θέσεις εργασίας; Ποια είναι η σχέση

των αλλαγών που συνεπάγεται ο κύκλος ζωής και οι απρόβλεπτες αλλαγές ή τα γεγονότα με τη θέση της συγκεκριμένης γυναίκας; Γιατί ο αριθμός των χωρισμένων γυναικών είναι πολύ μεγάλος σε μας; Γιατί είναι επίσης πολύ μεγάλος ο αριθμός που έχουν παιδιά από 7-18 ετών; Τι σημαίνει αυτό το πράγμα; Και το τρίτο που σας ανέφερα πριν είναι το ποιο είναι το υποστηρικτικό δίκτυο της γυναίκας και σε ποιο βαθμό είναι ανεπτυγμένο. Λέμε συχνά, «χρειάζεται συμμάχους, χρειάζεται υποστηρικτικό πλαίσιο». Και βέβαια δεν είναι εύκολο πράγμα αυτό.

Προβληματισμός επίσης υπάρχει σε μας σε ότι αφορά την αυταπάτη του ότι μπορεί να καθοδηγήσουμε τη συμβουλευόμενη. Η ανησυχία είναι ότι εύκολα μπορούμε να αποτελέσουμε φορείς κοινωνικού ελέγχου που προσδιορίζει τη στάση, τη συμπεριφορά, την κοινωνική αντίληψη. Ο φόβος αυτός παράλληλα μπορεί να κινητοποιήσει τη σύμβουλο σε έναν άκαμπτο επιστημονικό πλαίσιο, το οποίο τελικά δεν επιτρέπει στην ίδια τη σύμβουλο να ανταποκριθεί σε αυτό που η ίδια η γυναίκα ζητά. Ίσως η ευθύνη της αναζήτησης της προσωπικής στάσης ανήκει στη σύμβουλο, που έχει να ζυγίσει όρια και δυνατότητες, που προσφέρει το πλαίσιο στο οποίο δουλεύουμε. Η καθημερινή επαφή με γυναίκες, κύρια αποκλεισμένες από κοινωνικά δίκτυα και επίσημους φορείς επιδρά θετικά στη συνολική δραστηριοποίηση μας. Για να μπορεί η μονάδα να ανταποκριθεί στους στόχους έχουμε θεωρήσει απαραίτητο τη δημιουργία μεθόδου αποτύπωσης των αναγκών των συμβουλευόμενων γυναικών σε σύνδεση πάντοτε με τα προσωπικά τους χαρακτηριστικά. Μια τέτοια ενέργεια υποστηρίζει την ευελιξία των υπηρεσιών που προσφέρουμε και συστηματοποιεί την εικόνα των συμβούλων για τις γυναίκες με τις οποίες συνεργάζεται. Επίσης για μας είναι δεδομένη η ανάγκη μιας επιστημονικής, μεθοδολογικά τεκμηριωμένης, αξιολόγησης των παροχών μας. Ένα μέρος του συστήματος αυτού είναι ο τρόπος με τον οποίο το διαχειριζόμαστε. Για τον σκοπό αυτό έχουμε ξεκινήσει τη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου συστήματος παρακολούθησης, follow up, με στόχο την αποτίμηση των άμεσων και διαρκών αποτελεσμάτων. Δεν φτάνει μόνο να βρει μια γυναίκα δουλειά, θέλει πολύ δρόμο για να φτάσουμε σε πιο σοβαρά ζητήματα. Στη φάση της λειτουργίας μας κρίνουμε απαραίτητη τη δημιουργία ενός συστήματος προδιαγραφών και τυποποίησης των υπηρεσιών συμβουλευτικής του επαγγελματικού προσανατολισμού. Αυτό και για την προστασία της γυναίκας αλλά και για την προστασία δομών, όπως είμαστε εμείς. Η εμπειρία που έχει συσσωρευτεί καταγράφεται έτσι ώστε να μορφοποιηθεί ως μοντέλο συμβουλευτικής, που θα περιλαμβάνει και το προφίλ των επαγγελματιών συμβούλων απασχόλησης αλλά και το χώρο και τους στόχους και τον τρόπο συμβουλευτικής. Μετά από 16 μήνες λειτουργίας η μο-

νάδα επεξεργάζεται στοιχεία που καταγράφει αναλύοντας τις ανάγκες των γυναικών, που πληροφορεί, συμβουλεύει και στηρίζει. Η μονάδα κατά τη διάρκεια της λειτουργίας της έχει δεχτεί 1650 γυναίκες, με μεγάλη ποικιλία αιτημάτων. Όπως βλέπετε στη διαφάνεια, πληροφόρηση έχει ζητήσει το 40,4%. Άμεση πληροφόρηση για την απασχόληση ήταν το 22,5% των αιτημάτων. Η συμβουλευτική διαδικασία των 21,5%. Η νομική συμβουλευτική πληροφόρηση των 15,6%. Σε πολλές συμβουλευτικές διαδικασίες υπάρχει μεγάλο ποσοστό αποχής. Το ενδιαφέρον στη μονάδα μας είναι ότι εμείς έχουμε ελάχιστο ποσοστό αποχής. Μια γυναίκα που μίνιμουμ έχει 4-5 συναντήσεις με τη σύμβουλο σχεδόν πάντα κρατά και τις 4 ή 5 συναντήσεις. Όσον αφορά την ηλικία των γυναικών 16 έως 25 ήταν 16%, 26 – 40 το 68%, 40 και άνω το 16%. Βλέπουμε μια πολύ μεγάλη συσσώρευση στην ηλικία 26 έως 40. Ως προς την εκπαίδευση, πρωτοβάθμια είναι 15,5%, δευτεροβάθμια 51%, τριτοβάθμια 33,5%, έχουμε πολύ μεγάλο ποσοστό πτυχιούχων γυναικών. Ως προς την εργασιακή κατάσταση είναι λογικό το 76% να είναι άνεργες και το 24% να είναι εργαζόμενες.

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

Μ. Ζερβού

Οικονομολόγος, Υπεύθυνη Μονάδας Τεκμηρίωσης του Κ.Ε.Θ.Ι.

Μονάδα Τεκμηρίωσης για την Απασχόληση και την Επαγγελματική Κατάρτιση των Γυναικών

Η μονάδα τεκμηρίωσης δημιουργήθηκε από το Κέντρο Ερευνών για τα Θέματα Ισότητας με τη συνεργασία, υποστήριξη και χρηματοδότηση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας και του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας Now. Η μονάδα τεκμηρίωσης αποτελεί ένα πρότυπο κέντρο πληροφορικής ανάλυσης για όλα τα θέματα που σχετίζονται με την απασχόληση, την ανεργία και την επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών. Διαθέτει ένα ολοκληρωμένο πληροφορικό σύστημα ανάλυσης, σύνθεσης και μετάδοσης εν τέλει των πληροφοριών που παράγονται από τα τρία βασικά υποσυστήματα που διαθέτει, τα οποία είναι:

- το υποσύστημα της αγοράς εργασίας
- το υποσύστημα της επαγγελματικής κατάρτισης των γυναικών και
- το υποσύστημα της βιβλιογραφίας κειμένων το οποίο κατασκευάζεται.

Τα προηγούμενα έχουν ολοκληρωθεί και διαθέτουν όλα τα απαραίτητα μέχρι στιγμής στοιχεία. Η μονάδα τεκμηρίωσης αποτελεί ένα πρότυπο εργαλείο ανάλυσης, σχεδιασμού και παρακολούθησης δράσεων και προγραμμάτων των ενεργητικών πολιτικών της αγοράς εργασίας, που αφορούν ειδικά στη συνδρομή και τη στήριξη του θεματικά αρμόδιου φορέα της υλοποίησης της πολιτικής ίσων ευκαιριών μεταξύ γυναικών και ανδρών, δηλ. της Γενικής Γραμματείας Ισότητας. Με την πλήρη λειτουργία της μονάδας θα παρέχεται πλέον η δυνατότητα της αποτύπωσης της υπάρχουσας κατάστασης, του έγκαιρου σχεδιασμού, συντονισμού και αξιολόγησης των δράσεων, σύμφωνα με τις νέες διαμορφούμενες τάσεις στην αγορά εργασίας και συνελπώς της σωστής περιφερειακής, κλαδικής και επαγγελματικής κατανομής τους, ιδιαίτερα σε ότι αφορά την ουσιαστική βελτίωση των μεθόδων και του περιεχομένου της επαγγελματικής κατάρτισης.

Έτσι σήμερα, μπορούμε να πούμε ότι ο εθνικός μηχανισμός για την προώθηση της ισότητας ευκαιριών διαθέτει ένα υπερσύγχρονο εργαλείο για τον ορθολογικό σχεδιασμό δράσεων και μέτρων για τη βελτίωση της θέσης των γυναικών στην αγορά εργασίας, αλλά και τα επιστημονικά στελέχη με τις απαιτούμενες γνώσεις, την τεχνογνωσία και την πείρα για τη λειτουργία και την ανάπτυξη των μεθόδων αυτών. Επιπρόσθετα είναι σε θέση το Κ.Ε.Θ.Ι. και η Γ.Γ.Ι., αξιοποιώντας την αιχμή της τεχνολογικής ανάπτυξης στην διάδοση και τη διάχυση της ηλεκτρονικής πληροφόρησης, να πραγματοποιήσει ένα σημαντικό βήμα προς την ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής μέσα στο πλαίσιο της κοινωνίας της πληροφορίας. Η μονάδα τεκμηρίωσης αποτελείται στην ουσία από ένα τοπικό δίκτυο υπολογιστών που στηρίζει τα υποσυστήματα που σας ανέφερα από τον κόμβο του Internet, ο οποίος διαθέτει όλα τα παραγόμενα προϊόντα και τις πληροφορίες από αυτά τα υποσυστήματα.

Θα προσπαθήσω τώρα να σας δείξω τη σελίδα του Internet για να καταλάβετε και εσείς πως μπορείτε να πάρετε όλες αυτές τις πληροφορίες. Η σελίδα είναι στη διεύθυνση www.kethi.gr, την οποία έχετε εσείς μέσα στο φυλλάδιο που πήρατε μαζί με το πρόγραμμα. Μπαίνοντας στη σελίδα μπορείτε να διαλέξετε την ελληνική γλώσσα, γιατί η σελίδα είναι δίγλωσση και αρκετά από αυτά τα κομμάτια είναι και στην Αγγλική γλώσσα. Και έτσι η πρόσβαση είναι διεθνής. Μπαίνοντας στη σελίδα μπορείτε να πάρετε πληροφορίες για τη Γενική Γραμματεία Ισότητας, για την οργανωτική δομή της και τις δραστηριότητες για το κέντρο ερευνών και τη μονάδα πληροφόρησης, για την οποία σας μίλησε προηγουμένως η κυρία Μάρη, για την μονάδα τεκμηρίωσης, για τα δεδομένα της αγοράς εργασίας, που παράγει η μονάδα τεκμηρίωσης. Συγκεκριμένα για την αγορά εργασίας μπορείτε να πάρετε κάθε στοιχείο, ανά φύλο, για τον πληθυσμό, εργάσιμες ηλικίες και το εργατικό δυναμικό, για την απασχόληση κατά φύλο, κατά κλάδο, κατά επάγγελμα κλπ, για την ανεργία και επίσης μπορείτε να πάρετε και την πρώτη έκθεση για την αγορά εργασίας κατά φύλο, η οποία παρουσιάζετε για την Ελλάδα στο Internet τόσο αναλυτικά. Είναι η πρώτη έκθεση που παρουσιάζεται στο Internet. Για τον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας, εργατικό δυναμικό έχετε τη δυνατότητα να ζητήσετε όποιο στοιχείο θέλετε για την κατάσταση απασχόλησης του, δηλ., κατά ηλικία, κατά περιφέρεια ή και κατά έτος. Παραδείγματος χάριν μπορούμε να ζητήσουμε την Κεντρική Μακεδονία για το 1996.

Στις πηγές πληροφοριών σε θέματα ισότητας εκτός από τη μονάδα τεκμηρίωσης και τη μονάδα πληροφόρησης μπορείτε να συνδεθείτε on line με τον κατάλογο της βιβλιογραφίας της Γενικής Γραμματείας Ισότητας και να αναζητήσετε με λέξη κλειδί, όποιο θέμα σας ενδιαφέρει και θα έχετε το σύ-

νολο της βιβλιογραφίας που διαθέτει η Γενική Γραμματεία Ισότητας για αυτό το θέμα. Αν βάλουμε εδώ π.χ τη λέξη απασχόληση μας έρχονται από τη βιβλιοθήκη της Γενικής Γραμματείας Ισότητας 75 τίτλοι. Αν είστε λοιπόν στην Αθήνα ή στη Θεσσαλονίκη και σας ενδιαφέρουν κάποιοι τίτλοι από αυτούς μπορείτε να ανατρέξετε σε αυτή τη βιβλιογραφία. Ένα πάρα πολύ βασικό κείμενο που υπάρχει μέσα στη σελίδα μας είναι η εθνική έκθεση της Ελλάδας για το 4ο Παγκόσμιο Συνέδριο για τις Γυναίκες στο Πεκίνο το 1995. Έχει όπως βλέπετε κάθε θέμα που θα ενδιέφερε, περιγράφει τη θέση των γυναικών στη χώρα την περασμένη δεκαετία μέχρι το 1994, έχει τη συμμετοχή των γυναικών στο Ελληνικό Κοινοβούλιο, στην Κυβέρνηση, στα Διπλωματικά Σώματα, στην Τοπική και Περιφερειακή Διοίκηση, έχει στοιχεία για την απασχόληση, για τις Νομαρχιακές Επιτροπές Ισότητας, έχει στοιχεία για τις νομοθετικές ρυθμίσεις, για την ανεργία, για τις γυναίκες αρχηγούς οικογενειών, για τη σχέση ανδρών και γυναικών στις αμοιβές, και ότι άλλο θέμα μπορεί να σας ενδιαφέρει. Πιστεύω ότι δεν υπάρχει κανένας άλλος φορέας στην ελληνική διοίκηση που να προσφέρει τόσο λεπτομερειακά ότι έχει γίνει και ότι ισχύει για τον τομέα αρμοδιότητας του. Επίσης, υπάρχουν οι συνδέσεις με άλλες πηγές πληροφόρησης μέσω Internet τις οποίες κατατάσσουμε στις εξής θεματικές κατηγορίες: οργανισμοί, οικονομία και κοινωνία, ανθρώπινα δικαιώματα, γυναικεία θέματα, συνέδρια κλπ. Στην επιλογή «οργανισμοί» μπορείτε να βρείτε όλες τις επιτροπές του ΟΗΕ για γυναικεία θέματα και ότι κείμενα έχουν εκδώσει καθώς και στατιστικά στοιχεία κλπ. Επίσης, μπορείτε να βρείτε στοιχεία για τη Unicef, για τα δικαιώματα του παιδιού, για τη σεξουαλική βία ως πολεμικό μέσο, κ.λπ.

Περνάμε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, εδώ έχουμε σύνδεση με τη μονάδα ίσων ευκαιριών, μπορείτε να βρείτε επίσης την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Αντιπροσωπεία στην Ελλάδα. Επίσης, διάφορες εκθέσεις και τη νομοθεσία που ισχύει. Επειδή η μονάδα τεκμηρίωσης ενδιαφέρεται κυρίως για τα θέματα απασχόλησης και επαγγελματικής κατάρτισης έχουμε δώσει ιδιαίτερη έμφαση και έχουμε όλες τις συμβάσεις και τα στοιχεία του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας σε σχέση με την κατά φύλο διερεύνηση των θεμάτων αυτών, όπως επίσης τα θέματα του ΟΟΣΑ, όπως εκφράζονται μέσα από τη Επιτροπή για τον ρόλο των γυναικών στην οικονομία του ΟΟΣΑ.

Στη κατηγορία «οικονομία και κοινωνία» έχουμε προσπαθήσει και έχουμε βρει όλα τα παγκόσμια κέντρα που ασχολούνται με τα θέματα της κοινωνικής ανάλυσης σε σχέση με το φύλο και όχι μόνο, καθώς και όλα τα κέντρα των Πανεπιστημίων στην Ευρώπη και την Αμερική που κάνουν κάποια κοινωνική έρευνα. Επίσης, έχουμε βρει και τους κοινωνικούς εταίρους και φορείς, π.χ το ευρωπαϊκό λόμπι γυναικών, διάφορα γυναικεία συνδικάτα

κλπ, και μπορούμε να δούμε τις προτάσεις που έκανε το ευρωπαϊκό λόμπι για την ανανέωση της συνθήκης του Μάαστριχ, δηλ. τη συνθήκη του Άμστερνταμ.

Μετά προχωράμε και εξειδικευόμαστε σε θέματα ανάλυσης των οικογενειακών δομών γιατί αυτές είναι πολύ σοβαρές για τα ζητήματα που μας απασχολούν. Ξέρουμε ότι οι οικογενειακές δομές αλλάζουν, αυξάνονται πάρα πολύ οι μονογονικές οικογένειες, όπως και οι μονομελείς οικογένειες, δηλ. οι άνθρωποι που ζουν μόνοι. Όλα αυτά σχετίζονται με το θέμα που μας απασχολεί διότι κατά βάση έχουν σχέση με τους ρόλους των ανδρών και των γυναικών μέσα στην οικογένεια, με την απλήρωτη εργασία των γυναικών, και με όλα αυτά τα ζητήματα. Μπορείτε λοιπόν να βρείτε λεπτομερείς πληροφορίες για όλα αυτά τα θέματα καθώς και όλη τη βιβλιογραφία.

Στα θέματα της απασχόλησης μπορείτε να βρείτε και ελληνικές πηγές πληροφόρησης όπως το ΙΚΑ. Το ΙΚΑ έχει όλη την ασφαλιστική νομοθεσία, όλη την νομοθεσία για τις συντάξεις, τις υποχρεώσεις των εργοδοτών και όποια γυναίκα, και όποιος εργαζόμενος έχει κάποιο πρόβλημα μπορεί από τις σελίδες αυτές να βρει πληροφορίες. Το ίδιο ισχύει και για το ΤΕΒΕ. Το Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας δίνει διάφορες μελέτες που έχει κάνει όπως επίσης και το IOBE. Στα ανθρώπινα δικαιώματα έχουμε το Σύνταγμα της Ελλάδας on line, διότι μας αφορά, αναφέρει ρητά το άρθρο για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το Σύνταγμα ψάξαμε και το βρήκαμε στις δύο γλώσσες και το έχουμε on line και στα Αγγλικά. Θίγουμε το θέμα της σεξουαλικής βίας ως πολεμικό μέσο και έχουμε on line την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα ανθρώπινα δικαιώματα, που αναφέρεται στην εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο και τους μαζικούς βιασμούς που έγιναν στην Κύπρο την περίοδο εκείνη. Άλλο θέμα είναι το θέμα της κακοποίησης των γυναικών μέσα στα πλαίσια της οικογένειας και τέλος πάντων του ζευγαριού, για το οποίο έχουμε πολλές πηγές πληροφοριών και για προγράμματα και για το πώς το αντιμετωπίζουν όλες οι χώρες. Επίσης, εδώ έχουμε στη σελίδα της Γενικής Γραμματείας Ισότητας όλες τις πληροφορίες, που αφορούν κάθε γυναίκα για να απευθυνθεί στο γραφείο υποδοχής των κακοποιημένων γυναικών, δηλ. τις ώρες λειτουργίας, που είναι, τι υπηρεσίες προσφέρει, κ.λπ.

Για τα γυναικεία θέματα γενικότερα, γυναικείες σπουδές, κλπ, έχουμε πολλές πληροφορίες, για τα θέματα που έθιξε η κυρία Δημητριάδη πριν, δηλ. για τις νέες τεχνολογίες, έχουμε μια βάση δεδομένων για γυναίκες μαθηματικούς από πάρα πολύ παλιά έως τώρα. Έχουμε τη σελίδα των γυναικών του MIT, που αναφέρονται σε όλα αυτά τα ζητήματα της τεχνολογίας και του φύλου.

Τώρα όσον αφορά την αγορά εργασίας, έχω σημειώσει να σας θίξω κάποια βασικά ζητήματα ώστε να τα σημειώσετε και εσείς και μετά αν θέλετε μπορούμε να επανέλθουμε αναλυτικά. Λοιπόν, δεν ξέρω αν έχετε την εικόνα της θέσης των γυναικών στην αγορά εργασίας. Από τους 100 ενεργά πολίτες της χώρας οι 40 είναι γυναίκες. Δηλαδή η διαφορά δεν είναι μεγάλη. Με 10% διαφοροποίηση θα έρθουμε στο 50:50. Δηλ. η γυναικεία προσφορά στην εργασία δεν είναι συμπληρωματική, είναι βασική. Αυτό εξάλλου αποδεικνύεται από την μελέτη των στοιχείων όλης της Ευρωπαϊκής Ένωσης όχι μόνο της Ελλάδας. Το σύνολο της αύξησης του εργατικού δυναμικού την τελευταία εικοσαετία στην Ευρώπη, είναι αποκλειστικά εισόδος γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Αυτό αναφέρεται στην έκθεση για την απασχόληση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 1996. Η Ευρώπη και όλος ο κόσμος χρειάζεται τη γυναικεία συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό διότι η συμμετοχή των ανδρών έχει αρχίσει να μειώνεται. Λόγω της γήρανσης του πληθυσμού, του δημογραφικού, της πρόωρης συνταξιοδότησης κ.λπ., η συμμετοχή των ανδρών στο εργατικό δυναμικό έχει αρχίσει να μειώνεται και στην Ελλάδα. Δηλ. στην Ελλάδα έχει πέσει το ποσοστό συμμετοχής των ανδρών στο εργατικό δυναμικό στο 59%, ενώ ήταν παλαιότερα γύρω στο 70%.

Η κατανομή των ανέργων είναι 63% γυναίκες, στην Ελλάδα το 1996, και 37% άνδρες. Οι άνεργοι μακράς διάρκειας είναι 68% γυναίκες και 32% άνδρες και η ανεργία των γυναικών είναι 16,6% ενώ αυτή των ανδρών είναι 6,3%. Είναι τεράστια η διαφορά. Αν μιλήσουμε για άλλες χώρες με άλλη πορεία, με άλλη υποδομή, όπως η Φιλανδία, που έχει και αυτή πολύ ψηλή ανεργία, η ανεργία των γυναικών είναι 16% και των ανδρών επίσης 16%. Ενώ στην Ελλάδα έχουμε όπως σας είπα 16,6% για τις γυναίκες και 6,3% για τους άνδρες. Το 1995 η αύξηση του εργατικού δυναμικού για τους άνδρες ήταν μηδενική. Όλη η αύξηση του εργατικού δυναμικού ήταν αποκλειστικά αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Θέλω επίσης να σας πω ότι ένα μεγάλο ποσοστό εργαζόμενων γυναικών είναι μη αμειβόμενα μέλη οικογενειακών επιχειρήσεων. Και αυτό είναι ένα πολύ σημαντικό σημείο. Επίσης ήθελα να σας πω για την κατανομή των νοικοκυριών στην Ελλάδα κατά υπεύθυνο. Οι γυναίκες υπεύθυνοι που συντηρούν νοικοκυριά μόνες τους, δηλ. είναι νοικοκυριά με παιδιά, είναι άγαμες με παιδιά, διαζευγμένες με παιδιά, ή χήρες αποτελούν το 11% του συνόλου των νοικοκυριών με παιδιά. Αυτά είναι στοιχεία που γενικώς δεν αναφέρονται γιατί κανείς δεν τα έχει ψάξει κατά αυτόν τον τρόπο. Είναι πάρα πολύ μεγάλο αυτό το ποσοστό. Αυτό βέβαια είναι ένα ποσοστό που συγκλίνει με τα ποσοστά της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης, θα ήθελα να σας πω, ότι τα μονομελή νοικοκυριά στην Ευρώπη κυμαίνονται ανά χώρα από 14-40%, δηλ.

υπάρχει χώρα που 40% των νοικοκυριών της είναι μονομελή, ενώ το 1960 το μέγιστο ήταν 27%. Αυτά σας τα είπα σαν πολύ κραυγαλέους δείκτες για να δούμε ότι το θέμα του φύλου στα εργαλεία σχεδιασμού της πολιτικής σε μακρο και μικρο επίπεδο πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο γενικότερο σχεδιασμό και δυστυχώς δεν λαμβάνονται. Οι γυναίκες δεν μπορούν να προσφέρουν παρά πάνω από όσο προσφέρουν διότι εργάζονται και έξω, όπως είδαμε το 40% των οικονομικά ενεργών είναι γυναίκες, και έχουν και μια δεύτερη βάρδια στο σπίτι η οποία είναι οικονομικό μέγεθος αλλά δεν λαμβάνεται υπόψη σε καμία στατιστική και σε καμία χάραξη πολιτικής. Και αυτά τα ζητήματα με αυτό το πλαίσιο τα ερευνούμε ώστε να ενταχθούν στις πολιτικές για την ισότητα.

Μ. Κουτσιλαίου

Γενική Γραμματέας Ισότητας

Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης

Θα ήθελα να πω κάτι πάνω σε αυτό που είπε η κυρία Ζερβού, σχετικά με το θέμα της χάραξης πολιτικής ανάλογα με τους δείκτες. Μετά το Συμβούλιο του Λουξεμβούργου κάθε κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης υποχρεούται να συντάξει και να καταρτίσει ένα ετήσιο σχέδιο απασχόλησης το οποίο θα υποβληθεί μέχρι τις 16 Απριλίου προς μελέτη και έγκριση. Εμείς στην επεξεργασία που κάνουμε ως Γενική Γραμματεία Ισότητας τονίσαμε ότι τα μέτρα που λαμβάνονται για την απασχόληση για τη γυναίκα, πρέπει να είναι ανάλογα προς τους δείκτες, τόσο στη συμμετοχή της στο εργατικό δυναμικό όσο και στους δείκτες της ανεργίας ή του κοινωνικού αποκλεισμού, γιατί μόνο τότε μπορεί πραγματικά να είναι ένα σχέδιο παρέμβασης και για την απασχόληση των γυναικών και για την καταπολέμηση της ανεργίας. Και το ίδιο κάνουμε και στις 14 περιφερειακές συσκέψεις που έχουμε προγραμματίσει. Ήδη κάναμε την πρώτη στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη για την ένταξη των γυναικών στην ανάπτυξη, όπου εκεί λαμβάνονται υπόψη αυτά τα στοιχεία που έχει ενσωματώσει και επεξεργαστεί η μονάδα τεκμηρίωσης του Κ.Ε.Θ.Ι. για να υπάρξει μια ηθική αποκατάσταση τόσο στα οικονομικά της μεγέθη όσο και στα κοινωνικά.

Β΄ ΜΕΡΟΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ

ΕΙΣΗΓΗΣΗ

Δ. Κογκίδου

Αναπλ. Καθηγήτρια Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης
Α.Π.Θ., μέλος της επιστημονικής ομάδας του προγράμματος

«Ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση. Δυνατότητες και προβλήματα στην ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών»

Στην Ελλάδα καθυστερεί σημαντικά η ανάπτυξη παρεμβάσεων που αφορούν στην επίτευξη της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση. Η καθυστέρηση αυτή οφείλεται και σε μεγάλο βαθμό στο ότι ο τομέας της έμφυλης διάστασης στην εκπαίδευση ως γνωστό αντικείμενο δεν έχει ακόμα αναπτυχθεί. Ως δείκτες αυτής της κατάστασης μπορούν να θεωρηθούν ο μικρός αριθμός των σχετικών μαθημάτων στα πανεπιστημιακά τμήματα, ερευνητικών προγραμμάτων, βιβλίων, σχετικών επιστημόνων και η ανυπαρξία δικτύων, ομάδων που ασχολούνται με την έρευνα και την πράξη σ' αυτό τον τομέα. Για να αναπτυχθεί η έρευνα σ' αυτό τον τομέα, να διασαφηνιστούν και να εξειδικευθούν οι στόχοι της παρέμβασης είναι αναγκαία η θεσμική ενίσχυση παρεμβάσεων σε σχέση με την έμφυλη διάσταση στην εκπαίδευση σε πολλούς τομείς. Ένα παράδειγμα τέτοιας παρέμβασης είναι το πρόγραμμα στο οποίο συμμετέχουμε.

Έχω υποστηρίξει πολλές φορές ότι για να αποκτήσει η εκπαίδευση μια μη σεξιστική κατεύθυνση είναι απαραίτητη η ανάπτυξη πολυδιάστατων στρατηγικών που περιλαμβάνουν πολλές και διαφοροποιημένες προσεγγίσεις στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου προγράμματος παρέμβασης. Απαραίτητα βήματα προς την κατεύθυνση αυτή, για παράδειγμα, είναι ο σχεδιασμός νέας εκπαιδευτικής πολιτικής και διοικητικών μέτρων, η ανάπτυξη προγραμμάτων, κατάλληλων μεθόδων διδασκαλίας και διδακτικού υλικού χωρίς σεξιστικά στοιχεία για κάθε βαθμίδα της εκπαίδευσης και για όλα τα γνωστικά αντικείμενα. Όμως, η εφαρμογή όλων αυτών προϋποθέτει δημιουργία δυναμικών ομάδων πίεσης, σταθερή πολιτική βούληση, τεχνογνωσία και ευαι-

σθητοποίηση των εκπαιδευτικών γιατί η αποτελεσματικότητα των πολιτικών στον τομέα της εκπαίδευσης δεν εξαρτάται μόνο από την πολιτική βούληση των σχεδιαστών της, τις προτεραιότητες των κέντρων λήψης αποφάσεων ή τα διαθέσιμα κονδύλια. Κατά την άποψή μου, οι πολιτικές αναπτύσσουν μια δική τους δυναμική, συναντώνται με την κοινωνία, τις πραγματικότητες των ανθρώπων που τις υλοποιούν ή στις οποίες απευθύνονται, μπορούν να χρησιμοποιηθούν σωστά ή λαθεμένα. Δεν αρκεί μόνο να είμαστε ενάντια στο σεξισμό για να συμβάλλουμε στη μείωσή του. Χρειάζεται να δρούμε, δημόσια και ιδιωτικά, μη σεξιστικά και με αποτελεσματικό τρόπο.

Η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών στο ζήτημα της ισότητας των φύλων δεν είχε περιληφθεί μέχρι τώρα στη συνολικότερη προσπάθεια για μεταρρύθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης και στους γενικούς στόχους της εκπαίδευσης, ούτε έχει θεωρηθεί ως αναγκαίο στοιχείο για τον εκδημοκρατισμό του εκπαιδευτικού συστήματος.

Θέλω να ελπίζω ότι η πρόσφατη εμπλοκή του Υπουργείου Παιδείας στο πρόγραμμα αυτό σηματοδοτεί, από την πλευρά του, μια τέτοια αλλαγή που θα εξελιχθεί σε σταθερή πολιτική βούληση για την αντιμετώπιση του ζητήματος συνολικά και μετά το τέλος της χρηματοδότησης του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης.

Σε κάθε μοντέλο μεταρρύθμισης οι εκπαιδευτικοί θεωρούνται ως η εμπροσθοφυλακή της κοινωνικής αλλαγής, αυτοί και αυτές που θα επιχειρήσουν τη μεταρρύθμιση «εκ των έσω».

Στην περίπτωση που θέλουμε μια εκπαίδευση απαλλαγμένη από σεξιστικά στοιχεία, τίθεται το ερώτημα:

«Τι πρέπει να γνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί σχετικά με τα ζητήματα του φύλου;»

Κατά την άποψή μου, οι εκπαιδευτικοί πρέπει να γνωρίζουν πώς δημιουργούνται τα στερεότυπα, να μπορούν να εντοπίζουν τις προκαταλήψεις και να κατέχουν την απαραίτητη τεχνογνωσία για να τις καταπολεμούν.

Δεν αρκεί όμως οι εκπαιδευτικοί να είναι σκεπτόμενοι επαγγελματίες. Δεν αρκεί να έχουμε αναστοχαστικούς εκπαιδευτικούς που ερευνούν, πειραματίζονται, δοκιμάζουν νέες διδακτικές προσεγγίσεις και αλλάζουν τη δική τους πρακτική. Χρειαζόμαστε κριτικούς επαγγελματίες που να αναγνωρίζουν τις διαπλοκές μεταξύ φύλου, κοινωνικής τάξης και φυλής, να κατανοούν τα δομικά προβλήματα που είναι ριζωμένα στις κοινωνικές ανισότητες έτσι ώστε να εμπλέκονται σε ευρύτερους κοινωνικούς αγώνες για αλλαγές στην κοινωνία.

Θα πρέπει ωστόσο να επισημάνουμε ότι υπάρχουν ορισμένα γενικότερα ζητήματα που αφορούν αυτή την ευαισθητοποίηση.

Αναφερόμαστε σε μια διαδικασία εκπαίδευσης εκπαιδευτικών μέσα στους υπάρχοντες θεσμικούς περιορισμούς.

Αναγκαστικά, λοιπόν, υπάρχουν κάποιες αντιφάσεις. Όσο διάστημα η εκπαιδευτική διαδικασία συνεχίζει να αναπαράγει τις υπάρχουσες σχέσεις κυριαρχίας – και αυτό είναι μέρος του προβλήματος – αυτή η αντισεξιστική προσέγγιση θα έχει ως στόχο να δημιουργήσει μια ρήξη στη διαδικασία αναπαραγωγής των στερεότυπων στους εκπαιδευτικούς και στη συνέχεια και στην εκπαίδευση. Και εδώ υπάρχει ένα σημείο αντίφασης. **Σε ποιο βαθμό μπορούμε να αλλάζουμε σεξιστικές πρακτικές σε θεσμικό επίπεδο και ταυτόχρονα να διατηρούνται οι υπάρχουσες θεσμικές σχέσεις εξουσίας;**

Πιστεύω ότι μια αντισεξιστική προσέγγιση στην εκπαίδευση/ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών, ενώ δεν αλλάζει τις βασικές σχέσεις εξουσίας από μόνη της, μπορεί να έχει μακροπρόθεσμες συνέπειες καθώς θα συμβάλει στην καταπολέμηση του σεξισμού που αποτελεί ένα από τα κύρια εμπόδια ενός γενικότερου μετασχηματισμού της κοινωνίας. Επίσης, αποτελεί μια απαραίτητη προϋπόθεση για κάθε στρατηγική και τακτική που επιχειρεί να αλλάξει τις υπάρχουσες σχέσεις εξουσίας σε επίπεδο φύλου, φυλής, κοινωνικής τάξης.

Ένα άλλο, συναφές με το προηγούμενο, ερώτημα που συχνά τίθεται από εκπαιδευτικούς είναι: **« Πώς μπορούμε – σε θεωρητικό, πολιτικό ή ιδεολογικό επίπεδο – να κάνουμε οτιδήποτε στο σχολείο για να καταπολεμήσουμε το σεξισμό και τις επιδράσεις του, χωρίς να αλλάζουμε πρώτα την κοινωνία; Ποιες είναι οι κύριες παράμετροι μιας τέτοιας παρέμβασης;»**

Ως προς το πρώτο σκέλος του ερωτήματος, η απάντηση δεν είναι εύκολη.

Το κρίσιμο ερώτημα, έτσι όπως θα το διατύπωνα εγώ, είναι αν οι παρεμβάσεις στην εκπαίδευση μπορούν να θεμελιώσουν νέες ιστορικές προϋποθέσεις για ένα βασικό μετασχηματισμό της κοινωνίας.

Μια αντισεξιστική/αντιρατσιστική παρέμβαση στην εκπαίδευση μπορεί να λειτουργήσει ως παράγοντας μετασχηματισμού της εκπαίδευσης και ευρύτερα της κοινωνίας. Η προσωπική μου θέση είναι ότι οι φιλελεύθερες προσεγγίσεις για την αντιμετώπιση του ρατσισμού και του σεξισμού στην εκπαίδευση (δηλ. της ισότητας ευκαιριών ή ίσων δικαιωμάτων) δεν παρέχουν αυτήν τη δυνατότητα καθώς αναζητούν μεγαλύτερη δικαιοσύνη μέσα στο υπάρχον σύστημα.

Συνειδητά συνδέω τον σεξισμό με τον ρατσισμό στην εκπαίδευση όχι μόνο γιατί στηρίζονται σε μια κοινή ανάλυση για τις ανισότητες, αλλά και γιατί οι στρατηγικές παρέμβασης που χρησιμοποιούνται από τους εκπαιδευτικούς στα σχολεία είναι – σε μεγάλο βαθμό κοινές.

Στο βαθμό που αναφερόμαστε στις στρατηγικές παρέμβασης στην εκπαί-

δευση, θέλω να επισημάνω ότι ο διαχωρισμός ανάμεσα στις διαφορετικές προσεγγίσεις δεν είναι πάντα σαφής, ούτε και στις στρατηγικές. Στην πραγματικότητα, μάλιστα, κάθε προσπάθεια αλλαγής στο υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα αναγκαστικά εντάσσεται σε μια φιλελεύθερη προσέγγιση. Άρα όσοι/ες δεν υιοθετούμε αυτή την προσέγγιση και δουλεύουμε γι' αυτό το ζήτημα έχουμε συνείδηση ότι δουλεύοντας για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση αντιμετωπίζουμε τα συμπτώματα της ανισότητας και όχι τις αιτίες.

Όσον αφορά στο δεύτερο σκέλος του ερωτήματος, δηλ. «*πού θα βασιζόμαστε οι στρατηγικές αλλαγής*», η αντιρατσιστική και αντισεξιστική προσέγγιση υποστηρίζει ότι στο βαθμό που οι δομικές ανισότητες δεν μπορούν να μειωθούν μόνο με εκπαιδευτικά μέτρα, τότε οι εκπαιδευτικοί πρέπει να εμπλακούν ταυτόχρονα σ' έναν ευρύτερο πολιτικό αγώνα.

Μόνον η εμπλοκή, όμως, των εκπαιδευτικών σ' αυτόν τον αγώνα δεν είναι άμεσης αποτελεσματικότητας μέτρο για την καταπολέμηση του σεξισμού και του ρατσισμού στο εκπαιδευτικό σύστημα. Απαιτούνται παρεμβάσεις και μεταρρυθμίσεις στο ίδιο το εκπαιδευτικό σύστημα. Να σημειώσω εδώ ότι η παρουσία γυναικών που προωθούν το ζήτημα αυτό σε ανώτερες διοικητικές και συνδικαλιστικές θέσεις σ' όλους τους φορείς και τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, αλλά και σε όλα τα κέντρα λήψης αποφάσεων, αυξάνει την πιθανότητα να αντιμετωπιστούν σοβαρά τα ζητήματα αυτά.

Σε σχέση τώρα με τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών χρησιμοποιούνται πολλές μέθοδοι διεθνώς για την κατάρτιση ή ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών ανάλογα με τις τοπικές, πολιτισμικές, οικονομικές και ιστορικές συνθήκες. Ένα πρόγραμμα ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών είναι μια διαδικασία που καλείται να αντιμετωπίσει τις δύο όψεις του ίδιου προβλήματος, δηλ. του σεξισμού στην κοινωνία. Η μία όψη είναι ο θεσμικός σεξισμός, με την έννοια των κανόνων, των διαδικασιών και πρακτικών που ενυπάρχουν στις δομές και η άλλη όψη είναι ο υποκειμενικός ή ατομικός σεξισμός που αντανακλάται στις κατηγορίες, στάσεις, αντιλήψεις που έχουμε οι εκπαιδευτικοί ατομικά.

Οι δύο διαφορετικές διαστάσεις του σεξισμού μας οδηγούν στην υιοθέτηση δύο διαφορετικών στρατηγικών στην ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών:

1. παροχή γνώσης για τη φύση και τις αιτίες του θεσμικού σεξισμού και
2. παροχή γνώσης που θα μας οδηγήσει να στοχαστούμε για τις εκφάνσεις του ατομικού σεξισμού και των αιτιών του.

Οι δύο αυτές στρατηγικές εφαρμόζονται ταυτόχρονα. Δίνεται, δηλ., στους εκπαιδευτικούς η δυνατότητα κατανόησης της σεξιστικής δόμησης της δι-

κής τους πραγματικότητας, της πραγματικότητας του σχολείου, του αναλυτικού προγράμματος, της αλληλεπίδρασης στο πλαίσιο της τάξης, κ.ά.

Ένα σχόλιο στο σημείο αυτό: παρόλο που η αντισεξιστική προσέγγιση (τόσο η ριζοσπαστική, όσο και η σοσιαλιστική) δίνει έμφαση στις δομικές ανισότητες – και σ' αυτό διαφέρει από τη φιλελεύθερη οπτική των ίσων ευκαιριών, δεν παραβλέπει και το επίπεδο των στάσεων, γεγονός που έχει άμεση επίδραση και στο επίπεδο των στρατηγικών. Στο σημείο αυτό διαφαίνεται η επήρεια της ριζοσπαστικής φεμινιστικής θεωρίας μέσω της ευρύτατα διαδεδομένης άποψης ότι «το προσωπικό είναι πολιτικό». Σ' αυτή τη θέση, σ' αυτό το σύνθημα που για πολλές γυναίκες από τη γενιά μου ήταν καθοριστικό, συνοψίζεται η αδήριτη σχέση μεταξύ ατομικής εμπειρίας και πατριαρχικής δομής.

Είναι αυτή η σχέση που διασαφηνίζεται και συνειδητοποιείται μέσα από τις αντίστοιχες γνωστικές και συναισθηματικές διαδικασίες στο πλαίσιο της ευαισθητοποίησης. Η αμφισβήτηση των στάσεων και των αυτονόητων εκπαιδευτικών πρακτικών μπορεί να οδηγήσει στην αποδόμησή τους και στη δημιουργία κινήτρων για τη χρήση αντισεξιστικών πρακτικών στην εκπαίδευση.

Η συνειδητοποίηση και αποδόμηση των σεξιστικών αντιλήψεων είναι αναγκαία βέβαια σ' όλα τα επίπεδα της εκπαιδευτικής ιεραρχίας.

Η καταπολέμηση του σεξισμού στην εκπαίδευση απαιτεί προσωπική εμπλοκή και αφοσίωση, άρα το πλαίσιο της ευαισθητοποίησης πρέπει να ενθαρρύνει αυτή τη διαδικασία. Επίσης, ένα πρόγραμμα ευαισθητοποίησης πρέπει να δώσει βαρύτητα όχι μόνο στο τι μαθαίνουμε, αλλά και πώς μαθαίνουμε. Πρέπει να χρησιμοποιούνται μη παραδοσιακές διδακτικές προσεγγίσεις που να ενθαρρύνουν την εμπλοκή, το διάλογο, τη συμμετοχή (όπως η φεμινιστική παιδαγωγική) και να διευκολύνουν την απόκτηση των νέων δεξιοτήτων που απαιτούνται για το μετασχηματισμό της εκπαίδευσης προς μη σεξιστική κατεύθυνση.

Σημαντικός παράγοντας για την επιτυχία μιας αντισεξιστικής προσέγγισης στην εκπαίδευση είναι η πεποίθηση ότι το εγχείρημα έχει πιθανότητες επιτυχίας. Είναι σημαντικό, δηλαδή, να μην κατακλυσθούμε από το συναίσθημα ότι αυτή η κατάσταση είναι αναπόφευκτη. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να πεισθούν ότι μπορεί να λειτουργήσουν ως πιθανοί φορείς αλλαγών και να υπάρξει ένα πλαίσιο παρέμβασης.

Έχουν καταγραφεί αρκετοί αποτελεσματικοί τρόποι στην ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών. Θεωρώ ότι μετά από μια πρώτη φάση προώθησης της συνειδητοποίησης και εξοικείωσης με το αντικείμενο η πιο κατάλ-

ληλη μέθοδος είναι τα projects με προσανατολισμό στη δράση και η αντισεξιστική έρευνα δράσης.

Η έρευνα δράσης ασχολείται με τη διάγνωση ενός ζητήματος σ' ένα συγκεκριμένο πλαίσιο και σχεδιάζει μια μικρής κλίμακας παρέμβαση. Παίρνει συνήθως το χαρακτήρα συνεργασίας ομάδας ερευνητών/τριών και επαγγελματιών ενός χώρου. Είναι συμμετοχική και εμπεριέχει την έννοια της αυτοαξιολόγησης καθώς υπάρχει συνεχής αξιολόγηση των αλλαγών στο συγκεκριμένο πλαίσιο με στόχο τη βελτίωση της πρακτικής. Δίνει τη δυνατότητα για διεπιστημονική και εκλεκτική προσέγγιση των ζητημάτων.

Έχει **το πλεονέκτημα**, σε σχέση με άλλες μεθοδολογίες, ότι προχωρά πέρα από τη συγκρότηση ενός θεωρητικού μοντέλου ή ερμηνείας στη δημιουργία κοινωνικής αλλαγής. Στοχεύει, δηλ., να φέρει την έρευνα κοντά στην πράξη ή να επιφέρει αλλαγές στην πράξη μέσω της έρευνας.

Οι εκπαιδευτικοί ως ερευνητές δράσης μπορούν να επιφέρουν αλλαγές στην κουλτούρα του σχολείου, να γίνουν φορείς αλλαγής, να αναπτύξουν νέα δυναμική αν συνειδητοποιήσουν τις επιπτώσεις που έχουν αυτονόητες εκπαιδευτικές πρακτικές τους.

Η χρήση της έρευνας δράσης στην ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών μπορεί να επηρεάσει την κατανόηση και τη χρήση της εκπαιδευτικής έρευνας στη διδακτική πράξη.

Το πιο βασικό, κατά τη γνώμη μου, είναι η διασύνδεση της δουλειάς των εκπαιδευτικών με ζητήματα όπως κοινωνική, οικονομική δικαιοσύνη που εμπεριέχονται στις πρακτικές διδασκαλίας.

Η έρευνα δράσης τα τελευταία χρόνια παίζει ένα σημαντικό ρόλο στη συζήτηση για τη βελτίωση της διδασκαλίας και της εκπαίδευσης/μετεκπαίδευσης των εκπαιδευτικών.

Η διαδικασία της αλλαγής συσχετίζεται με τη δημιουργία μιας νέας κατανόησης των επιπτώσεων της προσωπικής δράσης. Η φύση της αλλαγής και οι στρατηγικές για την επίτευξή της είναι κάτω από τον έλεγχο του εκπαιδευτικού. Είναι γνωστό ότι ο έλεγχος της διαδικασίας θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για αποτελεσματικές καινοτομίες.

Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι η βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης είναι ευθύνη όλης της εκπαιδευτικής κοινότητας και δεν είναι αρκετό να την προσδοκούμε μόνο από τη βελτίωση της δουλειάς των εκπαιδευτικών σε ατομικό επίπεδο. Τα τελευταία χρόνια υπάρχει ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για την επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών και σε επίπεδο σχολείου. Στόχος εδώ είναι η ανάπτυξη της δουλειάς του προσωπικού ως ομάδας, (ταυτόχρονα με την ατομική ανάπτυξη της γνώσης και των δεξιοτήτων).

Η έρευνα δράσης προσφέρει τη δυνατότητα για να αναπτυχθούν πρωτοβουλίες σε επίπεδο σχολείου. Καθώς ο μετασχηματισμός ενός σχολείου είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης ατομικών, οργανωτικών, κοινωνικών και πολιτικών παραγόντων, η έρευνα δράσης μπορεί να παρέχει τη διαδικασία με την οποία οι σχολικές κοινότητες μπορούν να διερευνήσουν αυτές τις σύνθετες σχέσεις.

Υπάρχουν αρκετά *εμπόδια όμως για τη χρήση της έρευνας δράσης*, όπως η παραδοσιακή διχοτομία μεταξύ εκπαιδευτικής έρευνας και πράξης, δηλ. ότι η έρευνα ανήκει στη δικαιοδοσία του πανεπιστήμιου και των ερευνητικών κέντρων, ενώ το προνομιακό πεδίο της πράξης ανήκει στους εκπαιδευτικούς, η έλλειψη χρόνου, η πραγματική ή μη αντίληψη ότι οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν τις απαραίτητες δεξιότητες για έρευνα, η εξατομικευμένη φύση της διδασκαλίας, γεγονός που δημιουργεί δυσκολίες και αντιστάσεις στη συλλογική διαδικασία της έρευνας δράσης, οι συνθήκες εργασίας των εκπαιδευτικών που δεν είναι ευνοϊκές για το σχεδιασμό νέων πρωτοβουλιών, κ.ά.

Υπάρχουν πολλές προκλήσεις σε όσα άτομα από εμάς εμπλέκονται στην κατάρτιση/επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στα ζητήματα των ανισοτήτων. Παρά τις δυσκολίες, εγώ προσωπικά θεωρώ ότι ωφελήθηκα απ' αυτή τη διαδικασία. Και μια τελευταία επισήμανση/απάντηση στην άποψη καλού συναδέλφου σε προηγούμενο σεμινάριο.

Δεν είναι σκόπιμο, κατά τη γνώμη μου, να δημιουργούμε ή να ενθαρρύνουμε μια ιεραρχική κατάταξη των διαφορετικών εκφράσεων της καταπίεσης ή των πιο κυρίαρχων. Οφείλουμε να συζητήσουμε τις αλληλοδιαπλοκές (π.χ. μεταξύ φύλου και κοινωνικής τάξης).

ΕΙΣΗΓΗΣΗ

Β. Δεληγιάννη - Κουμτζή

Επίκουρη Καθηγήτρια του τμήματος ψυχολογίας του Α.Π.Θ., μέλος της επισημονικής ομάδας του προγράμματος.

«Τάσεις και αξίες για την ισότητα των φύλων στο σχολείο και μια πρόταση για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών»

Όπως ήδη τονίσαμε αρκετές φορές, η εκπαίδευση είναι ένας από τους τομείς στα πλαίσια των οποίων είναι δυνατόν να διαμορφωθούν τάσεις για την προώθηση της ισότητας ανδρών και γυναικών στο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό γίγνεσθαι. Και γνωρίζουμε εξάλλου ότι έχουν γίνει πάρα πολλές προσπάθειες στην Ευρώπη τις τελευταίες δεκαετίες, προς την κατεύθυνση αυτή. Είναι γεγονός όμως ότι η πολιτική της ισότητας και των ίσων ευκαιριών, όπως στόχευε σε μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που αφορούσαν αποκλειστικά το περιεχόμενο του προγράμματος διδασκαλίας δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, καθώς οι όποιες παρεμβάσεις εξαρτώνται και οι ίδιες από το επίπεδο γνώσεων και ευαισθησίας των εκπαιδευτικών. Έτσι όλο και περισσότερο γίνεται συνείδηση για αυτούς που έχουν αναλάβει την εκπαιδευτική πολιτική στο χώρο αυτό, ότι η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών αποτελεί το ευαίσθητο σημείο στο οποίο θα πρέπει να στοχεύουν τα μελλοντικά προγράμματα ισότητας. Αυτό που έχει γίνει σαφές είναι ότι η προώθηση του εκδημοκρατισμού των εκπαιδευτικών συστημάτων εξαρτάται άμεσα από τον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, που αποτελεί πλέον το κλειδί για μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, που προωθούν οι δημοκρατίες της Ευρώπης για τη βελτίωση της θέσης των γυναικών.

Η εισαγωγή αλλαγών μέσα από την εκπαίδευση δεν είναι πάντοτε εφικτή, και μερικοί θα υποστήριζαν ότι έρχεται σε αντίφαση με τον αναπαραγωγικό ρόλο των εκπαιδευτικών συστημάτων. Κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες όμως η φεμινιστική έρευνα δράσης χρησιμοποιήθηκε στα σχολεία

για να εισαγάγει στρατηγικές και πρακτικές παρέμβασης, που θα προωθούσαν την ισότητα των φύλων και τις ίσες ευκαιρίες για τους άνδρες και τις γυναίκες στην κοινωνία. Τα αποτελέσματα τους υπήρξαν αμφιλεγόμενα, μερικές φορές περιορισμένα ή ακόμα και αντιφατικά, αλλά σε γενικές γραμμές ενθαρρυντικά, εφόσον κατάφεραν να καταστήσουν τις σχέσεις των φύλων κεντρικό θέμα εκπαίδευσης και να εμπλέξουν τους εκπαιδευτικούς στη διαδικασία της ισότητας.

Σήμερα γνωρίζουμε ότι κάθε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και ακόμα περισσότερο κάθε αλλαγή που στοχεύει στις σχέσεις των φύλων είναι καταδικασμένη σε αποτυχία αν δεν συμπεριλαμβάνει στρατηγικές παρέμβασης στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Υπάρχει μάλιστα μια πολύ πλούσια βιβλιογραφία πάνω στο θέμα αυτό.

Σύμφωνα με τη λογική όλων αυτών των προσεγγίσεων, αν η προώθηση της ισότητας των φύλων στα πλαίσια της εκπαίδευσης, γενικά για την ιδιότητα του πολίτη, πρέπει να περιλαμβάνει μια κριτική διάσταση, τότε η επαγγελματική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών πρέπει να σχεδιαστεί αντίστοιχα. Είναι γεγονός ότι ο τεχνοκράτης εκπαιδευτικός ή ο μοναχικός προβληματιζόμενος δάσκαλος πολύ λίγα έχουν να προσφέρουν στα πλαίσια των πολύπλοκων αλλαγών που συμβαίνουν στις σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες. Τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα απαιτούν έναν επαγγελματία εκπαιδευτικό, έναν εκπαιδευτικό δυναμικό, κατάλληλα προετοιμασμένο να αναλάβει δημοκρατικές μεθόδους διδασκαλίας και εξοπλισμένο με ικανές γνώσεις και εμπειρίες ώστε να μπορεί να προωθεί τις δημοκρατικές αξίες.

Μια προσπάθεια επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης εν ενεργεία εκπαιδευτικών είναι και αυτή που αναλάβαμε να φέρουμε σε πέρας εδώ στη Θεσσαλονίκη στα πλαίσια της συνεργασίας μας με το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας. Μαζί με την ομάδα των εκπαιδευτικών που πήραν μέρος στο πρόγραμμα θελήσαμε να εφαρμόσουμε το μοντέλο επιμόρφωσης, που είναι γνωστό στη βιβλιογραφία με τον τίτλο «ο εκπαιδευτικός ως ερευνητής». Τι είναι όμως στην πραγματικότητα το μοντέλο αυτό; Πρόκειται για μια προσπάθεια η οποία ξεφεύγει από την παραδοσιακή μέθοδο παροχής γνώσεων, νέων στοιχείων της βιβλιογραφίας και καινούργιων πρακτικών στους επιμορφωνόμενους εκπαιδευτικούς, και δίνει έμφαση στην προσωπική εμπλοκή τους, στον προβληματισμό της θεματικής στην οποία καλούνται να επιμορφωθούν. Έτσι αντί του κλασσικού μοντέλου διοργάνωσης σεμιναρίων, όπου ο επιμορφωτής ή επιμορφώτρια με την ιδιότητα και πολλές φορές με την αυθεντία του ακαδημαϊκού δασκάλου παρέχει την καινούργια γνώση,

ζητήθηκε από τους εκπαιδευτικούς να βάλουν σε εφαρμογή τις προσωπικές τους πρακτικές προσέγγισης μαθητών και μαθητριών και να διερευνήσουν οι ίδιοι την πραγματικότητα για τις σχέσεις ισότητας που ισχύει στα σχολεία τους. Σύμφωνα με την βιβλιογραφία αυτό το μοντέλο επιμόρφωσης παρέχει τα εξής πλεονεκτήματα:

1. Καταργεί τα στεγανά ανάμεσα στη θεωρία και στη πράξη, ανάμεσα στις γενικεύσεις που βασίζονται στις παραδοσιακές μορφές ακαδημαϊκής εργασίας και την εξειδικευμένη εμπειρία των εκπαιδευτικών.
2. Επιτρέπει στους εκπαιδευτικούς να διαμορφώσουν προσωπική άποψη τόσο για τη διάκριση των φύλων στα σχολεία τους, όσο και για τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται οι σχέσεις των δύο φύλων. Αυτό καθιστά ικανότερους και ικανότερες τους καθηγητές και τις καθηγήτριες να προσεγγίσουν αποτελεσματικά τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια της τάξης τους και να βοηθήσουν το ένα φύλο να έρθει πιο κοντά στο άλλο. Τέλος η προσέγγιση αυτή προωθεί ένα δημοκρατικό πρότυπο αλλαγών, που εμπλέκει τους εν ενεργεία εκπαιδευτικούς ως εσωτερικούς μεταρρυθμιστές στα ίδια τα σχολεία τους.

Στην ομάδα της Θεσσαλονίκης πήραν μέρος οικειοθελώς 17 εκπαιδευτικοί της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης όλες γυναίκες, με προσωπική ευαισθησία στα θέματα των φύλων και ενδιαφέρον για την προώθησή τους στο σχολείο. Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε με πολλές κατ' ιδίαν συναντήσεις και έξι συναντήσεις ολομέλειας, που συντονίσαμε η συνάδελφος κυρία Ζιώγου και εγώ, που είχαμε και την ευθύνη της προσπάθειας για την ομάδα των καθηγητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η φοιτήτρια του τομέα Παιδαγωγικής Αθανασία Μουστάκα, βοηθός συντονίστρια, διευκόλυνε τις συνεννοήσεις ανάμεσα στην ομάδα και παρενέβαινε για να λύσει τα διάφορα πρακτικά προβλήματα που προέκυπταν. Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε στο πλαίσιο δύο ερευνητικών θεματικών και των υποθεμάτων τους. Πιο συγκεκριμένα τα θέματα της διερεύνησης ήταν τα εξής:

- Η πρώτη θεματική είχε τίτλο «ταυτότητες φύλου στην εφηβεία» και υποθέματα «σχολική εμπειρία – επιδόσεις και επιλογές ζωής» ως πρώτο υποθέμα, «οικογενειακή ζωή» δεύτερο υποθέμα, «ανδρική και γυναικεία εμπειρία» τρίτο, «σχέσεις των φύλων» τέταρτο.
- Η δεύτερη θεματική είχε τίτλο «φύλο και ιδιότητα του πολίτη» και είχε υποθέματα «γυναίκες και άνδρες στη δημόσια ζωή, στην αγορά εργασίας, στην οικογένεια»

Η διαδικασία ήταν η εξής: κάθε συνάντηση ήταν αφιερωμένη σε ένα από τα υποθέματα. Γινόταν μια σχετική συζήτηση σε θεωρητικό επίπεδο αλλά

και σε επίπεδο πρακτικής εμπειρίας για το θέμα και μετά προτείναμε στις καθηγήτριες σχετική βιβλιογραφία, διάφορες ερευνητικές δραστηριότητες, που είχαμε ετοιμάσει από πριν, τα ερευνητικά εργαλεία με τα οποία θα απορούσαν να τις προσεγγίσουν, καθώς και κάποιες πρόχειρες μεθόδους ανάλυσης. Οι καθηγήτριες επέλεξαν αυτά τα θέματα που της ενδιέφεραν, και αυτά που ταίριαζαν κατά την άποψη τους με τα προβλήματα του σχολείου τους. Κατά το διάστημα που μεσολαβούσε ανάμεσα σε δύο συναντήσεις, εκπονούσαν τις μικρές έρευνες στις τάξεις τους και προχωρούσαν σε μια πρώτη ανάλυση των δεδομένων τους. Τα αποτελέσματα τους τα παρουσιάζαν στην επόμενη συνάντηση όπου άκουγαν τις παρουσιάσεις των συναδέλφων τους και συμμετείχαν στη συζήτηση. Γενικότερα προβλήματα των σχολείων, δυσκολίες και προσωπικές εμπειρίες, αποκάλυψη των ειδικών σχέσεων εκπαιδευτικών και εφήβων ή των φύλων μεταξύ τους, πολλές φορές έκπληξη για τα ευρήματα ήταν μερικά από τα στοιχεία που διάνθισαν και εμπλούτισαν τις συζητήσεις αυτές. Το αμείωτο ενδιαφέρον των συμμετεχουσών παρά τα προβλήματα και τον φόρτο εργασίας αποτέλεσε το κεντρικό χαρακτηριστικό του όλου προγράμματος. Τα αποτελέσματα των ερευνών τους θα σας παρουσιάσουν οι ίδιες οι καθηγήτριες στην επόμενη συνεδρία, το απόγευμα. Εγώ θα ήθελα απλώς να καταθέσω τις προσωπικές μου εκτιμήσεις για την όλη προσπάθεια.

Σε σχέση με άλλα προηγούμενα σεμινάρια επιμόρφωσης, στα οποία πήρα μέρος, αυτό το τελευταίο αποδείχθηκε για μένα το πιο εντυπωσιακό και πιθανότερα το αποτελεσματικότερο γιατί κατάφερε να διεγείρει και να διατηρήσει το ενδιαφέρον της επιμορφωσόμενης ομάδας ως το τέλος. Επέτρεψε στις καθηγήτριες που έπαιρναν μέρος να διαμορφώσουν προσωπική άποψη για τα φύλα και να δομήσουν τη δική τους εικόνα για τις ανδρικές και γυναικείες ταυτότητες στην εφηβεία, τις σχέσεις των φύλων, τις κοινωνικές διακρίσεις εις βάρος των γυναικών. Πρόκειται για απόψεις που δεν θα μπορούσαν να διαμορφωθούν με καμιά θεωρητική διάλεξη, σεμινάριο ή εργαστήριο. Έγινε αφορμή για καινούργιες συζητήσεις και εφαρμογές νέων μεθόδων στα σχολεία και μάλιστα για θέματα που δεν υπήρχε η ευκαιρία να θιγούν ως τότε. Έδωσε τη δυνατότητα να διαμορφωθεί μια ομάδα εκπαιδευτικών, που μπορούσε να συζητάει για θέματα φύλου στην εκπαίδευση, βασιζόμενη σε εμπειρικά δεδομένα και να επιθυμεί να προωθήσει αλλαγές στα διάφορα σχολεία. Πέρα από την ίδια τη μέθοδο κάποιοι συγκεκριμένοι λόγοι συνετέλεσαν στην επιτυχία της προσπάθειας αυτής.

Πρώτος και βασικότερος το γεγονός ότι οι ίδιες οι καθηγήτριες ήταν κατ'

αρχήν ευαισθητοποιημένες και με σχετικό ενδιαφέρον για τα θέματα αυτά. Θα μπορούσαμε να πούμε μάλιστα ότι το προσωπικό ενδιαφέρον αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση, για μένα το εκ των ων ουκ άνευ, για μια επιτυχημένη ευαισθητοποίηση σε κάθε θέμα.

Δεύτερον το γεγονός ότι υπήρχε προηγούμενη εμπειρία στην οργάνωση του υλικού το οποίο ήταν ήδη δοκιμασμένο, και είχε δοκιμαστεί σε συνεργασία με ομάδες εκπαιδευτικών παλαιότερα, τόσο με τους εκπαιδευτικούς τους ίδιους όσο και μέσα στις σχολικές τάξεις. Παρόλα αυτά θα ήταν υπερβολή να υποστηρίξει κανείς ότι όλα ήταν ρόδινα, γιατί υπήρξαν αρκετά προβλήματα που δυσκόλεψαν την όλη προσπάθεια. Θα τα απαριθμήσω:

1. Ο χρόνος των εκπαιδευτικών. Είναι γεγονός ότι οι καθηγήτριες που πήραν μέρος είχαν πολύ λίγο ελεύθερο χρόνο να αφιερώσουν στο πρόγραμμα. Φορτωμένες με τα καθημερινά τους προβλήματα έπρεπε να ξεκλέψουν στην πραγματικότητα κάποιες στιγμές για να ασχοληθούν με τις αναλύσεις των δεδομένων τους ή την καταγραφή της εμπειρίας τους. Για το λόγο αυτό οι γενικές συναντήσεις της ολομέλειας ήταν σχετικά αραιές.
2. Η ίδια η δομή του ελληνικού συστήματος που πολύ λίγες ευκαιρίες δίνει για παρόμοιες προσπάθειες. Ξέρουμε μάλιστα ότι οι εκπαιδευτικοί είναι μάλλον ασυνήθιστοι σε δραστηριότητες, που ξεφεύγουν από τα καθιερωμένα, και σε ευέλικτους τρόπους διδασκαλίας. Η ίδια η οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και της λειτουργίας του σχολείου δεν επιτρέπει πολλές αλλαγές ούτε παρεκκλίσεις. Γεγονός που από μόνο του αποτελεί τροχοπέδη, όταν μάλιστα συνδυαστεί και με την έλλειψη οποιασδήποτε προηγούμενης σχετικής εμπειρίας. Το διάστημα της επιμόρφωσης - ευαισθητοποίησης ήταν πολύ μικρό. Κυρίως αν συνδυαστεί και πάλι με το λιγοστό ελεύθερο χρόνο των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν. Έτσι εφαρμόστηκε ένα μόνο μέρος των δραστηριοτήτων, οι θεωρητικές συζητήσεις παρέμειναν στα απολύτως στοιχειώδη, δεν υπήρξε χρόνος για καλύτερη επεξεργασία. Ήταν σαφές ότι το πρόγραμμα δεν παρείχε κάποια κίνητρα, πέρα από την προσωπική ανάγκη, τις ανησυχίες και την επιθυμία των καθηγητριών για επαγγελματική ανάπτυξη. Ο καθημερινός μόχθος όμως του σχολείου και η έλλειψη χρόνου συχνά φάνηκε να εξουδετερώνουν τα προσωπικά αυτά κίνητρα.

Τέλος πρέπει να τονίσουμε και τα δικά μας προβλήματα, των συντονιστριών δηλ., που είχαν να κάνουν τόσο με το υπερβολικά φορτωμένο πρόγραμμα όσο και με τη γνωστή έλλειψη χώρου και χρόνου στο Πανεπιστή-

μια γεγονός που για παράδειγμα δεν επέτρεψε να αποκτήσει η ομάδα μια κερδοφόρα στέγη, ένα χώρο συναντήσεων.

Τα συμπεράσματα μας από την εφαρμογή του μοντέλου θα μπορούσαν να διατυπωθούν ως εξής:

1. Το ίδιο το μοντέλο δεν αξιολογήθηκε πριν και μετά την εφαρμογή του, για αυτό και δεν μπορούμε να μιλήσουμε με στοιχεία και δεδομένα τη στιγμή αυτή. Αυτό που έχουμε είναι μόνο οι δικές μας εκτιμήσεις και οι προσωπικές εμπειρίες των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν. Σε μια επόμενη προσπάθεια θα πρέπει το θέμα της αξιολόγησης να τεθεί από την αρχή της εφαρμογής.
2. Κάθε ευαισθητοποίηση και επιμόρφωση δεν τελειώνει με τον χρονικό τερματισμό του σχετικού προγράμματος. Για το λόγο αυτό κρίνεται αναγκαία η περαιτέρω παρακολούθηση των ίδιων ατόμων με στόχο τη συνεχή επανατροφοδότηση τους.
3. Θεωρούμε ότι σε κάθε πιθανή επανάληψη της προσπάθειας αυτής στο μέλλον είναι απαραίτητα κάποια κίνητρα στους εκπαιδευτικούς που συμμετέχουν. Αυτά δεν είναι απαραίτητο να είναι οικονομικά, πιθανόν η αναγνώριση της επιμόρφωσης ως ώρα εργασίας, η ελάφρυνση τους από κάποια διδακτικά ή άλλα καθήκοντα θα ήταν περισσότερο αποτελεσματικά.

Η διάρκεια του προγράμματος πρέπει να είναι μεγαλύτερη και περισσότερο ενταγμένη στην καθημερινή επαγγελματική ζωή των εκπαιδευτικών και τη σχολική διαδικασία. Μια τέτοια δυνατότητα προσφέρει ευκαιρίες για περισσότερες πρωτοβουλίες εκ μέρους αυτών που συμμετέχουν. Στόχος δικός μας είναι μια μελλοντική προσπάθεια πιο άνετη από άποψη χρόνου στην οποία τα άτομα που παίρνουν μέρος να παρακινηθούν ώστε να θέτουν μόνα τους τα ερωτήματα και να σχεδιάζουν τα ερευνητικά τους εργαλεία. Αυτό απαιτεί όμως μεγαλύτερη διάρκεια, συχνότερες επαφές, μεγαλύτερη άνεση χρόνου εκ μέρους των ίδιων των εκπαιδευτικών. Τέλος, στόχος μας είναι να διαμορφώσουμε ένα τεύχος στο οποίο θα καταγράφετε όλη η προσπάθεια και το οποίο θα περιλαμβάνει σχετική βιβλιογραφία, τις ερευνητικές θεματικές, τις δραστηριότητες έρευνας που έγιναν στην τάξη φέτος μαζί με τα ερευνητικά εργαλεία και τις οδηγίες για ανάλυση, και τέλος ως παραδείγματα τις εργασίες που προέκυψαν από την εφαρμογή της προσπάθειας. Το τεύχος αυτό θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως οδηγός από όποιους και όποιες θα ήθελαν να εφαρμόσουν τη μέθοδο.

Τελειώνοντας θα ήθελα να παραθέσω εδώ τη φωνή μιας μελλοντικής καθηγήτριας που πήρε μέρος στην έρευνα μας μερικά χρόνια πριν, μια φωνή

την οποία πρέπει να έχουμε στο νου μας όταν σχεδιάζουμε προγράμματα εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Είχε πει τότε και εγώ τουλάχιστον θα το θυμάμαι, ότι κάθε εκπαιδευτικός θα πρέπει να γνωρίζει τα θέματα που έχουν σχέση με την ισότητα των δύο φύλων, και να είναι έτοιμος να τα θίξει ανά πάσα στιγμή μέσα στην τάξη του. Σας ευχαριστώ.

ΕΙΣΗΓΗΣΗ

Α. Φούλε

Σύμβουλος στη Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων της Commission - Διεθνές Γραφείο Εργασίας / Εκπρόσωπος της Διακρατικής Συνεργασίας του Προγράμματος

«Ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση - μαρτυρία από την εμπειρία άλλων κρατών-μελών της Ε.Ε.»

Σας καλώ να δούμε από κοινού τη διαδρομή που ακολούθησε η Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς και άλλα θεσμικά όργανα, όχι μόνο αυτά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο θέμα της ισότητας των ευκαιριών. Από τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και μέχρι σήμερα ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν πραγματικά σημαντικός. Αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες σε ευρωπαϊκό λοιπόν επίπεδο μπορούμε να αναφέρουμε πάρα πολλές δράσεις, όπως 4 προγράμματα δράσης, για την ισότητα των γυναικών και των ανδρών, πρωτοβουλίες κοινοτικές στα πλαίσια των διαρθρωτικών ταμείων, NOW, ένα δίκτυο για την επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών, IRIS, και θεσπίζοντας ή βάζοντας τις νομοθετικές βάσεις στις πολιτικές που πρέπει να αναπτυχθούν σε κάθε κράτος μέλος, έχουμε να αναφέρουμε ότι έχουν συνταχθεί έξι οδηγίες, δύο συστάσεις και δέκα διατάξεις.

Σε συνέχεια λοιπόν των δράσεων επί του θέματος της ισότητας των ευκαιριών αναφέρω πέρα από τις δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το ρόλο της UNESCO, του ΟΗΕ και άλλων φορέων. Η πολιτική της ισότητας ευκαιριών μεταξύ γυναικών και ανδρών ενδυναμώθηκε κατά τη διάρκεια της συνόδου κορυφής του Έσπεν το 1994, καθώς και της συνόδου στις Κάνες το 1995, όπου το συγκεκριμένο θέμα τέθηκε ως πολιτική προτεραιότητα. Στη δε σύνοδο κορυφής του Λουξεμβούργου το Νοέμβρη του 1997, το θέμα της ισότητας ευκαιριών τέθηκε ως τέταρτη προτεραιότητα κοινοτική. Ιεραρχικά, η πρώτη ήταν η δυνατότητα εισόδου στην επαγγελματική κατάρτιση, η δεύτερη προτεραιότητα ήταν η ανάπτυξη του επι-

χειρωνακτικού πνεύματος, η τρίτη η ενθάρρυνση της ανάπτυξης των δεξιοτήτων των επιχειρηματιών και των εργαζομένων, δηλαδή η προσαρμοστικότητα, και η τέταρτη η ενδυνάμωση της πολιτικής ισότητας των ευκαιριών. Και βέβαια, υπό την ώθηση του προέδρου Σαντέρ, δημιουργήθηκε μια ομάδα επιτρόπων με καθήκον να εξετάσουν τις κοινοτικές πολιτικές σε όλα τα επίπεδα και από όλες τις απόψεις, που αφορούν το θέμα της ισότητας ευκαιριών.

Εξάλλου τα θέματα κατάρτισης και εκπαίδευσης τα οποία είναι θέματα προτεραιότητας στο πρόγραμμα εργασίας αντανακλούνται από τα δύο λευκά βιβλία. Τα βασικά σημεία του λευκού βιβλίου συνοψίζονται ως εξής:

1. Η καταστολή της διαφοροποίησης στην αγορά εργασίας και η αξιολόγηση της εργασίας των γυναικών σε σχέση πάντοτε με την αμοιβή, με τη συνεχή επαγγελματική κατάρτιση, η αξιολόγηση των γυναικών επιχειρηματιών και η εξατομίκευση των δικαιωμάτων.
2. Η συμφιλίωση μεταξύ της οικογενειακής και της επαγγελματικής ζωής και εδώ τίθεται το θέμα του ποιος θα κρατάει τα παιδιά και φυσικά σε ότι αφορά τις υποδομές και τις υπηρεσίες, τη γονική άδεια και γενικότερα ότι αφορά τα θέματα της οικογένειας. Στον τομέα αυτό η επιτροπή κράτησε μια συνολική αντίληψη που αφορούσε το κοινωνικό – οικονομικό – επαγγελματικό περιβάλλον, στοχεύοντας σε μια μεγαλύτερη ευελιξία σε θέματα οργάνωσης της εργασίας ώστε να επιτρέψει και στους άνδρες να συμμετέχουν περισσότερο ενεργά στην εκπαίδευση των παιδιών.

Στο τέλος λοιπόν του Ιουλίου του 1995 σε μια συνάντηση στο Λουξεμβούργο όπου συγκεντρώθηκαν μέλη της επιτροπής και εμπειρογνώμονες επεξεργάστηκαν μια ιδέα, που αφορούσε την ισότιμη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στην κοινωνία με τίτλο: «Οι γυναίκες στο Ευρωπαϊκό έργο». Αυτή η ιδέα απευθυνόταν σε μια διακυβερνητική διάσκεψη του 1996, η οποία είχε ως στόχο την αναθεώρηση της συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πάνω σε αυτό συζητήθηκαν τρία βασικά θέματα:

1. η συσπείρωση των γυναικών ώστε να λαμβάνουν ενεργό μέρος σε όλους τους τομείς τόσο τους ιδιωτικούς όσο και τους δημόσιους,
2. η επεξεργασία του 4^{ου} προγράμματος δράσης και
3. η ισότητα στην επεξεργασία θεμάτων που αφορά στην κοινωνική ασφάλιση.

Η προσφορά λοιπόν της συνθήκης του Μάαστριχ αφορά στον θεσμικό τομέα και το περιεχόμενο των πολιτικών εκπαίδευσης. Δεν πρέπει βέβαια να λησμονούμε ότι η Ένωση ανάλογα με τις αρμοδιότητες δεν μπορεί να επέμβει στις δομές, στον τρόπο οργάνωσης και στο περιεχόμενο των συστη-

μάτων εκπαίδευσης, διότι αυτό αποτελεί αποκλειστική αρμοδιότητα του κάθε κράτους μέλους. Ωστόσο ασκεί μια συμπληρωματική δράση στο να ενδυναμώνει τις εθνικές πολιτικές συνεισφέροντας το χαρακτηριστικό της σίγμα που είναι η συμβολή στην ανάπτυξη μιας ποιοτικής εκπαίδευσης, προωθώντας την καινοτομία φυσικά, διεγείροντας την επικοινωνία μεταξύ των διάφορων πρωταγωνιστών της εκπαίδευσης σε ευρωπαϊκό επίπεδο, δηλ. εκμάθηση των γλωσσών των κρατών μελών, και προωθώντας την ανταλλαγή και την συνεργασία μεταξύ των εκπαιδευτικών συστημάτων. Είναι λοιπόν αυτό που αποτελεί την ευρωπαϊκή διάσταση της εκπαίδευσης και που στοχεύει στην δημιουργία ενός ευρωπαϊκού ανοιχτού χώρου στην εκπαίδευση, για να διευκολύνει στο να αναδυθεί η καινούργια ευρωπαϊκή διάσταση των πολιτών.

Όλα αυτά που σας ανέφερα αφορούν το θεσμικό επίπεδο και είναι όλα αυτά που έχουν γραφτεί στα χαρτιά όλο αυτό τον καιρό. Ας δούμε όμως τι γίνεται στην πράξη. Και για αυτό πρέπει να αναφερθούμε στο τέταρτο πρόγραμμα δράσης. Αυτό το τέταρτο πρόγραμμα δράσης ισότητας ευκαιριών για το χρονικό διάστημα από το 1996 μέχρι το 2000 με προϋπολογισμό 30 εκατ. ECU υιοθετήθηκε στις 5 Δεκεμβρίου 1995. Υπενθυμίζει τη φιλοσοφία και την ευρεία αντίληψη του μετασχηματισμού της κοινωνίας. Οι κατευθυντήριες αρχές είναι διατυπωμένες στο άρθρο 2, όπου αναφέρεται ότι η πολιτική της ισότητας ευκαιριών πρέπει να ληφθεί υπόψη σε όλες τις πολιτικές δράσης της ένωσης και των κρατών μελών και τούτο από την φάση της επεξεργασίας των δράσεων αυτών έως την φάση της υλοποίησής τους και της παρακολούθησής τους.

Η ολοκλήρωση λοιπόν, είναι ο αγωγός αυτού του προγράμματος δράσης. Αποτελεί μια στρατηγική πιο ενεργό και πιο συνολική η οποία οφείλει να προωθήσει την ισότητα κινητοποιώντας όχι μόνο τις δράσεις απλά, αλλά ενσωματώνοντας τις σε όλες τις πολιτικές και δράσεις που λαμβάνουν χώρα προς αυτό το σκοπό της ισότητας. Η ολοκλήρωση λοιπόν επιτρέπει μια διπλή προσέγγιση. Την συστηματική εφαρμογή της ανάλυσης του αντίκτυπου καθώς και της παρακολούθησης και της συνεχούς αξιολόγησης σε όλες τις κοινοτικές πολιτικές της ευρωπαϊκής ένωσης και από την άλλη, τη συνέχιση και αν χρειαστεί την ενδυνάμωση των θετικών, ειδικών που εφαρμόζονται επί του παρόντος. Οι εργασίες αυτού του τέταρτου προγράμματος περιλαμβάνουν 5 στόχους:

1. Την κινητοποίηση όλων των πρωταγωνιστών της κοινωνικής και οικονομικής ζωής.
2. Την προώθηση της ισότητας των ευκαιριών σε μια ολοένα και μεταλλασόμενη κοινωνία.

3. Την συμφιλίωση της επαγγελματικής και κοινωνικής ζωής
4. Την προώθηση μιας ισότιμης συμμετοχής στην λήψη αποφάσεων και
5. Την ενδυνάμωση των συνθηκών άσκησης των δικαιωμάτων στην ισότητα των ευκαιριών.

Αυτά ακούγονται μεν θεωρητικά αλλά ήδη υπάρχουν στην Ευρώπη ορισμένα προγράμματα που έχουν αρχίσει να πραγματοποιούνται και στο Βέλγιο και στην Ισπανία και πιο συγκεκριμένα στην Βαρκελώνη και την Ολλανδία.

Για την στήριξη όλων αυτών των στόχων λοιπόν που αναφέραμε πριν, υπάρχουν 3 κοινοτικές δράσεις.

- 1) Ανταλλαγή των πληροφοριών και των εμπειριών για μια ορθή πρακτική των διαδικασιών που πρέπει να ακολουθηθεί ώστε να μεταφερθούν οι γνώσεις και οι εμπειρίες.
- 2) Η δεύτερη δράση αφορά την παρακολούθηση και την παρατήρηση των ορθών πολιτικών συμπεριλαμβανομένου και των μελετών
- 3) Η τρίτη δράση αφορά την ταχεία διάχυση των αποτελεσμάτων αυτών των πρωτοβουλιών που έχουν αναληφθεί.

Όλα αυτά που σας ανέφερα αφορούν τη Γενική Διεύθυνση 5, υπάρχει όμως και η Γενική Διεύθυνση 13 με πρωτοβουλία της επιτρόπου της κυρίας Κρεσόν, η οποία έχει θεσπίσει τρία κοινοτικά προγράμματα που σκοπό έχουν ακριβώς την επίτευξη της ισότητας των ευκαιριών. Τα 3 αυτά προγράμματα είναι τα γνωστά προγράμματα: 1) το Socrates με προϋπολογισμό 850 εκατ. ECU, 2) το Leonardo, και 3) το πρόγραμμα που αφορά την νεότητα της Ευρώπης με προϋπολογισμό 126 εκατ. ECU. Θα αναρωτιέστε σίγουρα γιατί σας αναφέρω αυτά τα ποσά. Το δικό σας πρόγραμμα έχει έναν προϋπολογισμό μόνο 30 εκατ. Η διαφορά όπως καταλαβαίνετε είναι τεράστια και αυτό σημαίνει ότι τεράστιος είναι και ο δρόμος που μπορεί να διανύσουμε από δω και μπρος. Αυτά τα τρία κύρια προγράμματα λήγουν το 1999 και η χρονιά αυτή θα είναι και η τελευταία χρονιά υποβολής προτάσεων. Για να έχει όμως και συνέχεια η προσπάθεια αυτή προβλέπεται ένα καινούργιο πρόγραμμα στα πλαίσια του προγράμματος Socrates το οποίο θα ισχύει από το 2000 μέχρι το 2006. Το πρόγραμμα αυτό θα λαμβάνει υπόψη του όλα τα πεπραγμένα και όλες τις προηγούμενες εμπειρίες, θα γίνεται μια αξιολόγηση και τα αποτελέσματα αυτά θα χρησιμοποιηθούν ως βάση για τη θέσπιση του καινούργιου προγράμματος, το οποίο βέβαια θα αποτελέσει συνέχεια των υπαρχόντων προγραμμάτων. Αυτή λοιπόν είναι η γενικότερη πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί του θέματος της ισότητας των ευκαιριών.

**ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΚΑΙ
Α΄ ΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
ΣΕ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

Δ. Κογκίδου

Αναπλ. Καθηγήτρια Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης
Α.Π.Θ., μέλος της επιστημονικής ομάδας του προγράμματος

Ε. Τρέσσου

Αναπλ. Καθηγήτρια Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης
Α.Π.Θ., μέλος της επιστημονικής ομάδας του προγράμματος

Παρουσίαση εργασιών των εκπαιδευτικών προσχολικής και Α΄θμιας εκπαίδευσης:

Μερικές επισημάνσεις και κάποια εισαγωγικά σχόλια.

Οι εκπαιδευτικοί που θα παρουσιάσουν σήμερα τη δουλειά τους συμμετείχαν στη δεύτερη φάση του προγράμματος ευαισθητοποίησης σε θέματα ισότητας ευκαιριών στην εκπαίδευση. Η συμμετοχή τους στο πρόγραμμα δεν προέκυψε ως υποχρέωση στο πλαίσιο των διδακτικών τους καθηκόντων. Ήταν αποτέλεσμα επιλογής τους που έγινε μετά από συνέντευξη και αφού προηγουμένως είχαν εκδηλώσει το ενδιαφέρον τους για το πρόγραμμα και την επιθυμία τους να συμμετέχουν σ' αυτό. Αυτό σημαίνει ότι στο σύνολό τους αναγνωρίζουν καταρχήν ότι υπάρχει πρόβλημα και συμφωνούν ότι επιβάλλεται η δραστηριοποίηση τους για να υπάρξει ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση. Το γεγονός ότι όσοι και όσες εκδήλωσαν ενδιαφέρον να συμμετέχουν στο πρόγραμμα αναγνωρίζουν ότι υπάρχει πρόβλημα στην εκπαίδευση όσον αφορά την ισότητα των φύλων δε σημαίνει βέβαια ότι όσοι και όσες προσήλθαν στη συνέντευξη και τελικά επιλέχτηκαν είχαν τα ίδια κίνητρα ούτε ότι είχαν τον ίδιο βαθμό συνειδητοποίησης του προβλήματος, το ίδιο επίπεδο ενημέρωσης της σχετικής με το θέμα βιβλιογραφίας και την ίδια ικανότητα χειρισμού επιστημονικών μεθόδων.

Το χρονικό διάστημα που διήρκεσε το πρόγραμμα ήταν σύντομο και πάντως όχι αρκετό για να αμφισβητηθούν αυτονόητες παιδαγωγικές πρακτικές

και κυρίαρχες κοινωνικές αντιλήψεις και ακόμη περισσότερο να οργανωθούν και να επιχειρηθούν παρεμβάσεις που ήταν στις αρχικές προθέσεις του προγράμματος. Αν μάλιστα πάρει κανείς υπόψη ότι δεν υπάρχει επίσημη εκπαιδευτική πολιτική γι' αυτά τα ζητήματα ούτε συγκεκριμένες πρωτοβουλίες για την εφαρμογή προγραμμάτων παρέμβασης τότε κάθε προσπάθεια προς αυτήν την κατεύθυνση γίνεται ακόμη πιο δύσκολη. Σ' αυτό το πλαίσιο και παρά το γεγονός ότι η εμπλοκή τους στο πρόγραμμα συνεπαγόταν χρήση εξωσχολικού χρόνου και ενέργειας χωρίς παράλληλα να υπάρχει κάποια οικονομική ενίσχυση ή άλλου είδους υπηρεσιακή αναγνώριση, είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό ότι υπήρξαν εκπαιδευτικοί που εξεδήλωσαν τη διάθεση να αναλάβουν πρωτοβουλίες και δραστηριοποιήθηκαν προς αυτήν την κατεύθυνση. Στο πλαίσιο του συγκεκριμένου προγράμματος, με δεδομένες τις συνθήκες που συνοπτικά αναφέρθηκαν πιο πάνω και με τρόπο που πολύ σύντομα θα αναφέρω αμέσως μετά, συνεργαστήκαμε οι εκπαιδευτικοί της προσχολικής και Α' βθμιας εκπαίδευσης και η ερευνητική ομάδα, η κ. Κογκίδου, η κ. Τρέσσου και η κ. Μαραγκουδάκη, στη δική μας ομάδα.

Μετά το αρχικό, εισαγωγικό σεμινάριο, στις πρώτες συναντήσεις της ομάδας, κάθε εκπαιδευτικός επέλεξε μια περιοχή δουλειάς από αυτές που προτάθηκαν από τις ερευνήτριες και στη συνέχεια κατέθεσε τη δική της/του πρόταση για το έργο που ήθελε να αναλάβει. Περιμέναμε αρκετό χρόνο για να διαμορφώσουν οι εκπαιδευτικοί τις δικές τους προτάσεις τις οποίες και συζητούσαμε μαζί τους έως ότου διατυπωθούν τελικά ως συγκεκριμένα θέματα. Οι περισσότερες προτάσεις ήταν στην αρχή γενικές και αρκετά αόριστες. Στη συνέχεια και με τη συζήτηση έγιναν συγκεκριμένες και σαφείς. Ασφαλώς θα μπορούσαμε να επιλέξουμε άλλη μέθοδο δουλειάς. Θα μπορούσαμε, για παράδειγμα, να αναθέσουμε εξαρχής σε κάθε εκπαιδευτικό ένα συγκεκριμένο έργο και να δώσουμε επίσης συγκεκριμένες οδηγίες σχετικά με το τί και το πώς θα πραγματοποιηθεί. Θα ήταν πιο εύκολο και με εγερμένα αποτελέσματα σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής πρακτικής να εξοικειώσουμε τους εκπαιδευτικούς της ομάδας μας με ένα συγκεκριμένο ερευνητικό πρόγραμμα και τη μεθοδολογία του. Επιλέξαμε αντίθετα μια αρκετά χρονοβόρα μέθοδο δουλειάς, την «έρευνα δράση», γιατί συνδυάζει την πράξη με την ερευνητική διαδικασία και γιατί κρίναμε ότι θα έχει μακροπρόθεσμα και μόνιμα ωφέλη για τις/τους εκπαιδευτικούς.

Η έρευνα δράση εφαρμόζεται στην εκπαίδευση κυρίως σε επίπεδο σχολικών μονάδων στις οποίες επιχειρείται επαγγελματική ανάπτυξη, ανάπτυξη αναλυτικών προγραμμάτων, βελτίωση σχολικών προγραμμάτων και πολιτικών. Είναι μια μορφή στοχαστικής αναζήτησης που επιχειρείται από όσες και όσους συμμετέχουν σε κάποιες κοινωνικές ή εκπαιδευτικές καταστά-

σεις προκειμένου να αλλάξει ή να βελτιωθεί η λογική που διέπει τις κοινωνικές ή εκπαιδευτικές τους πρακτικές, την αντίληψή τους γι' αυτές τις πρακτικές και τις καταστάσεις στις οποίες αυτές οι πρακτικές εφαρμόζονται (Kemmis, 1983)¹. Αν και συχνά η έρευνα δράση επιχειρείται από μεμονωμένα άτομα-ερευνητές έχει πολύ καλύτερα αποτελέσματα όταν αποτελεί τη συλλογική προσπάθεια μιας ομάδας ανθρώπων, ερευνητών-εκπαιδευτικών στην περίπτωση της εκπαίδευσης, που συνεργάζονται και δραστηριοποιούνται για να αλλάξουν εκπαιδευτικές πρακτικές και πολιτικές και οργανώνουν τις καταστάσεις εκείνες στις οποίες μαθαίνουν μέσα από τις εμπειρίες τους.

Κατά τη διάρκεια της συνεργασίας των εκπαιδευτικών με την ερευνητική ομάδα, τα μέλη της ερευνητικής ομάδας έδρασαν ενισχυτικά και υποστηρικτικά στην προσπάθεια των εκπαιδευτικών να εντοπίσουν στερεότυπα και προκαταλήψεις, να σχεδιάσουν δράσεις και να επιχειρήσουν αλλαγές. Κατά τη διάρκεια της συνεργασίας ένα μικρό ποσοστό εκπαιδευτικών αν και είχε αναλάβει κάποιο έργο, δε συμμετείχε ενεργά στις συναντήσεις και για διάφορους λόγους δεν ολοκλήρωσε το έργο που είχε επιλέξει. Τα μέλη της ερευνητικής ομάδας παρακολουθούσαν χαλαρά την υλοποίηση των πρωτοβουλιών των εκπαιδευτικών, υπενθύμιζαν ευγενικά τις υποχρεώσεις στο πλαίσιο του έργου που κάθε μία/ένας είχε αναλάβει, ενθάρρυναν τις προσπάθειες υλοποίησης χωρίς να ασκούν πίεση για συμμετοχή και ολοκλήρωση των εργασιών. Τα έργα που επιλέχθηκαν και τελικά ολοκληρώθηκαν αφορούσαν σε ατομικές πρωτοβουλίες ή σε συνεργασία σε μικρές ομάδες. Αν και θα θέλαμε η παρέμβαση να γίνει σε επίπεδο σχολικής μονάδας-γιατί θεωρούμε ότι θα είχε μεγαλύτερη επίδραση όχι μόνον στους συγκεκριμένους εκπαιδευτικούς αλλά και στους άλλους εκπαιδευτικούς του σχολείου και στις διάφορες εκπαιδευτικές πρακτικές - κάτι τέτοιο δεν ήταν εφικτό κυρίως γιατί οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν ήταν διασκορπισμένοι σε πολλά σχολεία.

Τρεις είναι οι θεματικές περιοχές στις οποίες εντάσσονται τα έργα των εκπαιδευτικών που πήραν μέρος στο πρόγραμμα και ολοκλήρωσαν τις εργασίες τους. Η μία αφορά στη συμμετοχή των γυναικών εκπαιδευτικών σε διοικητικές θέσεις ή/και σε συνδικαλιστικά όργανα, η άλλη στις αναπαραστάσεις που έχουν τα παιδιά της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για το φύλο των διευθυντικών θέσεων και για τους ρόλους των φύλων στην οικογένεια και η τρίτη στο ρόλο του παιδαγωγικού υλικού στην προώθηση ή/και ενίσχυση σεξιστικών στερεοτύπων.

1. Kemmis, S. 1983. «Action research». In Husen, T and Postlethwaite, T. (eds) *International Encyclopedia of Education: Research and Studies*. Oxford: Pergamon.

Με αυτό το διήμερο κλείνει και το συγκεκριμένο πρόγραμμά. Η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων του, τουλάχιστον ως προς τους μακροπρόθεσμους στόχους του, δεν είναι καθόλου εύκολη υπόθεση. Το βέβαιο είναι ότι το πρόγραμμα συνέβαλε στην αύξηση της συνειδητοποίησης του ζητήματος του σεξισμού στην εκπαίδευση και έδωσε τη δυνατότητα να πραγματοποιηθούν λίγες, αξιόλογες πρωτοβουλίες. Εμείς τα μέλη της ερευνητικής ομάδας, θα θέλαμε να πούμε ότι κερδίσαμε από αυτήν τη συνεργασία. Ελπίζουμε τα ωφέλη να μην ήταν μόνον δικά μας.

Ν. Γκλαρνέτατζης, Ε. Ξεφτέρη

Εκπαιδευτικοί Α΄ Βαθμιας Εκπαίδευσης

Συμμετοχή των εκπαιδευτικών γυναικών σε διοικητικές θέσεις ή και σε συνδικαλιστικά όργανα

Η έρευνα μας αφορά τους και τις εκπαιδευτικούς σε σχέση με ένα κυρίαρχο ζήτημα πολιτικής και κοινωνικής τους επιλογής: τη συμπεριφορά τους στο συνδικαλιστικό τομέα. Στόχος της έρευνας είναι συνολικά η γυναικεία παρουσία σε διοικητικές θέσεις και ξεκίνησε το 1983, έτος κατά το οποίο ψηφίστηκε το οικογενειακό δίκαιο. Συνολικά η έρευνα καλύπτει 1121 διοικητικά συμβούλια συλλόγων, πρωτοβάθμια δηλ. συνδικαλιστικά όργανα, 10 γενικές συνελεύσεις αντιπροσώπων, το κυρίαρχο δηλ. όργανο χάραξης πολιτικής του κλάδου, 9 διοικητικά συμβούλια της ΔΟΕ, και 8 συνέδρια της ΑΔΕΔΥ, εννοούμε τη συμμετοχή εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε αυτά. Επίσης τις υποψηφιότητες για τις εκλογές, από τις παρατάξεις που συμμετείχαν για την ανάδειξη των αιρετών αντιπροσώπων στα ΚΙΣΠΕ, από το 1986 μέχρι σήμερα. Επιλέξαμε τα ΚΙΣΠΕ γιατί είναι οι μόνες εκλογές που έχουν πανελλαδική εμβέλεια στα ψηφοδέλτια των παρατάξεων.

Η πρώτη ανάγνωση των αποτελεσμάτων είναι έντονα απογοητευτική για τη γυναικεία εκπροσώπηση. Γενικά με βάση τα νούμερα στα 1121 διοικητικά συμβούλια που είδαμε είναι 1039 γυναίκες, δηλ. περίπου λίγο λιγότερο από μια γυναίκα σε κάθε συμβούλιο, αν λάβουμε υπόψη μας ότι τα συμβούλια είναι οκταμελή. Αυτό είναι το γενικό ποσοστό. Είναι το σύνολο των αριθμών σε όλα τα έτη από το 1983 μέχρι το '97, συμμετοχή 87% άνδρες, 13% γυναίκες. Την έρευνα τη χωρίσαμε σε δύο κομμάτια. Το πρώτο κομμάτι ήταν από το '83 μέχρι το '90. Ξεκινήσαμε το 1983 με βάση την αλλαγή του οικογενειακού δικαίου και επειδή ήταν η πρώτη χρονιά στην ουσία της διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, το οποίο στην ρητορική του τουλάχιστον εμφανιζόταν με ριζοσπαστικές απόψεις ως προς τη θέση της γυναίκας. Από το 1990

και μετά, είναι το δεύτερο κομμάτι της έρευνας, όπου έχουμε και παγκόσμια πολιτικές αλλαγές με την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, αλλά έχουμε και κυβερνητική αλλαγή εδώ στη χώρα μας. Η τάση και τα αποτελέσματα έδειξαν ότι από το 1990 και μετά υπάρχει σαφής αυξητική τάση της συμμετοχής των γυναικών στα διοικητικά συμβούλια. Οι αιτίες πρέπει να αναζητηθούν:

1. στην αύξηση του αριθμού των γυναικών που εισήλθαν στην εκπαίδευση από τη στιγμή που καταργήθηκε το 50%. Δεν ξέρω αν θυμάστε, που ίσχυε το ότι 50% άνδρες και 50% γυναίκες εισάγονταν στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες
2. στον επηρεασμό από το γυναικείο κίνημα έστω και με κάποια υστέρηση, άλλωστε είναι γνωστό ότι οι εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας κατάγονται από συντηρητικά θα λέγαμε κοινωνικά στρώματα και
3. από τη συμμετοχή από το '90 και μετά σχημάτων της αυτόνομης, ριζοσπαστικής αριστεράς, πράγμα που ως στοιχείο εμφανίζεται και αργότερα όπως θα δείτε. Φαίνεται λοιπόν ότι η συμμετοχή των γυναικών είναι αρκετά υψηλή και τέλος κάνουμε μια εικασία σε σχέση με την κρίση του συνδικαλιστικού κινήματος, από το '90 και μετά, όπου μπορεί να ερμηνευτεί και ως απαξία των ανδρών να συμμετέχουν, και άρα αφού απαξιούν οι άνδρες ίσως αναδεικνύονται οι γυναίκες αλλά και γιατί όχι ως μια εναλλακτική λύση. Τόσα χρόνια φτάσαμε εδώ με τους άνδρες, ίσως να προτιμούνται και να ψηφίζονται οι γυναίκες ως εναλλακτική λύση.

Ας δούμε τώρα την κατανομή των θέσεων που έχουν οι γυναίκες στα διοικητικά συμβούλια. Να εξηγήσω εδώ για όσους και όσες δεν γνωρίζουν ότι όταν λέμε προεδρείο εννοούμε τις θέσεις προέδρου, αντιπροέδρου, γραμματέα, γενικού γραμματέα και ταμιά. Και οι υπόλοιπες είναι θέσεις απλών μελών. Φαίνεται καθαρά στο διάγραμμα εδώ ότι υπερτερούν στις ταμίες οι γυναίκες με ποσοστό 19,9%. Στον επόμενο πίνακα φαίνεται ότι όταν οι γυναίκες εκλέγονται έχουν σχεδόν πάντα μια θέση στο προεδρείο, δεν γίνονται όμως πρόεδροι, όπως θα δούμε παρακάτω. Και μάλιστα προτιμάται η θέση του ταμιά. Δική μας εκτίμηση είναι ότι αυτό έχει να κάνει με το ότι οι γυναίκες προτιμούνται γενικά για την διαχείριση και το νοικοκύρεμα θα λέγαμε. Και ακόμα επειδή τις έχουν περισσότερο εμπιστοσύνη στη διαχείριση ξένων χρημάτων.

Όσον αφορά τις θέσεις των προέδρων, εδώ αξιοσημείωτο είναι ότι το ποσοστό παραμένει σταθερό και στα 15 χρόνια που εξετάσαμε και είναι γύρω στο 4%. Είναι γύρω στο 96% άνδρες, πρόεδροι στα διοικητικά συμβούλια και μόνο 4% γυναίκες. Εδώ βλέπετε πόσοι άνδρες είναι μέλη προεδρείων, περίπου 88%, και γύρω στο 12% είναι γυναίκες. Από το διάγραμμα

φαίνεται σαφώς η αυξητική τάση η οποία παρατηρείται, ως προς την κατάληψη θέσεων μελών προεδρείων και από την άλλη φαίνεται πόσο σταθερό παρέμεινε το ποσοστό των ανδρών προέδρων έναντι των γυναικών.

Επίσης βρήκαμε ότι σε κάποια διοικητικά συμβούλια είχαν την πλειοψηφία οι γυναίκες, ελάχιστα όπως φαίνεται, γύρω στο 2% του συνόλου των συμβουλίων, ο αριθμός των οποίων ανέρχεται περίπου στα 22 διοικητικά συμβούλια, τα οποία κατανέμονται σε συλλόγους εξωτερικούς, συλλόγους αστικών κέντρων και επαρχίας. Το μεγαλύτερο κομμάτι είναι οι σύλλογοι επαρχίας και πιο συγκεκριμένα νησιά και περιοχές δυσπρόσιτες, όπου συνήθως γίνονται οι πρώτοι διορισμοί, που και πιο νέες διορίζονται κάποιες γυναίκες και αυτό πιθανώς συμβαίνει διότι δεν έχουν ακόμα οικογενειακές υποχρεώσεις, οι οποίες ίσως αργότερα να μην τις «αφήνουν» να ασχοληθούν με τον συνδικαλισμό.

Συνεχίζουμε με τις εκλεγμένες γυναίκες στα ανώτερα συνδικαλιστικά όργανα. Στα συνέδρια της ΔΟΕ οι γυναίκες έχουν πολύ μικρότερο ποσοστό από ότι στα διοικητικά συμβούλια, δηλ. έχουν 5,2% σε σχέση με τα διοικητικά συμβούλια που όπως είδαμε είναι πάνω από 13%. Ο λόγος πρέπει να αναζητηθεί:

1. στο γεγονός ότι είναι ανώτερο ιεραρχικά όργανο και όσο ανεβαίνουμε στην πυραμίδα της συνδικαλιστικής ιεραρχίας θα δούμε ότι λιγοστεύουν οι γυναίκες
2. στο γεγονός ότι εκλέγονται πολύ λιγότερα μέλη από ότι στα διοικητικά συμβούλια και συνήθως οι γυναίκες δεν καταλαμβάνουν τις πρώτες θέσεις εκλογής, που σημαίνει ότι αν έρθουν τέταρτες ή πέμπτες σε ένα σύλλογο που βγάζει 2 ή 3 αντιπροσώπους δεν πάνε καθόλου. Μια άλλη εικόνα που κάναμε είναι ότι οι γενικές συνελεύσεις αντιπροσώπων γίνονται στην Αθήνα, κρατούν 3 – 4 μέρες και για τα συντηρητικά αντανακλαστικά της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης πιθανώς να θεωρείται μεγάλο το χρονικό διάστημα να φύγει μια γυναίκα μόνη της στην Αθήνα για 3 – 4 μέρες.

Εδώ βλέπουμε ότι πάμε σε ανώτερο ιεραρχικά όργανο και οι γυναίκες λιγοστεύουν, στους εκλεγμένους αντιπροσώπους στα συνέδρια της ΑΔΕΔΥ. Εδώ οι γυναίκες λιγοστεύουν ακόμα περισσότερο παρόλο που δεν είναι κάτι ιδιαίτερα σημαντικό. Καμία παράταξη και κανένας συνδικαλιστικός φορέας δεν δίνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε αυτό το όργανο. Παρόλα αυτά όμως επειδή τίθεται θέμα εκλογής, δηλ. κάποιιοι ή κάποιες δεν θα πάνε, βλέπουμε ότι ακόμα περισσότερο λιγοστεύει το ποσοστό και φτάνει στο 3%. Βλέπουμε, όμως, ότι υπάρχει μια αύξηση στον αριθμό των γυναικών και στην ΑΔΕΔΥ και στους αντιπροσώπους της ΔΟΕ. Το ποσοστό δεν αγγίζει ούτε καν το 12%,

ενώ στα διοικητικά συμβούλια τα τελευταία δύο χρόνια το ανώτατο ποσοστό ξεπερνάει το 20%. Μια στις 5 γυναίκες πλέον είναι μέλη διοικητικών συμβουλίων. Οι λόγοι είναι ίσως αυτοί που είπαμε ή και άλλοι που θα έπρεπε να αναζητηθούν. Πάντως η αυξητική τάση συνεχίζει να υπάρχει κι εδώ και αυτό ίσως είναι ένα ενθαρρυντικό σημείο.

Εδώ βλέπουμε και την στάση των παρατάξεων, για να δούμε και λίγο το ζήτημα από πλευράς ιδεολογίας. Βλέπουμε τα ποσοστά που έχουν στα ψηφοδέλτια τους οι διάφορες παρατάξεις για την εκλογή αντιπροσώπων στο ΚΙΣΠΕ. Αν αφαιρέσουμε κάποια σχήματα τα οποία κατέβηκαν μια ή και καμιά φορά ή έστω δύο φορές, αλλά τέλος πάντων πλην των περιθωριακών, το μικρότερο ποσοστό το έχει η ΠΑΣΚΕ, και ΔΑΚΕ τέως ΔΑΚΝΕ. Το ποσοστό της ταξικής συγκρότησης είναι ψευδές, είναι μια συναδέλφισα, επομένως είναι μια στη μια, και την γνωρίζουμε κιόλας επομένως ξέρουμε ότι το ποσοστό είναι ψευδές. Τα υπόλοιπα όμως δίνουν μια εικόνα. Και εδώ η συμμετοχή θα μπορούσε να θεωρηθεί ανέξοδη. Εκλέγεται ένας της ΔΑΚΕ και ένας της ΠΑΣΚΕ, άρα θα μπορούσες να κοπανίσεις άλλες 20 γυναίκες από πίσω. Παρόλα αυτά ούτε αυτό κάνουν, απλούστατα γιατί ούτε καν έχει περάσει από το μυαλό τους να το κάνουν έστω για να διαμορφώσουν μια εικόνα. Διότι σε αυτούς και αυτές που απευθύνονται δεν χρειάζονται αυτή την εικόνα. Για να δώσω δύο παραδείγματα. Το 1990 σε 28 υποψηφίους και υποψήφιες οι γυναίκες στο ψηφοδέλτιο της ΠΑΣΚΕ ήταν μια. Διαλέγω δύο παρατάξεις, μια καθεστωτική κυβερνητική και μια μη καθεστωτική, με την έννοια της μη κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης. Είναι η ΠΑΣΚΕ που το 1990 έχει μια γυναίκα στους 28 και η απόπειρα παρέμβασης από το χώρο της Ριζοσπαστικής Αριστεράς και της Αυτονομίας που έχει 9 στις 23. Το 1994 τα πράγματα γίνονται σαφέστερα στη σύγκριση των δύο άκρων. Στο σύνολο 36 υποψηφίων, 0 υποψήφιες γυναίκες στο ψηφοδέλτιο της ΠΑΣΚΕ, 46 υποψήφιοι εκ των οποίων 14 γυναίκες στο ψηφοδέλτιο της ΑΡΙΠΑ, του διαδόχου σχήματος της Αυτόνομης Παρέμβασης. Έχουμε ένα ποσοστό που δείχνει ότι η συμμετοχή των γυναικών στα ψηφοδέλτια παρουσιάζει αύξηση αλλά όχι τόσο μεγάλη όσο θα περιμέναμε ή όσο φαίνεται από τις άλλες φορές. Και έχει σχεδόν έναν διπλασιασμό γιατί πάει στο 20% από το 10%. Εδώ είναι φανερό ότι η αύξηση αυτή οφείλεται στα ψηφοδέλτια της αριστεράς. Έτσι με 25% η ΔΕΕ, με 28% τα σχήματα της αυτόνομης αριστεράς, ενώ η ΔΑΚΕ και η ΠΑΣΚΕ διατηρούν το χαμηλό ποσοστό σταθερά. Το πρώτο ποσοστό το 30% είναι ψευδές, σε εκείνες τις εκλογές μετείχαν όλο όλο γύρω στα 40 άτομα, οπότε και 3 - 4 γυναίκες έφτιαξαν αυτό το ποσοστό.

Τέλος στην κορυφή των συνδικαλιστικών μας οργάνων σε 9 διοικητικά

συμβούλια της ΔΟΕ από 11 μέλη κάθε φορά έχει εκλεγεί μια γυναίκα και αυτή φέτος το καλοκαίρι, δηλαδή πριν από το καλοκαίρι σε 99 μέλη διοικητικών συμβουλίων υπήρχαν 0 γυναίκες, σήμερα 1 γυναίκα. Φυσικά χωρίς να υπάρχει κάποια διαφοροποίηση σε κάτι, στους δε αιρετούς αντιπροσώπους για το ΚΙΣΠΕ εκεί που είναι 2, από της ιδρύσεως του θεσμού του ΚΙΣΠΕ, με τον 15/66 μέχρι σήμερα, το 0 που υπάρχει εδώ νομίζουμε ότι είναι καθοριστικό και δείχνει σε ποιο στάδιο βρισκόμαστε ακόμα σε σχέση με τη στάση των εκπαιδευτικών στα ζητήματα της ισότητας των δύο φύλων.

**Ε. Βουρτσάκη, Μ. Χατζηθεοδωρίδου,
Ρ. Μυλωνά, Κ. Παπαγεωργίου**

Εκπαιδευτικοί Α΄ Βαθμιας Εκπαίδευσης

(σε συνεργασία με τον *Φίλιππο Μαργαρίτη* και τον *Αθανάσιο Σαμαρά*, εκπαιδευτικούς της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης)

«Πλειοψηφία στην τάξη, μειοψηφία στη διοίκηση»

Σύμφωνα με έρευνες υπολογίζεται ότι το 2000 το 80% των διδασκόντων όλου του κόσμου θα αποτελείται από γυναίκες. Όπως σχεδόν σε όλες τις χώρες της Ευρώπης έτσι και στην Ελλάδα το γυναικείο φύλο στο επάγγελμα των διδασκόντων έχει αριθμητική υπεροχή σε σχέση με το ανδρικό. Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση έχουμε 59% στο σύνολο του εκπαιδευτικού προσωπικού, στη δευτεροβάθμια 54% και στην τριτοβάθμια, διαφοροποιείται με 28%. Όμως η γυναικεία παρουσία στη διοίκηση είναι ελάχιστη. Για να επιβεβαιωθεί η άποψη ότι οι γυναίκες διδάσκουν και οι άνδρες διοικούν. Έρευνες έδειξαν ότι:

1. όσο ανεβαίνουν οι βαθμίδες της εκπαίδευσης και το κύρος της θέσης η συμμετοχή των γυναικών είναι φθίνουσα.
2. ο αριθμός των γυναικών που κατέχουν διοικητικές θέσεις είναι συντριπτικά κατώτερος από αυτών των ανδρών. Αν και τις περισσότερες φορές έχουν το ίδιο επίπεδο σπουδών και προσόντων, επιλέγονται στις θέσεις αυτές από υπηρεσιακά συμβούλια, που κατά κανόνα, όπως τόνισαν και οι προηγούμενοι συνάδελφοι, ανδροκρατούνται και αντικειμενικά εκτιμούν ότι ο ρόλος του προϊσταμένου, του διευθυντή, ταιριάζει πολύ λιγότερο στη γυναικεία φύση.

Αυτές οι εκπαιδευτικές ανισότητες που δημιουργούνται μεταξύ γυναικών και ανδρών και οι οποίες συνδέονται με σχέσεις αλληλεξάρτησης με την απασχόληση, τις προοπτικές του επαγγέλματος και τις προϋποθέσεις σταδιοδρομίας ανάμεσα στα φύλα καθιστούν τις γυναίκες πλειοψηφία στις τάξεις, μειοψηφία στη διοίκηση. Σκοπός αυτής της έρευνας ήταν να καταγράψουμε την υπάρχουσα κατάσταση στην πρωτοβάθμια και δευ-

τεροβάθμια εκπαίδευση, όπως αυτή διαμορφώνεται από τις υποψηφιότητες των γυναικών για κατάληψη διοικητικής θέσης, να βρούμε το βαθμό εκπροσώπησης αυτών στη διοίκηση των σχολείων, να προβληματιστούμε για τις αιτίες που καθορίζουν τη συμμετοχή ή την αποχή τους από τις διαδικασίες της κρίσης. Διερευνήσαμε το σύνολο των εκπαιδευτικών γυναικών που υπέβαλαν αίτηση για διευθύντριες, καθώς και πόσες από αυτές κρίθηκαν άξιες και κατέλαβαν τη θέση της διευθύντριας σύμφωνα με τις κρίσεις του 1997 για την πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στο Α΄ και Β΄ ΠΥΣΔΕ και ΠΥΣΠΕ Θεσσαλονίκης και στο ΠΥΣΠΕ Ημαθίας. Η συλλογή των δεδομένων για την έρευνα στηρίχτηκε στους πίνακες που κατάρτισαν τα ΠΥΣΠΕ και ΠΥΣΔΕ, καθώς και στα βιογραφικά σημειώματα που κατέθεσαν οι υποψήφιες. Η μόνη δυσκολία που παρουσιάστηκε στη συλλογή των πληροφοριών ήταν το απόρρητο των στοιχείων των βιογραφικών σημειωμάτων των υποψηφίων. Τα εμπόδια όμως ξεπεράστηκαν με την ευγενική παραχώρηση των στοιχείων από τους προϊσταμένους και διευθυντές γραφείων και την άδεια διευκόλυνσης της έρευνας από την καθηγήτρια ΑΠΘ κυρία Κογκίδου Δήμητρα.

Υποψηφιότητες για διευθυντικές θέσεις στο Α΄ ΠΥΣΠΕ νομού Θεσσαλονίκης: σε σύνολο 2214 εκπαιδευτικών υπέβαλαν αίτηση για 152 διευθυντικές θέσεις 347 εκπαιδευτικοί εκ των οποίων οι 44 ήταν γυναίκες, ποσοστό 12,7%. Το ποσοστό αυτό υπολογίζεται στον αριθμό υποψηφίων και όχι στο σύνολο των εκπαιδευτικών. Ολοκλήρωσαν τη διαδικασία επιλογής συμμετέχοντας στη συνέντευξη 302 εκπαιδευτικοί, οι 37 ήταν γυναίκες, ποσοστό 12,3%. Το ποσοστό των γυναικών από 12,7 γίνεται στο επόμενο στάδιο 12,3 και μειώνεται ακόμα μια φορά όταν τελικά φτάνουμε στο 7,2 που έγιναν διευθύντριες. Δηλαδή από τις 44 αρχικές αιτήσεις ολοκλήρωσαν τη διαδικασία οι 37 γυναίκες και τελικά οι 11 πέτυχαν το σκοπό τους. Αυτό σημαίνει ότι μία στις τέσσερις αρχικές αιτήσεις (ή διαφορετικά η μία στις 3) 4 ολοκληρωμένες αιτήσεις στέφτηκαν με επιτυχία, ή αλλιώς 29,7% επιτυχία για τις γυναίκες μεταξύ τους. Να σημειωθεί ότι η συνεχής μείωση στο ποσοστό των γυναικών μεταφράζεται σε ανάλογη αύξηση του ποσοστού των ανδρών.

Συμμετοχές στη συνέντευξη του Α΄ ΠΥΣΠΕ νομού Θεσσαλονίκης: από τις 44 γυναίκες οι 37 ολοκλήρωσαν τη διαδικασία κρίσης. Ποσοστό 84,4%, ενώ από τους 303 άνδρες οι 265 την ολοκλήρωσαν, ποσοστό 87,5%. Αναλογικά δηλαδή περισσότερες γυναίκες δεν ολοκλήρωσαν την αίτηση τους αφού δεν συμμετείχαν στη συνέντευξη. Αυτό μπορεί να οφείλεται σε προσωπικούς λόγους ή σε λόγους που οφείλονται καθαρά στους στερεότυπους ρόλους των δύο φύλων. Υποθέτουμε ότι κάποιες από τις γυναίκες ιεραρχώντας τις προτεραιότητες τους έβαλαν σε δεύτερο πλάνο την καριέρα τους δίνοντας το

προβάδισμα σε άλλες υποχρεώσεις, όπως παιδιά, ή την φροντίδα άλλων προσώπων, κάτι που μπορεί να μην λειτούργησε στους άνδρες. Ενδιαφέρον θα παρουσίαζε σίγουρα η συζήτηση με κάθε μια από αυτές που υποχώρησαν από την αρχική τους επιθυμία, για να μάθουμε τους ακριβείς λόγους που την οδήγησαν σε αυτή την απόφαση. Όμως κάτι τέτοιο δεν αποτελεί θέμα της συγκεκριμένης έρευνας.

Υποψηφιότητες για διευθυντικές θέσεις στο Β΄ ΠΥΣΠΕ νομού Θεσσαλονίκης: σε σύνολο 1589 εκπαιδευτικών υπέβαλαν αίτηση για 151 διευθυντικές θέσεις 255 εκπαιδευτικοί, οι 43 ήταν γυναίκες, ποσοστό 16,9%. Και εδώ υπάρχει μικρή συμμετοχή των γυναικών στη διαδικασία κατάληψης διευθυντικών θέσεων. Όμως, από το Α΄ ΠΥΣΠΕ, τα ποσοστά συμμετοχής είναι καλύτερα. Ολοκλήρωσαν τη διαδικασία επιλογής 242 εκπαιδευτικοί συμμετέχοντας στη συνέντευξη. 38 ήταν γυναίκες, ποσοστό 13,2%, από τις 43 αρχικές αιτήσεις ολοκληρώθηκαν οι 38, 20 από τις υποψήφιες κρίθηκαν και έγιναν τελικά διευθύντριες. Δηλ. πέτυχαν μια στις 2,15 υποψήφιες που κατέθεσαν αρχικά αίτηση ή μία στις 1,9 όσων ολοκλήρωσαν τη διαδικασία, ή αλλιώς 8% επιτυχία μεταξύ τους.

Συμμετοχές συνέντευξης στο Β΄ ΠΥΣΠΕ νομού Θεσσαλονίκης: από τις 43 γυναίκες οι 38 ολοκλήρωσαν τη διαδικασία συμμετέχοντας στη συνέντευξη για να υποστηρίξουν την αίτηση τους, ποσοστό 88,4%. Ενώ από τους 212 άνδρες οι 204 ολοκλήρωσαν τη διαδικασία, ποσοστό 96,2%. Αναλογικά περισσότερες γυναίκες δεν ολοκλήρωσαν τη διαδικασία επιλογής αφού δεν πήραν μέρος στη συνέντευξη. Αυτό πιθανότατα να οφείλεται στις ίδιες αιτίες που οδήγησαν και τις υποψήφιες του Α΄ ΠΥΣΠΕ να μην προσέλθουν στη συνέντευξη.

Υποψηφιότητες για διευθυντικές θέσεις στο ΠΥΣΠΕ νομού Ημαθίας: σε σύνολο 612 εκπαιδευτικών υπέβαλαν αίτηση για 63 διευθυντικές θέσεις 108 εκπαιδευτικοί, εκ των οποίων οι 9 ήταν γυναίκες, ποσοστό 8,5%. Ολοκλήρωσαν τη διαδικασία επιλογής 100 εκπαιδευτικοί παίρνοντας μέρος στη συνέντευξη, οι 6 ήταν γυναίκες. Από τις 9 αρχικές αιτήσεις των γυναικών, οι 6 ολοκλήρωσαν τη διαδικασία και από αυτές κρίθηκαν άξιες οι 3 και έγιναν τελικά διευθύντριες. Πέτυχαν δηλ. μια στις 3 υποψήφιες που κατέθεσαν αρχικά αίτηση ή μια στις δύο που ολοκλήρωσαν τη διαδικασία. Από τις αρχικές αιτήσεις μέχρι την τελική κρίση παρατηρείται μείωση του ποσοστού των γυναικών: από το 8,3 φτάνει τελικά στο 4,7%.

Συμμετοχές στη συνέντευξη για το ΠΥΣΠΕ νομού Ημαθίας: από τις 9 γυναίκες που αρχικά έκαναν αίτηση οι 6 υποστήριξαν την υποψηφιότητα τους παίρνοντας μέρος στη συνέντευξη, ποσοστό 66,7%, Ενώ από τους 99 άνδρες 94 πήραν μέρος στη συνέντευξη, ποσοστό 94,95%. Αναλογικά περισσότερες γυναίκες δεν ολοκλήρωσαν τη διαδικασία, αφού δεν προσήλθαν στη συνέντευξη.

Στο Α΄ ΠΥΣΔΕ είχαμε 268 άνδρες υποψήφιους και 51 γυναίκες. Από αυτούς προσήλθαν 274 εκ των οποίων οι 229 ήταν άνδρες και οι 45 γυναίκες. Βλέπουμε εδώ μια μείωση έξι γυναικών. Διευθυντές έγιναν 136 άνδρες και 18 γυναίκες.

Στο Β΄ ΠΥΣΔΕ οι υποψήφιοι ήταν 185, άνδρες ήταν 157, γυναίκες 28, προσήλθαν 174, 146 άνδρες, 28 γυναίκες, έγιναν 117, 101 άνδρες και 16 γυναίκες. Και εδώ τα στοιχεία είναι σχεδόν ίδια όπως και στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Μελετώντας τα στοιχεία των τριών πινάκων παρατηρούμε ότι και στα 3 ΠΥΣΠΕ ο αριθμός των υποψηφίων γυναικών είναι πολύ περιορισμένος, συγκριτικά με τον αντίστοιχο αριθμό των ανδρών. Η μικρή παρουσία των γυναικών στις διευθυντικές θέσεις μπορεί να θεωρηθεί προβληματική αν λάβουμε υπόψη μας ότι ο αριθμός των γυναικών είναι μεγαλύτερος από αυτόν των ανδρών. Εξαίρεση αποτελεί το ΠΥΣΠΕ νομού Ημαθίας όπου οι γυναίκες αποτελούν το 45% των εκπαιδευτικών, ενώ στο Α΄ και Β΄ ΠΥΣΠΕ Θεσσαλονίκης αποτελούν το 60% και το 62% περίπου των εκπαιδευτικών. Τόσο στο Α΄ ΠΥΣΠΕ όσο και στο Β΄ ΠΥΣΠΕ νομού Θεσσαλονίκης η μικρή συμμετοχή των γυναικών στη διεκδίκηση διευθυντικής θέσης είναι μια πραγματικότητα. Η συμμετοχή γίνεται ακόμα μικρότερη καθώς φτάνουμε στην ολοκλήρωση της διαδικασίας των αιτήσεων με την αποχή από τη συνέντευξη, η οποία αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την τελική κρίση. Γιατί άραγε τόσες γυναίκες υποχωρούν από την αρχική τους επιθυμία; Μήπως είναι τέτοιο και τόσο δυνατό το πλέγμα των στερεοτύπων αντιλήψεων, που οδηγεί τη δασκάλα στην εγκατάλειψη των φιλοδοξιών της για σταδιοδρομία και στην αφοσίωση της στην οικογένεια; Μήπως η ίδια η διαδικασία, αίτηση και συνέντευξη σε επιτροπή του ΠΥΣΠΕ, αποτελεί από μόνη της ανασταλτικό παράγοντα; Λειτουργεί καθοριστικά ο φόβος της αποτυχίας, ή είναι τόσο ισχυρό το ανδρικό πρότυπο εξουσίας που κυριαρχεί στην κοινωνία ώστε οι δασκάλες δεν τολμούν να διεκδικήσουν θέσεις με υψηλότερο κοινωνικό κύρος; Κάποιες ελάχιστες προσωπικές μαρτυρίες, που αναφέρουμε ενδεικτικά μας οδηγούν να απαντήσουμε θετικά στα παραπάνω ερωτήματα. Αρκετές γυναίκες ισχυρίστηκαν πως δεν ολοκλήρωσαν τη διαδικασία απέχοντας από τη συνέντευξη επειδή θεώρησαν σίγουρη την επιλογή του συνυποψήφιου συζύγου τους. Άλλη δασκάλα είπε πως δεν της το επέτρεψε ο άνδρας της να αναλάβει τόσο μεγάλες ευθύνες, γιατί αυτό θα λειτουργούσε σε βάρος της οικογένειας. Μια επικαλέστηκε τον πρόσφατο θάνατο του συζύγου της και τις βεβαρημένες οικογενειακές συνέπειες του γεγονότος. Άλλη προτίμησε να συνταξιοδοτηθεί και κάποια άλλη φοβήθηκε τις ερωτήσεις που θα της υπέβαλαν στη συνέντευξη. Κάποια αποσύρθηκε σκεπτόμενη συναισθηματικά τους υποψήφιους μονόμισθους άνδρες, με τα ανάλογα προσόντα, που προκαλούσαν τον οίκτο και την συμπάθεια της. Μερικές εξέ-

φρασαν το φόβο της αποτυχίας σε περίπτωση που τελικά κρινόταν και γινόταν διευθύντριες. Μεταξύ Α΄ και Β΄ ΠΥΣΠΕ Θεσσαλονίκης δεν παρατηρείται μεγάλη διαφορά όσο αφορά τις υποψήφιες διευθύντριες. Όμως μεγάλη είναι η διαφορά με αυτή του αριθμού του ΠΥΣΠΕ Ημαθίας. Εκεί έχουμε πλήρη επικράτηση του ανδρικού φύλου. Μόνο ένα ποσοστό 8,3% των γυναικών κάνουν αίτηση για να καταλάβουν διευθυντικές θέσεις. Υποθέτουμε ότι σε έναν επαρχιακό νομό οι δασκάλες αποθαρρύνονται από τη διεκδίκηση διευθυντικών θέσεων. Ίσως οι κοινωνικές δομές δρουν περιοριστικά στις επαγγελματικές φιλοδοξίες των γυναικών.

Προσόντα υποψηφίων γυναικών Α΄ - Β΄ ΠΥΣΠΕ Θεσσαλονίκης και ΠΥΣΠΕ νομού Ημαθίας:

Συγκρίνοντας τα στοιχεία των τριών ΠΥΣΠΕ μπορούμε να πούμε ότι στο Α΄ ΠΥΣΠΕ Θεσσαλονίκης οι δασκάλες που έκαναν αίτηση στην επαρχία δεν έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τις γυναίκες που ζουν στην πόλη ή στο ότι η νοοτροπία είναι διαφορετική. Δηλ. οι επιπλέον σπουδές ίσως θεωρούνται περιττές από τη στιγμή που υπάρχει η επαγγελματική αποκατάσταση της δασκάλας. Παρατηρούμε ότι λίγες από τις υποψήφιες κατέχουν επιπλέον τίτλους όπως μεταπτυχιακό, ξένες γλώσσες, μετεκπαίδευση, δεύτερο πτυχίο, ενώ τα ποσοστά είναι ανεβασμένα στην επιμόρφωση. Πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η επιμόρφωση πραγματοποιείται χωρίς εισαγωγικές εξετάσεις σε πνεύμα επιτακτικής φοίτησης. Τμήματα επιμόρφωσης λειτούργησαν και στην επαρχία, στις πρωτεύουσες των νομών. Μεταπτυχιακά τμήματα λειτουργούν μόνο στις δύο μεγαλουπόλεις Αθήνα και Θεσσαλονίκη, οπότε δικαιολογείται η απουσία τέτοιων τίτλων από τις γυναίκες της επαρχίας. Πολύ περισσότερο το δεύτερο πτυχίο αποτελεί προνόμιο των κατοίκων της πόλης και δείχνει την περιθωριοποίηση της επαρχίας. Οι επιπλέον τίτλοι απαιτούν χρόνο και αφοσίωση και το γεγονός ότι πολλές γυναίκες κατέχουν αυτούς τους τίτλους δείχνει ότι οι δασκάλες έχουν διάθεση για μάθηση αλλά και μια τάση να ξεφύγουν από τον στερεότυπο ρόλο τους.

Χρόνια υπηρεσίας των υποψηφίων διευθυντριών Α΄ - Β΄ ΠΥΣΠΕ νομού Θεσσαλονίκης και ΠΥΣΠΕ νομού Ημαθίας:

Συγκρίνοντας τα στοιχεία των τριών ΠΥΣΠΕ βλέπουμε ότι οι γυναίκες του νομού Ημαθίας που κάνουν αίτηση για διευθύντριες στηρίζονται κυρίως στην αρχαιότητα τους σαν προσόν αφού όπως είδαμε στον πίνακα υστερούν σε σχέση με τις δασκάλες του Α΄ και Β΄ ΠΥΣΠΕ Θεσσαλονίκης. Συγκεκριμένα στην κατηγορία των 26-30 χρόνια υπηρεσίας βλέπουμε τις δασκάλες της Ημαθίας στο ποσοστό των 66,7%. Ενθαρρυντικό είναι το γεγονός ότι αίτηση έκαναν και δασκάλες που μόλις έχουν υπερβεί το κατώτατο όριο που βάζει ο νόμος, δηλαδή τα 10 χρόνια υπηρεσίας,

Οικογενειακή κατάσταση υποψηφίων διευθυντριών Α΄- Β΄ ΠΥΣΠΕ νομού Θεσσαλονίκης και ΠΥΣΠΕ νομού Ημαθίας:

Από τους πίνακες φαίνεται ότι υπερτερούν οι δασκάλες που είναι έγγαμες και έχουν παιδιά. Θα περιμέναμε ίσως τα παιδιά να αποτελούν εμπόδιο για τη δασκάλα που θέλει να γίνει διευθύντρια, όμως τα ποσοστά στο Α΄ και Β΄ ΠΥΣΠΕ Θεσσαλονίκης και στο ΠΥΣΠΕ Ημαθίας των έγγαμων γυναικών με παιδιά μας διαψεύδουν. Ένα άλλο στοιχείο είναι αυτό των επαγγελματιών των συζύγων. Χωρίς να αναφέρονται σε όλα τα βιογραφικά τα επαγγέλματα συναντώνται κυρίως δημόσιοι υπάλληλοι και πιο συχνά δάσκαλοι. Η μικροαστική προέλευση των δασκάλων όπως έχει αποδειχθεί από έρευνες περιορίζει το εύρος των προσδοκιών τους τόσο στην καριέρα, όσο και στην οικογένεια και στην οικονομία, αφού ο δεύτερος γρήγορος παλαιότερα μισθός της συζύγου ήταν αρκετά ικανοποιητικός για το ευ ζην. Σπάνια εμφανίζεται σε βιογραφικό υποψήφιας ελεύθερο επάγγελμα συζύγου.

Επιγραμματικά θεωρούμε ότι οι γυναίκες αποτελούν την αποκλεισμένη πλειοψηφία, και αυτοί οι λόγοι αποκλεισμού οφείλονται:

- Στον άνισο καταμερισμό ρόλων μέσα στην οικογένεια
- Στις κοινωνικό-οικονομικές δομές και σχέσεις
- Στον καπιταλιστικό τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας και της πατριαρχικής διάθρωσης της κοινωνίας μας
- Στο γραφειοκρατικό και συγκεντρωτικό χαρακτήρα του εκπαιδευτικού μας συστήματος.

Αφού δεν έχω χρόνο να σας τα αναλύσω όλα αυτά θα σας διαβάσω μόνο την πρόταση μας. Και τέλος ήθελα να κάνω μια παρατήρηση - ερώτηση, που μας βασανίζει εμάς και φαντάζομαι κάθε υποψιασμένη γυναίκα. Η εμπειρία των γυναικών μέσα σε ένα σύστημα σχέσεων κυριαρχίας και υποταγής έχει μεταφραστεί στο μυαλό και στην ψυχή των γυναικών σαν μια κατάσταση που παραπέμπει στην εμπεδωμένη αναγκαιότητα της αλλαγής ή έχει εσωτερικευτεί σαν μια βιωμένη πεποίθηση και ανάγκη προσαρμογής στο υπάρχον σύστημα, όπου απλά η φιλοδοξία ονομάζεται απελευθέρωση και η ανταγωνιστική λογική αγώνας για την ισότητα. Πρόταση μας είναι ότι απαιτείται μια ριζική αναπαίδευση, όλων των ανθρώπων, ώστε μέσα από ενσυνείδητες συμπεριφορές να οδηγηθούμε σε ρηξικέλευθες μεταβάσεις του κοινωνικού στάτους. Το πρόβλημα βέβαια είναι ότι ακόμα και αν καταλήξουμε στο περιεχόμενο μιας τέτοιας αναπαίδευσης, πως αυτή θα πραγματοποιηθεί. Ήδη αναφέρθηκε ότι ο επίσημος θεσμός της εκπαίδευσης στο σχολείο δεν μπορεί να ανταποκριθεί. Λειτουργεί ως μηχανισμός αναπαραγωγής της υπάρχουσας ιδεολογίας. Σας ευχαριστώ πολύ.

Θ. Μιχάλογλου

Εκπαιδευτικός Α΄ Βαθμιας Εκπαίδευσης

«Έχουν οι διευθυντικές θέσεις φύλο; Απόψεις παιδιών Δημοτικού Σχολείου.»

Η έρευνα που θα σας παρουσιάσω έγινε στο δημοτικό σχολείο Μελισσοχωρίου. Στην έρευνα συμμετείχαν 12 παιδιά της τετάρτης τάξης, 6 αγόρια και 6 κορίτσια. Το Μελισσοχώρι είναι ένα χωριό 1500 κατοίκων στο οποίο υπάρχει μόνο ταχυδρομείο, αστυνομία και κοινότητα. Από τη βιβλιογραφία φαίνεται ότι η συμμετοχή των γυναικών στις υψηλές θέσεις της διοικητικής ιεραρχίας και ο βαθμός εξοικείωσης και αποδοχής της γυναίκας διευθύντριας - γυναίκας προϊσταμένης από την κοινωνία αποτελούν ενδεικτικά σημεία της στερεοτυπικής κοινωνικής οργάνωσης και της αντανάκλασής της. Η συγκεκριμένη έρευνα είχε ως στόχο τη διερεύνηση της εικόνας που έχουν τα παιδιά για τη θέση διευθυντικών θέσεων και του φύλου που τις κατέχει, καθώς και τα χαρακτηριστικά που θεωρούν απαραίτητα για την κατοχή διευθυντικών θέσεων. Η πραγματοποίηση της έρευνας έγινε με αναφορά στα ζώα για να επηρεαστούν όσο το δυνατόν λιγότερο τα παιδιά κατά τις επιλογές τους από κοινωνικά στερεότυπα, στα οποία πιθανόν να παρέπεμπε η άμεση αναφορά σε άτομα. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στην ώρα του θεατρικού παιχνιδιού. Συζητήσαμε με τα παιδιά σχετικά με ένα θεατρικό παιχνίδι που θα παίζαμε, και πρωταγωνιστές σε αυτό το παιχνίδι που θα έπαιζαν θα ήταν διάφορα ζώα σε θέσεις διευθυντών και διευθυντριών. Για τη διοργάνωση του θεατρικού παιχνιδιού ήταν απαραίτητη η συμπλήρωση ενός πίνακα που θα τους έδινα. Στον πίνακα αυτό τα παιδιά έπρεπε να επιλέξουν κάποιο ζώο για συγκεκριμένες διευθυντικές θέσεις. Ο πίνακας αποτελούνταν από 4 στήλες. Όταν δόθηκαν οι πίνακες στα παιδιά μόνο δύο στήλες είχαν επικεφαλίδα, δηλ. μόνο οι στήλες που αφορούσαν τη διεύθυν-

ση και το ζώο. Στην πρώτη στήλη είναι καταγραμμένες οι 10 διευθυντικές θέσεις που δόθηκαν: η διεύθυνση λυκείου, δημοτικού σχολείου, τράπεζας, τηλεοπτικού σταθμού, διαφημιστικής εταιρείας, κ.λπ. Για τις συγκεκριμένες θέσεις έπρεπε να επιλέξουν ένα ζώο και να το καταγράψουν στη δεύτερη στήλη. Τα παιδιά αφού συμπλήρωναν τη δεύτερη στήλη, καλούνταν να συμπληρώσουν την τρίτη στήλη όπου έπρεπε να καταγράψουν τα χαρακτηριστικά του ζώου που επέλεξαν. Η επικεφαλίδα της τρίτης στήλης δινόταν δηλ. εκείνη τη στιγμή, αφού συμπλήρωναν τη δεύτερη στήλη. Αφού ολοκληρώνονταν και αυτή η διαδικασία τα παιδιά περνούσαν στην τελευταία φάση, δηλ στη συμπλήρωση της τέταρτης και τελευταίας στήλης, που αφορούσε το φύλο του ζώου που επέλεξαν. Τα παιδιά δεν γνώριζαν από την αρχή το περιεχόμενο και των τεσσάρων στηλών, και τους παρουσιάζονταν διαδοχικά. Αυτή η διαδικασία κρίθηκε απαραίτητη για να αποφευχθεί ο επηρεασμός των παιδιών κατά τη συμπλήρωση της μιας στήλης από το περιεχόμενο της προηγούμενης. Η συμπλήρωση του εντύπου δεν δημιούργησε ιδιαίτερα προβλήματα. Οι μόνες διευκρινήσεις που ζήτησαν τα παιδιά είχαν σχέση με τον όρο διαφημιστική εταιρεία και τηλεοπτικός σταθμός και η δυνατότητα επιλογής πτηνών ή ψαριών για τη στήλη του ζώου.

Η επεξεργασία των δεδομένων έδειξε:

1. Όσον αφορά την επιλογή ζώων ότι υπάρχει μεγάλη διαφοροποίηση στις προτιμήσεις των παιδιών. Αυτό οφείλεται και στο γεγονός ότι δεν δόθηκε στην αρχή στα παιδιά κάποια λίστα ζώων, από την οποία θα μπορούσαν να κάνουν τις επιλογές τους. Μόνο σε μια περίπτωση στην διεύθυνση λυκείου, παρατηρούμε υψηλό ποσοστό συμφωνίας ως προς το φύλο και το ζώο. Συγκεκριμένα 10 από τα 12 παιδιά επιλέγουν αρσενικό διευθυντή για το λύκειο και μάλιστα το λιοντάρι. Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις οι επιλογές των παιδιών παρουσιάζουν μεγάλη διαφοροποίηση και ως προς το ζώο αλλά και ως προς το φύλο του ζώου που επέλεξαν.
2. Όσον αφορά την επιλογή του φύλου η ανάλυση έδειξε ότι από τις 10 διευθυντικές θέσεις στις 5 επιλέχθηκαν από την πλειονότητα των παιδιών αρσενικά, στις 3 θηλυκά και στις 2 είχαμε μοιρασμένες προτιμήσεις. Οι θέσεις για τις οποίες έχουν επιλεγεί αρσενικά για διευθυντές και μάλιστα με μεγάλη διαφορά είναι οι θέσεις του διευθυντή λυκείου, 10 προτιμήσεις για αρσενικά και 2 για θηλυκά, η θέση του διευθυντή τράπεζας, 9 για αρσενικά και 3 για θηλυκά, για το σούπερ μάρκετ, το εργοστάσιο και τη διαφημιστική εταιρεία 8 προτιμήσεις για τα αρσενικά και 4 για τα θηλυκά. Οι θέσεις για τις οποίες έχουν επιλεγεί είναι η θέση του τηλεοπτικού σταθμού, 8 προτιμήσεις για θηλυκούς διευθυντές και 4 για αρσε-

νικούς, του νοσοκομείου και του κέντρου αδυνατίσματος, με 7 προτιμήσεις για θηλυκά και 5 για αρσενικά.

Οι μοιρασμένες προτιμήσεις αφορούν τη διεύθυνση του δημοτικού σχολείου και του καταστήματος του ΟΤΕ και της ΔΕΗ.

Τα αγόρια για τη διεύθυνση του λυκείου επέλεξαν μόνο αρσενικά, από τα 6 αγόρια της τάξης και τα 6 ψήφισαν αρσενικούς διευθυντές και δεν δώσανε καμία προτίμηση σε θηλυκό. Για τη διεύθυνση τράπεζας και διαφημιστικής εταιρίας έδωσαν μόνο μια ψήφο σε θηλυκό. Όσον αφορά τις επιλογές των διευθυντών για τις θέσεις εκείνες που επικράτησαν τελικά θηλυκά, δηλ. για τον τηλεοπτικό σταθμό, το νοσοκομείο και το κέντρο αδυνατίσματος είναι μοιρασμένες οι προτιμήσεις μεταξύ αρσενικών και θηλυκών. Τα κορίτσια μόνο στη διεύθυνση τηλεοπτικού σταθμού επέλεξαν θηλυκό με διαφορά, 5 ψήφους σε θηλυκό και 1 σε αρσενικό, ενώ για όλες τις υπόλοιπες διευθυντικές θέσεις ασχέτως τελικής προτίμησης οι προτιμήσεις ήταν μοιρασμένες.

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι τα αγόρια έχουν περισσότερο παγιωμένες αντιλήψεις σε σχέση με τα κορίτσια για το ποιες και ποιοι είναι κατάλληλοι για τις συγκεκριμένες θέσεις. Σε σχέση τέλος με τα χαρακτηριστικά που απέδωσαν τα παιδιά στα ζώα η ανάλυση έδειξε ότι τα παιδιά απέδωσαν στα αρσενικά και τα θηλυκά αρκετά κοινά χαρακτηριστικά αλλά και διαφορετικά. Εξετάζοντας τα κοινά χαρακτηριστικά για τα αρσενικά και τα θηλυκά φαίνεται ότι τα χαρακτηριστικά που θεωρούνται παραδοσιακά ανδρικά αποδίδονται στα αρσενικά με μεγάλη διαφορά. Το χαρακτηριστικό δυνατός / δυνατή αποδίδεται στα αρσενικά 7 φορές ενώ στα θηλυκά 1. Το χαρακτηριστικό δραστήριος / δραστήρια αποδίδεται στα αρσενικά 9 φορές ενώ στα θηλυκά 4, το χαρακτηριστικό έξυπνος / έξυπνη αποδίδεται στα αρσενικά 7 φορές ενώ στα θηλυκά 4, το χαρακτηριστικό όμορφος / όμορφη είναι το μόνο που αποδίδεται με διαφορά στα θηλυκά. Και βλέπετε ότι έχουμε 7 προτιμήσεις για τα θηλυκά ενώ το αρσενικό όμορφος συγκεντρώνει 2. Επίσης τα χαρακτηριστικά χοντρή, ψηλή αποδίδονται με μικρή διαφορά στα θηλυκά, 2 προτιμήσεις αντί 1 για τα αρσενικά. Τα χαρακτηριστικά που συγκεντρώνουν τις προτιμήσεις των παιδιών για τα θηλυκά έχουν σχέση κυρίως με την εξωτερική εμφάνιση: όμορφη, χοντρή, ψηλή, δεν λείπουν όμως και αναφορές σε στερεότυπα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας της γυναίκας, όπως: ευγενική. Αντίθετα τα χαρακτηριστικά που αφορούν τα αρσενικά δηλώνουν την ύπαρξη ικανοτήτων. Από τα 14 κοινά χαρακτηριστικά που απέδωσαν τα παιδιά σε αρσενικά και θηλυκά στα 9 τα αρσενικά συγκεντρώνουν τις περισσότερες προτιμήσεις. Όσο αφορά τα μη κοινά χαρακτηριστικά τα παιδιά αποδίδουν στα αρσενικά χαρακτηριστικά όπως αυστη-

φός, σκληρός, γενναίος, ορμητικός, ενώ στα θηλυκά αποδίδουν τα χαρακτηριστικά: γλυκιά, καλή, άσχημη, προσφέρει βοήθεια. Δηλ. και στα μη κοινά χαρακτηριστικά παρατηρούμε ότι οι επιλογές των παιδιών είναι σύμφωνες με τα κοινωνικά στερεότυπα.

Από την έρευνα αυτή διαπιστώθηκε ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες του συγκεκριμένου σχολείου αποδέχονται τη γυναίκα διευθύντρια για τον τηλεοπτικό σταθμό, για το νοσοκομείο και το κέντρο αδυνατίσματος, δηλαδή για θέσεις που έχουν σχέση με την παροχή βοήθειας ή την εξωτερική εμφάνιση, ενώ για τις θέσεις που θεωρούν ότι απαιτούνται χαρακτηριστικά όπως εξυπνάδα, δυναμικότητα, ενεργητικότητα, επιλέγουν άνδρα. Σας ευχαριστώ.

I. Κατσανούλη - Μ. Ταχτσόγλου

Εκπαιδευτικοί Α΄ Βαθμιας Εκπαίδευσης

«Οι ρόλοι των δύο φύλων στο πλαίσιο της οικογένειας: Αναπαραστάσεις παιδιών του Δημοτικού Σχολείου».

Ο κύριος στόχος της παρούσας έρευνας δράσης είναι η ανίχνευση των αναπαραστάσεων των παιδιών για τους ρόλους των δύο φύλων μέσα στην οικογένεια. Θελήσαμε δηλαδή να διερευνήσουμε:

1. Τον καταμερισμό των ρόλων στο πλαίσιο της οικογένειας
2. Αν υπάρχει διαφοροποίηση στις αντιλήψεις των αγοριών από εκείνες των κοριτσιών, και πως αντιλαμβάνονται τα αγόρια και τα κορίτσια το σύστημα των αξιών, των ιδεών και των πρακτικών.

Η κοινωνική αναπαράσταση είναι συνυφασμένη με το λόγο, με τις κοινωνικές, ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις των συζητήσεων και με τα αποτελέσματα των ομαδικών συγκρούσεων. Η μεθοδολογία της ανάλυσης των δεδομένων εστιάστηκε στο νόημα των λέξεων που τα παιδιά παρήγαγαν, προκειμένου να χαρακτηρίσουν τα δύο φύλα, να δικαιολογήσουν την επιλογή συγκεκριμένων δραστηριοτήτων για τον άνδρα και για τη γυναίκα. Κάναμε λοιπόν μια έρευνα, που πραγματοποιήθηκε στο Β΄ Πειραματικό Δημοτικό σχολείο στις τάξεις τετάρτη και πέμπτη. Συνολικά συμμετείχαν 55 παιδιά, 25 αγόρια και 30 κορίτσια. Επιχειρήθηκε η διερεύνηση των στάσεων και αντιλήψεων των παιδιών με ερωτηματολόγιο, η διαδικασία συμπλήρωσης του οποίου διήρκεσε δύο διδακτικές ώρες. Δεν παρατηρήθηκαν περιπτώσεις άρνησης συμμετοχής ούτε διατυπώθηκαν από πλευράς μαθητών και μαθητριών απορίες ως προς την κατανόηση του περιεχομένου των ερωτήσεων.

Μέσω του ερωτηματολογίου επιχειρήθηκαν να διερευνηθούν τα εξής:

1. Στάση και αντιλήψεις των παιδιών σχετικά με τον καταμερισμό εργασίας

- στα φύλα, στο πλαίσιο της οικογένειας, όπως θα δείτε παρακάτω με το έργο 1A και 2A,
2. Χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε άνδρες και γυναίκες με τα έργα 1B και 2B και
 3. Διλήμματα στα οποία τα παιδιά έπρεπε να τοποθετηθούν, να συμφωνήσουν ή να διαφωνήσουν με την επιλογή του πατέρα ή της μητέρας, να προτείνουν το πρόσωπο που πιστεύουν ότι είναι το κυρίαρχο στη λήψη απόφασης.

Το έργο 1A του ερωτηματολογίου: μια οικογένεια περισσότερων έφτιαξε τη φωλιά της στο καμπαναριό μιας εκκλησίας, περιγράφω τις καθημερινές δραστηριότητες του αρσενικού και θηλυκού περιστεριού.

Το έργο 1B: με βάση τις δραστηριότητες που αναφέρω χαρακτηρίζω με επίθετα και μετοχές τα μέλη της οικογένειας.

Το έργο 2A: βάζω χ στο φύλο του προσώπου, άνδρας / γυναίκα, που νομίζω ότι ενεργεί κάθε φορά.

Το έργο 2B: δικαιολογώ την επιλογή του προσώπου σε 6 από τις παραπάνω δραστηριότητες. Δύο που να αφορούν άνδρα, δύο που να αφορούν γυναίκα και δύο που να αφορούν άνδρα και γυναίκα.

Κατόπιν ακολουθούν τα 3 διλήμματα:

Το πρώτο δίλημμα: ο Γιάννης και η Ελένη δίδυμα θα πάνε στην Α' Δημοτικού, υπάρχει η δυνατότητα να πάνε σε δημόσιο σχολείο ή σε ιδιωτικό, ποιος νομίζεις ότι θα το αποφασίσει.

Το δεύτερο δίλημμα: το καλοκαίρι πλησιάζει και οι γονείς του Γιάννη και της Ελένης σκέφτονται το μέρος των καλοκαιρινών τους διακοπών, η μητέρα προτείνει διακοπές στο εξωτερικό και ο πατέρας διακοπές στην Ελλάδα. Ποιος νομίζεις ότι τελικά θα αποφασίσει για το μέρος των διακοπών.

Και το τρίτο δίλημμα: ένα ζευγάρι απέκτησε ένα παιδί, ο πατέρας θέλει να το ονομάσουν Γιώργο και η μητέρα Αλέξανδρο. Ποιος νομίζεις ότι τελικά θα αποφασίσει το όνομα του παιδιού.

Στην ανάλυση των αποτελεσμάτων ακολουθήθηκε η ροή του ερωτηματολογίου που μόλις είδατε και όχι των στόχων της έρευνας. Σχετικά με τον πρώτο στόχο της έρευνας, δηλαδή τις στάσεις και αντιλήψεις των παιδιών σχετικά με τον καταμερισμό εργασίας στα φύλα, στο πλαίσιο της οικογένειας, από τις κοινές απαντήσεις αγοριών και κοριτσιών στο έργο 1A του ερωτηματολογίου αναδεικνύεται κυρίαρχη δραστηριότητα του αρσενικού η αναζήτηση τροφής, ενώ του θηλυκού η φροντίδα των μικρών. Οι υπόλοιπες δραστηριότητες του θηλυκού λαμβάνουν σταθερά υψηλά ποσοστά, πράγμα που φανερώνει την πρωταρχική ευθύνη που επωμίζεται στα πλαίσια της

ανάληψης των συγκεκριμένων ευθυνών. Οι υπόλοιπες δραστηριότητες του αρσενικού δεν συγκεντρώνουν σταθερά υψηλά ποσοστά, πράγμα που φανερώνει το δευτερεύοντα ρόλο τους στην ανάληψη ευθυνών στα πλαίσια των κοινών τους δραστηριοτήτων. Από τις μη κοινές απαντήσεις φαίνεται ότι τα κορίτσια αποδίδουν στο αρσενικό δραστηριότητες που αφορούν στη σχέση του με το μικρό, ενώ τα αγόρια όσες έχουν να κάνουν με εξωτερικές εργασίες καθώς και το ρόλο του προστάτη της οικογένειας. Τα κορίτσια βλέπουν το θηλυκό μέσα από το πλέγμα των σχέσεων του με το σύντροφο και το παιδί, ενώ τα αγόρια επισημαίνουν τη λειτουργία της αναπαραγωγής, το ρόλο της μάνας προστάτιδας των μικρών και τις σχέσεις του θηλυκού με το σύντροφο και το παιδί. Οι κοινοί χαρακτηρισμοί που αποδίδονται τόσο στο αρσενικό όσο και στο θηλυκό στο έργο 1B του ερωτηματολογίου, ταξινομήθηκαν σε 3 ομάδες οι οποίες σκιαγραφούν το προφίλ του αρσενικού και του θηλυκού. Οι ομάδες αυτές αφορούν τα μορφολογικά χαρακτηριστικά, ικανότητες και ιδιότητες και τέλος την κοινωνική συμπεριφορά.

Το αρσενικό σύμφωνα με τους κοινούς χαρακτηρισμούς που του απέδωσαν αγόρια και κορίτσια, παρουσιάζει τις ιδιότητες του εργατικού, του κουρασμένου, ατρόμητου, καλλίφωνου και φέρει ικανότητες όπως εξυπνάδα, παρατηρητικότητα, τολμηρότητα, γενναιότητα, δύναμη και γρηγοράδα. Η κοινωνική του συμπεριφορά χαρακτηρίζεται από καλοσύνη, υπομονή, προθυμία και διάθεση για προσφορά βοήθειας. Από τους μη κοινούς χαρακτηρισμούς προκύπτει ότι τα αγόρια ντύνουν το αρσενικό με ικανότητες - προϋποθέσεις που σχετίζονται με την εκτέλεση της κυρίαρχης δραστηριότητας του, την αναζήτηση τροφής, όπως προνοητικό, ριψοκίνδυνο, ενεργητικό, ικανό, πολυάσχολο, ενώ τα κορίτσια του αποδίδουν χαρακτηρισμούς - ιδιότητες απόρροια του ρόλου του ως συντηρητή - τροφοδότη της οικογένειας όπως ξεθεωμένος, περήφανος και έμπειρος. Ως προς την κοινωνική του συμπεριφορά τα αγόρια βλέπουν το αρσενικό βάση της θέσης τους στο κοινωνικό σύνολο, χαρακτηρίζοντας το πολιτισμένο, φιλικό, ενώ τα κορίτσια επικεντρώνονται στις σχέσεις του με τα μέλη της οικογένειας, χαρακτηρίζοντας το στοργικό, τρυφερό και ιδανικό πατέρα.

Το θηλυκό σύμφωνα με τους κοινούς χαρακτηρισμούς που του απέδωσαν αγόρια και κορίτσια παρουσιάζει τις ιδιότητες της εργατικής, κουρασμένης νοικοκυράς, ιδιότητες άρρηκτα δεμένες με την κυρίαρχη δραστηριότητα της, την φροντίδα της οικογένειας. Οι ικανότητες που το συνοδεύουν είναι η εξυπνάδα και η προσοχή. Ως προς την κοινωνική της συμπεριφορά οι ποικίλοι χαρακτηρισμοί που της αποδίδονται απορρέουν από τη σχέση της με το σύντροφο και τα παιδιά της, όπως καλόκαρδη, υπομονετική, τρυφερή και καλή σύντροφος. Σύμφωνα με τους μη κοινούς χαρακτηρισμούς

προκύπτει ότι τα αγόρια βλέπουν τη γενική εικόνα του θηλυκού στο κοινωνικό σύνολο αποστασιοποιώντας το από τις σχέσεις του σε αντίθεση με τα κορίτσια που τις τονίζουν ιδιαίτερα.

Από τις απαντήσεις των αγοριών και των κοριτσιών στο έργο 2 του ερωτηματολογίου επιλέγονται ως ανδρικές δραστηριότητες οι εξής: πλύσιμο αυτοκινητού, κόψιμο χορταριού, οδήγηση σε μακρινό ταξίδι, βάψιμο σπιτιού. Οι παραπάνω δραστηριότητες αιτιολογούνται από τα παιδιά ως ανδρικές βάση κριτηρίων που αναδείχθηκαν από το λόγο τους και αποτέλεσαν κατηγορίες, οι οποίες δεν έχουν σαφή και απόλυτα όρια. Αυτές είναι: βιολογικά χαρακτηριστικά, (δύναμη, αντοχή, ικανότητα, προσοχή), καταμερισμός εργασίας, εξοικείωση με μηχάνημα, ή εργασία. Τη μεγαλύτερη συχνότητα, 51% συνολικά συγκεντρώνουν τα βιολογικά χαρακτηριστικά. Από το σύνολο των ανδρικών δραστηριοτήτων επιλέχθηκε εκείνη του κοψίματος του χορταριού γιατί περιέχει κριτήρια και των τριών κατηγοριών. Χαρακτηριστικές αιτιολογήσεις παιδιών είναι οι ακόλουθες: θέλει αντοχή, δύναμη, ικανότητα, ή η γυναίκα βοηθάει το παιδί, ή η γυναίκα δεν έχει χρόνο, κάνει τις δουλειές του σπιτιού, δεν ξέρει να χειρίζεται το μηχάνημα. Εξετάζοντας τη δραστηριότητα αυτή σε συνδυασμό με τη μεταβλητή «φύλο παιδιού» παρατηρούνται τα εξής: τα αγόρια στο μεγαλύτερο τους ποσοστό (76%) τη χαρακτηρίζουν ανδρική, ενώ το 53% των κοριτσιών δίνουν τον ίδιο χαρακτηρισμό και το υπόλοιπο 43% των κοριτσιών θεωρούν ότι και οι δύο μπορούν να κόψουν το χορτάρι. Ως γυναικείες επιλέχθηκαν οι δραστηριότητες: πλύσιμο πιάτων, καθαριότητα σπιτιού, τάισμα βρέφους, προγραμματισμός καθημερινού φαγητού, τακτοποίηση σπιτιού, ετοιμασία φαγητού. Οι παραπάνω δραστηριότητες αιτιολογούνται από τα παιδιά ως γυναικείες, βάση κριτηρίων που αναδείχθηκαν από το λόγο τους και αποτέλεσαν κατηγορίες οι οποίες και εδώ δεν έχουν σαφή και απόλυτα όρια. Αυτές είναι: καταμερισμός εργασίας, βιολογικά χαρακτηριστικά, εξοικείωση με μηχάνημα ή εργασία. Τη μεγαλύτερη συχνότητα (50%) συγκεντρώνει ο καταμερισμός εργασίας. Τα κορίτσια παρουσιάζουν μεγαλύτερη συχνότητα στην επιλογή κριτηρίων που σχετίζονται με αυτόν. Από το σύνολο των γυναικείων δραστηριοτήτων επιλέχθηκε εκείνη της καθαριότητας του σπιτιού, γιατί εμπεριέχει κριτήρια και των τριών κατηγοριών. Χαρακτηριστικές αιτιολογήσεις παιδιών είναι οι ακόλουθες: ο άνδρας αναλαμβάνει πιο σοβαρές δουλειές, είναι γυναικεία δουλειά, θέλει πολύ προσοχή για αυτό το αναλαμβάνει η γυναίκα, ξέρει να χειρίζεται την ηλεκτρική σκούπα. Εξετάζοντας τη δραστηριότητα αυτή σε συνδυασμό με τη μεταβλητή «φύλο παιδιού» παρατηρούνται τα εξής: τα αγόρια στη συντριπτική τους πλειοψηφία (80%) τη χαρακτηρίζουν γυναικεία και 53% των κοριτσιών δίνουν τον ίδιο χαρακτηρισμό

ενώ 47% των κοριτσιών θεωρούν ότι και οι δύο μπορούν / έχουν και οι δύο την ικανότητα. Από τις απαντήσεις αγοριών και κοριτσιών στο έργο 3Α του ερωτηματολογίου, των διλημμάτων, αναδεικνύεται ότι ούτε ο άνδρας μόνος του ούτε η γυναίκα αποτελούν τα κυρίαρχα πρόσωπα στη λήψη απόφασης αλλά αποφασίζουν από κοινού ως γονείς. Στο έργο 3Β ο άνδρας και οι γονείς αναδεικνύονται οι κυρίαρχοι στη λήψη απόφασης ενώ στο έργο 3Γ, επιλογή ονόματος παιδιού, ο άνδρας είναι ο αδιαφιλονίκητος κυρίαρχος της λήψης της απόφασης.

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη συγκεκριμένη έρευνα είναι τα εξής: σχετικά με τον καταμερισμό των ρόλων στο πλαίσιο της οικογένειας υπάρχει σαφής διαχωρισμός σε ανδρικές και γυναικείες δραστηριότητες. Κυρίαρχος ο ρόλος του άνδρα, αναδεικνύεται αυτός του συντηρητή - τροφοδότη της οικογένειας, ρόλος βασισμένος κυρίως στα βιολογικά του χαρακτηριστικά. Η γυναίκα αναλαμβάνει τη φροντίδα της οικογένειας, ρόλος που της αποδίδεται κυρίως βάση του καταμερισμού εργασίας, σε συνδυασμό με την είσοδο της στην παραγωγή. Ως προς την κοινωνική τους συμπεριφορά τα δύο φύλα αντιμετωπίζονται διαφορετικά από τα αγόρια και τα κορίτσια. Τα αγόρια βλέπουν τόσο τον άνδρα όσο και τη γυναίκα μέσα στο κοινωνικό σύνολο, αποστασιοποιώντας τους από τις διαπροσωπικές τους σχέσεις με το σύντροφο και το παιδί, σε αντίθεση με τα κορίτσια που προβάλουν το πλέγμα αυτών των σχέσεων. Τα αγόρια αποδίδουν περισσότερα στερεότυπα χαρακτηριστικά και στα δύο φύλα, ενώ τα κορίτσια τονίζουν το στοιχείο του «εν δυνάμει» στη συμμετοχή των δραστηριοτήτων και για τα δύο φύλα. Το κυρίαρχο πρόσωπο στη λήψη αποφάσεων ποικίλει κατά περίπτωση, στα δύο από τα τρία διλήμματα ο άνδρας αναδεικνύεται το κυρίαρχο πρόσωπο.

Χ. Αλεξανδρή - Χ. Αποστολίδου

Εκπαιδευτικοί Προσχολικής Εκπαίδευσης

«Παιδαγωγικό υλικό του νηπιαγωγείου και οι ρόλοι των φύλων».

Θα σας παρουσιάσω την εργασία που πραγματοποιήθηκε στο 13^ο και 112^ο Νηπιαγωγείο που βρίσκονται στην περιοχή της Θεσσαλονίκης και στην περιοχή της Άνω Τούμπας. Στόχος της εργασίας ήταν να μελετηθεί ένα μέρος του δομημένου υλικού του νηπιαγωγείου, και συγκεκριμένα τα επιτραπέζια παιχνίδια. Στόχος προκειμένου να εντοπιστούν και να καταγραφούν οι στερεότυπες αντιλήψεις που περιέχονται σε αυτά για τους ρόλους των φύλων. Οδηγηθήκαμε σε αυτήν την επιλογή υλικού για την έρευνα γιατί είναι ένα υλικό που είναι κοινό σε πολλά νηπιαγωγεία και εξυπηρετεί το μείζονα από το αναλυτικό πρόγραμμα της προσχολικής αγωγής. Σύμφωνα με τις οδηγίες τα παιχνίδια αυτά έχουν ως στόχο να ασκήσουν στα παιδιά τη μνήμη, την παρατηρητικότητα, την κρίση, τη λογική, τη δημιουργικότητα και να συμβάλουν στην κοινωνικοποίηση. Αγοράζονται από το εμπόριο ή από τους / τις νηπιαγωγούς. Όλα τα παιχνίδια αποτελούνται από πολλές εικόνες που η κάθε εικόνα δίνει το μήνυμά της. Άσχετα από τον κύριο στόχο του παιχνιδιού, τα θέματα των εικόνων είναι ζώα, φυτά, άνθρωποι, αριθμοί, αντικείμενα και σπανιότερα γράμματα γιατί τα παιδιά της ηλικίας αυτής δεν διαβάζουν.

Στην έρευνα μελετήθηκαν 45 παιχνίδια που υπάρχουν στα δύο νηπιαγωγεία. Το ενδιαφέρον της μελέτης επικεντρώθηκε:

1. στη συσκευασία, και συγκεκριμένα τίτλος, εικόνα, οδηγίες και στόχος.
2. στο περιεχόμενο, δηλαδή εικόνες, θέματα καρτελών.

Από τα 45 παιχνίδια που μελετήθηκαν βρέθηκε ότι στα 23 περιέχονται στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους των δύο φύλων και στα 22 δεν πε-

ριέχονται. Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παιχνίδια είναι το παιχνίδι με τα επαγγέλματα: στις 20 εικόνες που παρουσιάζονται, περιέχονται 16 ανδρικά στερεότυπα παραδοσιακά επαγγέλματα ανδρών και μόνο 4 γυναικών, που και αυτά είναι καθορισμένα, η γυναίκα είναι μοδίστρα, ο άνδρας είναι καπετάνιος, πυροσβέστης, είναι σταθμάρχης, ταχυδρόμος, η γυναίκα περιποιείται τα λουλουδάκια της και σε κάποια εικόνα που δεν φαίνεται είναι και νοσοκόμα. Οι εικόνες δείχνουν τι πρέπει να συσχετίσει το παιδί για να βρει με τι πρέπει να παίζει το αγόρι και το κορίτσι. Το κορίτσι σίγουρα θα παίζει με την κούκλα, θα είναι στην κούνια, το αγόρι θα είναι δίπλα στο τρένο, του οποίου αργότερα θα γίνει οδηγός, θα είναι ποδοσφαιριστής, θα είναι οδηγός σε αυτοκίνητο, και μπορεί και να κατασκευάζει και αργότερα να γίνει και μηχανικός. Ενώ για τα κορίτσια και η συχνότητα που παρουσιάζονται είναι πολύ μικρή και οι ασχολίες τους είναι συγκεκριμένες, αυτές που θα ακολουθήσουν και αργότερα.

Τα 20 από τα 22 που δεν περιέχουν στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων δεν αναφέρονται σε δραστηριότητες ανθρώπων. 2 αναφέρονται σε ανθρώπινες δραστηριότητες αλλά δεν περιέχουν στερεότυπες αντιλήψεις για τα φύλα.

Εδώ βλέπετε μια εικόνα όπου ένα αγοράκι κρατάει μια κούκλα. Στα 23 παιχνίδια που βρέθηκαν στερεότυπες αντιλήψεις για τα φύλα αυτές εντοπίζονται στα:

A) Στη συσκευασία πρώτα από όλα, ως προς τις οδηγίες χρήσεως κανένα παιχνίδι δεν περιέχει τέτοιες αντιλήψεις.

B) Ως προς τον τίτλο σε δύο παιχνίδια περιέχονται οι στερεότυπες αντιλήψεις για τα δύο φύλα.

«Ποιος ζει που;» είναι ο τίτλος του παιχνιδιού. Αναφέρεται γενικά στο αρσενικό μόνο και δεν έχει καθόλου, ούτε στο ζωικό, ούτε στο φυτικό, ούτε στο ανθρώπινο βασίλειο κάποιο αντιπρόσωπο από το γυναικείο φύλο. Έχει τον άνθρωπο αλλά είναι άνδρας, δεν υπάρχει στο παιχνίδι η παρουσία θηλυκού.

Ως προς την εικονογράφηση, και στα 23 παιχνίδια παρατηρούνται τέτοια στοιχεία μιας και η εικόνα της συσκευασίας απεικονίζει ένα μέρος του περιεχομένου.

Στο περιεχόμενο, η συχνότητα εμφάνισης των στερεοτύπων αντιλήψεων που παρουσιάζεται σε κάθε παιχνίδι διαφέρει. Αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι ο μικρός αριθμός εμφάνισης στερεοτύπων είναι λιγότερο καθοριστικός για τη διαμόρφωση στερεοτύπων αντιλήψεων. Μπορεί και ένα μόνο στοιχείο να είναι τόσο ισχυρό, που να είναι καθοριστικό.

Πολλές εικόνες με διάφορα θέματα, εκεί που εμφανίζεται άνθρωπος,

είναι άνδρας, οδηγός σε αυτοκίνητο, καπετάνιος σε πλοίο, αλλά πάντοτε άνδρας.

Ένα χαρακτηριστικό παιχνίδι, δραστηριοτήτων, επαγγελμάτων, γενικά αντιλήψεων της κοινωνίας μας, όπου φαίνονται όλοι οι καθορισμένοι ρόλοι ανδρών και γυναικών. Ο τρόπος που αποτυπώνονται, εμφανίζονται τα στερεότυπα των αντιλήψεων για τους ρόλους των φύλων άλλοτε είναι έμμεσος και άλλοτε είναι άμεσος. Έτσι με την πρώτη ματιά σε μερικά παιχνίδια οι διακρίσεις δεν είναι εμφανής, αν όμως παρατηρηθούν προσεκτικότερα εντοπίζονται τέτοιες αντιλήψεις.

Ο παππούς έχει δώσει πρώτα στο αγοράκι το μπαλόνι ενώ το κορίτσι στέκεται και περιμένει να ακολουθήσει η σειρά του και να του το δώσει ο παππούς.

Εδώ είναι κουνέλια και κουνελίνες που όλοι κρατάνε ένα μπαλόνι εκτός από μια κουνελίτσα, η οποία δεν έχει.

Στο παιχνίδι αυτό μαθαίνουν τα παιδιά σχήματα και χρώματα και ξαφνικά μπαίνει και ένας άνδρας πιλότος, μπαίνει και ένας οδηγός φορτηγών, πάλι άνδρας.

Συμπερασματικά το υλικό αυτό εξυπηρετεί μεν την «ισόρροπη και ολόπλευρη ανάπτυξη του νηπίου», όπως αναφέρει το προεδρικό διάταγμα 486 «Αναλυτικό πρόγραμμα προσχολικής αγωγής» και ιδιαίτερα στους τομείς ψυχονοητικό – νοητικό, καλλιέργεια δεξιοτήτων, δεν είναι όμως ούτε ουδέτερο ούτε αθώο ως προς τις αντιλήψεις για τα φύλα, τις οποίες σίγουρα αναπαράγει. Από την έρευνα αυτή ακόμα φάνηκε πόσο απαραίτητο είναι οι εκπαιδευτικοί να είναι ευαισθητοποιημένοι / ευαισθητοποιημένες, σε θέματα γύρω από το ζήτημα της ισότητας ώστε να εντοπίζουν και να παρεμβαίνουν σε κάθε τύπου υλικό που χρησιμοποιείται στο σχολικό χώρο.

Στον τοίχο έχουμε αναρτήσει και τα 45 παιχνίδια που μελετήσαμε στην έρευνα.

**ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ Β' ΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΕ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ**

Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή

Επικ. Καθηγήτρια του τμήματος ψυχολογίας του Α.Π.Θ., μέλος της επιστημονικής ομάδας του προγράμματος

Αξίες για την Ισότητα των Φύλων στην Εκπαίδευση και ο/η Εκπαιδευτικός ως Ερευνητής/τρια

Η ισότητα των φύλων θεωρείται πλέον διεθνώς ότι αποτελεί ένα κεντρικό θέμα της εκπαίδευσης, και έχει διατυπωθεί ως ένα παγιωμένο αίτημα κάθε φεμινιστικής προσέγγισης, ως στόχος όλων όσοι-ες ασχολούνται με την προσπάθεια προώθησης των αρχών της δημοκρατίας και των κοινωνικών αλλαγών μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία.

Στην προσπάθειά τους αυτή, φεμινίστριες συγγραφείς τείνουν να θεωρούν την αγωγή στην ιδιότητα του πολίτη ως ένα χρήσιμο πλαίσιο για την προώθηση ενός πιο δημοκρατικού μοντέλου εκπαίδευσης, «στο οποίο εκπαιδευτικοί και μαθητές/τριες θα έχουν την ευκαιρία να σκέπτονται κριτικά και με ευρύτητα για τη φύση της κοινωνίας στην οποία ζουν» (Arnot et al 1995, σελ.11). Εδώ η αγωγή του πολίτη αντί να λειτουργεί ως «ανδρική ιστορία» (Arnot et al 1996, σελ. 5), θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να εισαγάγει την έννοια της ισότητας των φύλων ως ένα σημαντικό στοιχείο κοινωνικής διακιοσύνης (Kelly 1993, Troyna & Vincent 1995).

Ποια στοιχεία της εκπαίδευσης στην ιδιότητα του πολίτη πρέπει να αλλάξουν, να διευρυνθούν και να εμπλουτιστούν, ώστε να συμπεριλάβουν αυτή τη νέα διάσταση της δημοκρατικής εκπαίδευσης; Η Arnot (1995) προτείνει μια σειρά από στρατηγικές και προσεγγίσεις. Μια προοπτική κεντρώνει το ενδιαφέρον στην εισαγωγή της έννοιας της δημοκρατίας στην οικογένεια και

δίνει έμφαση στη σημασία της ελευθερίας στην προσωπική ζωή. Η προώθηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων μέσα από την εκπαίδευση –όπως για παράδειγμα το δικαίωμα των γυναικών να ζουν απελευθερωμένες από την ανδρική βία και τη φτώχεια και να ελέγχουν τη σεξουαλικότητά τους- θα μπορούσαν να είναι τα κεντρικά θέματα στην προσέγγιση αυτή. Μια δεύτερη στρατηγική επικεντρώνεται στον επαναπροσδιορισμό και την προώθηση των δημοκρατικών αξιών. Έτσι, σύμφωνα με την οπτική αυτή, η εκπαίδευση στην ιδιότητα του πολίτη θα πρέπει να διευρυνθεί, ώστε να συμπεριλαμβάνει όχι μόνο τις ανδρικές αξίες της δημόσιας σφαίρας, όπως για παράδειγμα ο ανταγωνισμός, η ατομικότητα, ο μιλιταρισμός και ο εθνικισμός, αλλά και τη γυναικεία δεοντολογία της φροντίδας, της εμπάθειας, της συγχώνευσης και του αντιελιτισμού. Η μητρότητα ως αξία και το ενδιαφέρον των γυναικών για κοινωνική ισότητα θα έπρεπε να αποτελέσουν μέρος αυτού του ευρύτερου μοντέλου εκπαίδευσης σε μια δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη.

Πρόσφατες έρευνες και μελέτες έχουν αποδείξει ότι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα γενικά και το πρόγραμμα μαθημάτων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ειδικότερα προσφέρουν μια σειρά από ευκαιρίες για συζητήσεις θεμάτων που έχουν σχέση με τη δημοκρατία, την ισότητα, και τις σχέσεις των φύλων. Πόσο έτοιμοι και ενημερωμένοι είναι όμως οι έλληνες εκπαιδευτικοί για να χρησιμοποιήσουν τις ευκαιρίες αυτές;

Τρεις είναι οι στόχοι της εισήγησης που ακολουθεί:

- Να παρουσιάσει στοιχεία που προέκυψαν από ερευνητικά δεδομένα ως προς τις στάσεις των εκπαιδευτικών στο θέμα της προώθησης μέσα από την εκπαίδευση αξιών που έχουν να κάνουν με κοινωνικές αλλαγές γενικά και με την ισότητα των φύλων ειδικότερα
- Να δείξει πώς αντιμετωπίζουν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί την προοπτική της προσωπικής τους εμπλοκής στη διδασκαλία παρόμοιων θεμάτων
- Να παρουσιάσει το μοντέλο επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών σε θέματα ισότητας των φύλων με τίτλο «Ο εκπαιδευτικός ως ερευνητής», εκθέτοντας με συντομία τόσο τις βασικές αρχές του όσο και τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόσθηκε από την ομάδα της Θεσσαλονίκης.

Στόχοι της εκπαίδευσης και η προώθηση αξιών μέσα από το σχολικό σύστημα:

Όταν, στα πλαίσια μιας ευρύτερης έρευνας, ρωτήθηκαν για τους στόχους της εκπαίδευσης οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί που πήραν μέρος στην συντρι-

πτική τους πλειοψηφία αναγνώρισαν ως σημαντικούς ή πολύ σημαντικούς όλους τους στόχους που περιελάμβανε ο κατάλογος του ερωτηματολογίου. Σε γενικές γραμμές φάνηκε ότι υπήρχε μια γενική ομοφωνία ως προς την ανάγκη προώθησης κοινωνικών αλλαγών μέσα από την εκπαίδευση. Η πλειοψηφία συμφώνησε για παράδειγμα ότι είναι πολύ σημαντικό να έχει κανείς την ευκαιρία να θίγει θέματα ανισότητας ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις και ανάμεσα στα φύλα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 20:
Εκπαιδευτικοί στόχοι που θεωρήθηκαν ως σημαντικοί
και πολύ σημαντικοί

	Μελλοντικοί εκπαιδευτικοί (N=298)
1. Να μειώσει τις διαφορές ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις	89.3%
2. Να ενθαρρύνει τα παιδιά να ασκούν κριτική στον τρόπο με τον οποίο τα ΜΜΕ αναπαριστούν τους άνδρες και τις γυναίκες	88.0%
3. Να προωθήσει το σεβασμό για τη δουλειά των γυναικών στην οικογένεια	86.3%
4. Να ενθαρρύνει τα κορίτσια να συμμετέχουν στη δημόσια ζωή	86.3%
5. Να προωθήσει την ισότητα ανάμεσα στις διάφορες εθνικές ομάδες	77.3%
6. Να προωθήσει τη συμμετοχή των ανδρών στην οικιακή εργασία	76.6%
7. Να ενθαρρύνει τα αγόρια να ασχοληθούν με επαγγέλματα που απαιτούν φροντίδα	67.2%
8. Να προωθήσει τους κανόνες της ηθικής στη σεξουαλική συμπεριφορά	62.5%
9. Να ενθαρρύνει τις γυναίκες να ασχοληθούν με μη παραδοσιακά γυναικεία επαγγέλματα	60.9%
10. Να προωθήσει τη σταθερότητα στην οικογένεια	82.9%
11. Να προωθήσει την ιδέα ότι οι άνδρες είναι αυτοί που κερδίζουν το ψωμί της οικογένειας	6.4%

Γενικά, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι σχεδόν ομόφωνη υπήρξε η απαίτηση για προσανατολισμό του σχολείου σε θέματα κοινωνικής ευαισθησίας και κοινωνικής ανανέωσης. Οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί συμφωνούν στη συντριπτική τους πλειοψηφία για τη σπουδαιότητα που θα έπρεπε να έχουν για την εκπαίδευση θέματα που αφορούν τις κοινωνικές τάξεις και τα φύλα (βλ. πιν...).

Εννέα στους δέκα μελλοντικούς εκπαιδευτικούς (89.3%) συμφωνούν ότι η κατάργηση των ανισοτήτων ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις είναι ένας από τους σημαντικότερους στόχους του σχολείου. Λιγότεροι είναι αυτοί (77.3%) που θεωρούν ότι η ισότητα ανάμεσα στις διάφορες εθνικές ομάδες είναι στόχος τόσο υψηλής σημασίας.

Οκτώ στους δέκα (88.3% και 86.3%) αναγνωρίζουν ότι είναι πολύ σημαντικό να μάθουν οι μαθητές και οι μαθήτριες πώς να αντιμετωπίζουν κριτικά την εικόνα των ανδρών και των γυναικών στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, να προωθηθεί ο σεβασμός της γυναικείας εργασίας μέσα στην οικογένεια και να ενθαρρυνθούν τα κορίτσια να συμμετέχουν στη δημόσια ζωή αντίστοιχα.

Η προώθηση της σταθερότητας στην οικογένεια θεωρήθηκε από το 82.9% ιδιαίτερα σημαντικός στόχος της εκπαίδευσης, όχι όμως στον ίδιο βαθμό και η σεξουαλική ηθική, καθώς μόνο 6 στα 10 άτομα από αυτά που απάντησαν (62.5%) συμφώνησαν ότι το σχολείο είναι αυτό που πρέπει να ασχοληθεί με το θέμα αυτό. Αν θεωρήσει κανείς ότι η σεξουαλική ηθική προωθείται κυρίως στα πλαίσια της οικογένειας, η διαφορά αυτή ανάμεσα στις προτιμήσεις των μελλοντικών εκπαιδευτικών είναι μάλλον δύσκολο να ερμηνευθεί.

Παρόλο το ενδιαφέρον τους για ανανέωση μέσα από το σχολείο του ρόλου των γυναικών στην κοινωνία, οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί συμφώνησαν σε μικρότερο βαθμό ότι είναι σημαντικό να αλλάξουν οι παραδοσιακές δομές μετάβασης από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας για τα δύο φύλα. Μόνο το 67% του δείγματος θεωρεί σημαντικό να ενθαρρυνθούν μέσα από το σχολείο τα αγόρια να ασχοληθούν με επαγγέλματα που απαιτούν φροντίδα και μόνο το 60.9% συμφώνησε ότι η προώθηση των κοριτσιών σε μη παραδοσιακά επαγγέλματα αποτελεί σημαντικό στόχο της εκπαίδευσης.

Όσον αφορά τους ρόλους των ανδρών στην οικογένεια και την εργασία από την άλλη, η συντριπτική πλειοψηφία (93.6%) συμφωνεί ότι το σχολείο

δεν θα έπρεπε να προωθήσει την ιδέα ότι μόνο οι άνδρες είναι οι «κουβαλητές» στην οικογένεια. Μόνο επτά στους δέκα όμως είναι της άποψης ότι το σχολείο θα έπρεπε να ευνοήσει την ενασχόληση των ανδρών στην οικιακή εργασία. Αυτές οι τελευταίες απόψεις των μελλοντικών εκπαιδευτικών αντανακλούν την ίδια κοινωνική πραγματικότητα που σχετίζεται με τις αλλαγές του ρόλου των γυναικών στις σύγχρονες κοινωνίες κατά τις τελευταίες δεκαετίες: οι γυναίκες βγαίνουν στην αγορά εργασίας σε όλο και μεγαλύτερους αριθμούς, χωρίς όμως να απαλλάσσονται από τα παραδοσιακά τους καθήκοντα στην οικογένεια, αφού οι άνδρες δεν το θεωρούν υποχρέωσή τους να συμμετάσχουν ικανοποιητικά στην οικιακή εργασία.

Σε γενικές γραμμές, οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί φάνηκαν ενθουσιώδεις όσον αφορά την προώθηση της ισότητας και αισιόδοξοι σε σχέση με τις δυνατότητες παρέμβασης μέσα από το σχολείο. Αυτό που δεν ξέρουμε στην πραγματικότητα είναι αν οι ίδιοι/ες θεωρούν ότι αυτό μπορεί να γίνει μέσα στα όρια που θέτει το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο οι περισσότεροι/ες γνωρίζουν από πρώτο χέρι. Επιπλέον δεν γίνεται σαφές από τα ποσοτικά δεδομένα αν οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί του δείγματος θεωρούν τους εαυτούς τους ικανούς/ες να προωθήσουν τέτοιου είδους αλλαγές.

Από την άλλη μεριά, πάντως, έδειξαν πολύ μικρή εμπιστοσύνη στους εαυτούς τους, σε σχέση με την ικανότητά τους να διδάξουν όλα αυτά τα κοινωνικά θέματα. Μόνο 4 στους 10 αισθάνονται ικανοί/ες να μιλήσουν στην τάξη για τα θέματα που αφορούν τις κοινωνικές τάξεις και την οικογενειακή ζωή στην Ελλάδα, ενώ ακόμη λιγότεροι/ες (μόνο τρεις στους δέκα) δηλώνουν σίγουροι/ες να διδάξουν για τη δημόσια ζωή και την εργασία. Δύο στους δέκα (21.1%) αισθάνονται πολύ σίγουροι/ες να ασχοληθούν με τις εθνικές μειονότητες, ενώ μόνο ένας στους δέκα περίπου ισχυρίζεται ότι μπορεί να διδάξει με σιγουριά θέματα που αφορούν τα νομικά δικαιώματα. Σημειώθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες μελλοντικούς εκπαιδευτικούς. Πιο συγκεκριμένα, ένα σημαντικό μικρότερο ποσοστό γυναικών δήλωσε ότι μπορεί να αναλάβει με σιγουριά τη διδασκαλία τέτοιων θεμάτων. Εξαιρέση αποτελούν αυτά που αφορούν την οικογενειακή ζωή και τα νομικά δικαιώματα, για τα οποία οι απαντήσεις τους συμφωνούν με αυτές των ανδρών μελλοντικών εκπαιδευτικών.

Αυτό που αποτελεί πραγματικό πρόβλημα για τους μελλοντικούς εκπαιδευτικούς είναι προφανώς η άγνοια της ελληνικής κοινωνίας. Η πλειοψηφία αυτών που απάντησαν (88% και 89% των ανδρών και των γυναικών

μελλοντικών εκπαιδευτικών αντίστοιχα) δεν παρακολούθησε ποτέ στη βασική Πανεπιστημιακή της εκπαίδευση μαθήματα σχετικά με θέματα φύλου. Όπως δήλωσε μια μελλοντική καθηγήτρια

«Δεν διδάχθηκα ποτέ αυτά τα θέματα, άρα δεν είχα ποτέ την ευκαιρία να τα μελετήσω ή να προβληματιστώ σε βάθος. Συνεπώς δεν αισθάνομαι έτοιμη να τα διδάξω και άρα δεν θα πείσω κανέναν αν το επιχειρήσω»

Οι πίνακες που παρουσιάσαμε πιο πάνω δίνουν μόνο μια αδρή περιγραφή των απόψεων των εκπαιδευτικών για τους σημαντικούς στόχους της εκπαίδευσης και της αγωγής του πολίτη και για τις δυνατότητες της εκπαίδευσης να προωθήσει αλλαγές. Επιπλέον αυτά τα ποσοτικά δεδομένα μας πληροφορούν για την έλλειψη εμπιστοσύνης στον εαυτό τους που αισθάνονται οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί, όταν πρόκειται να διδάξουν παρόμοια θέματα, χωρίς, όμως, παρόλα αυτά να προσφέρονται για παραπέρα ανάλυση.

Σε μια προσπάθεια εμβάθυνσης συζητήσαμε μαζί τους για το θέμα αυτό.

Διδάσκοντας την Εκπαίδευση στην Ιδιότητα του Πολίτη: στάσεις, ιδέες και προτάσεις

Όταν ρωτήθηκαν πώς φαντάζονται το ρόλο του σχολείου και τον δικό τους στη διδασκαλία της Αγωγής του Πολίτη, οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί, άνδρες και γυναίκες, σε όλες τις ομάδες διαμόρφωσαν με τις απαντήσεις τους δύο τάσεις που είναι χαρακτηριστικές στον κλάδο και αποτελούν τυπικά στοιχεία του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνουν την επαγγελματική τους ταυτότητα. Ανεξάρτητα από τη γενική τους στάση απέναντι στο όλο θέμα, αρκετοί από όσους/ες συμμετείχαν, δήλωσαν σκεπτικοί ως προς τις δυνατότητες του σχολείου να επιφέρει αλλαγές. Οι δυο αυτές τάσεις μπορούν να παρουσιασθούν ως εξής:

Οικογένεια εναντίον σχολείου: η κοινωνικοποιητική δύναμη του οικογενειακού περιβάλλοντος

Μια μερίδα μελλοντικών εκπαιδευτικών έδωσε πολύ μεγάλη έμφαση στη δύναμη της οικογένειας να διαμορφώνει αντιλήψεις και στάσεις στα παιδιά, με ταυτόχρονη άρνηση της κοινωνικοποιητικής λειτουργίας του σχολείου. Για όσους/ες διατύπωσαν την άποψη αυτή, το σχολείο δεν μπορεί να παρέμβει αποτελεσματικά, καθώς τα παιδιά ζουν τις περισσότερες ώρες της ημέρας στο σπίτι, από όπου και επηρεάζονται.

«Το θέμα δεν είναι ότι θα πεις δυο κουβέντες που πιστεύεις. Το θέμα είναι

και πόσο θα έχεις την αντίκρουση του οικογενειακού περιβάλλοντος του παιδιού. Μ' αυτό έχεις να κάνεις. Στο σχολείο βρίσκεσαι έξι ώρες και στο σπίτι δεκαοκτώ» (άνδρας μελλοντικός εκπαιδευτικός).

«Είναι πολύ δύσκολο στο σχολείο να το κάνεις αυτό, για τον εξής λόγο: όταν ένα παιδί είναι δεκαπέντε ετών, επί δέκα πέντε χρόνια έχει μεγαλώσει το αγόρι αυτό με την ιδέα ότι είναι ανώτερο...» (γυναίκα μελλοντική καθηγήτρια).

«Αμφιβάλλω αν μπορούμε να επηρεάσουμε τα παιδιά. Δεν υπάρχει και χρόνος... Πώς μπορείς να ξεριζώσεις τόσο βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις...» (γυναίκα μελλοντική καθηγήτρια).

Αυτή η προσπάθεια αποστασιοποίησης από βασικές λειτουργίες της εκπαίδευσης ως θεσμού, σχετίζεται πιθανότατα με μια τάση αποποίησης των ευθυνών. Εφόσον το οικογενειακό περιβάλλον θεωρείται τόσο ακαταμάχητη κοινωνικοποιητική δύναμη, πιθανές αποτυχίες στη διαμόρφωση ταυτότητας του πολίτη στους μαθητές και τις μαθήτριες δε βαραίνουν τους φορείς των γνώσεων και αξιών, δηλαδή τους εκπαιδευτικούς, αλλά μπορούν να αποδοθούν στην αναπαραγωγική δύναμη της οικογένειας.

Αποθέτοντας τις ευθύνες στους «ειδικούς»

Με τη στάση αυτή σχετίζεται και μια άλλη τάση που διαμορφώθηκε, σύμφωνα με την οποία οι καθηγητές και οι καθηγήτριες δήλωσαν αναρμόδιοι/ες να διδάξουν θέματα που αφορούν θέματα φύλου στα πλαίσια της διδασκαλίας για την ιδιότητα του πολίτη και ζήτησαν τον «κατάλληλο» επιστήμονα, τον «ειδικό» που θα αναπληρώσει το κενό. Ο ειδικός είναι κάποιος επιστήμονας άλλου κλάδου, κάποιος κοινωνιολόγος κατά προτίμηση, ή οικονομολόγος, που υποτίθεται ότι έχει τις απαιτούμενες γνώσεις για να τις μεταδώσει στη νεότερη γενιά.

«Νομίζω ότι αυτός που θα επιχειρούσε να κάνει κάτι τέτοιο θα έπρεπε να έχει πολλές γνώσεις σε νομικά θέματα πρώτα, σε κοινωνιολογία και γενικά να έχει γνώσεις για τα θέματα αυτά παντού σε όλη τη γη...» (γυναίκα μελλοντική εκπαιδευτικός).

«Ο εκπαιδευτικός που θα διδάξει όλα αυτά πρέπει να είναι ειδικός...» (γυναίκα μελλοντική εκπαιδευτικός).

«Ο πιο κατάλληλος εκπαιδευτικός πρέπει να είναι ειδικευμένος, θα ήθελα να έλθει ένας κοινωνιολόγος, να μιλήσει στα παιδιά και να αναλύσει ερευνητικά θέματα...» (γυναίκα μελλοντική εκπαιδευτικός).

«Αυτή τη δουλειά μόνο κοινωνιολόγοι μπορούν να την κάνουν, γιατί είναι οι μόνοι γνώστες της επιστήμης που έχουν σπουδάσει...να γίνεται το μάθημα από κοινωνιολόγους, που νομίζω ότι είναι ο ειδικότερος κλάδος γι' αυτό...» (άνδρας μελλοντικός εκπαιδευτικός).

«Εγώ πιστεύω ότι χρειάζονται ειδικό, ειδικό χρειάζεται στα σίγουρα. Όταν έχουμε απαιτητικό πρόγραμμα και μου λες θα κάνεις αυτά τα πράγματα, δεν μπορώ εγώ να αφιερώσω χρόνο.» (άνδρας μελλοντικός εκπαιδευτικός).

Αυτή η στάση μας δίνει μια απάντηση στο ερώτημα που θέσαμε στην αρχή αυτής της εισήγησης, σε σχέση με το αν οι εκπαιδευτικοί του δείγματος θεωρούν τους εαυτούς τους αρμόδιους να αναλαμβάνουν κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και παρεμβάσεις μέσα από την εκπαίδευση. Η απάντηση είναι ότι παρά την αρχική τους αισιοδοξία όσον αφορά τις δυνατότητες της εκπαίδευσης να προωθήσει κοινωνικές αλλαγές, δεν θεωρούν ότι οι ίδιοι μπορούν να εμπλακούν στη διαδικασία αυτή. Και δεν συνειδητοποίησαν ούτε οι φιλόλογοι πόσο κοντά στο αντικείμενό τους είναι τα θέματα αυτά, δεν αντιλήφθηκαν ότι οι ίδιοι/ες είναι οι ειδικοί που τόσο επίμονα αναζητούν.

Από την έρευνα αυτή, λοιπόν, φάνηκε καθαρά ότι χρειάζεται να αποκτήσει η μεγάλη πλειοψηφία των εκπαιδευτικών την πεποίθηση και την απαραίτητη εμπιστοσύνη, ώστε να μπορέσει να αναλάβει την υπευθυνότητα της προώθησης στο σχολείο αλλαγών που έχουν σχέση με την ισότητα και τις σχέσεις των φύλων.

Οι εκπαιδευτικοί ως βασικός παράγοντας για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση

Όπως είπαμε και στην αρχή της εισήγησης αυτής, η εκπαίδευση είναι ένας από τους τομείς στα πλαίσια των οποίων είναι δυνατόν να διαμορφωθούν οι τάσεις για την προώθηση της ισότητας ανδρών και γυναικών στο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό γίγνεσθαι. Γνωρίζουμε, εξάλλου, ότι πολλές προσπάθειες έχουν γίνει στην Ευρώπη κατά τις τελευταίες δεκαετίες προς την κατεύθυνση αυτή. Είναι γεγονός, όμως, ότι η πολιτική των ίσων ευκαιριών, όπου στόχευε σε μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που αφορού-

σαν αποκλειστικά το περιεχόμενο του προγράμματος διδασκαλίας, δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, καθώς οι οποίες παρεμβάσεις εξαρτώνταν και οι ίδιες από το επίπεδο γνώσεων και ευαισθησίας των εκπαιδευτικών.

Έτσι η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών αποτελεί το ευαίσθητο σημείο στο οποίο θα στοχεύουν τα μελλοντικά προγράμματα ισότητας. Αυτό που έχει γίνει σαφές είναι ότι η προώθηση του εκδημοκρατισμού των εκπαιδευτικών συστημάτων εξαρτάται από τον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, που αποτελεί πλέον το κλειδί για τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες τις οποίες προωθούν οι δημοκρατικές κοινωνίες της Ευρώπης για τη βελτίωση της θέσης των γυναικών. Η εισαγωγή αλλαγών μέσα από την εκπαίδευση δεν είναι πάντοτε εφικτή και μερικοί θα υποστήριζαν ότι έρχεται σε αντίφαση με τον αναπαραγωγικό ρόλο των εκπαιδευτικών συστημάτων. Κατά τις δυο τελευταίες δεκαετίες η φεμινιστική έρευνα δράσης χρησιμοποιήθηκε στα σχολεία για να εισάγει στρατηγικές και πρακτικές παρέμβασης που θα προωθούσαν την ισότητα των φύλων και τις ίσες ευκαιρίες για τους άνδρες και τις γυναίκες στην κοινωνία. Τα αποτελέσματά τους υπήρξαν αμφιλεγόμενα, μερικές φορές περιορισμένα, ή ακόμη και αντιφατικά, αλλά σε γενικές γραμμές ενθαρρυντικά, εφόσον κατάφεραν να καταστήσουν τις σχέσεις των φύλων κεντρικό θέμα της εκπαίδευσης και να εμπλέξουν τους εκπαιδευτικούς στη διαδικασία της ισότητας των φύλων. (Holland 1993).

Σήμερα έχει γίνει συνείδηση ότι κάθε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και, ακόμη περισσότερο, κάθε αλλαγή που έχει ως στόχο τις σχέσεις των φύλων είναι καταδικασμένη σε αποτυχία, αν δεν συμπεριλαμβάνει στρατηγικές παρέμβασης στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Υπάρχει, μάλιστα, ήδη μια πλούσια βιβλιογραφία γύρω από την προβληματική που αφορά την προσέγγιση θεμάτων σχετικών με το φύλο στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. (Menter 1989, Crozier & Menter 1993, Coffrey & Acker 1991, Sikes 1991, Skelton 1989). Σύμφωνα με τη λογική των προσεγγίσεων αυτών, αν η προώθηση της ισότητας των φύλων στα πλαίσια της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη πρέπει να περιλαμβάνει μια κριτική διάσταση, τότε η επαγγελματική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών θα πρέπει να σχεδιασθεί αντίστοιχα. Όπως υποστηρίζει η Arnot (1995)

«αν θεωρούμε ότι το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να διδάσκει μια μορφή δημοκρατίας, στην οποία οι γυναίκες θα μπορούν να συμμετέχουν ισότιμα, τότε θα μας χρειάζονταν μια γενιά εκπαιδευτικών, που θα είναι σε θέση να αντιμετωπίζουν κριτικά τη θέση των γυναικών στην ιστορία και στις σύγχρονες κοινωνίες και να εκπαιδεύονται με τρόπο που θα τους καθιστά ικα-

νούς να διαμορφώνουν την εκπαιδευτική διαδικασία και το κλίμα της τάξης έτσι, ώστε να λειτουργούν ισότιμα και για τους μαθητές και για τις μαθήτριες» (σελ. 12)

Είναι γεγονός ότι ο τεχνοκράτης εκπαιδευτικός, ή ο μοναχικός, προβληματιζόμενος δάσκαλος πολύ λίγα έχουν να προσφέρουν στα πλαίσια των πολύπλοκων αλλαγών που συμβαίνουν στις σύγχρονες Ευρωπαϊκές κοινωνίες. Τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα απαιτούν έναν επαγγελματία εκπαιδευτικό, ένα εκπαιδευτικό δυναμικό, κατάλληλα προετοιμασμένο να αναλάβει δημοκρατικές μεθόδους διδασκαλίας και εξοπλισμένο με ικανές γνώσεις και εμπειρίες, ώστε να μπορεί να προωθή τις δημοκρατικές αξίες. (Arnot 1995b)

Μια προσπάθεια επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης εν ενεργεία εκπαιδευτικών είναι και αυτή που αναλάβαμε να φέρουμε σε πέρας εδώ στη Θεσσαλονίκη, στα πλαίσια της συνεργασίας μας με το ΚΕΘΙ. Μαζί με την ομάδα των εκπαιδευτικών που πήραν μέρος στο πρόγραμμα θελήσαμε να εφαρμόσουμε το μοντέλο επιμόρφωσης που είναι γνωστό στη βιβλιογραφία με τον τίτλο «Ο εκπαιδευτικός ως ερευνητής». Τι είναι, όμως, στην πραγματικότητα το μοντέλο αυτό;

Πρόκειται για μια προσπάθεια η οποία ξεφεύγει από την παραδοσιακή μέθοδο παροχής γνώσεων, νέων στοιχείων της βιβλιογραφίας και καινούργιων πρακτικών στους επιμορφωμένους εκπαιδευτικούς και δίνει έμφαση στην προσωπική εμπλοκή τους στον προβληματισμό της θεματικής στην οποία καλούνται να επιμορφωθούν. Έτσι, αντί του κλασικού μοντέλου διοργάνωσης σεμιναρίων, όπου ο επιμορφωτής ή η επιμορφώτρια, με την ιδιότητα, και πολλές φορές και την αυθεντία, του ακαδημαϊκού δασκάλου, παρέχει την καινούργια γνώση, ζητήθηκε από τους εκπαιδευτικούς να βάλουν σε εφαρμογή τις προσωπικές τους πρακτικές προσέγγισης των μαθητών και των μαθητριών και να διερευνήσουν οι ίδιες την πραγματικότητα για τις σχέσεις των φύλων που ισχύει στα σχολεία τους.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία το μοντέλο αυτό επιμόρφωσης παρέχει τα εξής πλεονεκτήματα:

- Καταργεί τα στεγανά ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη, ανάμεσα στις γενικεύσεις που βασίζονται στις παραδοσιακές μορφές της ακαδημαϊκής εργασίας και την εξειδικευμένη εμπειρία των εκπαιδευτικών.
- Επιτρέπει στους εκπαιδευτικούς να διαμορφώσουν προσωπική άποψη

τόσο για τη διάκριση των φύλων στο σχολείο τους όσο και για τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται οι σχέσεις των φύλων. Αυτό τους καθιστά ικανότερους/ες να προσεγγίσουν αποτελεσματικά τόσο τα αγόρια, όσο και τα κορίτσια της τάξης τους και να βοηθήσουν το ένα φύλο να έλθει πιο κοντά στο άλλο.

- Τέλος η προσέγγιση αυτή προωθεί ένα δημοκρατικό πρότυπο αλλαγών που εμπλέκει τους εν ενεργεία εκπαιδευτικούς ως εσωτερικούς μεταρρυθμιστές στα ίδια τα σχολεία τους.

Στην ομάδα της Θεσσαλονίκης πήραν μέρος οικειοθελώς 17 εκπαιδευτικοί της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όλες γυναίκες με προσωπική ευαισθησία σε θέματα ισότητας των φύλων και ενδιαφέρον για την προώθησή τους μέσα στο σχολείο. Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε σε έξι συναντήσεις, που συντονίζαμε η συνάδελφος κ.Ζιώγου και εγώ, οι οποίες είχαμε και την ευθύνη της όλης προσπάθειας. Μια βοηθός συντονίστρια διευκόλυνε τις συνεννοήσεις ανάμεσα στα μέλη της ομάδας και παρενέβαινε, για να λύσει διάφορα προβλήματα που προέκυπταν.

Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε στο πλαίσιο δυο ερευνητικών θεματικών και των υποθεμάτων τους. Πιο συγκεκριμένα τα θέματα της διερεύνησης ήταν

Ταυτότητες φύλου στην εφηβεία

- Σχολική εμπειρία-επιδόσεις και επιλογές ζωής
- Οικογενειακή ζωή
- Ανδρική και γυναικεία εμπειρία
- Σχέσεις των φύλων

Φύλο και ιδιότητα του πολίτη

- Γυναίκες και άνδρες στη δημόσια ζωή
- Γυναίκες και άνδρες στην αγορά εργασίας
- Γυναίκες και άνδρες στην οικογένεια

Η διαδικασία ήταν η εξής:

Κάθε συνάντηση ήταν αφιερωμένη σε ένα από τα υποθέματα. Γινόταν μια σχετική συζήτηση σε θεωρητικό επίπεδο αλλά και σε επίπεδο πρακτικής εμπειρίας για το θέμα και μετά προτείναμε στις καθηγήτριες σχετική βιβλιογραφία, διάφορες ερευνητικές δραστηριότητες που είχαμε ετοιμάσει από πριν, τα ερευνητικά εργαλεία με τα οποία θα μπορούσαν να τις προσεγγίσουν, καθώς και κάποιες πρόχειρες μεθόδους ανάλυσης. Οι καθηγήτριες επέλεξαν αυτά που τις ενδιέφεραν, ή αυτά που ταίριαζαν, κατά την

άποψη τους, με τα προβλήματα του σχολείου τους. Κατά το διάστημα που μεσολαβούσε ανάμεσα σε δυο συναντήσεις οι καθηγήτριες εκπονούσαν μερικές έρευνες στις τάξεις τους και προχωρούσαν σε μια πρώτη ανάλυση των δεδομένων τους. Τα αποτελέσματά τους τα παρουσίαζαν στη επόμενη συνάντηση, όπου άκουγαν τις παρουσιάσεις των συναδέλφων τους και συμμετείχαν στη συζήτηση. Γενικότερα προβλήματα των σχολείων, δυσκολίες και προσωπικές εμπειρίες, πολλές φορές έκπληξη για τα ευρήματα, ήταν μερικά από τα στοιχεία που διάνθισαν και πλούτισαν τις συζητήσεις αυτές. Το αμείωτο ενδιαφέρον των συμμετεχουσών, παρά τα προβλήματα και το φόρτο εργασίας αποτέλεσε το κεντρικό χαρακτηριστικό του όλου προγράμματος. Τα αποτελέσματα των ερευνών τους θα σας παρουσιάσουν οι ίδιες καθηγήτριες στην επόμενη συνεδρίαση. Εγώ θα ήθελα να καταθέσω τις προσωπικές μου εκτιμήσεις για την όλη προσπάθεια.

Σε σχέση με άλλα, προηγούμενα σεμινάρια επιμόρφωσης, αυτό το τελευταίο αποδείχθηκε το πιο εντυπωσιακό και πιθανότατα το πιο αποτελεσματικό γιατί:

- Κατάφερε να διεγείρει και να διατηρήσει το ενδιαφέρον της επιμορφωσόμενης ομάδας ως το τέλος.
- Επέτρεψε στις καθηγήτριες που έπαιρναν μέρος να διαμορφώσουν προσωπική άποψη για τα φύλα και να δομήσουν τη δική τους εικόνα για τις ανδρικές και γυναικείες ταυτότητες στην εφηβεία, στις σχέσεις των φύλων, τις κοινωνικές διακρίσεις εις βάρος των γυναικών. Πρόκειται για απόψεις που δεν θα μπορούσαν να διαμορφωθούν με καμιά θεωρητική διάλεξη, σεμινάριο ή εργαστήριο.
- Έγινε αφορμή για καινούργιες συζητήσεις και εφαρμογές νέων μεθόδων στα σχολεία, και μάλιστα για θέματα που δεν υπήρχε η ευκαιρία να θιγούν ως τότε.
- Έδωσε τη δυνατότητα να διαμορφωθεί μια ομάδα εκπαιδευτικών που μπορούσε να συζητά για θέματα φύλου στην εκπαίδευση βασιζόμενη σε εμπειρικά δεδομένα και να επιθυμεί να προωθήσει αλλαγές στα διάφορα σχολεία.

Πέρα από την ίδια τη μέθοδο, κάποιοι συγκεκριμένοι λόγοι συνετέλεσαν επιπλέον στην επιτυχία της προσπάθειας αυτής.

- Το γεγονός ότι οι ίδιες οι καθηγήτριες ήταν καταρχήν ευαισθητοποιημένες και με σχετικό ενδιαφέρον για τα θέματα αυτά. Θα μπορούσαμε να πούμε, μάλιστα, ότι το προσωπικό ενδιαφέρον αποτελεί απαραίτητη

- προϋπόθεση, το εκ των ων ουκ άνευ, για μια επιτυχημένη ευαισθητοποίηση σε κάθε θέμα.
- Το γεγονός ότι υπήρχε προηγούμενη εμπειρία στην οργάνωση του υλικού, το οποίο ήταν ήδη δοκιμασμένο και σε συνεργασία με ομάδες εκπαιδευτικών, όσο και μέσα στις σχολικές τάξεις.

Παρ' όλα αυτά θα ήταν υπερβολή να υποστηρίξει κανείς ότι όλα ήταν ρόδινα. Υπήρξαν αρκετά προβλήματα που δυσκόλεψαν την όλη προσπάθεια:

- Ο χρόνος των εκπαιδευτικών: είναι γεγονός ότι οι καθηγήτριες που πήραν μέρος είχαν πολύ λίγο ελεύθερο χρόνο να αφιερώσουν στο πρόγραμμα. Φορτωμένες με τα καθημερινά τους καθήκοντα, έπρεπε να ξεκλείψουν κάποιες στιγμές για να ασχοληθούν με τις αναλύσεις των δεδομένων τους ή την καταγραφή της εμπειρίας τους. Για το λόγο αυτό οι συναντήσεις ήταν σχετικά αραιές.
- Η δομή του ελληνικού συστήματος πολύ λίγες ευκαιρίες δίνει για παρόμοιες προσπάθειες, οι δε εκπαιδευτικοί είναι μάλλον ασυνήθιστοι σε δραστηριότητες που ξεφεύγουν από τα καθιερωμένα και σε ευέλικτους τρόπους διδασκαλίας. Η ίδια η οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και της λειτουργίας του σχολείου δεν επιτρέπει πολλές αλλαγές ούτε παρεκκλίσεις, γεγονός που από μόνο του αποτελεί τροχοπέδη, όταν μάλιστα συνδυασθεί και με την έλλειψη οποιασδήποτε προηγούμενης σχετικής εμπειρίας των εκπαιδευτικών.
- Το διάστημα της επιμόρφωσης-ευαισθητοποίησης ήταν πολύ μικρό, κυρίως αν συνδυαστεί με το λιγοστό ελεύθερο χρόνο των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν. Έτσι εφαρμόστηκε ένα μόνο μέρος των δραστηριοτήτων, οι θεωρητικές συζητήσεις παρέμειναν στα απολύτως στοιχειώδη, δεν υπήρξε χρόνος για καλύτερη επεξεργασία των δεδομένων.
- Ήταν σαφές ότι το πρόγραμμα δεν παρείχε κάποια κίνητρα πέρα από την προσωπική ανάγκη, τις ανησυχίες και την επιθυμία των καθηγητριών για επαγγελματική ανάπτυξη. Ο καθημερινός μόχθος όμως του σχολείου και η έλλειψη χρόνου συχνά φάνηκε να εξουδετερώνουν τα προσωπικά αυτά κίνητρα.
- Τέλος, πρέπει να τονίσουμε και τα δικά μας προβλήματα που είχαν να κάνουν τόσο με το υπερβολικά φορτωμένο πρόγραμμα, όσο και με τη γνωστή έλλειψη χώρου στο Πανεπιστήμιο, γεγονός που δεν επέτρεψε να αποκτήσει η ομάδα μια αίθουσα συναντήσεων.

Τα συμπεράσματά μας από την εφαρμογή του μοντέλου θα μπορούσαν να διατυπωθούν ως εξής:

- Το ίδιο μοντέλο δεν αξιολογήθηκε πριν και μετά την εφαρμογή του, γι' αυτό και δεν μπορούμε να μιλήσουμε με στοιχεία και δεδομένα τη στιγμή αυτή. Αυτό που έχουμε είναι μόνο οι δικές μας εκτιμήσεις και οι προσωπικές εμπειρίες των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν. Σε μια επόμενη προσπάθεια θα πρέπει το θέμα της αξιολόγησης να τεθεί από την αρχή της εφαρμογής.
- Κάθε ευαισθητοποίηση και επιμόρφωση δεν τελειώνει με το χρονικό τερατισμό του σχετικού προγράμματος. Για το λόγο αυτό κρίνεται αναγκαία η παραπέρα παρακολούθηση των ίδιων ατόμων, με στόχο τη συνεχή επανατροφοδότησή τους.
- Θεωρούμε ότι σε κάθε πιθανή επανάληψη της προσπάθειας αυτής στο μέλλον είναι απαραίτητα κάποια κίνητρα στους εκπαιδευτικούς που συμμετέχουν. Αυτά δεν είναι απαραίτητο να είναι οικονομικά, πιθανόν η αναγνώριση της επιμόρφωσης ως ώρα εργασίας και η ελάφρυνσή τους από κάποια διδακτικά ή άλλα καθήκοντα θα ήταν περισσότερο αποτελεσματικές.
- Η διάρκεια του προγράμματος πρέπει να είναι μεγαλύτερη και περισσότερο ενταγμένη στην καθημερινή επαγγελματική ζωή των εκπαιδευτικών και τη σχολική διαδικασία. Μια τέτοια δυνατότητα προσφέρει ευκαιρίες για περισσότερες πρωτοβουλίες εκ μέρους αυτών που συμμετέχουν. Στόχος δικός μας σε μια μελλοντική προσπάθεια πιο άνετη από άποψη χρόνου, είναι να παρακινηθούν τα άτομα που παίρνουν μέρος να θέτουν μόνα τους τα ερωτήματα και να σχεδιάζουν τα ερευνητικά τους εργαλεία. Αυτό απαιτεί όμως μεγαλύτερη διάρκεια, συχνότερες επαφές, μεγαλύτερη άνεση χρόνου εκ μέρους των ίδιων των εκπαιδευτικών.
- Τέλος στόχος μας είναι να διαμορφώσουμε ένα τεύχος, στο οποίο θα καταγράφεται όλη η προσπάθεια και το οποίο θα περιλαμβάνει σχετική βιβλιογραφία, τις ερευνητικές θεματικές, τις δραστηριότητες-έρευνες που έγιναν στην τάξη μαζί με τα ερευνητικά εργαλεία και τις οδηγίες για ανάλυση και, τέλος, ως παραδείγματα, τις εργασίες που προέκυψαν από την εφαρμογή της προσπάθειας. Το τεύχος αυτό θα μπορεί πλέον να χρησιμοποιηθεί ως οδηγός από όποιους και όποιες θα ήθελαν να εφαρμόσουν τη μέθοδο.

Τελειώνοντας θα ήθελα να παραθέσω εδώ τη φωνή μιας μελλοντικής καθηγήτριας που πήρε μέρος στη έρευνά μας τρία χρόνια πριν, μια φωνή την οποία πρέπει να έχουμε στο νου μας όταν σχεδιάζουμε προγράμματα εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών:

«Κάθε εκπαιδευτικός θα πρέπει να γνωρίζει τα θέματα που έχουν σχέση με την ισότητα των φύλων και να είναι έτοιμη να τα εφαρμόσει στην τάξη της».

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Arnot M. (1995) «Φεμινισμός και Δημοκρατία» στο *Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*, Αθήνα, Γενική Γραμματεία Ισότητας

Arnot, M., Deliyanni-Kouimtzis, K., Ziogou, R., (1995) *Promoting Equality Awareness: women as citizens*, Final Report, June, Brussels, Equal Opportunities Unit, European Commission

Arnot, M., Araujo, H., Deliyanni, K., Rowe, G. and Tome, A. (1996) Teachers, Gender and the Discourses of Citizenship, *International Studies in Sociology of Education* 6, 1, pp 3-35

Buck, M. and Inman, S. (1995) Citizenship Education-more than a forgotten cross curricular theme?

In S. Inmann and M. Buck (eds) *Adding Value? Schools' responsibility for pupils' personal development*, London: Hynman

Deliyanni, K & Athanasiades, Chr. (1997) «Teachers' Representations of Gender», in K. Deliyanni and S. Ziogou *Ekpaidefsi kai Fylo*, Thessaloniki: Vantias

Dynneson, T. and Gross, R. (1991) The educational perspective. In R. Gross and Dynneson (eds) *Social Science Perspective on Citizenship Education*, pp.1-42, New York: Teachers College Press

Kelly, E. (1993) Gender Issues in Education for Citizenship. In K. Verma and P. Pumfrey (eds) *Cross Curricular Contexts: Themes and Dimensions in Secondary Schools*, pp. 144-159, London: Falmer Press

Troyna, B. and Vincent, C. (1995) The discourses of social justice in education Coffrey, A. & Acker, S., (1991), *Girlies on the Warpath: addressing gender initial teacher education*, *Gender and Education*, 3,3, pp. 249-261

Crozier, G. & Menter, I. (1993) The Heart of the Matter? Student teachers experiences in school, στο I.S.Blatchford (ed). «Race», Gender and the Education of Teachers, Open University

Menter, I., (1989), *Teaching Practice Stasis: racism, sexism and school*

experience in initial teacher education, *British Journal of Sociology of Education*, 10, 4, 1989, pp. 459-473

Sikes, P.J., (1991), Nature took its course: student teachers and gender awareness, *Gender and Education*, 3,2, pp. 145-162

Skelton, C., (1989), And so the wheel turns...gender and initial teacher education, στο Skelton (ed), *Whatever happens to little women*, Open University Press.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ Β' ΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Θ. Χασεκίδου-Μάρκου

Εκπαιδευτικός Β' Βαθμιας Εκπαίδευσης

Θεματική Ενότητα: **Ανδρικές ή Γυναικείες Ταυτότητες στην Εφηβεία** **Ο Κόσμος της Εργασίας και οι Επαγγελματικές** **επιλογές των Εφήβων**

Ιστορική αναδρομή

Η Βιομηχανική Επανάσταση, όπως είναι γνωστό, έφερε πολύ μεγάλες και σημαντικές αλλαγές.

Μία από αυτές είναι και η συμμετοχή της γυναίκας στην παραγωγική διαδικασία. Αυτή η συμμετοχή οδηγεί στην έξοδο της γυναίκας από την κοινωνική απομόνωση και στη βαθμιαία συνειδητοποίηση του σπουδαίου της ρόλου.

Οι κατακτήσεις των γυναικών στο θέμα της ισότητας αρχίζουν με την κινητοποίηση των ίδιων των γυναικών, κυρίως στις χώρες της δυτικής Ευρώπης στο τέλος του 18ου αιώνα. Ουσιαστικά αποτελέσματα σημειώνονται όμως μόνο τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα, μετά την προβολή του αιτήματος ουσιαστικής ισότητας στην ατομική, οικογενειακή, επαγγελματική και δημόσια ζωή. Δεν πρέπει να παραλείψουμε, βέβαια, παρ' όλες τις διαφορετικές κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις σήμερα, και την προώθηση της ισότητας στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες.

Τα συντάγματα των ανεπτυγμένων χωρών και οι διακηρύξεις των διεθνών οργανισμών υιοθετούν και προωθούν την ισότητα. Μεταξύ όμως νομικής κατοχύρωσης και εφαρμογής στην πράξη υπάρχει ακόμη αρκετή απόσταση, όσον αφορά βέβαια τις ανεπτυγμένες χώρες. Για τις υπόλοιπες δεν είναι δυνατόν να τεθεί ζήτημα ισότητας, όταν αντιμετωπίζεται το πρωταρχικό πρόβλημα της επιβίωσης.

Η ελληνική πραγματικότητα

Στην Ελλάδα με το Σύνταγμα του 1975, άρθρο 4, παρ. 2, κατοχυρώθηκε η ισότητα της γυναίκας, όσον αφορά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις της

ως πολίτη, ενώ με το άρθρο 22, παρ. 1, η ισότητα στην εργασία. Σ' εφαρμογή του Συντάγματος θεσμοθετήθηκαν το 1983 το νέο Οικογενειακό Δίκαιο, καθώς και ο νόμος για την εφαρμογή της ισότητας στον τομέα των εργασιακών σχέσεων, ενώ το 1984 ο νόμος για την ίση μεταχείριση των εργαζομένων των δύο φύλων και των εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις.

Τυπικά λοιπόν σήμερα δεν υπάρχει καμία διάκριση, μία γυναίκα μπορεί να επιλέξει οποιαδήποτε επαγγελματική κατεύθυνση, εκτός από αυτή της ιεροσύνης, καθώς και να αναλάβει οποιοδήποτε δημόσιο αξίωμα.

Τι συμβαίνει όμως στην πράξη είναι σε όλους γνωστό, μόνο ένα μικρό ποσοστό γυναικών συμμετέχει στην κυβέρνηση, στο κοινοβούλιο, στη δικαιοσύνη, στα Α.Ε.Ι., στα Κέντρα Ερευνών, στην υψηλή ιεραρχία της δημόσιας διοίκησης, στις διευθυντικές θέσεις στον ιδιωτικό τομέα, στο συνδικαλισμό. Φαίνεται τελικά ότι οι δυσκολίες, που πηγάζουν από την προσωπική, οικογενειακή και κοινωνική ζωή, δημιουργούν προσκόμματα στην ομαλή επαγγελματική και δημόσια εξέλιξη της γυναίκας.

Εξακολουθούν να υπάρχουν προκαταλήψεις στη συνείδηση των ανθρώπων ότι η φύση έχει καθορίσει διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους στα δύο φύλα. Οι αντιλήψεις αυτές έχουν διαποτίσει όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής και αντανακλούν τις εικόνες στερεότυπων ρόλων των δύο φύλων. Τις βρίσκουμε ακόμη στους ίδιους τους εαυτούς μας, στη συμπεριφορά μας, στη φρασεολογία μας. Η νέα γενιά ελάχιστα διαφοροποιείται από την παλαιότερη. Για τη συντριπτική πλειοψηφία στη Ελλάδα η ολοκλήρωση της γυναίκας επιτυγχάνεται μόνο με το γάμο, ενώ μιά επιτυχημένη επαγγελματική σταδιοδρομία δεν είναι αρκετή. Παρ'όλες τις αντιξοότητες, όμως, θεωρείται πια δεδομένο ότι η γυναίκα έχει εισέλθει στον εργασιακό χώρο αμετάκλητα.

Οι επαγγελματικές επιλογές της Ελληνίδας

Ποιες είναι όμως οι επαγγελματικές επιλογές της Ελληνίδας; Η Ελληνίδα απασχολείται συνήθως σε επαγγέλματα που έγιναν προσιτά σ'αυτήν τυχαία ή ευκαιριακά. Σε λίγα κορίτσια οι οικογένειες δίνουν τη δυνατότητα της άσκησης ενός επαγγέλματος που θα απαιτεί μακροχρόνιες σπουδές. Η επιλογή συνήθως γίνεται, όταν τα κορίτσια αρχίζουν να εργάζονται. Τότε αποφασίζουν να συνεχίσουν σπουδές σε κάποια σχολή και σε συνδυασμό με την εργασία τους, για να μπορούν να αντεπεξέρχονται στα έξοδα. Αυτό οπωσδήποτε είναι ένα εμπόδιο για την πρόσβαση των γυναικών σε σχολές τεχνολογικών επιστημών.

Από ότι φαίνεται η Ελληνίδα ακολουθεί τα παραδοσιακά «γυναικεία» επαγγέλματα. Έτσι υπάρχει αποκλειστική σχεδόν συμμετοχή γυναικών στα

επαγγέλματα του νοσηλευτή, γραμματέα, δακτυλογράφου, ενώ στη βιομηχανία κυρίως στους κλάδους της υφαντουργίας και του ενδύματος. Το επάγγελμα του εκπαιδευτικού είναι επίσης αγαπητό στις γυναίκες, ενώ πολύ μικρή είναι η συμμετοχή των γυναικών στο στρατό, στις οικοδομικές και στις άλλες βαριές εργασίες τέτοιου είδους. Ειδικά σήμερα στην τεχνοηλεκτρονική εποχή δημιουργούνται επί πλέον προβλήματα, γιατί οι γυναίκες δεν έχουν πρόσβαση στη νέα αγορά εργασίας. Η μικρή συμμετοχή των γυναικών στις τεχνολογικές επιστήμες και η σχεδόν μηδαμινή παρουσία τους στην τεχνική εκπαίδευση είναι ο βασικός λόγος του αποκλεισμού τους. Δεν είναι τυχαίο ότι στα πρώην ΤΕΛ (τώρα Ενιαία Λύκεια Τεχνολογικής κατεύθυνσης), σε ειδικότητες όπως των ηλεκτρολόγων, ψυκτικών, δομικών κ.λπ., ελάχιστο ποσοστό από τους σπουδαστές είναι κορίτσια. Αντίθετα τα αγόρια, επειδή προσανατολίζονται στις θετικές επιστήμες ή αποκτούν τεχνική εκπαίδευση, με μια σύντομη επανεκπαίδευση μπορούν να αλλάξουν επάγγελμα ή να προσαρμοσθούν στις νέες συνθήκες.

Έρευνα

Με την παρακάτω έρευνα έγινε προσπάθεια να διερευνηθούν οι επαγγελματικές επιλογές των παιδιών στην εφηβεία, καθώς και οι λόγοι για τους οποίους τα παιδιά θέλουν να ακολουθήσουν ένα επάγγελμα. Το δείγμα είναι αρκετά μικρό, αλλά προέρχεται από διαφορετικές γεωγραφικά περιοχές του νομού Θεσ/νίκης, δηλαδή την ύπαιθρο, το κέντρο της πόλης, καθώς και την ανατολική Θεσσαλονίκη.

Πίνακες επαγγελματικών επιλογών στην εφηβεία 1. Ο κόσμος της εργασίας -Τα δέκα επάγγελα

ΑΓΟΡΙΑ					
Άδενδρο	%	1ο Γυμνάσιο Άνω Τούμπας		2ο Γυμνάσιο Θεσ/νίκης	%
γιατροί	71,5	πυλότει	71,4	γιατροί	82
καθηγητές	65	γιατροί	64,3	εκπαιδευτικοί	68
ηλεκτρολόγοι	55	αστυνομικοί	42,9	δικηγόροι	72
ελαιοχρωματιστές	49,5	καθηγητές	42,9	στρατιωτικοί	48
υδραυλικοί	38,5	αστροναύτες	42,9		
γεωργοί	33	μηχανικοί αυτοκ.	35,7		
ΚΟΡΙΤΣΙΑ					
καθηγήτριες	63	γιατροί	64	γιατροί	63
κομμώτριες	56	καθηγήτριες	64	εκπαιδευτικοί	73
δασκάλες	49	ηθοποιοί	50	δικηγόροι	63
νηπιαγωγοί	49	δικηγόροι	43	φαρμακοποιοί	47
γιατροί	49	αεροσυνδοοί	43	κομμώτριες	47
αστυνομικοί	49	αστυνομικοί	36	αεροσυνδοοί	31
δικηγόροι	35	νοσοκόμες	36	πολιτικοί μηχανικοί	31

ΛΥΚΕΙΑ							
4ο ΧΑΡΙΛΑΟΥ				ΤΕΑ			
Κορίτσια	%	Αγόρια	%	κορίτσια	%	Αγόρια	
Ψυχολόγος	30	στρατιωτικός	40	λογίστρια	70	λογοστής	50
βρεφονηπιοκ όμος	20	προγραμματιστής	39	αστυνομικός	50	μάγειρας	30
		πολ. μηχ.	20	κομμώτρια	25		
		αστυνομικός	20	αισθητικός	25		
		πιλότος	35				

2. Οι επαγγελματικές επιλογές-Τα τρία επαγγέλματα που προτιμώ

ΑΓΟΡΙΑ							
Αδένδρο	%	1ο Γυμνάσιο Άνω Τούμπας	%	2ο Γυμνάσιο Θεσνίκης	%	25ο Θεσνίκης	%
γιατροί	44	ποδοσφαιριστές	31	γιατροί	43	στρατιωτικοί	75
μηχανικοί	39	αστυνομικοί	23	στρατιωτικοί	40	γιατροί	33
καθηγητές	28	πιλότοι	23	δικηγόροι	33	επιχειρηματίες	33
ΚΟΡΙΤΣΙΑ							
νηπιαγωγοί	46	κομμώτριες	35	γιατροί	30	γιατροί	50
γιατροί	38	νηπιαγωγοί	24	νηπιαγωγοί	30	δικαστικοί	40
καθηγήτριες	30	καθηγήτριες	50	ηθοποιοί	25	εκπαιδευτικοί	65
Κριτήρια επιλογής							
ΑΓΟΡΙΑ							
αγάπη στο επάγγελμα 58%		εξουσία		αγάπη προσφορά		αγάπη στην πατρίδα	
εξουσία 12%		αμοιβή		αμοιβή			
προσφορά στο συνάνθρωπο 12%				δουλειά του πατέρα			
ΚΟΡΙΤΣΙΑ							
αγάπη στο επάγγελμα 100%		κοινωνική προσφορά		αμοιβή			
αγάπη στα παιδιά 87,40 %							
βοήθεια στο συνάνθρωπο 38%							

4ο Χαριλάου		ΤΕΑ	
κορίτσια	αγόρια	κορίτσια	αγόρια
αγάπη στο επάγγελμα	αμοιβή	αγάπη στο επάγγελμα	αγάπη στο επάγγελμα
προσφορά	καταξίωση	προσφορά	προσφορά
κέρδος	προσφορά	συνθήκες δουλειάς	αμοιβή

Γυμνάσιο Αδένδρου, Χασεκίδου Θεοδώρα/ 19 αγόρια, 14 κορίτσια
 1ο Γυμνάσιο Άνω Τούμπας, Σαμαρά Χρυσάνθη/ 13 αγόρια, 17 κορίτσια
 2ο και 25ο Γυμνάσια Θεσσαλονίκης, Ψαλτούλη Δήμητρα/ 30 αγόρια, 30
 κορίτσια

1ο και 4ο Λύκεια Χαριλάου, Μπαλλή Ξανθίπη/ 49 αγόρια, 42 κορίτσια
ΤΕΛ Ευόσμου, Σαββαΐδου Ιωάννα/10 αγόρια, 15 κορίτσια
Λύκειο Χαλκηδόνas, Παπακυρίτση Κλεοπάτρα/ 20 αγόρια, 21 κορίτσια

Σύνολο Μαθητών: 141 αγόρια, 139 κορίτσια.

Διαπιστώσεις -Τα αίτια των επιλογών

Από τους παραπάνω πίνακες διαπιστώνεται ότι οι προτιμήσεις των παιδιών ακολουθούν τα καθιερωμένα. Δηλαδή οι επιλογές των κοριτσιών στο μεγαλύτερο ποσοστό τους κυμάνθηκαν στα λεγόμενα γυναικεία επαγγέλματα, ενώ των αγοριών στα ανδρικά. Χαρακτηριστικό επίσης είναι ότι τα κορίτσια ως κριτήριο της επιλογής τους για το επάγγελμα έλαβαν υπόψη τους πρώτα την κοινωνική προσφορά, ενώ τα αγόρια πρώτα την αγάπη γι'αυτό και την αμοιβή. Το μικρό δείγμα της έρευνας από καθαρά επιστημονική άποψη δεν παρέχει οπωσδήποτε τη δυνατότητα της τεκμηρίωσης, αλλά μπορεί να οδηγήσει σε κάποιους προβληματισμούς, που πηγάζουν και από τις συζητήσεις που έγιναν με τους μαθητές .

Τα αίτια για τις επαγγελματικές επιλογές των κοριτσιών αλλά και των αγοριών είναι πολλά.

Τα παιδιά από την βρεφική ηλικία εθίζονται στους διαφορετικούς ρόλους που θα κληθούν να υποδυθούν, όταν μεγαλώσουν.

Συχνά θέλουν να επιλέξουν τα επαγγέλματα των γονιών τους, τα οποία είναι τα παραδοσιακά ανδρικά ή γυναικεία.

Η οικογένεια, το σχολείο, το κοινωνικό περιβάλλον μεταδίδουν και αναπαράγουν τα στερεότυπα και αναθέτουν τους ρόλους δευτερεύουσας σημασίας στις γυναίκες, ενώ τους κύριους και βασικούς στους άνδρες, οι οποίοι από την κυρίαρχη ιδεολογία θεωρούνται υπεύθυνοι για τη συντήρηση της γυναίκας, η οποία προσανατολίζεται προς το γάμο.

Διαιωνίζεται ακόμη η άποψη ότι η γυναίκα είναι «αδύνατο» πλάσμα και έχει ανάγκη από την προστασία του «δυνατού» άνδρα.

Αμφισβητείται η ικανότητα των γυναικών για την ανάληψη εργασιών και καθηκόντων υψηλής ευθύνης, ενώ γίνεται διάκριση κατά φύλο ακόμη και για ασήμαντες καθημερινές δραστηριότητες.

Καλλιεργούνται οι αξίες της κοινωνικής προσφοράς και αυτοθυσίας στα κορίτσια, ενώ προβάλλονται ο δυναμισμός και η κοινωνική καταξίωση ως αξίες στα αγόρια.

Προσανατολίζονται ακόμη τα κορίτσια στις λεγόμενες «καθαρές» και άνετες δουλειές με όχι πολύ αυστηρές σπουδές, ενώ τα αγόρια στις θετικές ή και τεχνικοεπαγγελματικές σπουδές.

Όλο λοιπόν αυτό το βάρος των στερεότυπων αντιλήψεων μεταφέρεται στα παιδιά, τα οποία καλούνται σε μια πολύ ευαίσθητη ηλικία, την εφηβεία, να επιλέξουν την εργασία που θα ακολουθήσουν.

Προτάσεις

Επειδή το πρόβλημα είναι στη βάση του κοινωνικό, οι παρεμβάσεις που μπορούν να γίνουν στο σχολείο στην κατεύθυνση των επαγγελματικών επιλογών των παιδιών είναι πολύ περιορισμένου μεγέθους.

Σε πρώτη φάση επιβάλλεται η συγγραφή, προσεγμένων στο θέμα της ισότητας, βιβλίων με την αποφυγή κάθε στερεότυπης αντίληψης που διαιωνίζει το πρόβλημα. Το πιο βασικό στάδιο είναι ο χρόνος κατά τον οποίο το παιδί φοιτά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, γιατί σ' αυτή την ηλικία υπάρχει μεγαλύτερη ευαισθησία και τα περιθώρια θετικής επιρροής είναι αρκετά μεγάλα. Η ενημέρωση των εκπαιδευτικών και η ευαισθητοποίησή τους είναι απαραίτητη. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση προσφέρεται πολύ σ' αυτή την κατεύθυνση το μάθημα του επαγγελματικού προσανατολισμού, το οποίο πρέπει να αναβαθμισθεί και να προαχθεί σε απαραίτητο συμβουλευτικό παράγοντα για την κατεύθυνση που θα ακολουθήσει το παιδί με κριτήρια όχι το φύλο του, αλλά τις δεξιότητες, τις ικανότητες, τις πραγματικές επιθυμίες του, γιατί το επάγγελμα είναι αυτό που ακολουθεί τον άνθρωπο σε όλη του τη ζωή, καθορίζει την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, επιδρά στο χαρακτήρα του και τον κάνει ευτυχισμένο εφ' όσον επιλεγεί σωστά.

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη αυτή εισήγηση θα ήθελα να ευχαριστήσω το Κ.Ε.Θ.Ι. και το ΥΠ.Ε.Π.Θ., γιατί με την εκπόνηση αυτού του προγράμματος μου έδωσαν την ευκαιρία να αποκτήσω πολύτιμες εμπειρίες και ερεθίσματα και ακόμη να ευχαριστήσω και να συγχαρώ τις καθηγήτριες της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. κυρίες Ζιώγου Σ. και Δεληγιάννη Β. για τη σωστή καθοδήγηση και την αρωγή που μου προσέφεραν στη διάρκεια της διεξαγωγής του προγράμματος.

Π. Χατζηθεοδώρου-Πολυμενίδου, Α. Παγούνη

Εκπαιδευτικοί Β΄ Βαθμιας Εκπαίδευσης

Οικογενειακή Ζωή: Πατρότητα - Μητρότητα

Ποιες εμπειρίες έχουν σήμερα, τα παιδιά από την οικογένειά τους όσον αφορά την κατανομή των ρόλων και υπευθυνότητων στο σπίτι; Ποιες είναι οι σχέσεις των φύλων στην οικογένεια; Υπάρχουν δουλειές γυναικείες και ανδρικές στο σπίτι; Ποιες είναι οι αναπαραστάσεις των παιδιών για τη μητρότητα και την πατρότητα; Οι απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα μας δόθηκαν μέσω της έρευνας που κάναμε συμμετέχοντας στην επιμόρφωση-ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών για θέματα ισότητας των φύλων στην Εκπαίδευση.

Η συμμετοχή μας σ' αυτή την έρευνα που αποσκοπούσε στην διερεύνηση και διεύρυνση των στάσεων και των γνώσεων των παιδιών για τους ρόλους των φύλων συνέβαλε στην προσωπική μας ανάπτυξη και την αύξηση της αυτογνωσίας μας για τα ζητήματα του φύλου και της ισότητας.

Η οικογένεια και το σχολείο θεωρούνται σαν οι πρώτοι βασικοί θεσμοί κοινωνικοποίησης αφού τα παιδιά αρχίζουν να μαθαίνουν τους ρόλους τους από τους γονείς τους και το σχολείο έχοντας σαν πρότυπά τους τα στερεότυπα του πατέρα και της μητέρας. Οι επιδράσεις της οικογένειας συντελούν οπωσδήποτε στη διαμόρφωση του στερεότυπου για το ρόλο των δύο φύλων.

Για τη διαμόρφωση σχέσεων ισότητας κρίνεται απαραίτητη η συνεργασία εκπαιδευτικών και γονέων.

Οι παρεμβάσεις θα ξεκινήσουν από το περιεχόμενο της εκπαίδευσης, δηλαδή τα διδακτικά βιβλία, το κάθε είδους παιδαγωγικό υλικό και τις παιδαγωγικές μεθόδους. Μαθητές και μαθήτριες του ίδιου σχολείου φαίνεται ότι ετοιμάζονται για διαφορετικούς κόσμους και ρόλους.

Από την έρευνα διαπιστώσαμε την κρατούσα αντίληψη που κοινωνικοποιεί τα κορίτσια και τα αγόρια θέτοντας σαν κύριο προσορισμό των γυναικών το γάμο, την οικογένεια και το κύριο μέλημα της ανατροφής των παιδιών τους

ενώ οι προοπτικές της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας καταλαμβάνουν δευτερεύουσες θέσεις στο σχεδιασμό της ζωής τους ως ενήλικες.

Μέσα από το παρεμβατικό υλικό, τα ερωτηματολόγια, που δώσαμε στους μαθητές μας, διαπιστώσαμε ότι τα αγόρια υπερεκτιμούν τον εαυτό τους σε σχέση με τα κορίτσια τα οποία ενσυνείδητα υποτιμούν τον εαυτό τους σε σχέση με τα αγόρια. Έτσι, το μεγαλύτερο μέρος των παιδιών που έλαβαν μέρος στην έρευνα θεωρεί τον πατέρα ως άνθρωπο που δουλεύει και φέρνει χρήματα στην οικογένεια ενώ η μητέρα θεωρείται το άτομο που ασχολείται με τις δουλειές του σπιτιού, τα ψώνια, τη φροντίδα των παιδιών και τη φροντίδα του σπιτιού.

Στη διαλογική συζήτηση που ακολούθησε μετά τα ερωτηματολόγια που δώσαμε στους μαθητές μας καταλήξαμε στα συμπεράσμα ότι σήμερα δεν υπάρχουν και δεν πρέπει να υπάρχουν άνθρωποι δύο ταχυτήτων, και ότι δεν πρέπει να υπάρχουν δουλειές ανδρικές και γυναικείες, στο σπίτι τώρα μάλιστα που οι γυναίκες εργάζονται, κατέκτησαν τον κόσμο της εργασίας και συνεισφέρουν οικονομικά στην οικογένεια καθώς επίσης ότι η ανατροφή των παιδιών πρέπει να αποτελεί πρώτιστο μέλημα και των δύο γονέων.

Χαρακτηριστικά ήταν τα λόγια δύο αγοριών, μαθητών του 1ου ΤΕΛ Θεσσαλονίκης που είπαν ότι: 1. «Πρέπει το ζευγάρι να αλληλοβοηθείται όταν υπάρχει κάποια ανάγκη στην οικογένεια» και 2. «και οι δύο γονείς θα πρέπει να θυσιάζουν τα πάντα για τα παιδιά τους».

ΑΝΔΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ

Οικογενειακή ζωή: Πατρότητα-Μητρότητα

Η έρευνά μας έγινε σε μαθητές/μαθήτριες:

1. του Λυκείου Παλιννοστούντων Θεσσαλονίκης	85μμ	45κ	40α
2. του 11ου Γενικού Λυκείου	50μμ	30κ	20α
3. του Γενικού Λυκείου Τούμπας	50μμ	30κ	20α
4. του 1ου ΤΕΛ	50μμ	20κ	30α
5. του 2ου ΤΕΛ Ευόσμου και της	50μμ	20κ	30α
6. Β τάξης του 1ου Γυμνασίου Τούμπας	30μμ	17κ	13α
Σύνολο:	315μμ	162κ	153α

Δώσαμε στα παιδιά δύο σύντομα ερωτηματολόγια σε δύο διδακτικές ώρες, τα οποία συμπλήρωσαν σε 20' λεπτά περίπου. Την υπόλοιπη ώρα συζητήσαμε μαζί τους θέματα, όπως πώς βλέπουν την πατρότητα και την μητρότητα, ποια πρέπει κατά τη γνώμη τους να είναι η κατανομή των ρόλων στην οικογένεια, τι είδους γονείς θα ήθελαν οι ίδιοι να γίνουν και τι νομίζουν ότι πρέπει να αλλάξει στον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία αντιμετωπίζει τους γονεϊκούς ρόλους. Τα περισσότερα παιδιά πρόθυμα πήραν μέρος στη συζήτηση, έδειξαν ενδιαφέρον και είχαν άποψη. Υπήρξαν βέβαια και κάποια παιδιά που τα θεώρησαν όλα αυτά σαχλαμάρες, έκαναν καλαμπούρια ή κοροϊδεύαν και φυσικά δε συζητούσαν.

Τα ερωτηματολόγια που δώσαμε είναι αυτά. Επεξεργαστήκαμε και αναλύσαμε τις απαντήσεις των παιδιών από τα δύο ερωτηματολόγια. Τώρα εδώ θα παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα του δεύτερου ερωτηματολογίου καθώς οι διαφορές φαίνονται σαφέστερα και ο χρόνος είναι περιορισμένος. Τα ποσοστά από τις απαντήσεις του πρώτου συμπίπτουν.

Στόχος των ερωτηματολογίων μας είναι:

α. Να διερευνηθούν οι εμπειρίες που είχαν τα παιδιά από την οικογένειά τους, όσον αφορά την κατανομή των ρόλων και υπευθυνοτήτων στο σπίτι, και

β. Να μελετηθούν οι αναπαραστάσεις μαθητών/τριών για την μητρότητα και την πατρότητα

Τα επίθετα που χρησιμοποίησαν τα αγόρια και τα κορίτσια για να χαρακτηρίσουν τον πατέρα είναι:

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ	αγόρια	κορίτσια
Αυστηρός-επιτυχημένος	30%	10%
Δραστήριος-ανεκτικός	50%	70%
Ικανός	30%	40%
Καταπιεστικός	30%	0%
Καταπιεσμένος	0%	10%
Ευαίσθητος	0%	30%

Τα επίθετα που χρησιμοποίησαν τα αγόρια και τα κορίτσια για να χαρακτηρίσουν την μητέρα είναι:

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ	αγόρια	κορίτσια
Συναισθηματική-ευαίσθητη	20%	30%
Τρυφερή	30%	10%
Έμπιστη	20%	50%
Αποτελεσματική-δραστήρια	20%	20%
Επιτυχημένη	40%	0%
Ικανή	30%	50%
Ανεκτική	0%	10%
Ανοικτή	0%	20%

Τι σημαίνει ο όρος πατρότητα για τα αγόρια και τα κορίτσια:

ΠΑΤΡΟΤΗΤΑ	αγόρια	κορίτσια
Οικονομικός συντηρητής και φίλος με τα παιδιά	70%	20%
Ανεκτικός με όλους	70%	0%
Πρότυπο για τα παιδιά	0%	10%
Έμπιστος και όχι αυστηρός	20%	0%

Τι σημαίνει ο όρος μητρότητα για τα αγόρια και τα κορίτσια:

ΜΗΤΡΟΤΗΤΑ	αγόρια	κορίτσια
Φροντίδα για την οικογένεια, στοργή και δουλειές του σπιτιού	70%	100%
Οργάνωση της οικογενειακής ζωής	0%	50%
Ευαίσθητο άτομο με ελεύθερες σχέσεις και ικανότητα να ανατρέφει σωστά τα παιδιά	0%	20%
Αγάπη-φιλία και τρυφερά συναισθήματα προς όλους στην οικογένεια	30%	30%

Δραστηριότητες που συνδέονται με την πατρότητα σύμφωνα με τα αγόρια και τα κορίτσια:

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ	αγόρια	κορίτσια
Οικονομικά θέματα Εξωτερική δουλειά Φροντίδα για την οικογένεια	70%	70%
Φροντίδα και απασχόληση με τα παιδιά του	10%	50%
Απασχόληση με αθλητισμό και άλλες δραστηριότητες εκτός σπιτιού	5%	0%

Δραστηριότητες που συνδέονται με τη μητρότητα σύμφωνα με τα αγόρια και τα κορίτσια:

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΗΤΕΡΑ	αγόρια	κορίτσια
Απασχόληση με τα παιδιά Φροντίδα του σπιτιού	100%	100%
Εξωτερικές δουλειές που σχετίζονται με το σπίτι	50%	60%
Επαγγελματική απασχόληση	10%	10%
Οργάνωση οικογένειας και διαχείριση οικονομικών	0%	10%
Προσωπικές ασχολίες Περιποίηση του εαυτού της	0%	5%

Από τη συζήτηση που κάναμε με τις μαθήτριες/μαθητές σχετικά με την κατανομή των ρόλων και υπευθυνοτήτων στην οικογένεια καθώς και το τι γονείς θα ήθελαν οι ίδιοι να γίνουν και τι νομίζουν ότι πρέπει να αλλάξει στον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία αντιμετωπίζει τους γονεϊκούς ρόλους, οι απόψεις των αγοριών και κοριτσιών συμπίπτουν σε μεγάλο ποσοστό.

Τα παιδιά έχουν την άποψη ότι και οι δύο σύζυγοι πρέπει να μοιράζονται τις δουλειές του σπιτιού και τις οικονομικές υποχρεώσεις της οικογένειας.

Θα ήθελαν και οι δύο γονείς να μοιράζονται όλες τις ευθύνες εξίσου και κυρίως ότι αφορά το μεγάλωμα, την ανατροφή και τη μόρφωση των παιδιών τους.

Πιστεύουν ότι αυτή είναι και η άποψη για τους γονεϊκούς ρόλους που θα πρέπει να υιοθετήσει η μελλοντική κοινωνία.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ 1^ο

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ Ι: **ΑΝΔΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ**

2ος Κύκλος δραστηριοτήτων: ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΖΩΗ

Σχολείο.....

Τάξη.....

Φύλο.....

«Οικογενειακή Ζωή: δραστηριότητες»

ΟΙ ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

1. Διάβασε προσεκτικά τις παρακάτω δραστηριότητες. Ποιος έχει αναλάβει αυτές τις δουλειές στο σπίτι σου; Βάλε σε κύκλο τον αριθμό που νομίζεις ότι ταιριάζει με την περίπτωση σου.

1=αποκλειστικά η μητέρα

2=κυρίως η μητέρα

3=ο πατέρας ή η μητέρα εξίσου

4=κυρίως ο πατέρας

5=αποκλειστικά ο πατέρας

6=κανείς

Ποιος από τους γονείς σου

-ασχολείται με το νοικοκυριό 1 2 3 4 5

-έχει την καθημερινή φροντίδα των παιδιών 1 2 3 4 5

-μαγειρεύει 1 2 3 4 5

-βάζει τραπέζι 1 2 3 4 5

-κάνει τα καθημερινά ψώνια 1 2 3 4 5

-παίρνει αποφάσεις για τα οικονομικά του σπιτιού 1 2 3 4 5

-συζητά μαζί σου για

τα μαθήματα του σχολείου 1 2 3 4 5

τις δυσκολίες σου στο σχολείο 1 2 3 4 5

το μελλοντικό σου επάγγελμα 1 2 3 4 5

τις σπουδές σου 1 2 3 4 5

-συζητά μαζί σου για

τα προσωπικά σου προβλήματα	1	2	3	4	5
τις σχέσεις σου με το άλλο φύλο	1	2	3	4	5
τις σχέσεις με τους φίλους σου	1	2	3	4	5
το σεξ	1	2	3	4	5

2. Τι θέλουν οι γονείς σου να κάνεις αφού τελειώσεις το σχολείο;
☐ να σπουδάσω	☐ να κάνω οικογένεια
☐ να έχω μια σταθερή σχέση με το άλλο φύλο	☐ να μάθω μια τέχνη
☐ να βρω δουλειά	

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ 2ο

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ Ι:

ΑΝΔΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ

2ος Κύκλος δραστηριοτήτων: ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΖΩΗ

Σχολείο.....

Τάξη.....

Φύλο.....

«Οικογενειακή Ζωή: πατρότητα-μητρότητα»

συναισθηματικός/ή	άνετος/η	ανεξάρτητος/η	αυστηρός/ή
καταπιεσμένος/η	τρυφερός/ή	θερμός/ή	ανοργάνωτος/η
αποτελεσματικός/ή	ταπεινόφρων	δραστήριος/α	εξαρτημένος/η
ευαίσθητος/η	μητρικός/ή	ανασφαλής	καταπιεστικός/ή
ανταγωνιστικός/ή	ανοιχτός/ή	ικανός/ή	έμπιστος/η
διστακτικός/ή	επιδέξιος/α	παντοδύναμος/η	ανεκτικός/ή
επιτυχημένος/η	αόρατος/η	ορατός/ή	ψυχρός/ή

1. Διάβασε προσεκτικά τον παραπάνω κατάλογο λέξεων και διάλεξε τρεις από αυτές που νομίζεις ότι περιγράφουν καλύτερα:

- A. Τον πατέρα 1η λέξη.....
2η λέξη.....
3η λέξη.....
- B. Τη μητέρα 1η λέξη.....
2η λέξη.....
3η λέξη.....

2. α) Τι σημαίνει για σένα ο όρος πατρότητα

β) Τι σημαίνει για σένα ο όρος μητρότητα

3. Γράψε μερικές δραστηριότητες που συνδέονται κατά τη γνώμη σου με

α) την πατρότητα

β) τη μητρότητα

Ο. Αδαμοπούλου, Π. Βάση, Θ. Καραογλάνη, Ι. Σαββίδου

Ομάδα εργασίας 2ου ΤΕΛ ΕΥΟΣΜΟΥ - Εκπαιδευτικοί Β΄ Βαθμιας Εκπαίδευσης

Η εικόνα του «ΑΛΛΟΥ» στην Εφηβεία - Σχέσεις των δύο Φύλων

Η έρευνα έγινε στο 2ο ΤΕΛ ΕΥΟΣΜΟΥ (Τεχνικό Λύκειο), που βρίσκεται στη Δυτική περιοχή της Θεσσαλονίκης και περιλαμβάνει απαντήσεις μαθητών από την Α Λυκείου, από τη Β Λυκείου, τομέα Οικονομίας και Διοίκησης και από τη Γ Λυκείου, τομέα Οικονομίας και Διοίκησης, ειδικοτήτων Λογιστών και Υπαλλήλων γραφείου και της 2ης Δέσμης.

Σχέσεις

Φαντάσου ότι έκανες μια καινούργια σχέση. Είσαι ενθουσιασμένος/η και θέλεις να πεις νέα στον καλύτερό σου φίλο ή την καλύτερή σου φίλη, που βρίσκεται στο εξωτερικό. Γράψε ένα γράμμα, στο οποίο να περιγράφεις το άτομο αυτό (χαρακτηριστικά, πλεονεκτήματα, μειονεκτήματα, δραστηριότητες που κάνετε μαζί) για να αποδείξεις πόσο τέλειο είναι.

I. Το ιδανικό πρότυπο (ο ιδανικός φίλος/η ιδανική φιλενάδα).

Α΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΑΓΟΡΙΑ (20)	ΚΟΡΙΤΣΙΑ (25)
1. Ηλικία Ίδια, μεγαλύτερη, δεν αναφέρεται	25%	80%
2. Σωματικά χαρακτηριστικά Ωραίο σώμα, ωραίο πρόσωπο, κλπ	100%	100%
3. Χαρακτηριστικά συμπεριφοράς Ομοιότητα (ταιριάζουμε), ευγένεια, χιούμορ, φιλοτιμία, εξυπνάδα, συζητήσιμος/η, καλός χαρακτήρας	50%	90%
4. Συμπεριφορά στη σχέση Στοργικός/ή (με προσέχει), με κατανόηση	30%	100%
5. Έμφαση Στην ομορφιά, στο χαρακτήρα, στη συμπεριφορά	70% 20%	50% 50%
6. Στην κοινωνική αποδοχή Η παρέα του Υ αποδέχεται τη σχέση	10%	100%

II. Το πρότυπο προς αποφυγή.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΑΓΟΡΙΑ (20)	ΚΟΡΙΤΣΙΑ (25)
1. Συμπεριφορά Οξύθυμος/η, νευρικός/ή κλπ	40%	100%

III. Βιώματα στα πλαίσια της ιδανικής σχέσης.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΑΓΟΡΙΑ (20)	ΚΟΡΙΤΣΙΑ (25)
1. Κάλυψη συναισθηματικών αναγκών Αγάπη/ενδιαφέρον, κατανόηση	40%	100%
2. Κάλυψη συντροφικών αναγκών Παρέα/διασκέδαση, στήριξη	100%	100%
3. Σεξουαλικές ανάγκες Αναφορά με υπονοούμενα	50%	20%
4. Πώς νοιώθει (περιγραφή συναισθημάτων) Ευτυχισμένος/η, περνάει ωραία	70%	100%
5. Πού έγινε η γνωριμία Σε φροντιστήριο, σε club, κλπ	25%	20%
6. Ενδιαφέρον για προοπτική της σχέσης Να κρατήσει	25%	70%

I. Το ιδανικό πρότυπο (ο ιδανικός φίλος/η ιδανική φιλενάδα).

Β' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΑΓΟΡΙΑ (20)	ΚΟΡΙΤΣΙΑ (25)
1. Ηλικία Ίδια, μεγαλύτερη, δεν αναφέρεται		50%
2. Σωματικά χαρακτηριστικά Ωραίο σώμα, ωραίο πρόσωπο, κλπ	100%	100%
3. Χαρακτηριστικά συμπεριφοράς Ομοιότητα (ταιριάζουμε), ευγένεια, χιούμορ, φιλοτιμία, εξυπνάδα, συζητήσιμος/η, καλός χαρακτήρας		100%
4. Συμπεριφορά στη σχέση Στοργικός/ή (με προσέχει), με κατανόηση		90%
5. Έμφαση Στην ομορφιά, στο χαρακτήρα, στη συμπεριφορά	100%	70% 50%
6. Στην κοινωνική αποδοχή Η παρέα του Υ αποδέχεται τη σχέση		30%

II. Το πρότυπο προς αποφυγή.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΑΓΟΡΙΑ (20)	ΚΟΡΙΤΣΙΑ (25)
1. Συμπεριφορά Οξύθυμος/η, νευρικός/ή κλπ	100%	20%

III. Βιώματα στα πλαίσια της ιδανικής σχέσης.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΑΓΟΡΙΑ (20)	ΚΟΡΙΤΣΙΑ (25)
1. Κάλυψη συναισθηματικών αναγκών Αγάπη/ενδιαφέρον, κατανόηση		100%
2. Κάλυψη συντροφικών αναγκών Παρέα/διασκέδαση, στήριξη		30%
3. Σεξουαλικές ανάγκες Αναφορά με υπονοούμενα		10%
4. Πώς νοιώθει (περιγραφή συναισθημάτων) Ευτυχισμένος/η, περνάει ωραία	30%	100%
5. Πού έγινε η γνωριμία Σε φροντιστήριο, σε club, κλπ		50%
6. Ενδιαφέρον για προοπτική της σχέσης Να κρατήσει	30%	30%

I. Το ιδανικό πρότυπο (ο ιδανικός φίλος/η ιδανική φιλενάδα).

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΑΓΟΡΙΑ (20)	ΚΟΡΙΤΣΙΑ (25)
1. Ηλικία Ίδια, μεγαλύτερη, δεν αναφέρεται	36%	41%
2. Σωματικά χαρακτηριστικά Ωραίο σώμα, ωραίο πρόσωπο, κλπ	100%	100%
3. Χαρακτηριστικά συμπεριφοράς Ομοιότητα (ταιριάζουμε), ευγένεια, χιούμορ, φιλοτιμία, εξυπνάδα, συζητήσιμος/η, καλός χαρακτήρας	68%	100%
4. Συμπεριφορά στη σχέση Στοργικός/ή (με προσέχει), με κατανόηση	16%	60%
5. Έμφαση Στην ομορφιά, στο χαρακτήρα, στη συμπεριφορά	57% 16%	23% 47%
6. Στην κοινωνική αποδοχή Η παρέα του Υ αποδέχεται τη σχέση	11%	9%

II. Το πρότυπο προς αποφυγή.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΑΓΟΡΙΑ (20)	ΚΟΡΙΤΣΙΑ (25)
1. Συμπεριφορά Οξύθυμος/η, νευρικός/ή κλπ	16%	20%

III. Βιώματα στα πλαίσια της ιδανικής σχέσης.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΑΓΟΡΙΑ (20)	ΚΟΡΙΤΣΙΑ (25)
1. Κάλυψη συναισθηματικών αναγκών Αγάπη/ενδιαφέρον, κατανόηση	10%	33%
2. Κάλυψη συντροφικών αναγκών Παρέα/διασκέδαση, στήριξη	31%	36%
3. Σεξουαλικές ανάγκες Αναφορά με υπονοούμενα	31%	29%
4. Πώς νοιώθει (περιγραφή συναισθημάτων) Ευτυχισμένος/η, περνάει ωραία	58%	34%
5. Πού έγινε η γνωριμία Σε φροντιστήριο, σε club, κλπ	Σχολείο, φροντιστήριο, καφετέρια	Σχολείο, φροντιστήριο, καφετέρια
6. Ενδιαφέρον για προοπτική της σχέσης Να κρατήσει	10%	33%

Διαβάζοντας τα κείμενα των αγοριών της Α΄ Λυκείου συμπεραίνουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (80%) περιγράφει φανταστικές ιστορίες σχέσεων με κριτήριο την τρέχουσα αισθητική (σώμα καλίσγραμμα, με καμπύλες πλούσιες, ξανθά μαλλιά, γαλανά μάτια).

Έντονη είναι η αναφορά τους γύρω από τις ανάγκες και τις ανησυχίες τους για τη σεξουαλικότητα. Δείχνουν μια ωριμότητα στην αναμονή των σεξουαλικών σχέσεων και ένα 25% αναφέρεται στα μέτρα προφύλαξης.

Εντοπίζουν σαν χαρακτηριστικά των κοριτσιών τη ζήλεια και τον εγωισμό σε μεγάλο ποσοστό. Μικρότερο ποσοστό αναφέρεται στον καλό χαρακτήρα των κοριτσιών, στην τρυφερότητά τους και επίσης στο ότι δεν είναι κουτσομπόλες.

Τα κορίτσια της Α΄ Λυκείου αναφέρονται πολύ συχνά στην ωριμότητα των ανδρών που συναντούν. Τους ενδιαφέρει η κοινωνική αποδοχή του συντρόφου τους και η σταθερότητα και η ασφάλεια, που θα τους παρέχει η σχέση αυτή. Επίσης συχνά αναφέρονται στην ευαισθησία και το χιούμορ του άλλου φύλου.

Είναι πολύ περιγραφικές, αναφέρονται σε λεπτομέρειες γνωριμίας, της καθημερινότητας και περιγραφή συναισθημάτων.

Γνώμη τους είναι ότι μειονέκτημα των ανδρών είναι η νευρικότητα και το πολύ κάπνισμα.

Δεν αναφέρονται καθόλου στη σεξουαλικότητα, ούτε καν σε φανταστικό επίπεδο και ένα 20% θέλουν άνδρες μεγαλύτερους.

Χαρακτηριστικό των αγοριών της Β΄ Λυκείου ήταν η άρνηση στη συμμετοχή τους σε αυτή την έρευνα. Γνώμη μου είναι ότι αυτό οφείλεται στο άγχος τους, επειδή δεν έχουν σχέσεις με το άλλο φύλο.

Όσοι συμμετείχαν, όπως δείχνουν και τα ποσοστά, έδωσαν έμφαση στα σωματικά προσόντα και κυρίως στην εξωτερική εμφάνιση (ντύσιμο, μαλλιά, παπούτσια).

Το ίδιο όπως και η Α΄ Λυκείου εντοπίζουν ως χαρακτηριστικό των κοριτσιών τη ζήλεια και τον εγωισμό. Όλα αυτά δίδονται σε μικρά κείμενα πολύ σύντομα.

Τα κορίτσια αντίθετα αναπτύσσουν με πολλές λεπτομέρειες τα συναισθήματα και την καθημερινότητα των σχέσεών τους. Αναφέρονται έντονα στα μειονεκτήματα των ανδρών ότι αργούν στα ραντεβού. Οτι είναι εγωιστές και καπνίζουν πολύ και ένα 20% είναι και ζηλιάρηδες. Πιο πολύ τις ενδιαφέρει η διασκέδαση και το να περνάνε καλά, παρά η στήριξη και η συμπαράσταση. Τις ενδιαφέρει επίσης η κατανόηση και να είναι τα αγόρια τους προβληματισμένα.

Οι απαντήσεις των κοριτσιών της Γ΄ Λυκείου αντιμετωπίζουν το θέμα πιο σφαιρικά και ολοκληρωμένα, σε αντίθεση με τα αγόρια, που δίνουν τηλεγραφικές απαντήσεις. Φοβερή δυσκολία –έως άρνηση- των αγοριών να αναπτύξουν το θέμα, ενώ θα μπορούσα να πω ότι τα κορίτσια ευχαρίστως ακολουθήσαν.

Πιθανή εξήγηση: Τα κορίτσια, ήδη από αυτή την ηλικία θεωρούν σημαντικό κεφάλαιο στη ζωή τους τη σχέση, ενώ τα αγόρια δεν τα απασχολεί η σχέση αυτή καθ' αυτή σαν ανάγκη επικοινωνίας, αλλά μόνο για να αντλήσουν εμπειρίες, κυρίως σεξουαλικές.

Περίπου το 40% αγοριών και κοριτσιών θέλουν ο σύντροφός τους να είναι μεγαλύτερης ηλικίας –ενώ οι υπόλοιποι δεν ενδιαφέρονται.

Περίπου 60% των κοριτσιών δίνουν βάση στη συμπεριφορά του άλλου στη σχέση τους (δηλαδή να είναι στοργικός, ευγενικός, να με προσέχει) και στο χαρακτήρα του άλλου, ενώ τα αγόρια 57% δίνουν έμφαση στην ομορ-

φιά (σώμα, μάτια, πρόσωπο). Και μόνο 16% στη συμπεριφορά στη σχέση ή στο χαρακτήρα του άλλου.

Τα κορίτσια δίνουν μεγαλύτερο βάρος στην κάλυψη συναισθηματικών αναγκών, ενώ οι σεξουαλικές ανάγκες αν και αναφέρονται και από τα δύο φύλα, αντιμετωπίζονται από τα αγόρια πιο χυδαία –ενώ από τα κορίτσια με καλυμμένα υπονοούμενα.

Επίσης, τα κορίτσια ενδιαφέρονται περισσότερο για τη μελλοντική προοπτική της σχέσης.

Τελικό συμπέρασμα

Το τελικό συμπέρασμα είναι ότι το βασικό κριτήριο για την επιλογή του άλλου φύλου είναι τα σωματικά χαρακτηριστικά του, το ντύσιμο και η εξωτερική εμφάνιση.

Σε δεύτερη θέση έρχονται οι αρετές που πρέπει να έχει ο/η ιδανικός/ή σύντροφος.

Τα στερεότυπα αναπαράγονται, γιατί τα κορίτσια ψάχνουν πρώτα να καλύψουν τις συναισθηματικές τους ανάγκες, δηλαδή σωστή συμπεριφορά και αντιμετώπιση από το άλλο φύλο, πράγμα που δεν το συναντάμε στις απαντήσεις των αγοριών.

Α. Διαβάτη

Εκπαιδευτικός Β΄ Βαθμιας Εκπαίδευσης

Θεματική Ενότητα: Φύλο και Ιδιότητα του Πολίτη Γυναίκες και Μισθωτή Εργασία

Δείγμα-Διαδικασία

Το ερωτηματολόγιο συμπλήρωσαν δύο τμήματα της Τέταρτης Δέσμης (είκοσι αγόρια και εικοσιτέσσερα κορίτσια) του Τέταρτου Λυκείου Χαριλάου, μέσα στην τάξη, χωρίς να προηγηθεί συζήτηση επί της ουσίας.

Στόχος

Να γίνουν κατανοητές η ενημέρωση, οι αξίες και οι αναπαραστάσεις των αγοριών και των κοριτσιών για τη συμμετοχή και την παρουσία των ανδρών και των γυναικών στη μισθωτή εργασία.

Ερώτηση 1η: Στο σύνολο των εργαζομένων στην Ελλάδα, ποιο πιστεύετε ότι είναι το ποσοστό των εργαζομένων γυναικών;

	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ	
	ΑΠΟΛΥΤΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ	ΠΟΣΟΣΤΑ	ΑΠΟΛΥΤΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ	ΠΟΣΟΣΤΑ
Σωστή Απάντηση		30%	15	62,5%
Λάθος Απάντηση	14	70%	9	37,5%

Πίνακας 1: Αποτελέσματα της 1ης Ερώτησης

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ:

Τα κορίτσια είναι περισσότερο ενημερωμένα μάλλον για τη συμμετοχή στον κόσμο της εργασίας.

Ερώτηση 2η: Νομίζεις ότι στα παρακάτω επαγγέλματα εργάζονται κυρίως άνδρες ή κυρίως γυναίκες;

Επαγγέλματα	Κυρίως άνδρες	Κυρίως γυναίκες	Σχεδόν ίσος αριθμός
Γιατρός	17 85%		3 15%
Κομμωτής/τρια		18 90%	2 10%
Δικηγόρος	13 65%		7 35%
Αρχιτέκτονας	14 70%		6 30%
Μηχανικός αυτ.	20 100%		
Οδοντογιατρός	9 45%	3 15%	8 40%
Ηλεκτρολόγος	20 100%		

Πίνακας 2: Αποτελέσματα 2ης Ερ. για τα ΑΓΟΡΙΑ

Επαγγέλματα	Κυρίως άνδρες	Κυρίως γυναίκες	Σχεδόν ίσος αριθμός
Γιατρός	12 50%		12 50%
Κομμωτής/τρια		24 100%	
Δικηγόρος	8 33.3%	1 4.2%	15 62.5%
Αρχιτέκτονας	18 75%	1 4.3%	5 21%
Μηχανικός αυτ.	24 100%		
Οδοντογιατρός	2 2	2 8.3%	20 83.4%
Ηλεκτρολόγος	24 100%		

Πίνακας 3: Αποτελέσματα 2ης Ερ. για τα ΚΟΡΙΤΣΙΑ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ίσως ο κόσμος της εργασίας για τα παιδιά και των δύο φύλων, είναι αυτός της ανδρικής εργασίας, όπου επαγγέλματα αποκλειστικά για γυναίκες αποτελούν εξαίρεση, όπως φαίνεται από τον πίνακα 2 και 3, σχετικά με τις απα-

νήσεις για τον/την κομμωτή/τρια, που θεωρήθηκε τυπικά γυναικείο επάγγελμα από όλα τα παιδιά. Ωστόσο καταγράφεται μια διαφορά στις απαντήσεις αγοριών και κοριτσιών. Τα πρωτοκλασάτα επαγγέλματα, υψηλού επαγγελματικού κύρους (γιατρός, δικηγόρος) προορίζονται μόνο για άνδρες, από αγόρια και κορίτσια, αλλά σε μεγαλύτερα ποσοστά από τα αγόρια, ενώ τα κορίτσια είναι «πιο ανοιχτά» με διευρυμένο ορίζοντα προσδοκιών. Τα κορίτσια αποστρέφονται τα χειρωνακτικά επαγγέλματα και δεν διαφοροποιούνται στις απαντήσεις τους από τα αγόρια. Έτσι, σύμφωνα με την κυρίαρχη ιδεολογία τα επαγγέλματα του μηχανικού αυτοκινήτων και του ηλεκτρολόγου καταγράφονται ως τυπικά αντρικά επαγγέλματα. Σχετικά με τα επαγγέλματα καριέρας, όπως αυτά του αρχιτέκτονα και του οδοντογιατρού, καταγράφονται μεγαλύτερα ποσοστά από την πλευρά των κοριτσιών ως προς τον ανδροκρατούμενο χαρακτήρα τους. Τα κορίτσια προσηλωμένα στα παραδοσιακά κοινωνικά χαρακτηριστικά για τη γυναίκα δεν διεκδικούν λεκτικά την καταξιωμένη καριέρα του αρχιτέκτονα. Σχετικά όμως με το προβάδισμα στους άνδρες, τότε θεωρώντας τη συμμετοχή των φύλων μοιρασμένη, τα κορίτσια συντριπτικά θεωρούν το επάγγελμα αυτό προορισμένο και για τα δύο φύλα.

Ερώτηση 3η: Υπάρχουν εμπόδια για την πρόσβαση των γυναικών σε επαγγέλματα;

	ΝΑΙ		ΟΧΙ	
Αγόρια	12	60%	8	40%
Κορίτσια	22	91%	2	9%

Πίνακας 4

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η διαφορά είναι και πάλι ποσοτική στις απαντήσεις των αγοριών και κοριτσιών. Τα κορίτσια στην συντριπτική τους πλειοψηφία είναι πεπεισμένα ότι υπάρχουν περιορισμοί που εμποδίζουν τις γυναίκες να ασχοληθούν με ορισμένα επαγγέλματα. Είναι θέμα που τα αφορά και που το βιώνουν πιο έντονα και ίσως με μεγαλύτερη απαισιοδοξία.

Όσον αφορά στην ερώτηση ανοιχτής απάντησης, αξίζει να δούμε ποιες εξηγήσεις δίνονται από τα παιδιά. Τα κορίτσια αποδίδουν μεγάλη σημασία στη μυική δύναμη, την εγκυμοσύνη, το «λεπτότερο χαρακτήρα» της γυναίκας, το διπλό ρόλο και τις προκαταλήψεις. Τα αγόρια, όταν απαντούν, θεωρούν τη σωματική διάπλαση της γυναίκας, τον παράγοντα εγκυμοσύνη και το υπερβολικό συναίσθημα σαν περιοριστικά στοιχεία για την πρόσβαση των γυναικών στα επαγγέλματα.

Ερώτηση 4η: Έχουν δυσκολίες προαγωγής οι γυναίκες;

	ΝΑΙ		ΟΧΙ	
Αγόρια	6	30%	14	70%
Κορίτσια	8	33.3%	16	66.6%

Πίνακας 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τα αγόρια και τα κορίτσια απαντούν περίπου με τον ίδιο τρόπο, όπως δείχνουν τα ποσοστά που καταγράψαμε όσον αφορά στη δυσκολία προαγωγής των γυναικών. Φαίνονται απεγκλωβισμένα από το στερεότυπο για το ρόλο-θέση των γυναικών στην ελληνική κοινωνία.

Κάποια παιδιά θεωρούν τους παράγοντες, που αναφέρθηκαν και στην 3η Ερώτηση, υπεύθυνους για τις ενδεχόμενες δυσκολίες προαγωγής.

Ερώτηση 5η: Τι νομίζετε ότι λείπει ο νόμος για τα παρακάτω θέματα:

	ΣΩΣΤΟ				ΛΑΘΟΣ			
	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ	
Προστασία γυναικών από σεξουαλική παρενόχληση στην εργασία	2	10%	2	8.3%	18	90%	22	91.7%
Νόμιμη η απόλυση εγκύου λόγω άδειας;	17	85%	22	91.6%	3	15%	2	8.3%
Νόμιμη η απόλυση λόγω εγκυμοσύνης;	17	85%	22	91.6%	3	15%	2	8.3%
Νόμιμη η προκήρυξη θέσης μόνο για το ένα φύλο;	9	45%	15	62.5%	11	55%	9	37.5%
Νόμιμη η οργάνωση εκπαιδευτικού σεμιναρίου μόνο για το ένα φύλο;	0	0%	2	8.3%	20	100%	22	91.7%
Εργασιακή εμπειρία μόνο για το ένα φύλο	1	5%	0	0%	19	95%	24	100%
Οι γυναίκες δικαιούνται άδεια μητρότητας;	14	70%	24	100%	6	30%	0	0%
Οι άντρες δικαιούνται άδεια πατρότητας;	7	35%	4	16.6%	13	65%	20	83.4%

Πίνακας 6

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τα κορίτσια παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά σωστής απάντησης σ' όλες τις ερωτήσεις, γεγονός που έχει σχέση με την μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση και ενημέρωσή τους. Στις ερωτήσεις που αφορούν στη νομιμότητα της απόλυσης μιας εγκύου για να επισκεφτεί το γυναικολόγο και στη νομιμότητα της απόλυσης λόγω εγκυμοσύνης απαντούν σωστά και τα δύο φύλα αποδοκιμάζοντας το καταφανώς παράνομο.

Ερώτηση 6η: Πόσο συμφωνείς με τα παρακάτω θέματα

	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ	
Οι γυναίκες με μικρά παιδιά προτιμούν να μένουν στο σπίτι	17	85%	15	62.5%
Οι πατέρες μικρών παιδιών προτιμούν να δουλεύουν με μερική απασχόληση	5	25%	5	20.8%
Οι εργοδότες προτιμούν τους άνδρες για διευθυντικές θέσεις	14	70%	17	79.8%
Οι γυναίκες νομίζουν ότι είναι πιο κατάλληλες από τους άνδρες για επαγγέλματα που απαιτούν φροντίδα	12	60%	24	100%
Οι άνδρες νομίζουν ότι είναι πιο κατάλληλοι από τις γυναίκες για διοικητικές θέσεις	16	80%	11	45.8%
Οι άνδρες είναι λιγότερο κατάλληλοι από τις γυναίκες για να ασχολούνται με μικρά παιδιά	13	65%	11	45.8%

Πίνακας 7: Στις ερωτήσεις αυτές συμφωνούν απόλυτα ή συμφωνούν...

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τα αγόρια, συμφωνώντας συντριπτικά με όλες τις ερωτήσεις –εκτός από τη δεύτερη- δείχνουν να έχουν ενσωματώσει αρκετά την κοινωνική διάκριση της εργασίας κατά φύλα, στα πλαίσια των στερεοτύπων για τα φύλα και τον κοινωνικά προσδιορισμένο ρόλο τους, στα πλαίσια μιας πατριαρχικά δομημένης κοινωνίας, στον καπιταλισμό. Οι γυναίκες δηλαδή είναι για σπίτι, για επαγγέλματα που θέλουν φροντίδα, ενώ οι άντρες είναι για διευθυντικές-διοικητικές θέσεις. Η δεύτερη ερώτηση παρεκκλίνει από την κυρίαρχη ιδεολογία για το ρόλο των φύλων, γι' αυτό και τα αγόρια διαχωρίζουν τη θέση τους. Τα ποσοστά που καταγράφονται από τις απαντήσεις των κοριτσιών, που δεν ευθυγραμμίζονται με το κυρίαρχο στερεότυπο, δημιουργούν την εντύπωση ότι τα κορίτσια «αντιστέκονται», αρνούνται να συμμορφωθούν με τον παραδοσιακό ρόλο των γυναικών κι αυτό είναι ελπιδοφόρο.

Ερώτηση 7η: Διαλέξτε τρεις λέξεις που περιγράφουν καλύτερα τους άνδρες στην επαγγελματική ζωή σήμερα

	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ	
1. Ικανός	10	33%	?	??
2. Αποτελεσματικός	7	35%	3	12,5%
3. Δραστήριος	7	35%	9	37.5%
4. Ανταγωνιστικός	7	35%	16	66.6%
5. Αγωνιστικός	5	25%	1	4.2%
6. Επιδέξιος	5	25%	1	4.2%

Πίνακας 8: Λέξεις που επέλεξαν τα αγόρια ως πιο χαρακτηριστικές

	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ	
1. Ανταγωνιστικός	16	66.6%	7	35%
2. Δραστήριος	9	37.5%	7	35%
3. Επιτυχημένος	7	29.7%	6	30%
4. Ισχυρός	6	25%	3	15%
5. Ανεξάρτητος	4	16.6%	2	10%
6. Ανοργάνωτος	4	16.6%	0	0%

Πίνακας 9: Λέξεις που επέλεξαν τα κορίτσια ως πιο χαρακτηριστικές

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Στη μεγάλη τους πλειοψηφία, αγόρια και κορίτσια, μοιάζουν να περιγράφουν το προφίλ του ισχυρού κοινωνικά άνδρα, κατά τα κυρίαρχα πρότυπα.

Ερώτηση 8η: Διαλέξτε τρεις λέξεις που περιγράφουν καλύτερα τις γυναίκες στην επαγγελματική ζωή σήμερα

	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ	
1. Ευαίσθητη	6	30%	4	16.6%
2. Συναισθηματική	6	30%	6	25%
3. Ανασφαλής	5	25%	1	4.2%
4. Πιεσμένη	4	20%	26	8.3%
5. Δραστήρια	4	20%	12	50%
6. Ευσυνείδητη	1	5%	3	12.5%

Πίνακας 10: Λέξεις που επέλεξαν τα αγόρια ως πιο χαρακτηριστικές

	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ	
1. Δραστήρια	12	50%	4	20%
2. Ικανή	8	33.3%	2	10%
3. Επδέξια	7	29.7%	1	5%
4. Συναισθηματική	6	25%	6	30%
5. Αγωνιστική	6	25%	2	10%
6. Επιτυχημένη	6	25%	0	0%

Πίνακας 11: Λέξεις που επέλεξαν τα κορίτσια ως πιο χαρακτηριστικές

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Να που το πρότυπο που αναδύεται από τις απαντήσεις των παιδιών, είναι διαφορετικό τώρα. Τα αγόρια, εφυσηχασμένα, περιγράφουν σύμφωνα πάντα με τις κυρίαρχες αντιλήψεις μια γυναίκα πιεσμένη, ευαίσθητη, συναισθηματική και ανασφαλή, επιφυλάσσοντας για τον εαυτό τους τις ιδιότητες του ικανού, δραστήριου, ανταγωνιστικού και επιτυχημένου άνδρα. Τα κορίτσια; Τα κορίτσια αποτολμούν πάλι μιαν αντίσταση στην κυρίαρχη ιδεολογία, επιλέγοντας ένα πρότυπο γυναίκας δραστήριας, ικανής, επιδέξιας, αγωνιστικής, συναισθηματικής πάντα και επιτυχημένης επιτέλους... Είναι αυτή η επιλογή μια σταθερή στάση περισσότερο ή μια προσδοκία, μια ψυχολογική ανάγκη για υπέρβαση; Ο καιρός θα δείξει. Η έκφραση πάντως μιας φιλόδοξης, έστω και λίγο ρεαλιστικής στάσης, καταγράφεται ως θετική. Εδώ

τελειώνει η καταγραφή των αποτελεσμάτων. Τα παιδιά, αλληλεπιδρώντας στην ελληνική κοινωνία, παίρνουν τις πληροφορίες τους από την οικογένεια, το σχολείο, τα ΜΜΕ, το περιβάλλον τους γενικότερα, γι' αυτό και συχνά παραπαίουν ανάμεσα στην προσαρμογή και στη διαφοροποίηση. Κυρίως τα κορίτσια. Γιατί η πραγματικότητα είναι αντιφατική. Ευτυχώς.

**Σχολείο: 1ο Γυμνάσιο Άνω Τούμπας
Τάξη Γ' (αγόρια 24-κορίτσια 19)**

1η ερώτηση: Στο σύνολο των εργαζομένων στην Ελλάδα, ποιο είναι το ποσοστό ανδρών και γυναικών;

Απάντηση

Γνωρίζουν το πραγματικό ποσοστό (κατά προσέγγιση: άνδρες 60-65%, γυναίκες 35-40%)

Αγόρια: 38%
Κορίτσια: 58%

2η ερώτηση: Νομίζεις ότι στα παρακάτω επαγγέλματα εργάζονται κυρίως άνδρες, κυρίως γυναίκες ή ίσος αριθμός ανδρών-γυναικών; (γιατρός, κομμωτής/τρια, δικηγόρος, αρχιτέκτονας, μηχανικός αυτ/των, οδοντογιατρός, ηλεκτρολόγος, δικαστής)

Απάντησαν

Εργάζονται	Επάγγελμα	Ποσοστό αγοριών-κοριτσιών	
1. <u>Κυρίως άνδρες</u>	Μηχανικός αυτ/των	100%	100%
	Ηλεκτρολόγος	100%	100%
	Αρχιτέκτονας	75%	-
	Δικαστής	-	40%
2. <u>Κυρίως γυναίκες</u>	Κομμωτής/τρια	100%	100%
	Αρχιτέκτονας	-	50%
3. <u>Ίσος αριθμός ανδρών-γυναικών (περίπου)</u>	Γιατρός	80%	80%
	Δικηγόρος	75%	54%
	Οδοντογιατρός	60%	54%
	Δικαστής	46%	-

3η ερώτηση: Κατά τη γνώμη σου υπάρχουν κάποιοι περιορισμοί που εμποδίζουν τις γυναίκες να ασχοληθούν σε ορισμένα επαγγέλματα; Αν ναι, ποιες είναι οι αιτίες;

Απάντησαν

	ΝΑΙ		ΟΧΙ
ΑΓΟΡΙΑ	75%	ΑΓΟΡΙΑ	25%
ΚΟΡΙΤΣΙΑ	68%	ΚΟΡΙΤΣΙΑ	30%

Συχνότερες αιτίες περιορισμών

ΑΓΟΡΙΑ

1. Έλλειψη μυικής δύναμης
2. Οικογενειακές υποχρεώσεις
3. Ανικανότητα γυναικών
1. Νοοτροπία-ταμπού (κοινωνίας)

ΚΟΡΙΤΣΙΑ

1. Προκαταλήψεις
2. Άσκηση πολλών ρόλων
3. Σωματική διάπλαση

4η ερώτηση: Πιστεύεις ότι οι γυναίκες συναντούν δυσκολίες προαγωγής στη δουλειά τους; Αν ναι, για ποιους λόγους;

Απάντησαν

	ΝΑΙ		ΟΧΙ
ΑΓΟΡΙΑ	35%	ΑΓΟΡΙΑ	65%
ΚΟΡΙΤΣΙΑ	28%	ΚΟΡΙΤΣΙΑ	72%

Συχνότερες αιτίες:
(Αγόρια-Κορίτσια)

1. Προτιμώνται οι άνδρες σε ανώτερες θέσεις
2. Θεωρούνται κατώτερες οι γυναίκες

5η ερώτηση: Τι λέει ο νόμος για τα παρακάτω θέματα:

- α. Οι γυναίκες προστατεύονται νομικά από τη σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας;
- β. Είναι νόμιμο να απολύεται μια έγκυος γυναίκα που παίρνει άδεια για να επισκεφθεί το γυναικολόγο;
- γ. Είναι νόμιμο να απολύεται μια έγκυος γυναίκα;
- δ. Είναι νόμιμο να προκηρύσσεται μια θέση εργασίας μόνο για το ένα φύλο;
- ε. Είναι νόμιμο να οργανώνει κανείς εκπαιδευτικά σεμινάρια μόνο για το ένα φύλο;

στ. Είναι νόμιμο να παρέχεται εργασιακή εμπειρία μόνο στο ένα φύλο;

ζ. Οι γυναίκες δικαιούνται άδεια μητρότητας;

η. Οι άνδρες δικαιούνται άδεια πατρότητας;

Απάντηση

Κανένα παιδί δεν γνώριζε τι λέει ο νόμος στο σύνολο των ερωτήσεων. Ειδικότερα γνώριζαν τις ερωτήσεις:

	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ
α.	50%	68%
β.	79%	95%
γ.	58%	89%
δ.	63%	58%
ζ.	63%	84%
η.	33%	11%

6η ερώτηση: Συμφωνείς με τις παρακάτω απόψεις;

α. Οι γυναίκες με μικρά παιδιά προτιμούν να μένουν σπίτι

β. Οι πατέρες μικρών παιδιών προτιμούν να δουλεύουν με μερική απασχόληση

γ. Οι εργοδότες προτιμούν τους άνδρες για διευθυντικές θέσεις

δ. Οι γυναίκες νομίζουν ότι είναι πιο κατάλληλες από τους άνδρες για επαγγέλματα που απαιτούν φροντίδα

ε. Οι άνδρες νομίζουν ότι είναι πιο κατάλληλοι από τις γυναίκες για διοικητικές θέσεις

στ. Οι άνδρες είναι λιγότερο κατάλληλοι από τις γυναίκες για να ασχολούνται με μικρά παιδιά

Συμφωνούν:

ΑΓΟΡΙΑ	25%	ΚΟΡΙΤΣΙΑ	5%
---------------	-----	-----------------	----

7η ερώτηση: Ποιες λέξεις περιγράφουν καλύτερα τους άνδρες στην επαγγελματική ζωή σήμερα

Απάντησαν

ΑΓΟΡΙΑ	ποσοστό	ΚΟΡΙΤΣΙΑ	ποσοστό
1. Δραστήριος	42%	1. Δραστήριος	63%
2. Ισχυρός, ανταγωνιστικός, επιδέξιος	25%	2. Ανταγωνιστικός	42%
3. Ικανός, επιτυχημένος			21%

8η ερώτηση: Ποιες λέξεις περιγράφουν καλύτερα τις γυναίκες στην επαγγελματική ζωή σήμερα

ΑΓΟΡΙΑ	Απάντησαν		ΚΟΡΙΤΣΙΑ	ποσοστό
	ποσοστό			
1. Ευαίσθητη, μητρική	25%	1. Ικανή	42%	
2. Ικανή, εξαρτημένη, ανασφαλής	17%	2. Πιεσμένη	26%	
3. Συναισθηματική, τρυφερή ανταγωνιστική, ανεξάρτητη	13%	3. Επιδέξια, δραστήρια έμπιστη, ανταγωνιστική	21%	

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα αγόρια δείχνουν περισσότερο επηρεασμένα από στερεοτυπικές αντιλήψεις, όπως η γυναίκα νοικοκυρά, μητέρα, ικανή σύζυγος αλλά εξαρτημένη και ανασφαλής. Από τη συζήτηση προέκυψε πως εκφράζουν αυτές τις απόψεις κυρίως για να διατηρηθεί η εικόνα του άνδρα (δραστήριος-ισχυρός-επιτυχημένος) και όχι γιατί τις αποδέχονται πλήρως.

Συνδέουν τα σωματικά χαρακτηριστικά των γυναικών με ορισμένα επαγγέλματα και τις αποκλείουν από αυτά (οδηγός, χειριστής μηχανημάτων και γενικά όσα έχουν χειρονακτική μορφή).

Θεωρούν, χωρίς εξήγηση, ότι η γυναίκα έχει μια ανικανότητα για θέσεις ανώτερες ιεραρχικά, ηγετικές και κυρίως διοίκησης οργανισμών, επιχειρήσεων, κλπ. Αν κάποιες κατέχουν αυτού του είδους θέσεις τότε αποτελούν εξαίρεση. Δεν αγνοούν το γεγονός ότι στο δικαστικό κλάδο υπηρετεί μεγάλος αριθμός γυναικών.

Τα κορίτσια απαντούν σε αρκετές ερωτήσεις με προσέγγιση περισσότερο ρεαλιστική (όπως ποσοστό απασχολουμένων ή αιτίες αποκλεισμού των γυναικών από κάποια επαγγέλματα).

Όμως αποφεύγουν τα χαρακτηριζόμενα ανδρικά επαγγέλματα (μηχανικού αυτοκινήτων, ηλεκτρολόγου) και πιστεύουν ότι κάποια είναι για γυναίκες μόνο (κομμώτρια) ή για άνδρες μόνο (δικαστής).

Αγόρια και κορίτσια δέχονται ότι οι οικογενειακές υποχρεώσεις είναι συχνές αιτίες αποκλεισμού των γυναικών από επαγγέλματα που απαιτούν μακροχρόνιες σπουδές, ή πολλές ώρες απασχόλησης.

Το μικρό αυτό δείγμα εφήβων δεν στέλνει αισιόδοξα μηνύματα για την αντιμετώπιση της γυναίκας στο χώρο εργασίας.

Λ. Φρόση

Εκπαιδευτικός Β΄ Βαθμιας Εκπαίδευσης

«Συμμετέχοντας σ' ένα πρόγραμμα επιμόρφωσης εκπαιδευτικών για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση»

Αυτό το σεμινάριο που διοργάνωσε το ΚΕΘΙ και που είχε ως αντικείμενό του την επιμόρφωση και ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών σε θέματα ισότητας στην εκπαίδευση χαρακτηρίζεται από μια καινοτομία: Δεν αρκέστηκε στην παροχή συγκεκριμένης και δεδομένης γνώσης μέσα σε ορισμένο χρόνο διδασκαλίας. Αντίθετα ανατρέποντας κάθε παλιά διδακτική πρακτική ώθησε εμάς τις εκπαιδευτικούς μέσα από μικρής έκτασης έρευνες που πραγματοποιήσαμε οι ίδιες στα σχολεία όπου υπηρετούμε: **1)** στο να εκτιμήσουμε την ύπαρξη ή όχι προβλημάτων που αφορούν την ισότητα των φύλων μέσα στην εκπαιδευτική πραγματικότητα και **2)** στο να αποκομίσουμε αποτελεσματικά τη σχετική γνώση μέσα από τις έρευνες αυτές. Στις συναντήσεις δε των εκπαιδευτικών και των επιμορφωτριών που παρεμβάλλονταν ανάμεσα στις έρευνες που διεξάγονταν: **1)** Δινόταν η δυνατότητα της συζήτησης των επιμέρους δεδομένων, έτσι όπως αυτά συγκεντρώνονταν στα διαφορετικά σχολεία (γυμνάσια ή λύκεια, γενικά ή τεχνικά) διαφορετικών περιοχών της Θεσσαλονίκης. **2)** Ανταλλάσσονταν απόψεις και διαπιστώσεις. **3)** Γινόταν κατάθεση και συζήτηση προσωπικών εμπειριών σχετικών με τις έρευνες. **4)** Αναπτύσσονταν ένας προβληματισμός γύρω από τα δεδομένα που παρουσίαζε η κάθε εκπαιδευτικός-ερευνήτρια και ερμηνεύονταν οι διαφορές που διαπιστώνονταν.

Η προσωπική μου εμπειρία, καθώς και εκείνη των άλλων συναδελφισσών την οποία εγώ τώρα καλούμαι να σας μεταφέρω είναι θετική.

Κατ' αρχήν, έχοντας παρακολουθήσει πλήθος άλλων σεμιναρίων, απολύτων θεωρητικών στην πλειονότητά τους, θα μπορούσαμε να πούμε πως η τελική εντύπωση που συνήθως αυτά αφήνουν, είναι εκείνη της απόπειρας

μετάδοσης από την πλευρά των επιμορφωτών στείρας γνώσης μέσα από ένα αυστηρά καθορισμένο διδακτικό πλαίσιο. Η σχέση διδάσκοντος και διδασκόμενου είναι απολύτως ελεγχόμενη και στερεί από τον δεύτερο τα περιθώρια αυτενέργειας και δημιουργικής μάθησης. Το αποτέλεσμα όλων αυτών είναι η σε μεγάλο βαθμό απώλεια της γνώσης αυτής μέσα σε λίγο καιρό και η τελική αίσθηση ενός χρόνου που χάθηκε άδικα.

Αντίθετα, σε αυτό το εργαστηριακού τύπου σεμινάριο, όπου εμείς οι εκπαιδευτικοί αντιμετωπιστήκαμε ως ερευνήτριες και κατευθυνθήκαμε στο να ανακαλύψουμε μόνες μας τη γνώση και να σταθούμε κριτικά απέναντι στα βιβλιογραφικά δεδομένα κυρίαρχες ήταν: **1)** η αίσθηση της αυτενέργειας και της δημιουργίας και **2)** η ικανοποίηση που προέκυψε από τη δυνατότητά μας να εντρυφήσουμε στο αντικείμενο των μελετών μας.

Από την άλλη δόθηκε η δυνατότητα να συζητηθούν τα δεδομένα των ερευνών με τους ίδιους τους μαθητές, οι οποίοι σε ορισμένες περιπτώσεις πήραν μέρος και στην ανάλυσή τους. Το δεύτερο μέρος λοιπόν αυτής της εισήγησης αναφέρεται στο πως αντιμετώπισαν οι μαθητές τον παραπάνω τρόπο δουλειάς και στο κατά πόσο αυτός μπορεί να αποτελέσει ένα εναλλακτικό διδακτικό μοντέλο.

Χρησιμοποίησα το μοντέλο αυτό σε ένα από τα αντικείμενα της διδασκαλίας μου που είναι η Έκφραση-Έκθεση της Β΄ Λυκείου. Η Διδασκαλία του κεφαλαίου για το ρατσισμό, φυλετικό και κοινωνικό συνέπεσε με την διεξαγωγή των ερευνών που προαναφέρθηκαν. Δε χρειάστηκε λοιπόν να μιλάμε μόνο σε θεωρητικό επίπεδο για τη θέση της γυναίκας στην ελληνική κοινωνία γενικά και στο σχολείο ειδικότερα, αλλά οι όποιες συζητήσεις στηρίζονταν σε δεδομένα που προέκυψαν από τους ίδιους τους μαθητές. Αυτό, μπορεί, κατά την γνώμη μου, να εφαρμοστεί και σε άλλα θέματα που εντάσσονται στον κύκλο των μαθημάτων και συγχρόνως αφορούν την εξωσχολική κοινωνική πραγματικότητα.

Μέσα από την προσπάθεια των μαθητών για τη διεξαγωγή μιας έρευνας γύρω από τέτοιου είδους αντικείμενα διαπιστώνονται τα εξής: **1)** Οι μαθητές ευαισθητοποιούνται πάνω σε θέματα κοινωνικού περιεχομένου, **2)** μαθαίνουν να εργάζονται με μεθοδικότητα, προγραμματισμό και υπευθυνότητα, **3)** οξύνεται η κριτική τους ικανότητα και καλλιεργείται η ορθολογιστική τους σκέψη καθώς είναι υποχρεωμένοι να αξιολογήσουν τα δεδομένα τους, να επιλέξουν τα πιο ουσιώδη και να τα ερμηνεύσουν, **4)** πετυχαίνεται η διεύρυνση του γνωστικού τους πεδίου μέσα από την εύκολη και αποτελεσματικότερη πρόσκτηση γνώσεων με ένα τρόπο διδασκαλίας πρωτότυπο, διασκεδαστικό και ευχάριστο, **5)** η χρήση ενός τέτοιου διδακτικού μοντέλου δημιουργεί τις ευκαιρίες για συνεργασία και ανάπτυξη συνεκτικών δεσμών

μεταξύ των ομάδων μαθητών που είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για μια σωστή συλλογική εργασία.

Κλείνοντας θα ήθελα να επισημάνω για μια ακόμη φορά την αποτελεσματικότητα του συγκεκριμένου σεμιναρίου στην επιμόρφωσή μας και να εκφράσω την ελπίδα για συχνότερη στο μέλλον ανάληψη τέτοιου είδους πρωτοβουλιών.

ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ

Αγλαΐα Γαλανοπούλου Υπεύθυνη της ενέργειας ΕΠΕΑΕΚ επιμόρφωση εκπαιδευτικών της διεύθυνσης Κοινοτικού πλαισίου στήριξης το Υπουργείου Παιδείας

Θέμα:

«Δυνατότητες Συνέχισης Προγραμμάτων του ιδίου τύπου, Σκέψεις και Ρεαλιστικές Δυνατότητες Χρηματοδότησης».

Είναι μεγάλη ευχαρίστηση να βρισκόμαστε απέναντί σας, είναι ένα πρόγραμμα για να είμαστε όλοι μαζί, είναι ένα πρόγραμμα το οποίο χρηματοδοτείται από τη διεύθυνση κοινοτικού πλαισίου στήριξης, δηλαδή από το κοινοτικό πλαίσιο στήριξης που διαχειρίζεται το Υπουργείο Παιδείας, το πρόγραμμα ΕΠΕΑΕΚ και εγώ θα ήθελα να πω ότι έχω τη χαρά να παρακολουθήσω αυτό το πολύ, πολύ κούτσικο για μας πρόγραμμα των 40 εκατομμυρίων μεροστά σ' αυτά που χρηματοδοτούμε και να πω ότι πρόκειται για ένα εξαιρετικά καλό από άποψη ποιότητας, σκοπών και στόχων πρόγραμμα. Θα ήθελα τώρα να έρθω, στη διατύπωση ορισμένων σκέψεων με αφορμή όσα ακούστηκαν σήμερα το πρωί. Λοιπόν, θα απομονώσω κάποια σημεία από τις εισηγήσεις τόσο των πρωινών όσο και απογευματινών ομιλητών, ομιλητριών, για να μην υποπέσω σε κανένα σφάλμα.

Πρώτον, την άποψη της Γ.Γ. κ. Μίκας Κουτσιλαίου, αναφορικά με την αξιοποίηση των πορισμάτων του προγράμματος του Κ.Ε.Θ.Ι.. Τόνισε η κ. Κουτσιλαίου ότι θα ήταν ευχής έργον τα πορίσματα του προγράμματος και του συνεδρίου να εμβολιάσουν το εκπαιδευτικό σύστημα, να ασκήσουν πίεση για την πολιτική που ασκείται από το Υ.Π.Ε.Π.Θ. σε θέματα παιδείας και ισότητας ευκαιριών.

Δεύτερον, θα ήθελα να επισημάνω την άποψη που διατύπωσε ο κ. Παύλος Γούσης, διευθυντής της διεύθυνσης σπουδών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και επίσημος εκπρόσωπος του Υ.Π.Ε.Π.Θ. στην διοργάνωση αυτή αναφορικά με την ήδη δρομολογημένη ενσωμάτωση της διάστασης αυτής στην

επιχειρούμενη σύνταξη νέων προγραμμάτων σπουδών και όχι απλώς αναλυτικών προγραμμάτων και στην εκπόνηση διδακτικού υλικού, όπου ως διδακτικό υλικό ορίζουμε το περισσότερο του ενός βιβλίου αναγνωστικό αντικείμενο και τάξη, την παραγωγή CD-ROMς και διδακτικού υλικού που συνήθως δεν ήταν νοητό ότι θα μπορούσε να είναι υλικό που απευθυνόταν στους μαθητές μέχρι τώρα. Για κάθε τομέα γνωστικού αντικείμενου που εμπίπτει τόσο στο ωρολόγιο πρόγραμμα, στο αναλυτικό πρόγραμμα, όσο και στις εκτός ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος επικουρικές επεμβάσεις.

Θα ήθελα να έρθω στην επισήμανση της κ. Γιώγου και της κ. Δεληγιάννη που αφορούν τα πορίσματα και τις γενικεύσεις που απορρέουν από το πρόγραμμα, και σε δεύτερο βαθμό την αγωνία τους για συνέχιση των προγραμμάτων αυτού του τύπου. Τέταρτον, θα ήθελα να έρθω στην επισήμανση από την τόσο αξιόλογη παρουσίαση των εργασιών από τις ομάδες εκπαιδευτικών που δραστηριοποιήθηκαν, που κάνει φανερή την έγνοια για συνέχιση του προγράμματος. Τα παραπάνω σημεία με οδηγούν ως εκπρόσωπο της διεύθυνσης κοινοτικού πλαισίου στήριξης του Υπουργείου Παιδείας, αφού κάνω μια μικρή αλλά απαραίτητη παρένθεση, να επισημάνω και να προτείνω κάποιες ιδέες ως προς τη χρηματοδότηση προγραμμάτων αυτού του τύπου. Η παρένθεση έγκειται στην εξής επισήμανση-ενημέρωση. Η διεύθυνση κοινωνικού πλαισίου στήριξης είναι εκείνη η διεύθυνση του Υπουργείου Παιδείας που είναι υπεύθυνη για το συντονισμό της υλοποίησης, την παρακολούθηση των προγραμμάτων, την καλή εκτέλεσή τους, και ως εκ τούτου δευτερογενώς για τον τροποποιητικό σχεδιασμό τους. Στόχος της είναι ο συντονισμός των εκτελούμενων έργων με σκοπό τη συνέργια, τη συμπληρωματικότητα και την προστιθέμενη αξία. Είναι σαφές νομίζω μετά την παραπάνω παρένθεση και μετά την επισήμανση των σημείων των προηγούμενων το δια ταύτα.

Μετά την παράθεση λοιπόν των παραπάνω τεσσάρων σημείων, την επισήμανση του ρόλου της διεύθυνσης, έρχομαι στη διατύπωση κάποιων σκέψεων αναφορικά με τη συνέχιση των προγραμμάτων. Έγκειται φυσικά στο Κ.Ε.Θ.Ι., που έχει το στρατιωτικό του σχεδιασμό να τις υιοθετήσει, ή να συζητήσει μαζί μας την πιθανότητα περαιτέρω συνεργασίας, άρα και χρηματοδότησης. Θα σκεπτόμουν σε πρώτο βαθμό μια πάρα πολύ δυνατή σφαιρική και εμπεριστατωμένη έκθεση στα πλαίσια απολογισμού πεπραγμένων του παρόντος προγράμματος που να καταλήγει σε προτάσεις, και όταν εννοώ σε προτάσεις, όχι απλώς προτάσεις, αλλά προτάσεις προγραμμάτων.

Θα ήθελα να τονίσω εδώ ότι είναι κρίμα που στον αρχικό σχεδιασμό του προγράμματος που υποβλήθηκε και εγκρίθηκε για χρηματοδότηση από τη διεύθυνσή μας δεν προβλέφθηκε ως παραδοτέο και η χρηματοδότηση του βιβλίου-οδηγού που επισημάνθηκε το πρωί, νομίζω η κ. Δελιγιάννη το επισήμανε αν δε με απατά η μνήμη μου, που θα ήταν ένα εγχειρίδιο για αξιοποίηση από τους εκπαιδευτικούς. Όμως δε σημαίνει ότι ένας σχεδιασμός προγράμματος είναι και το τέλος όλων, μπορεί αυτό να αντισταθμισθεί με κάποια περαιτέρω ενέργεια-δράση. Δεν θα ήταν λοιπόν καθόλου κακή ιδέα η πρόταση προγράμματος που θα αφορούσε τη μετατροπή του υλικού αυτού σε οδηγό υπό μορφή εκπαιδευτικού επιμορφωτικού υλικού και η χρηματοδότησή του στα πλαίσια ενός νέου επιμορφωτικού προγράμματος με έντονα συμμετοχικό εργαστηριακό χαρακτήρα, που απ' ότι φάνηκε και από την τελευταία εισήγηση είναι αυτό που λείπει από την εκπαίδευση και από την πλειοψηφία των σεμιναρίων με ομάδες στόχους:

1. Μια ευρύτερη ομάδα εκπαιδευτικών.
2. Στελέχη της εκπαίδευσης. Εκτιμώ προσωπικά χωρίς να θέλω να παρέμβω πολύ στο έργο σας, η αξιοποίηση των 120 εκπαιδευτικών ως πολλαπλασιαστών, επιμορφωτών ή εμπνευστών αν θέλετε σε όλο το έργο μου φαίνεται πως θα μπορούσε να απαντήσει επί της ουσίας αλλά και επί των τύπων στην αρχή της συνέχειας και της βιωσιμότητας του έργου, δηλαδή κάνουμε την επιμόρφωση, αξιοποιούμε τη συμμετοχή 120 ανθρώπων στους οποίους επιπλέον επισημάνθηκε ότι δεν είχαν δοθεί τόσα πολλά κίνητρα, για να βάλουμε κάποιες εκθέσεις στο ντουλάπι ή για να πούμε ότι σε ύφεση, αν θέλετε, αξιοποιούνται στην εκπαίδευση; Το σωστό κατά την άποψη μου θα ήταν να φτάσουμε σε ένα κρεσέντο συμμετοχικότητας και οι άνθρωποι αυτοί να αποκτήσουν νέους ρόλους, νέες αρμοδιότητες και να λειτουργήσουμε στο εκπαιδευτικό σύστημα με μια καινούργια δυναμική πορεία.
3. Στα πλαίσια συντονισμού των έργων, εμείς θα προωθήσουμε την έκθεση πεπραγμένων του προγράμματός σας και το υλικό σας προς κάθε κατεύθυνση και κυρίως προς το παιδαγωγικό ινστιτούτο που είναι ο φορέας υλοποίησης μιας ενέργειας του ΕΠΕΑΕΚ, της ενέργειας με κωδικό 11^Α, που έχει τον τίτλο «Προγράμματα Σπουδών – Βιβλία», που είναι ο φορέας υλοποίησης που συντάσσει τα νέα προγράμματα σπουδών και εκπονεί το νέο διδακτικό υλικό και θα προβλέψουμε, εφόσον το επιθυμείτε, τη συστηματική συνεργασία μέσω ημερίδων, κοινών ομάδων εργασίας, workshops, φυσικά με το φορέα αυτόν.
4. Θα βλέπαμε εξαιρετικά θετική την αξιοποίηση των ΠΕΚ, των Περιφε-

ρειακών Επιμορφωτικών Κέντρων, προς την κατεύθυνση διάχυσης της πληροφόρησης κομματιού ή κομματιών της εργασίας σας, και αυτό για την ευαισθητοποίηση μιας μεγαλύτερης μερίδας της εκπαιδευτικής κοινότητας. Θα ήταν σημαντική κατά την ταπεινή μου άποψη η υποβολή προγράμματος ή παρεμφερών ως προς το θεματολόγιό τους προγραμμάτων από το Κ.Ε.Θ.Ι. στα πλαίσια υλοποίησης των ταχύρρυθμων 40ωρων προαιρετικών επιμορφωτικών προγραμμάτων. Τον Μάιο μήνα είναι η στιγμή που γίνεται η πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος προς τους φορείς που μπορούν να υποβάλλουν πρόταση για την υποβολή προτάσεων-προγραμμάτων από τα ΠΕΚ. Θα ήταν κατά συνέπεια ευχής έργον η υποβολή τέτοιων προγραμμάτων και μάλιστα σε ΠΕΚ που υλοποιούν εξακτίωση, ώστε να μπορέσει το πρόγραμμα αυτό να ταξιδέψει τα προγράμματα σε μεγάλη μερίδα εκπαιδευτικών.

Εδώ θα ήθελα να έρθω σ' ένα πολύ λεπτό σημείο. Είναι αλήθεια ότι στην Ελλάδα ό,τι θεσμοθετείται είναι κακό. Δε μας φταίνει πώς υλοποιούνται τα πράγματα, μας φταίνει καμιά φορά οι θεσμοί. Το παιδαγωγικό ινστιτούτο, το τέως ΚΕΕΜΕ, του 64, είναι κακός θεσμός. Το πρόβλημα δεν είναι ένας κακός θεσμός, συντηρητικός θεσμός, το πρόβλημα είναι πως μπορούμε να παρέμβουμε στον οποιοδήποτε θεσμό για να τον καλύτερεύσουμε, όχι να τον ξεχαρβάλωσουμε. Το ίδιο είναι και τα ΠΕΚ. Λέμε, «α!.. θα πάμε να ακούσουμε κάποιους σχολικούς συμβούλους σε κάτι πολύ κακές αίθουσες με πολύ κακές συνθήκες» και αυτό είναι μια αλήθεια, όπως είναι επίσης και πολύ μεγάλη αλήθεια ότι το πολύ έξυπνό μας Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, το οποίο διαχειρίστηκε και διαπραγματεύθηκε για λογαριασμό του Υπουργείου Παιδείας με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αυτό ήταν το επιχειρησιακό πρόγραμμα, δε σκέφτηκε ότι δε θα έπρεπε μόνο να επενδύσει σε προγράμματα, αλλά και σε ντουβάρια, σε χώρους όπου θα γίνονταν ευπρεπώς τα προγράμματα.

Λοιπόν, για να επανέλθω, τα ΠΕΚ λειτουργούν με τις όποιες αδυναμίες έχουν. Όμως, στα ΠΕΚ πρέπει να μπει και νέο αίμα, τόσο φορέων όσο και επιμορφωτών, όσο και εκπαιδευτικών που θα παρακολουθήσουν νέας θεματολογίας αλλά και νέας ποιότητας προγράμματα.

5. Θα έβλεπα θαυμάσια τη μετατροπή του υλικού προς εκπαιδευτικούς χάρη στην ενεργοποίηση της ομάδας της επιστημονικής, της ομάδας έργου, και των 120 εκπαιδευτικών και μέσω αυτών σε εκπαιδευτικό υλικό για τους μαθητές, τις μελλοντικές γενιές. Η αξιοποίηση ενός άλλου έργου που χρη-

ματοδοτούμε, των ΣΕΠΠΕ, αναφέρω αναλυτικά τα αρχικά, των Σχολείων Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων Πειραματισμού στην Εκπαίδευση, που μοιάζει να είναι μια καλή πίστα υλοποίησης και δραστηριοποίησης, καθώς και μια καλή συγκυρία. Γιατί το λέω αυτό; Γιατί έχει βγει στον αέρα μια προκήρυξη για τους δικαιούχους να υποβάλλουν πρόταση προγραμμάτων με καταληκτική ημερομηνία 30/4/98. Μετά την αξιολόγηση των προτάσεων για σχολικό πειραματισμό, και εγώ θα έβλεπα θαυμάσια μια πρόταση του Κ.Ε.Θ.Ι., αυτόνομα ή σε συνεργασία με κάποιον άλλο φορέα, είναι δυνατή αυτή η λύση, θα γίνει πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος στις σχολικές μονάδες για να υλοποιήσουν, εφόσον το επιθυμούν, τα προγράμματα τα οποία θα έχουν αξιολογηθεί θετικά. Μ' αυτήν την έννοια, η όποια δουλειά έχει γίνει μέχρι τώρα μπορεί να μετουσιωθεί σε μια άλλη διάσταση που θα μπορούσε να καταλήξει σε πρώτη φάση στην προετοιμασία ενός εκπαιδευτικού υλικού για τους εκπαιδευτικούς, και δεύτερον να μετατραπεί για μια ολοκλήρωση σχολική χρονιά σε πειραματισμό μέσα στην τάξη για να φτάσει πλέον σε ένα ακόμα πιο ώριμο μεταγενέστερο πεδίο πορισμάτων. Θα μπορούσε επίσης να υποβληθεί πρόταση στα πλαίσια υλοποίησης ενός άλλου έργου που εντάσσεται, εγγράφεται στην ενέργεια, δηλαδή στη χρηματοδοτούμενη παρέμβαση, επιμόρφωση εκπαιδευτικών, με τίτλο «Ενδοσχολική Επιμόρφωση» που συνδέεται, νομίζω, πολύ, με την έρευνα-δράση στην οποία αναφερθήκατε τώρα το πρωί. Κάποιος, δεν με απατά νομίζω η μνήμη μου, αναφέρθηκε στην αξιοποίηση του ΣΕΠ, και αυτό είναι ένα άλλο μεγάλο κομμάτι το οποίο χρηματοδοτείται πάλι από εμάς και αυτή τη στιγμή ετοιμάζονται για δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού, αλλά επίσης αυτή τη στιγμή, και νομίζω ότι έληξε η ημερομηνία, είχε υπάρξει μια προκήρυξη για την υποβολή προτάσεων για προγράμματα επιμόρφωσης. Δεν ξέρω αν αξιοποιήθηκε αυτή η ευκαιρία και αν με κάποια άλλη συλλογιστική υποβλήθηκε πρόταση στα πλαίσια αυτού του χρηματοδοτούμενου έργου, γιατί οι προτάσεις, 14 ως προς τον αριθμό, είναι σε φάση αξιολόγησης.

Θα ήθελα να τελειώσω τονίζοντας το εξής. Η υλοποίηση του 2^{ου} κοινοτικού πλαισίου στήριξης αποτελεί στοίχημα για την εκπαίδευση. Το μεγάλο μου ερώτημα, μετά από 3 χρόνια εργασίας, πολύ εντατικής σ' αυτήν τη διεύθυνση, είναι θα κερδιστεί αυτό το στοίχημα; Φαντασία, ιδέες, τόλμη, ενεργοποίηση μοιάζουν καλοί σύμβουλοι για μετουσίωση των ιδεών σε πράξη και συνακόλουθα για την απορρόφηση κονδυλίων. Λυπάμαι που το λέω, ενώ διαπραγματευόμαστε το 3^ο πακέτο, το πακέτο Santer, βρισκόμαστε σε μια πάρα πολύ κρίσιμη στιγμή. Το μήνα Μάιο/Ιούνιο θα γίνει η αξιολόγηση του

κοινοτικού πλαισίου στήριξης στο σύνολό του. Υπάρχει κίνδυνος ένα μεγάλο κομμάτι που ανήκει στο Υπουργείο Παιδείας να πάει σε άλλα Υπουργεία, και αν τα άλλα Υπουργεία δεν είναι ικανά να τα απορροφήσουν, να πάει σε άλλες χώρες. Το πρόβλημα λοιπόν είναι ότι έχουμε χρήματα, και είναι το οξύμωρο σχήμα πια για όλους μας από το '94, και δε βρεθήκαμε ποτέ σε πολύ μεγάλη σχεδιαστική δεινότητα και συντονισμό ώστε να αξιοποιήσουμε αυτούς τους πόρους θετικά. Ίσως αυτό είναι ευρύτερο θέμα. Το θέμα λοιπόν είναι κιόλας ότι μέσα απ' αυτές τις συγκυρίες, όπως είναι αυτή η αξιολογήση σημερινή παρουσίαση, έστω και κάποια τελευταία στιγμή να μπορέσουμε να το αξιοποιήσουμε προς τον καλύτερο δρόμο.

Μ. Κουτσιλαίου, Γενική Γραμματέας Ισότητας: Με την ευκαιρία και αφού τοποθετήθηκαν οι εκπαιδευτικοί που λάβανε μέρος σ' αυτό το συνέδριο, να πούμε και τη δική μας άποψη σαν Γενική Γραμματέα Ισότητας που έχει και την αρμοδιότητα κυβερνητικά για το θέμα της ισότητας, και πώς αυτό εισχωρεί σε όλες τις άλλες πολιτικές. Η πρώτη παρατήρηση σχετικά με αυτά που είπε η κ. Γαλανοπούλου: πρώτον για τους πολλαπλασιαστές εκπαιδευτικούς που λάβανε μέρος στο πρόγραμμα, και δεύτερον για την παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού. Όταν εμείς συνεργαστήκαμε, με το Υπουργείο Παιδείας, αυτό που ρώτησα, γιατί μόλις είχα αναλάβει τη Γενική Γραμματεία, ήταν ποιος ήταν ο απολογισμός του προγράμματος '95-'97, και τι κέρδος υπάρχει απ' αυτό εάν εμείς εκπαιδεύσουμε σε ένα πρόγραμμα 60-80 καθηγητές και καθηγήτριες και έχουμε και ένα εκπαιδευτικό υλικό, από εκεί και μετά αυτό τι γίνεται, πού μπορεί να διοχετευθεί, πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί πιλοτικά; Και έκανα αυτήν την παρέμβαση, έχοντας κατά νου τους στόχους του προγράμματος.

Λοιπόν, γι' αυτό είπα ότι αυτά τα πορίσματα μπορούν, εφόσον οι στόχοι της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και της εκπαιδευτικής πολιτικής είναι και η ισότητα ως αξιακή δύναμη να συμπεριληφθεί έστω αρχικά σε πιλοτικά προγράμματα.

Θα ήθελα να ρωτήσω τους εκπαιδευτικούς που παρουσίασαν την έρευνα και σαν διδακτικό μοντέλο, ποια είναι τα στερεότυπα που συναντούν, ποιες είναι οι καταστάσεις που οι μαθητές αγόρια και κορίτσια θεωρούν σαν δεδομένες, ποιες είναι οι θέσεις τους και οι δικές τους αντιλήψεις;

Επισημαίνω, ότι ενώ τα παιδιά απαντούν ότι οι μητέρες τους δεν δουλεύουν, ότι ο πατέρας είναι ο κουβαλητής και ο οικονομικός παράγοντας – αυτό ήταν πράγματι εντυπωσιακό για μένα – όταν μιλούν γι' αυτά που τα ίδια θέλουν για την ζωή τους είναι να μοιραστούν τις οικογενειακές φροντί-

δες, να ζήσουν συντροφικά, χωρίς δοσμένους ρόλους. Αυτό το θεωρώ πολύ θετικό. Είναι το βασικό που πρέπει να χρησιμοποιήσουμε για να ανατρέψουμε τα στερεότυπα, να το περάσουμε στις συζητήσεις μαζί τους, να γίνει βίωμά τους, να καταλάβουν ότι η εικόνα που πιθανά έχουν από το σπίτι δεν τα εμποδίζει να διαμορφώσουν τις δικές τους αντιλήψεις για την ισότητα των φύλων. Είναι πολύ σημαντικό αυτό.

Βλέπουμε επίσης ότι για πολλά θέματα οι μαθητές δεν έχουν σωστή ενημέρωση – όταν ρωτήθηκαν αν είναι νόμιμο να απολυθεί μια έγκυος εργαζόμενη το 85% απαντά πως είναι. Από τον σχετικό πίνακα που παρουσιάστηκε, συμπεραίνουμε ακόμα και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση η γνώση τους είναι περιορισμένη. Νομικά θέματα για την ισότητα – γιατί βέβαια μια τέτοια απόλυση είναι παράνομη – έστω και τα πιο βασικά θα πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στο διδακτικό υλικό. Ή μήπως τα νομικά θέματα της ισότητας θα πρέπει να αποτελέσουν μέρος του προγράμματος επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών; Οι εκπαιδευτικοί βέβαια ενημερώνονται για τις εξελίξεις, βρίσκουν νέα γνωστικά πεδία, νέους τρόπους διδασκαλίας. Το θέμα της επιμόρφωσης όμως, της ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών για το σύνταγμα, τους νόμους σχετικά με την ισότητα των δύο φύλων, ίσως πρέπει να είναι από τα πρώτα που πρέπει να μεταδώσουμε στους μαθητές και να τους προσφέρουμε αυτή τη γνώση.

Έτσι ώστε εσείς οι εκπαιδευτικοί μετά απ' αυτό το πρόγραμμα να είστε έτοιμοι να τα περάσετε στα σχολεία, να δημιουργήσετε δέκτες που είναι οι μαθητές και μαθήτριες σας, να δημιουργήσετε κι άλλους πομπούς και πολλαπλασιαστές που είναι οι άλλοι συνάδελφοί σας. Αυτός πρέπει να είναι ο βασικός στόχος του σχεδιασμού και της συνέχισης του προγράμματος και όχι μόνο η διαπίστωση μέσα από την έρευνα.

– Ο στόχος ήταν να δουν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί, οι καθηγήτριες και οι καθηγητές, οι δάσκαλοι και οι δασκάλες ποια είναι η κοινωνική πραγματικότητα την οποία βιώνουν τα ίδια τα παιδιά, να ευαισθητοποιηθούν οι ίδιοι και οι ίδιες πάνω σ' αυτό, και να αποκτήσουν συνείδηση του ότι πρέπει να προωθήσουν την ισότητα στα σχολεία τους έτσι ώστε οι ίδιες οι καθηγήτριες, οι καθηγητές που επιμορφώθηκαν να λειτουργούν ως πολλαπλασιαστές.

– Αυτό ήθελα και 'γώ να τονίσω, τη σπουδαιότητα να λειτουργήσουν οι εκπαιδευτικοί σαν πολλαπλασιαστές, αυτή είναι η ελπίδα μας. Θέλω εδώ να σημειώσω ότι πολλές φορές έχουμε κρούσει που λένε τη θύρα του Υπουργείου Παιδείας για να συνεργαστούμε για τον σχεδιασμό προγραμμάτων για την ισότητα των δύο φύλων, προγραμμάτων όπου και οι μαθητές ενεργητι-

κά θα συμμετέχουν. Σε έρευνες και μελέτες όπου συνειδητά θα συμμετέχουν, γιατί τα παιδιά έχουν και μια αλαζονεία κυρίως τ' αγόρια – όπως κάποιος εκπαιδευτικός παρατήρησε νωρίτερα – και αυτό πρέπει να το αντιμετωπίσουμε, να το προσεγγίσουμε.

Εμείς ως Γενική Γραμματεία Ισότητας, γιατί το Κ.Ε.Θ.Ι. δεν είναι εκπαιδευτικός οργανισμός – το Κ.Ε.Θ.Ι. έχει αναλάβει να διαμορφώσει και να υλοποιήσει αυτό το πρόγραμμα μέσα από τις δικές του τις δομές και από τις δύο μονάδες που ακούσατε προηγουμένως, σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας, με τις καθηγήτριες και τους καθηγητές, με την επικεφαλής ερευνητική ομάδα των καθηγητριών που έχουν γνώση και έχουν αναλώσει τη ζωή τους πάνω σ' αυτό και έχουν και τη θεωρητική αλλά και την πρακτική, εμπειρία πάνω σ' αυτά τα θέματα ώστε να μπορούν να κατευθύνουν αυτό το πρόγραμμα – θέλουμε σ' αυτή τη φάση να βρούμε τη συνέχειά του, δηλαδή τα πορίσματά μας να μην είναι μόνο η έρευνα πάνω στα παιδιά. Ποια θα είναι η συνέχεια αυτού του προγράμματος, πώς το βλέπουμε, πώς το βλέπετε και εσείς που έχετε την πείρα της τάξης, και έχετε και τα παιδιά μπροστά σας που σας απαντούσαν με αυτόν ή εκείνον τον τρόπο, βλέπετε ένα τόπο να προχωρήσουμε; Η Γενική Γραμματεία Ισότητας δηλώνει ότι έχει ισχυρή πολιτική βούληση να ανατρέψει αυτήν την κατάσταση. Δε μπορεί όμως μόνη. Οι πόρτες πρέπει να ανοίξουν από παντού, και εμείς καλούμε τους εκπαιδευτικούς, γυναίκες και άνδρες, να βοηθήσουν σ' αυτό το έργο τη Γενική Γραμματεία Ισότητας, και η Γενική Γραμματεία Ισότητας, με όλο το κύρος που έχει ως κυβερνητικός φορέας και τη δυνατότητα που έχει να προωθήσει την ισότητα, είναι το χρέος της αυτό, έχει υποχρέωση να προωθήσει την ισότητα επιτέλους, και γι' αυτό το λόγο παρακαλώ πάρα πολύ τα πορίσματά αυτά να έχουν συνέχεια. Δεν ξέρω τι εκπαιδευτικό υλικό έχει παραχθεί, αν έχει παραχθεί κάποιο, φαντάζομαι ότι θα μπει στην κρίση μας εδώ και στην κρίση σας, και θα υπάρχει συνέχεια σ' αυτά τα προγράμματα. Ο καιρός δεν είναι πολύς, πρέπει αμέσως να τα φτιάξουμε, αλλά νομίζω ότι σ' αυτό το συνέδριο θα είναι πάρα πολύ χρήσιμο να ακούσουμε τις προτάσεις σας, πώς βλέπετε εσείς ότι μπορούμε να αναστρέψουμε αυτήν την κοινωνική πραγματικότητα που ζουν τα παιδιά.

Ε. Τρέσσου, Προεδρείο: Δεν θα σχολιάσουμε, μόνο να πω ότι όσα ακούστηκαν σήμερα, νομίζω ότι εκφράζω και τις απόψεις των υπολοίπων της ερευνητικής ομάδας, αφορούσαν και στην ευαισθητοποίηση, όπως είπε και η κ. Δεληγιάννη, των εκπαιδευτικών σε θέματα ισότητας στην εκπαίδευση.

Για τα πορίσματα, την αξιολόγηση και τα συμπεράσματα, το Κ.Ε.Θ.Ι. είναι εδώ, ας προβεί στην αξιολόγηση της δουλειάς.

– Επ’ αυτού θα ήθελα να πω ότι η κ. Κουτσιλαίου ανέφερε καθηγητές, καθηγήτριες, δασκάλους και δασκάλες. Δεν είναι αυτό στο οποίο νομίζω ότι πρέπει να μείνουμε. Η κ. Ελένη Σκαροπούλου, καθηγήτρια αγγλικών από το Δελασάλ έχει να κάνει μια τοποθέτηση. Παρακαλώ πάρα πολύ την κ. Σκαροπούλου, 2-3 λεπτά, να κάνει μια τοποθέτηση.

Ε. Σκαροπούλου, Σύεδρος: Ήθελα να πω σαν μια απλή καθηγήτρια ότι πολύ θα ήθελα το σχολείο μου να συμμετέχει σε πιλοτικά προγράμματα, αλλά δε μας δέχονται επειδή είμαστε ιδιωτικό, και αυτό είναι μια πληγή κατάσαρκα. Θα ήθελα λοιπόν να σας κάνω ερωτήματα πολύ ευγενικά όμως, διότι όλη την ώρα σήμερα είχαμε καταγραφές στερεοτύπων. Θα ήθελα και εγώ κάποιες λύσεις, δηλαδή ακόμα και αν δεν είστε εσείς που αποφασίζετε, θα ήθελα να ξέρω τι προτίθεστε να κάνετε, τι δηλαδή θα προτείνετε στα όργανα που αποφασίζουν βασισμένοι πάνω στα αποτελέσματα των ερευνών που κάνατε με τις καθηγήτριες, γιατί δε νομίζω ότι αρκεί να πει κάποιος ότι θα βάλω τι; 17, 20, 50 καθηγήτριες ή καθηγητές στα σχολεία τους για να διατρανώσουν το πνεύμα της ισότητας και έτσι έληξε το πρόβλημα. Πιστεύω ότι σαφέστατα θα θέλαμε λίγο κάτι παραπάνω.

Ε. Τρέσσου, Προεδρείο: Θα ήθελα δυο λεπτά, η κ. Δεληγιάννη να απαντήσει στο ερώτημα και η κ. Κογκίδου πάρα πολύ σύντομα.

Β. Δεληγιάννη-Κουιμτζή, Προεδρείο: Θα επαναλάβω για ακόμα μια φορά, στόχος μας δεν ήταν να κάνουμε έρευνα, αυτό που ακούσατε σήμερα δεν είχε στόχο να σας δείξει τι συμβαίνει στα αγόρια και στα κορίτσια. Αυτό που κάναμε είχε στόχο να δείξει όταν ο εκπαιδευτικός μπαίνει στην τάξη με ερωτήματα που έχουν σχέση με την ισότητα των φύλων και διερευνά ο ίδιος ή η ίδια την πραγματικότητα, πώς ευαισθητοποιείται κάνοντας αυτήν την έρευνα; Παράδειγμα ήταν οι έρευνες που παρουσιάσαμε σήμερα για να δείξουν οι καθηγήτριες και οι δάσκαλοι και οι δασκάλες τη δουλειά τους στα πλαίσια μιας πορείας ευαισθητοποίησης. Προσπαθώντας να ευαισθητοποιηθούν οι ίδιες και οι ίδιοι, κατέληξαν να κάνουν αυτές τις έρευνες και να μπορούν να συζητούν. Θέλουμε να ελπίζουμε ότι στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας, οι ομάδες οι οποίες πήραν μέρος έγιναν ικανότερες, απέκτησαν δεξιότητες, απέκτησαν επιχειρήματα έτσι ώστε να μπορούν να συζητούν για θέματα ισότητας των φύλων, για τις σχέσεις των φύλων, και μπορούν

πλέον να συζητούν μέσα στις τάξεις και να προωθούν τις ιδέες αυτές με τα παιδιά της τάξης τους, με τους συναδέλφους τους στο σχολείο, κτλ. Αυτήν την έννοια είχε αυτό το μοντέλο, να επιμορφώσει μέσα από μια διαφορετική διαδικασία, η οποία ήταν η πειραματική ερευνητική διαδικασία, επαναλαμβάνω, ο στόχος δεν ήταν η κοινωνική έρευνα. Δε θέλω να φύγουμε από εδώ έχοντας αυτήν την εσφαλμένη εντύπωση. Δεν παρουσιάσαμε ευρήματα ερευνών. Παρουσιάσαμε τη δουλειά εκπαιδευτικών οι οποίοι εργάστηκαν στα πλαίσια μιας διαδικασίας ευαισθητοποίησης, τίποτε άλλο.

Δ. Κογκίδου, Προεδρείο: Και εγώ στο ίδιο κλίμα θέλω να κινηθώ, και πραγματικά να μην κρίνουμε ακόμη και τις δουλειές που ακούστηκαν με τα αυστηρά ακαδημαϊκά κριτήρια που έχουμε όταν κρίνουμε έρευνες, διότι δεν ήταν αυτός ο στόχος, έτσι; Ο στόχος για μας ήταν μια καλύτερη ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών σ' αυτά τα ζητήματα, και έχουμε, όπως νομίζω εγώ, επιχειρηματολογήσει και στην εισήγηση το πρωί ότι ο καλύτερος τρόπος ευαισθητοποίησης πέρα από σεμιναριακού, εργαστηριακού ή άλλου τύπου είναι η ανάληψη πρωτοβουλιών από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς. Με αυτό το μάτι να κρίνετε όλα τα πράγματα τα οποία ακούσατε σήμερα, και αν θέλουμε μια συνέχιση ενός τέτοιου προγράμματος ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών, πρέπει να το δούμε μέσα σε μια τέτοια προοπτική ανάληψης πρωτοβουλιών, είτε project, είτε έρευνα-δράση κλπ., σε σχολικές μονάδες. Αυτά ως προς την ευαισθητοποίηση. Επειδή όμως εκεί δεν αρχίζει και δεν τελειώνει η πολιτική ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση, προφανώς μπορούν να αναπτυχθούν και πάρα πολλά άλλα προγράμματα σε πάρα πολλούς τομείς και να μελετηθεί και το αναλυτικό πρόγραμμα και η κουλτούρα του σχολείου, και μια σειρά από άλλα πράγματα με βάση την οπτική του φύλου και να σχεδιάσουμε και παρεμβάσεις. Αυτά.

Ε. Τρέσσου, Προεδρείο: Δευτερόλεπτα, δευτερόλεπτα, να παρακαλέσω να το κάνουμε στο τέλος, στο τέλος να κάνετε όποια τοποθέτηση θέλετε. Η κ. Βάντα Πιαδίτου είναι μαθηματικός και μετέχει στο παρατηρητήριο για τα δικαιώματα των γυναικών και θέλει να κάνει επίσης μια τοποθέτηση.

Β. Πιαδίτου, Σύεδρος: Γεια σας αγαπητές φίλες, συναδέλφισσες και θα μπορούσαμε να τελειώσουμε εδώ αλλά μάλλον πρέπει να πούμε φίλοι για να εννοήσουμε τους άνδρες. Δεν το λέω τυχαία και όχι σαν αστείο αυτό. Θεωρώ ότι είναι εξαιρετικά σημαντικό το πρόβλημα της γλώσσας στο σχολείο, αλλά αυτό ίσως να αποτελέσει θέμα μιας άλλης δουλειάς και συνάντησης. Εκπροσωπώ το κέντρο μελετών και τεκμηρίωσης της Ο.Λ.Μ.Ε. Έχει

μια ομάδα με θέμα «Φύλο και Εκπαίδευση», η οποία έχει κάνει μια πολύ μικρή δουλειά, όμως η δουλειά η δικιά σας, η πολύ σημαντική, η πολύ αξιόλογη και η πολύ έξυπνη από τη σκοπιά του πώς μπορούμε να ευαισθητοποιούμε εκπαιδευτικούς και εδώ δε μπορώ να πω το θηλυκό, πρέπει να βρούμε άλλη λέξη, δασκάλους, δασκάλες, καθηγητές, καθηγήτριες, έχει τρομερά μεγάλο ενδιαφέρον, γιατί νομίζω ότι πέρα απ' το να υπάρχουν κάποια καλά βιβλία, πέρα από μια προσπάθεια τα αναλυτικά προγράμματα να παίρνουν υπ' όψη τους τέτοια ζητήματα, αυτός που σχεδιάζει τελικά είναι ο δάσκαλος και η δασκάλα στην τάξη. Δεν είμαστε μια απλή καθηγήτρια ή μια απλή δασκάλα. Σχεδιάζουμε μέσα στην τάξη. Εμείς έχουμε τα παιδιά τετα-τετ. Βεβαίως αν δεν έχουμε πίσω μας την υποστήριξη, την πολύπλευρη όλων όσων πρέπει να συμβάλλουν σ' αυτό, από την κ. Κουτσιλαίου σαν υπεύθυνη για τα ζητήματα ισότητας, από τα πανεπιστήμια, από την Ο.Λ.Μ.Ε., που έχει κάνει ελάχιστα, τελospάντων, ας μη συζητήσουμε, τελικά εμείς θα πρέπει μέσα στην τάξη να συζητήσουμε τα ζητήματα. Θα σας πω ένα παράδειγμα, γιατί έχει μεγάλη αξία. Μας έλεγε μια συνάδελφος, ότι συζητούσε με το γιο της που πάει Β' Λυκείου και επειδή ήξερε ότι εκεί υπάρχει στην Ιστορία ένα μικρό κομμάτι για το φεμινιστικό κίνημα στα πλαίσια της Βιομηχανικής Επανάστασης, τον ρώτησε να της πει τι έγινε, αν το συζητήσαν στο σχολείο και πώς, και έμαθε με κατάπληξη ότι οι 3 γυναίκες συνάδελφοι καθηγήτριες της Ιστορίας πήδηξαν όλη τη Βιομηχανική Επανάσταση, διότι είχαν την άποψη ότι έπρεπε να πάνε να διδάξουν την Ελληνική Ιστορία. Θεωρώ εξαιρετικά σημαντικό αυτό το θέμα, δηλαδή θέλω να πω ακόμα και όταν το βιβλίο μπορεί να σου δίνει ένα έναυσμα, αν δεν έχουμε εμείς ευαισθητοποιηθεί, κατανοήσει τη σημασία όλων αυτών, δε μπορούμε να το χρησιμοποιήσουμε, να το αξιοποιήσουμε.

Το δεύτερο ζήτημα: Το σχολείο μπορεί να αλλάξει τα πράγματα; Νομίζω ότι στους χώρους μας όσο ξέρω γίνεται μια μεγάλη συζήτηση γύρω απ' αυτό. Υπάρχει η άποψη ορισμένων συναδέλφων ότι το σχολείο δε μπορεί να αλλάξει τα πράγματα, ότι αυτά συμβαίνουν στην κοινωνία, γίνονται στην κοινωνία, τελειώνουν στην κοινωνία, λες και το σχολείο είναι λίγο ξεκομμένο. Εγώ είμαι της σχολής, του ρεύματος που λέει ότι το σχολείο μπορεί να συμβάλλει, όχι ν' αλλάξει, αλλά να συμβάλλει, να μειωθούν τουλάχιστον οι ανισότητες που η κοινωνία παράγει και αναπαράγει, και πιστεύω, τελειώνοντας, για να μη σας φάω πολύ χρόνο – αύριο θα ήθελα μόνο μια μικρή παρέμβαση στο θέμα των τεχνολογιών με μια εργασιούλα που έχουμε κάνει – ότι ο πιο σκληρός πυρήνας του σεξισμού, του θέματος που αφορά την ισότητα των φύλων, έχει να κάνει με τη νοοτροπία, με το κατά πόσο τα κο-

ρίτσια κυρίως αυτοεκτιμούν τον εαυτό τους, οι συναδέλφισσες αυτοεκτιμούν τον εαυτό τους, ας δούμε τα ποσοστά ανάληψης ευθυνών στη διοίκηση της εκπαίδευσης, δηλαδή έχουμε να κάνουμε με το σκληρό πυρήνα του σεξισμού, που έχει να κάνει με τη νοοτροπία μας, τη σκέψη μας και τα στερεότυπα που κατά κόρον υπήρχαν σ' αυτήν την πρωτότυπη και πολύ σημαντική και έξυπνη, πολύ έξυπνη, δουλειά που έχετε κάνει. Μου άρεσε σαν τρόπος δηλαδή ευαισθητοποίησης που δεν είναι στερεότυπος τρόπος. Πολλά συγχαρητήρια στη Θεσσαλονίκη, που στην Αθήνα έβαλε τα γυαλιά. Ευχαριστώ.

Ε. Τρέσσου, Προεδρείο: Ευχαριστούμε την κ. Πιαδίτου για την ενθάρρυνση που έδωσε στην ερευνητική ομάδα. Περνώ στον κ. Χρήστο Καγιάννη, δάσκαλο, δεν ξέρω αν είναι ερώτηση, το διαβάζω επομένως. Χαριτολογώντας, έχω να κάνω μια παρατήρηση, θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο μελέτης, εργασίας και έρευνας, η σύνθεση, όσων αφορά το φύλο, του ακροατηρίου και των ομάδων εργασίας.

Χρήστος Καγιάννης, δάσκαλος: Δεν ξέρω πώς οργανώθηκε το συνέδριο, αλλά βλέπω εδώ ότι η πλειονότητα των συνέδρων είναι απ' το ένα φύλο. Βέβαια, τα αποτελέσματα των εργασιών, ήταν ενδιαφέροντα, αλλά θα έλεγα προβλεπόμενα και αναμενόμενα, κάτι τέτοιο θα περίμενα και εγώ, και για να μπορούμε να μιλάμε για επιτυχία του συνεδρίου της διημερίδας, προσωπική μου εκτίμηση, πρέπει στις επόμενες διημερίδες/συνέδρια σαφώς να διαφοροποιηθεί η σύνθεση των συνέδρων.

Θα 'θελα εδώ να πω, και μιλάω και εξ' ονόματος του Κ.Ε.Θ.Ι., ότι δεν αποκλείστηκαν οι άνδρες εκπαιδευτικοί σε καμία περίπτωση. Δεν εξεδήλωσαν ενδιαφέρον. Αν εσείς μπορείτε να πείσετε τους άνδρες συναδέλφους σας να συμμετέχουν στα επόμενα σεμινάρια, θα είναι χαρά μας, εάν εμείς συνεχίσουμε να αποτελούμε την ερευνητική ομάδα, να συνεργαστούμε μαζί τους. Περνάω στις ερωτήσεις. Υπάρχουν 2 ερωτήσεις για την κ. Φούλε, είναι της κ. Νίκης Αντωνιάδου, φιλολόγου από το 1^ο Λύκειο Μαλακοπής, «Νεότητα Ευρώπης, τι είδους πρόγραμμα είναι, τι στόχους έχει», διαβάζω και τη δεύτερη για την κ. Φούλε και τις απαντάει και τις δύο, και η δεύτερη είναι της κ. Μαρίας Χιώνη από το 4^ο ΤΕΛ Αθήνας, φιλολόγου, «Θα ήθελα να ενημερωθώ πληρέστερα στα προγράμματα ευαισθητοποίησης σε θέματα ισότητας ευκαιριών που γίνονται στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

Θα απαντήσουμε χωρίς να το εξηγήσω ήδη, να το μεταφράσω στην κ. Φούλε, γιατί τις έχουμε λάβει υπ' όψη ήδη τις ερωτήσεις, την έχω ενημερώσει, και μου έχει δώσει ήδη τις απαντήσεις.

Σας μεταφράζω το έντυπο, στον τομέα της νεότητας. Συμβολή στην εισδοχή των νέων στην κοινωνία προσφέροντάς τους ευκαιρίες συμμετοχής στη δημιουργία μιας Ευρώπης πιο φιλικής, προσιτής στον πολίτη και πιο αλληλέγγυας. Αυτός είναι ο γενικός στόχος του προγράμματος. Για περισσότερες πληροφορίες, μπορούμε να βρούμε στοιχεία, υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, αρκεί να εκδηλώσετε το ενδιαφέρον σας.

– Σας ευχαριστώ για την πληροφορία.

– Αναφορικά δε με τα προγράμματα ευαισθητοποίησης σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, έχουμε έναν οδηγό, ο οποίος όμως δεν είναι ακόμα μεταφρασμένος στα ελληνικά, προβλέπεται η μετάφρασή του και στα ελληνικά, ο οποίος οδηγός περιέχει μια σειρά προγραμμάτων που έλαβαν χώρα σε χώρες κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης με αυτό το σκοπό. Στον οδηγό αυτό εμφανίζονται όλα αυτά τα προγράμματα και δεν είναι λίγα. Θα μπορούσα να σας αναφέρω όπως βλέπω, ο οδηγός αποτελείται από 200 σελίδες, έτσι, σε γενικές γραμμές θα μπορούσα να αναφέρω ένα παράδειγμα του τι γίνεται στην Ισπανία, όπου από μικρά παιδάκια, αγόρια και κορίτσια, επειδή υπάρχει αυτή η αντίληψη ότι ορισμένα επαγγέλματα π.χ. προορίζονται αποκλειστικά για τους άνδρες, έχουν πάρει συγκεκριμένα το παράδειγμα της Χημείας επί της οποίας λοιπόν συνεκπαιδεύουν ή υποβοηθούν την εκπαίδευση των κοριτσιών με σκοπό την αλλαγή της νοοτροπίας αυτής, λαμβάνοντας υπ' όψη ότι πρόκειται για μια χώρα στην Νότια Ευρώπη, όπως εμείς, όπου αυτές οι τάσεις και νοοτροπίες ότι υπάρχουν ορισμένα επαγγέλματα που προορίζονται περισσότερο για άνδρες και άλλα για γυναίκες ώστε τα παιδάκια, και συγκεκριμένα τα κοριτσάκια να πάνε να νιώθουν ότι η Χημεία ή η Φυσική απευθύνεται μόνο στους άνδρες, να συμφιλωθούν μ' αυτές τις έννοιες και μ' αυτές τις επιστήμες.

Ήταν πολύ ενδιαφέρον να διαβάσω την προσέγγιση αυτού του προγράμματος. Τι λέει αυτό το πρόγραμμα, ή μάλλον, πώς ξεκινάει; Λέει ότι για να δημιουργήσουμε μια στρατηγική αλλαγής, πρέπει πρώτα να γνωρίζουμε το αντικείμενο που πρέπει να αλλάξουμε και εφόσον αυτό το αντικείμενο αφορά την ανθρώπινη συμπεριφορά, η υπόθεση γίνεται ακόμα πιο σύνθετη και πολύπλοκη. Με άλλα λόγια, εάν θέλουμε να αλλάξουμε τις συνήθειες ή τους κανόνες συμπεριφοράς για να φτάσουμε στη λήψη αποφάσεων, πρέπει πρώτα να συλλάβουμε τα περιγραφικά και τα δυναμικά χαρακτηριστικά των ατόμων στα οποία στοχεύουμε σε μια συγκεκριμένη κατάσταση. Σ' αυτήν την αρχή στηρίζονται όλα τα προγράμματα ευαισθητοποίησης και προσπά-

θειας αλλαγής σκέψης και νοοτροπίας. Ο οδηγός, επαναλαμβάνω, είναι διαθέσιμος σε πολύ λίγα αντίτυπα. Όποιος ενδιαφέρεται, προσωπικά θεωρώ ότι είναι πάρα πολύ σημαντικός και ενδιαφέρον για όσους ενδιαφέρονται, αφήστε τα στοιχεία σας στην κυρία, και θα σας σταλεί, απ' ότι είπα προηγουμένως, σε διάστημα ενός μήνα περίπου στα αγγλικά και στα γαλλικά. Θα μεταφραστεί σε ορισμένους μήνες και στα ελληνικά. Όσοι βιάζεστε μπορείτε να το προμηθευτείτε πιο σύντομα από την κ. Φούλε.

– Ευχαριστώ πάρα πολύ. Η επόμενη ερώτηση είναι της κ. Θεοδώρας Μάρκου, Φιλολόγου στο Γυμνάσιο Αδένδρου. «Συγχαίρω το Υπουργείο Παιδείας για τις θετικές του προθέσεις στο θέμα της προώθησης της ισότητας. Τι γίνεται όμως στην πράξη με τη συγγραφή σύγχρονων διδακτικών βιβλίων, από ποιους αποτελείται το παιδαγωγικό ινστιτούτο, και εννοώ φύλο, ηλικία, είναι μάχιμοι εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης;» Θεωρώ ότι απευθύνεται στον κ. Γούση ως εκπρόσωπο του Υπουργείου Παιδείας, παρακαλώ τον κ. Γούση να απαντήσει.

Π. Γούσης, Υπουργείο Παιδείας: Σε ό,τι αφορά την σύνταξη των αναλυτικών προγραμμάτων και βιβλίων, ή αν θέλετε καλύτερα του νέου περιεχομένου σπουδών, έχει ήδη αναφερθεί η κ. Γαλανοπούλου και εξήγησε την όλη διαδικασία συγγραφής των νέων αναλυτικών προγραμμάτων και βιβλίων ή αν θέλετε του νέου περιεχομένου σπουδών. Το Υπουργείο Παιδείας, ή αν θέλετε η πολιτική ηγεσία είναι ανοιχτή σε νέες προτάσεις από οποιοδήποτε φορέα κι αν προέρχονται, και στην προκειμένη περίπτωση από αυτό το συνέδριο, και από όσα προηγήθηκαν, ενδεχομένως θα προκύψουν κάποια πορίσματα, κάποιες προτάσεις. Αυτά τα πορίσματα, αυτές οι προτάσεις μπορούν να κατατεθούν στο παιδαγωγικό ινστιτούτο και κάποια από τα στοιχεία αυτά να αποτελέσουν δομικά στοιχεία του νέου περιεχομένου σπουδών. Θα ήθελα να πω ότι αν κανείς μιλάει για άσκηση πίεσης στο Υπουργείο Παιδείας, στη συγκεκριμένη πολιτική ηγεσία, εκείνο που έχει να κάνει σε τελευταία ανάλυση είναι να παραβιάσει ανοιχτές θύρες. Είπα και στην αρχή ότι είναι ανοιχτό σε κάθε πρόταση που απαντά σε ώριμα εκπαιδευτικά και κοινωνικά αιτήματα, και αυτό που συζητάμε αυτές τις μέρες είναι από τα πλέον ώριμα εκπαιδευτικά αλλά και κοινωνικά αιτήματα και εμείς θέλουμε να ξεκινήσουμε από τα θεμέλια. Η καθοριστική παρέμβαση ή ο καθοριστικός χώρος παρέμβασης, προνομιακός χώρος για εκπαιδευτικές παρεμβάσεις θεωρούμε ότι είναι η προσχολική εκπαίδευση. Από εκεί λοιπόν θα βάλουμε τα θεμέλια σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο σπουδών, σε ό,τι αφορά τη στάση, τη συμπεριφορά κάθε εκπαιδευτικού και πέρα τώρα από

το περιεχόμενο σπουδών που εμείς το θεωρούμε μείζονος σημασίας κυρίαρχο, έρχονται τώρα οι άλλες δράσεις, τα αυτόνομα προγράμματα σαν κι αυτό που εφαρμόσατε στα σχολεία σας ή όσα μπορούν να εφαρμοστούν που έρχονται να εμπλουτίσουν το περιεχόμενο σπουδών, όχι να παίζουν έναν κυρίαρχο ρόλο, αλλά να το εμπλουτίσουν, να του δώσουν μια άλλη διάσταση, να φύγουμε από το καθημερινό ανελαστικό πρόγραμμα και να του δώσουμε μια άλλη ελαστική, ελκυστική διάσταση.

Για το παιδαγωγικό ινστιτούτο, αυτή τη στιγμή έχουν προσκληθεί, απευθύνθηκε ανοιχτή πρόσκληση σε όλη την εκπαιδευτική κοινότητα, πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, από νηπιαγωγεία μέχρι τα λύκεια σε όλες τις κατηγορίες των εκπαιδευτικών. Ανοιχτή πρόσκληση, και μάλιστα έλεγε και τα προσόντα τους, βιογραφικό σημείωμα, κλπ. 200 άτομα έχουν προσκληθεί για να εργαστούν σε επίπεδο παιδαγωγικού ινστιτούτου σε όλα όσα αφορούν από εδώ και πέρα το περιεχόμενο σπουδών, τη διαδικασία. Κ. Γαλανοπούλου, αν έχετε κάτι προσθετικά, ναι. Τα μόνιμα μέλη του παιδαγωγικού ινστιτούτου είναι αυτά που γνωρίζετε σε επίπεδο πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

- Πόσοι άντρες και πόσες γυναίκες; Αυτό θέλουμε να μάθουμε.
- Ακριβώς δε γνωρίζω, γιατί δεν ήταν αναμενόμενη αυτή η ερώτηση.
- Ε, περίπου θα ξέρετε, δε μπορεί.
- Ξέρω ότι, παρακαλώ, πρόεδρος της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι γυναίκα. Όχι δεν είναι καμία γυναίκα.

Α. Γαλανοπούλου, Υπ. Παιδείας: Λοιπόν, με συγχωρείτε πάρα πολύ που θα τύχει να ξαναμιλήσω. Είναι μια ενέργεια 16 δις. δραχμών η οποία αποτελείται από 16 έργα που έχω την τύχη, ατυχία, τέλος πάντων, το ενδιαφέρον να παρακολουθώ στα πλαίσια του κοινοτικού πλαισίου στήριξης. Λοιπόν, αποτελείται, μάλλον να σας πω γιατί είναι μια ξύλινη γλώσσα. Όταν λέμε ότι χρηματοδοτούμε μια ενέργεια, σημαίνει ότι δίνουμε σε ένα φορέα υλοποίησης την υλοποίηση ενός μεγάλου πακέτου έργων. Λοιπόν, όταν λεω ότι αυτή η ενέργεια έχει 16 δις. προϋπολογισμό, σημαίνει ότι έχει ένα προϋπολογισμό για 16 εκτελούμενα έργα, αλλέως πώς πακέτα. Τα 12 από αυτά αφορούν το μείζον γνωστικό αντικείμενο. Τα 4 από αυτά είναι υποβοηθητικά έργα στήριξης της αναβάθμισης του παιδαγωγικού ινστιτούτου και του

εκπαιδευτικού έργου. Έτσι λοιπόν έχουμε το έργο, τη χρηματοδότηση δηλαδή, για τη Γλώσσα, για την Ιστορία, για τις φυσικές επιστήμες, τα Μαθηματικά, Νέες Τεχνολογίες-Πληροφορική, Κοινωνικές Επιστήμες 1, που έχει μια σειρά υποέργων, Κοινωνικές Επιστήμες 2, κλπ.

Τα 4 έργα αναβάθμισης είναι τα εξής: Είναι καταρχήν το γραφείο, η ίδρυση στο παιδαγωγικό ινστιτούτο γραφείο προτυποποίησης, δηλαδή γραφείο εκπαιδευτικών προτύπων και προδιαγραφών που είναι σε συνεχή επικοινωνία με τους υπευθύνους έργων των γνωστικών αντικειμένων. Είναι πάρα πολύ δύσκολο και δεν ξέρω εάν θα επιτευχθεί στο τέλος η σύλληψη, γιατί, να μην κρυβόμαστε, υπάρχουν πάρα πολλά στεγανά. Όταν στον άλλον πεις ότι κάνω, για εσωτερική κατανάλωση όπως κάναμε μέχρι τώρα, αναλυτικά προγράμματα, όλοι οι επιστήμονες που ασχολούνται με την Παιδαγωγική και την Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης κρίνουν ότι τα αναλυτικά προγράμματα μέχρι τώρα ήταν ουσιαστικά ένας πίνακας περιεχομένων των βιβλίων. Μα τα αναλυτικά προγράμματα δεν είναι αυτό. Τα προγράμματα σπουδών, και όχι τα αναλυτικά προγράμματα, είναι όλη η σύλληψη, η παιδαγωγική, η ψυχολογική, η κοινωνιολογική, και, αν θέλετε, η συνισταμένη αυτών που αποτελεί ένα νέο όλο, δεν είναι δηλαδή μια χρηστική διάσταση, ώστε να εγγραφούν σε ένα ευρύτερο ενιαίο πρόγραμμα σπουδών. Αυτό, λοιπόν, επιχειρείται αυτή τη στιγμή, προγράμματα σπουδών για κάθε αντικείμενο, εγγραφή αυτών σε ένα νέο φιλοσοφικό πνεύμα που είναι το ενιαίο πλαίσιο προγράμματος σπουδών σε συνεργασία με το γραφείο προτυποποίησης, και μετουσίωση μετά αυτών με την προκήρυξη για διδακτικό υλικό. Άρα, λειτουργούν στο παιδαγωγικό ινστιτούτο, μια και αυτή ήταν η ερώτηση, ομάδες διοίκησης έργου, επιστημονικές ομάδες σαν τούτη εδώ για το πρόγραμμα του Κ.Ε.Θ.Ι. Αυτές οι ομάδες λέγονται συντονιστικές ομάδες. Επικουρούνται από τις θεματικές επιτροπές, οι οποίες έχουν προκύψει μέσω πρόσκλησης εκδήλωσης ενδιαφέροντος και από τις ομάδες σύνταξης προγραμμάτων σπουδών, δηλαδή αυτό το οποίο επιχειρήθηκε ήταν η άρση της εσωστρέφειας του φορέα. Δεν πιστεύω ούτε αυτή τη στιγμή, για να κάνω μια διάχυση, πληροφόρηση, αν θέλετε μια προπαγάνδα για ό,τι καλό γίνεται. Συναντάμε πάντα κατάλοιπα εσωστρέφειας και μιας συνήθειας των ανθρώπων. Αυτές λειτουργούν από το 1996. Υπήρξε πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος προς εκπαιδευτικούς της μάχιμης εκπαίδευσης, προς τις επιστημονικές ενώσεις, επί προεδρίας του κ. Καραγιάννη είχε υπάρξει μια άλλη πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος προς προσοντούχους εκπαιδευτικούς για να δημιουργήσουν το λεγόμενο μητρώο εκπαιδευτικών στο παιδαγωγικό ινστιτούτο απ' όπου αντλήθηκαν και ονόματα για τη στελέχωση αυτών

των ομάδων, οπότε το μητρώο δεν έγινε, υπήρξε όμως η καταγραφή των ονομάτων, οπότε αντλήθηκαν ονόματα από εκεί.

– Αυτά μπορείτε να τα πείτε αργότερα.

– Αυτό που θα ήθελα να πω είναι το εξής: Μέσα από την καταγραφή των ονομάτων των συντονιστικών ομάδων των θεματικών επιτροπών και των ομάδων σύνταξης αναλυτικών προγραμμάτων, αυτό που βγαίνει ως αποτέλεσμα είναι μια σύνθεση 60-40%, 60% ανδρικό φύλο, 40% γυναικείο, ο μέσος όρος ηλικιών των συμμετεχόντων είναι γύρω στα 50 τους χρόνια, και αυτό νομίζω ότι κάπου είναι κατανοητό όταν ο κόσμος περιμένει σε επετηρίδα και κάπου διορίζεται γύρω στα 35, έτσι δεν είναι; Και απ' την άλλη μεριά μπορώ να πω ότι τη μερίδα του λέοντος στη στελέχωση αυτών των ομάδων την έχουν πανεπιστημιακοί, μέλη ΔΕΠ. Έχουν αξιοποιηθεί κατά ελάσσονα λόγο εκπρόσωποι επιστημονικών ενώσεων και προσοντούχοι εκπαιδευτικοί. Αυτό.

Π. Γούσης, Υπουργείο Παιδείας: Οι εγκύκλιοι αυτές στάλθηκαν για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, πέρασαν από τα χέρια μου, και στάθηκαν σε όλους τους εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας, από τα χέρια του κ. Σιγάλα ταυτόχρονα για τους εκπαιδευτικούς της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Όσοι δε λάβατε γνώση, ή ευθύνεστε προσωπικά εσείς, ή ευθύνονται οι διευθυντές των σχολικών ομάδων. Διαφορετικά δεν εξηγείται.

Ε. Τρέσσου, Προεδρείο: Λοιπόν, δε θα συνεχίσουμε τη συζήτηση. Είναι ένα γενικότερο πρόβλημα. Έχω μια ερώτηση ακόμα για να τελειώσουμε.

– Τα προβλήματα του παιδαγωγικού ινστιτούτου είναι γνωστά από παλιά, διαιωνιζόμενα, δε θα λύσουμε το πρόβλημα του παιδαγωγικού ινστιτούτου σήμερα, ούτε θα μιλήσουμε για αναλυτικά προγράμματα βέβαια, είναι μια τελευταία ερώτηση, την κάνει η Αλεξάνδρα Μένου από το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης του Ελευθερίου Κορδελιού, είναι δασκάλα, η ερώτηση: «Μετά τα αποτελέσματα της έρευνας σε κάθε τάξη, έγινε κάποια συζήτηση, παρέμβαση ή διδασκαλία που να αφορούσε στο θέμα της ισότητας; Αν όχι, στα πλαίσια του προγράμματος προβλέπεται κάτι τέτοιο; Αν ναι, τι είδους παρέμβαση έγινε, και με ποιον τρόπο;». Στην Αλεξάνδρα Μένου μπορούμε να κουβεντιάσουμε και μετά, εγώ να πω τουλάχιστον σ' αυτό που αφορά τη δική μας την ομάδα, και εκεί δεν ξέρω αν και σε εσάς, δεν έγινε κάποια διδασκαλία μετά στην τάξη, πιστεύουμε, ελπίζουμε ότι αυτή

θα είναι η επόμενη φάση του προγράμματος του Κ.Ε.Θ.Ι. Νομίζω ότι το εξηγήσαμε αρκετά.

Α. Μένου, Σύεδρος: Όταν δίνεις στα παιδιά να απαντήσουν κάποιο ερωτηματολόγιο, να κάνουν μια δραστηριότητα, εκ των πραγμάτων θίγεται το θέμα. Καταγράφηκαν, όσο ήταν δυνατό, από τις καθηγήτριες που συμμετείχαν στις συζητήσεις αυτές, και νομίζουμε ότι υπήρξε αφορμή για συζήτηση στην τάξη, και προβληματισμός μήκε.

Ε. Τρέσσου, Προεδρείο: Ευχαριστούμε πολύ για την υπομονή σας.

Γ' ΜΕΡΟΣ
ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Κ. Ρηγοπούλου

Αναπληρώτρια καθηγήτρια του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών

«Το κουτί της Πανδώρας»

Η πρώτη γραπτή αφήγηση που έχουμε για την Πανδώρα υπάρχει στον Ησίοδο και μάλιστα και στα δύο του έργα, στο «Έργα και Ημέρες» και στη «Θεογονία».

Η ιστορία είναι σχετικά απλή. Σας τη θυμίζω. Υπάρχει ο περίφημος Προμηθέας, ο οποίος θέλει πάντα να βοηθάει τους ανθρώπους, και γι' αυτό έρχεται συνεχώς σε σύγκρουση με τους θεούς. Μετά από μια τέτοια σύγκρουση, όταν ξεγελάει το Δία πάνω στο θέμα του τι ανήκει στους θεούς και τι ανήκει στους ανθρώπους, ο Δίας γίνεται έξω φρενών. Είναι η μόνιμη συμπεριφορά του Δία απέναντι στον Προμηθέα. Αμέσως μετά ο Προμηθέας κάνει και δεύτερη κακή πράξη για τον Δία. Ο Δίας για να τον τιμωρήσει την πρώτη φορά στερεί από τους ανθρώπους τη φωτιά και ο Προμηθέας ξαναφέρει τη φωτιά στους ανθρώπους και μάλιστα με απάτη, με πονηρία, και τότε πια ο Δίας δεν αντέχει και λει: «Τώρα θα σε τιμωρήσω πια, και θα καταλάβεις τι θα πει τιμωρία». Και στις δύο παραλλαγές, και στο «Έργα και Ημέρες» και στη «Θεογονία» καλεί τον Ήφαιστο. Ο Ήφαιστος ο ίδιος είναι ένα πολύ προβληματικό παιδί, θα σας θυμίσω ότι είναι ένα παιδί που δεν έχει πατέρα, θεωρείται ότι τον έχει γεννήσει μόνη της η Ήρα σε μια φάση που ήταν πολύ τσαντισμένη με το Δία, και έτσι με την Ήρα έχει πάρα πολύ έντονη σχέση, πολύ αρνητική, είναι κουτσός επειδή η ίδια η Ήρα, την ώρα που τον γέννησε, τον πέταξε από τον Όλυμπο. Ο Ήφαιστος κάνει διάφορα πράγματα, είναι και τεχνίτης για να μπορέσει να επιβιώσει, να μπορέσει να αντιμετωπίσει και τη χωλότητα του, και συν τοις άλλοις καλείται από το Δία να φτιάξει κατιτί το οποίο στον Ησίοδο και στα δύο έργα αναφέρεται ως κάτι το «κακόν» για να τιμωρήσει τους ανθρώπους, και αυτό το

κακό είναι μια γυναίκα. Ο Ήφαιστος φτιάχνει με χώμα και νερό λάσπη για να δημιουργήσει μια πολύ όμορφη γυναίκα. Όλοι οι θεοί, ή μάλλον οι περισσότεροι θεοί, όπως η Αθηνά, η Αφροδίτη και ο Ερμής της δίνουν ό,τι μπορούν από δώρα και γίνεται μια Πανδώρα κούκλα, μάλιστα, στη «Θεογονία» λέει πως παρουσιάζεται μπροστά στους θεούς και καμαρώνει και η ίδια την ομορφιά της, τόσο όμορφη είναι. Όμως, από τον Ερμή έχει πάρει, και είναι κάπως κυνική η Πανδώρα και λίγο αμφιβόλου ηθικής. Στην δε «Θεογονία» η Πανδώρα παρουσιάζεται κακό για τους ανθρώπους, και λίγο πιο κάτω «καλόν κακόν αντ' αγαθή ω», δηλαδή αντί ο Δίας να τους δώσει κάτι το αγαθό, τους δίνει ένα ωραίο κακό.

Δε θέλω να συνεχίσω με τους μύθους, απλώς θα σας απομονώσω μερικά στοιχεία. Είναι γεγονός ότι η Πανδώρα συνδέεται καταρχήν με το γένος των γυναικών. Απ' αυτήν προέρχονται όλες οι άλλες γυναίκες. Αλλά απ' αυτήν προέρχονται και όλες οι μηχανές, γιατί η Πανδώρα είναι μια γυναίκα-μηχανή, μια γυναίκα-παγίδα. Επίσης η Πανδώρα είναι μια γυναίκα που στέλνεται δώρο, είναι δηλαδή μια μηχανή-παγίδα που θέλει να ξεγελάσει σαν δώρο τους θνητούς. Γύρω από την ιστορία του δώρου έχουν γραφτεί πάρα πολλά πράγματα, το δώρο δεν είναι αθώο πράγμα. Επίσης η Πανδώρα είναι μια γυναίκα-απάτη. Είναι μια γυναίκα προγραμματισμένη από έναν άνδρα, έναν θεό άνδρα, για να είναι απάτη. Είναι η γυναίκα-εκδίκηση, είναι ο θεϊκός δόλος. Είναι η γυναίκα-κούκλα και μαριονέτα μαζί. Είναι γυναίκα που, συν τοις άλλοις, είναι προγραμματισμένη να είναι περίεργη. Είναι η γυναίκα που η παρουσία της συνδέεται με ένα κουτί, αν και στους πρωταρχικούς μύθους που ξέρουμε, δεν υπάρχει πουθενά κουτί, το πολύ-πολύ ένα πιθάρι μέσα απ' το οποίο η Πανδώρα βγάζει, αφήνει να φύγουν όλα τα καλά, και απομένει μόνο η ελπίδα. Όμως, σημαίνει πολύ συχνά το κουτί την κοιλιά, τη μήτρα, και έτσι, μέσα απ' αυτή της τη διάσταση, πλησιάζει δύο άλλες προβληματικές αδερφές της, που είναι η Βαβύ και η Γοργώ, για τις οποίες δε θα μιλήσουμε σήμερα.

Είναι, όμως, άραγε όλες οι κινήσεις της Πανδώρας προγραμματισμένες, και όταν ανοίγει το πιθάρι, και όταν το κλείνει, κρατώντας φυλακισμένη μέσα του την ελπίδα; Η Πανδώρα, με μια έννοια, δεν είναι το κουτί της. Η Πανδώρα δεν είναι το πιθάρι. Ή μήπως όχι; Μήπως το κουτί που κρύβει μέσα του την ελπίδα και την κατάρα λέγεται Πανδώρα, δηλαδή γυναίκα; Και μήπως το κουτί που λέγεται Πανδώρα και γυναίκα είναι στην πραγματικότητα η μηχανή, η πλεκτάνη του χρόνου; Μέσα σ' αυτό το πιθάρι, που οι ποιητές το μπερδεύουν με τη γυναικεία κοιλιά, γαστέρα ή μήτρα, κρύβονται το πα-

ρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Ευλογημένο παρελθόν, σαν το χρυσό αιώνα του χρόνου, σαν την πρωτόγονη κοινωνία του Μαρξ και των επιγόνων του. Τρομακτικό παρελθόν, σαν τον τρόπο του Κρόνου μπροστά στον Ουρανό, του Δία μπροστά στον παιδοφάγο Κρόνο. Καταραμένο παρόν, καταδικασμένο στον μόχθο του άνδρα που λέγεται Επιμηθέας, Προμηθέας, ή Αδάμ. Παράλογα φωτεινό μέλλον που παράγει με το έτσι θέλω ένα ιδανικό παρελθόν που δεν ζήσαμε ποτέ πουθενά. Η ελπίδα που έμεινε στον πάτο του πιθαριού να είναι άραγε ευλογία, ή μήπως το πιο τρομερό, το πιο δίβουλο δώρο που άφησαν, ξέχασαν τάχα οι θεοί στο πιθάρι ή στην κοιλιά της Πανδώρας;

Μπορούμε τώρα να φανταστούμε τη μοντέρνα μηχανή, τον υπολογιστή σαν μια κοιλιά που αναμασά το χρόνο, παρελθόν, παρόν και μέλλον με την τρελή ελπίδα, την υπόσχεση της μηχανής, υπόσχεση ότι το τραγικό, η μαύρη σκιά που σκίζει αναπόδραστα την εικόνα του κόσμου θα χαθεί από τα μάτια μας οριστικά, δεν θα ξαναυπάρξει. Στη θέση της χώρας, της παγκόσμιας μήτρας που αιχμαλωτίζει τις ιδέες σαν να ήταν η Δανάη που αιχμαλωτίζει το χρυσό σπέρμα του Δία, έχουμε τώρα τον χώρο, ή, καλύτερα, τον κυβερνοχώρο, μια μήτρα ριζικά αντρική, ασώματη, που εκλογικεύει το παν οδηγώντας το πέρα από τα όρια του παράλογου, και υπόσχεται, όπως κάθε ιδεατή, δηλαδή ανδρική μήτρα, όπως κάθε ουτοπία, τον ανώδυνο τοκετό των ανθρώπων, των έργων και του κόσμου. Κυβερνοχώρος: Η μηχανή του Προμηθέα ενάντια σ' ένα ζηλόφθονο θεό που γυρεύει από τον άνθρωπο να πονά για να είναι, για να υπάρχει. Και η γυναίκα; Μήπως ο ρόλος της είναι να μείνει μια μηχανή ενάντια στη μηχανή, να επαναλάβει το παιχνίδι της Πανδώρας μέχρι τελικής πτώσεως των πάντων;

Εδώ ας φανταστούμε μια παραλλαγή: Την Πανδώρα να επαναστατεί ενάντια στις εντολές του «σκηνοθέτη» της, να ανατρέπει τις εντολές του Δία, να λειοί όχι σ' αυτόν τον παράξενο στόχο-μοίρα, που την θέλει «καλών κακών αντ' αγαθή ω», όμορφο κακό στη θέση του καλού, να αρνείται αυτό το αντί, το αντάλλαγμα, το να είναι όλο και πιο φθαρμένο νόμισμα στην ανταλλαγή μεταξύ ανδρών. Φανταστείτε μια γυναίκα μαριονέτα που έσπασε τις κλωστές που την κυβερνούν. Φανταστείτε την αδέξια, διστακτική, μόνη της ισορροπώντας, να τολμά ένα βήμα και έπειτα ένα άλλο. Πανδώρα, η μηχανή που τρελάθηκε και ψάχνει το δικό της χώρο, ή το δικό της χορό; Πώς μπορούμε να φανταστούμε τη γυναίκα σαν επαναστατημένη μαριονέτα που, ανατρέποντας τις εντολές του σκηνοθέτη, αναζητά το δικό της χορό, τα πρώτα του, ίσως, βήματα; Ίσως το πρώτο βήμα βρίσκεται στην κατάργηση αυτού

του αντί. «Καλό κακό αντ' αγαθή ω», το αντί του ανταλλάγματος, όπου το νόμισμα της ανταλλαγής είναι το κορμί, το σώμα της, ή μάλλον το είδωλο του σώματός της στα μάτια των αντρών που την επιθυμούν, την αποπέμπουν, την υπόσχονται, την κλέβουν, σαν την Ελένη, αλλά πάντοτε την αγνοούν, αγνοούν αν πραγματικά την έκλεψαν, τι έκλεψαν, αν το κλοπιμαίο ή το ανταλλαγμένο είναι στην Τροία, στην Αίγυπτο, στον Ουρανό ή στον Άδη. Κατάργηση ακόμα του αντί ως αντίθεσης, αντιπαλότητας, εκδίκησης, δώρου, χρέους και ιδεολογίας. Η Πανδώρα είναι μια παγίδα που δωρίστηκε για να πετύχει μια εκδίκηση, μεταξύ ανδρών εκδίκηση. Με το κορμί της υλοποιεί την εκδίκηση, με την κίνηση, τη δράση, το λόγο και τη σωπή της υφαίνει τον εκδικητικό ιστό. Χορεύω το δικό μου χορό σημαίνει λέω «όχι» στο ρόλο που έγραψαν άλλοι για μένα σ' ένα έργο εκδίκησης, ή ακόμα εκδικούμαι την εκδίκηση, βγαίνοντας με το χορό μου έξω από τα δίχτυα της.

Και οι νέες τεχνολογίες; Θα 'πρεπε πάντα να θυμόμαστε ότι είναι με μια έννοια πιο σωστό να λέμε η τεχνική, γιατί ο τροχός, η φωτιά, ο ατμός, ο ηλεκτρισμός, ο υπολογιστής, τα παιχνίδια του Ηφαίστου, που είναι πάντα τέχνη και μύθος, δηλαδή πρόταγμα, όραμα, ουτοπία, κίνηση δια των μηχανών προς τι, και όχι μονοδιάστατος λόγος. Αν όμως ο μύθος της τεχνολογίας έχει μια εκπλήσσοσα επιμονή, μια διάρκεια μέσα στις αλλεπάλληλες μεταμορφώσεις του, η τεχνολογία όπως εξελίσσεται έχει το δικό της στίγμα. Στον ανθρώπινο πολιτισμό που χώρισε το πνεύμα από το κορμί, το ασυνείδητο από τη συνείδηση, την πράξη από τη θεωρία, οι νέες τεχνολογίες δίνουν τη δυνατότητα να προχωρήσει το ρήγμα ως τα έσχατα, ή να επιχειρηθεί μια προβληματική, αινιγματική, αλλά απαραίτητη επανένωση. Σαν το γέλιο που υποσκάπτει τη γενίκευση, σαν κυματισμός επιδερμίδας που μέμφεται το ασώματο βάθος, σαν το μερικό που καταρρίπτει τα απρόσωπα οικοδομήματα, η γυναίκα μπορεί να χρησιμοποιήσει υπό την σκοπιά της, με τον τρόπο της, τις νέες τεχνολογίες για να αρνηθεί τον πατριαρχικό μύθο, είτε είναι ο μύθος της οργής των θεών, είτε αυτός του επόμενου ανθρωποφάγου, αναπτυξιακού σχεδίου. Κάνοντάς το δε χωρίζεται από τον άνδρα. Αντίθετα, τον καλεί σε μια έκσταση και μια απογείωση, έτσι που η διαφορά τους να γίνει συνάντηση σ' έναν άλλο χώρο πραγματικό όπου το σώμα να είναι επιτέλους παρόν σαν κατάρα και σαν αγιοσύνη. Εδώ τελειώνω.

X. Σολωμονίδου

Λέκτορας στην εκπαιδευτική τεχνολογία στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

«Κορίτσια, Φυσικές Επιστήμες και Νέες Τεχνολογίες – Προβλήματα, αλλά και Προκλήσεις για το Μέλλον»

Δυστυχώς εγώ θα κάνω μια προσγείωση μετά από την τόσο όμορφη και σχεδόν ποιητική παρουσίαση που προηγήθηκε, θα σας προσγειώσω σε διάφορα δεδομένα, στοιχεία τα οποία αφορούν τη στάση και τη σχέση των κοριτσιών απ' τη μια με τις φυσικές επιστήμες καθώς και από την άλλη με τις νέες τεχνολογίες.

Είναι γνωστό ότι τα θέματα της διαφοροποίησης των δύο φύλων σχετικά με το ενδιαφέρον τους, την επίδοση, τις επιλογές και τη διαμόρφωση των στάσεών τους απέναντι στις φυσικές επιστήμες και στην τεχνολογία έχουν αποτελέσει αντικείμενο έρευνας και έντονου προβληματισμού εδώ και δύο τουλάχιστον δεκαετίες. Τα συνέδρια «Girls and Science and Technology» 1, 2, 3, 4, κτλ. οργανώθηκαν και πραγματοποιήθηκαν με σκοπό την ανάδειξη του προβλήματος, την εμπειρική διάγνωση των ποικίλων παραμέτρων και όψεων που παρουσιάζουν και τη διατύπωση προτάσεων καθώς και το ξεπέ- ρασμα του συγκεκριμένου προβλήματος.

Αρχικά, το μειωμένο ενδιαφέρον των κοριτσιών και η μικρή συμμετοχή τους σε επιστημονικές και τεχνολογικές εκπαιδευτικές δραστηριότητες παρότρυνε τους ερευνητές και τις ερευνήτριες να διερευνήσουν το τι δεν πάει καλά με τα κορίτσια και δεν τους αρέσουν οι φυσικές επιστήμες και η τεχνολογία. Αργότερα, όμως, το πρόβλημα άρχισε να αντιμετωπίζεται από μια άλλη οπτική γωνία με βάση το ερώτημα «τι δεν πάει καλά με τις φυσικές επιστήμες και τη τεχνολογία και δεν τις προτιμούν τα κορίτσια;». Ποιο εί-

ναι το πρόβλημα λοιπόν; Από έρευνες έχει διαπιστωθεί γενικά ότι τα κορίτσια δεν διαλέγουν μαθήματα, σπουδές, σχολεία, κατευθύνσεις, επαγγέλματα τα οποία σχετίζονται με τις φυσικές επιστήμες και την τεχνολογία. Σε πολλές χώρες, Αμερική, Νορβηγία, Βρετανία, Γαλλία, Ολλανδία, Μεσογειακές χώρες, κτλ. υπάρχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στην απόδοση και στις επιλογές, και μάλιστα σε μερικές απ' αυτές, όπως στην Αμερική έχουν εκπονηθεί ειδικά προγράμματα τα οποία προορίζονται μόνο για κορίτσια ούτως ώστε να τα ενθαρρύνουν και να τα βοηθήσουν να προχωρήσουν στα γνωστικά αυτά αντικείμενα. Το πρόβλημα, βέβαια, δεν είναι παγκόσμιο. Εξαιρέσεις υπάρχουν, για παράδειγμα, στο Κουβέιτ και στην Ταϊλάνδη, όπου τα κορίτσια έχουν ίσες ή καλύτερες επιδόσεις από τα αγόρια στα γνωστικά αυτά αντικείμενα. Στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης υπάρχει επίσης μια πολύ καλή αντιπροσώπευση των γυναικών ως επισημόνων και ως τεχνολόγων. Στην Ελλάδα, όμως, όντως υπάρχει πρόβλημα. Το εκπαιδευτικό σύστημα προσφέρει τα ίδια μαθήματα σε μαθητές και μαθήτριες από το Δημοτικό μέχρι και τη Β' Λυκείου. Στην Γ' Λυκείου, όμως, δίνεται για πρώτη φορά η δυνατότητα επιλογής μεταξύ διαφόρων μαθημάτων και τότε φαίνεται η διαφοροποίηση. Τα περισσότερα αγόρια επιλέγουν την 1^η Δέσμη, τη θεωρητική κατεύθυνση δηλαδή, και τα περισσότερα κορίτσια την 3^η ή την 4^η Δέσμη, θεωρητικές και οικονομικές κατευθύνσεις. Οι επιλογές αυτές, εννοείται, οδηγούν σε ανάλογες επαγγελματικές κατευθύνσεις που συνεχίζουν τη διαίρεση εργασίας κατά φύλο με όλες αυτές τις συνέπειες που συνυπάρχουν, που προκύπτουν. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία του Υ.Π.Ε.Π.Θ.Ι. για τη χρονιά '89-'90, σε τεχνικά λύκεια της χώρας, το ποσοστό των κοριτσιών που φοιτούσαν ήταν μόλις 32%, ενώ των αγοριών 68%. Για την τριετία '95-'97, τα ποσοστά των μαθητριών που πέτυχαν να εισαχθούν μετά από Πανελλαδικές εξετάσεις σε Τμήματα Πανεπιστημιακά και Πολυτεχνικά των Α.Ε.Ι., της 1^{ης} Δέσμης, ήταν μόνο 35%. Ειδικότερα, για τα τμήματα Φυσικής 28% αυτών που εισήχθησαν ήταν κορίτσια, για τα τμήματα Χημείας 48%, για τα τμήματα Βιολογίας 52% και της Βιολογίας 43%. Βλέπουμε δηλαδή η διαφοροποίηση είναι πολύ μεγαλύτερη για τα τμήματα Φυσικής και πολύ λιγότερη για τα τμήματα Βιολογίας τα οποία προτιμούν τα κορίτσια.

Σε σχέση με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και την πληροφορική, υπενθυμίζω μια έρευνα από τον κ. Γεωργακάκο, η οποία έχει δημοσιευθεί σε διάφορα μέρη στην ελληνική γλώσσα: έχει διαπιστωθεί ότι τα κορίτσια έχουν μειωμένο ενδιαφέρον και επίδοση κατά 5,5% σε σχέση με τα αγόρια, γεγονός που επηρεάζει, φυσικά, αρνητικά τις στάσεις τους και συμβάλλει στην

απόκτηση μειωμένης αυτοπεποίθησης και τις ικανότητές τους σε σχέση με τη χρήση της πληροφορικής και των νέων τεχνολογιών. Οι διαφοροποιήσεις των δύο φύλων σε σχέση με τις κατευθύνσεις αυτές, τις φυσικές επιστήμες και την τεχνολογία έχουν εμφανιστεί στη διεθνή βιβλιογραφία με βάση τις εμπειρικές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σε διεθνές επίπεδο. Ποια είναι τα συμπεράσματα, ποιοι παράγοντες, μάλλον, εκείνοι της διαφοροποίησης σ' αυτά τα θέματα.

α. Οι εμπειρίες από την καθημερινή ζωή: τα αγόρια που κατέχουν εμπειρίες από παιχνίδια, από κατασκευές, δραστηριότητες, κτλ. που συνδέονται κυρίως με τεχνικά αντικείμενα, με το γυύλο του αυτοκινήτου, με το σφυρί, με το πριόνι, διόρθωση βλάβης αυτοκινήτων, κτλ. Τα κορίτσια δεν έχουν τέτοιες εμπειρίες, ασχολούνται κυρίως με ζαχαροπλαστική, κηπουρική, πλέξιμο, με συλλογές φυτών, πετρωμάτων, κτλ. και διαβάζουν σχετικά με τη λειτουργία του ανθρώπινου σώματος. Η προτίμηση των παιχιδιών. Ήδη από πολύ μικρή ηλικία τα παιδιά των φύλων κατευθύνονται σε διαφορετικά αντικείμενα τα οποία αγαπούν και παίζουν. Τα αγόρια αγαπούν πιο πολύ τα παιχνίδια με κίνηση και έντονη δραστηριότητα, ενώ τα κορίτσια αγαπούν τα παιχνίδια παρατήρησης θα λέγαμε. Η προτίμηση των γνωστικών αντικειμένων είναι διαφορετική. Αγόρια, για παράδειγμα, 12-14 χρόνων, έχει φανεί ότι επιλέγουν γνωστικά αντικείμενα που σχετίζονται με την τεχνολογία κατά 24%, αυτοκίνητο, μοτοσυκλέτα, όπως και αστρονομία, ζωολογία, κτλ., ενώ κορίτσια της ίδιας ηλικίας διαλέγουν γνωστικά αντικείμενα σχετικά με το σώμα, την υγεία, τη διατροφή κατά το ίδιο ποσοστό, 23% δηλαδή, και μετά έρχεται η ζωολογία, η Ιστορία, κτλ.

β. Ο προσανατολισμός των αξιών: κι αυτός γίνεται από πολύ μικρή ηλικία. Τα κορίτσια προσανατολίζουν τον εαυτό τους και αυτοεκτιμώνται ως άτομα τα οποία παρέχουν συμπάθεια και φροντίδα για τους άλλους, ενώ τα αγόρια προσανατολίζονται προς την επιτυχία, προς την αποτελεσματικότητα, τις δεξιότητες, τη φιλοδοξία, τη γνώση, κτλ.

γ. Τέλος, σχετικά με την επιλογή του μελλοντικού επαγγέλματος, κλασικά υπάρχει διαφοροποίηση προσανατολισμού των κοριτσιών από τη μια στα επαγγέλματα φροντίδας προς τους άλλους και των αγοριών προς τα αντίστοιχα επαγγέλματα, τα τεχνικά και τα επιστημονικά. Παρ' όλα αυτά, όμως, υπάρχει μια κίνηση τα τελευταία χρόνια από τη μεριά των κοριτσιών να μπουν σε τομείς που είναι παραδοσιακά ανδρικοί, ενώ η κατάσταση για τα αγόρια είναι πολύ πιο στατική.

Ποια μπορεί να είναι τα πιθανά αίτια διαφοροποίησης των δύο φύλων σε σχέση με φυσικές επιστήμες και τεχνολογίες;

α. Οι διακρίσεις για την νηπιακή ηλικία. Ας μην επανέλθω, ξέρουμε πάρα πολύ καλά ότι και οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί προσανατολίζουν τα κοριτσάκια σε κατάλληλες αξίες και παιχνίδια, κτλ., ενώ τα αγόρια τα προσανατολίζουν διαφορετικά. Τα παιδιά τα ίδια από πολύ μικρή ηλικία καταλαβαίνουν μόνα τους τα στερεότυπα των δύο φύλων. Παράδειγμα, μπορεί να βλέπουμε σε ηλικία 7 χρονών έναν άνδρα και μια γυναίκα με άσπρη μπλούζα και να λένε ότι ο άνδρας είναι ο γιατρός και η γυναίκα είναι η νοσοκόμα, είναι κλασικά πράγματα αυτά, που έχουν ήδη δημοσιευθεί σε διεθνείς έρευνες.

β. Δεύτερος παράγοντας που μπορεί να συντελεί στη διαφοροποίηση είναι η άνιση μεταχείριση των φύλων στα σχολικά βιβλία πρώτα στο εκπαιδευτικό υλικό και στη συνέχεια, κυρίως στα εκπαιδευτικά βιβλία. Κατά τη διδασκαλία, φαίνεται ότι τα παιδιά αφομοιώνουν από πολύ νωρίς τα στερεότυπα που αφορούν τη δραστηριοποίηση του άνδρα και την παθητικότητα της γυναίκας, την ενασχόληση του άνδρα με αντικείμενα και της γυναίκας με συναισθήματα, την κυριαρχία του άνδρα, και την υποτακτικότητα της γυναίκας. Τα βιβλία συντελούν κατά πολύ σ' αυτού του είδους τη διάδοση αυτών των στερεότυπων. Φαίνονται πολλές φορές αθώα τα βιβλία αλλά δεν είναι πάντα. Ενώ για παράδειγμα οι γυναίκες αποτελούν το 51% του γήινου πληθυσμού, στον κόσμο των βιβλίων, και ιδιαίτερα των σχολικών, η εμφάνισή τους δεν ξεπερνά το 20-30%. Στους τίτλους συναντάει κανένας ονόματα ανδρών, ουσιαστικά που αναφέρονται σε άνδρες, ή ρήματα που αναφέρονται σε ανδρικές δραστηριότητες, παρά αντίστοιχα ουσιαστικά που αναφέρονται στις γυναίκες ή σε γυναικείες δραστηριότητες. Φυσικά, η υπερίσχυση του αρσενικού δε γίνεται μόνο στον άνθρωπο, αλλά γίνεται και στα ζώα, όπως έχει διαπιστωθεί από έρευνα την οποία έχουμε πραγματοποιήσει σε σχέση με τα σχολικά βιβλία, «Ερευνώ το Φυσικό Κόσμο» για την Ε' και ΣΤ' Δημοτικού. Έχει φανεί και στις εικόνες και στη γλώσσα, η σαφής διαφοροποίηση των δύο φύλων. Για παράδειγμα, παρά το 38% στην καλύτερη περίπτωση, τα αγόρια εμφανίζονται πολύ, πολύ συχνότερα σε πειραματισμούς στις φυσικές επιστήμες συγκριτικά με τα κορίτσια και επίσης το ανδρικό φύλο στις επαγγελματικές δραστηριότητες σε ποσοστό σχεδόν διπλάσιο απ' ότι στις γυναίκες.

Επίσης, η γλώσσα, αν και γίνεται προσπάθεια από τους συγγραφείς και

τη συγγραφέα, μια συγγραφέας είναι, να είναι ουδέτεροι, και να χρησιμοποιούν τη λέξη παιδί και όχι κορίτσι ή αγόρι, παρ' όλα αυτά η γλώσσα πολλές φορές προδίδει αυτήν την προδιάθεση για διάκριση των δύο φύλων, όχι μόνο στους ανθρώπους αλλά και στα ζώα, π.χ. αναφέρεται ένα ζώο, ο θηλυκός ελέφαντας, ο οποίος έχει ανεπτυγμένο το αίσθημα της μητρότητας, κτλ. Επίσης, πολλές φορές υπάρχει συνέργια μεταξύ κειμένου και εικόνας, δηλαδή μπορεί να είναι το κείμενο ουδέτερο και να μην αναφέρεται σε πρόσωπα, ενώ η αντίστοιχη εικόνα στην οποία αποτείνεται απεικονίζει άτομα του ανδρικού φύλου. Πραγματικά άμα ξεφυλλίζατε τα βιβλία της Ε' και ΣΤ' Δημοτικού των Φυσικών Επιστημών, θα βλέπατε πόσο βρίθουν από δραστηριότητες τις οποίες φέρνουν σε πέρας τα αγόρια. Θα μπορούσε, για παράδειγμα, αντί για 3 αγόρια που παίζουν μπάλα, τένις, κτλ. να απεικονίζεται και ένα κορίτσι, έστω ένα, ή δύο παιδάκια που ασχολούνται με ψάρεμα, κτλ. το ένα απ' αυτά να είναι κορίτσι. Δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα. Επίσης, από άνδρες επιστήμονες και τεχνολόγους βρίθουν τα βιβλία, ενώ παρουσιάζεται μόνο ένα παράδειγμα γυναίκας επιστήμονα, που είναι η Μαρία Κιουρι, η μοναδική.

γ. Ένας τρίτος παράγοντας που συντελεί στη διαφοροποίηση των δύο φύλων είναι ενδεχομένως η **άνιση μεταχείριση φύλων κατά την εκπαιδευτική διαδικασία**. Σύμφωνα με αποτελέσματα ερευνών, οι εκπαιδευτικοί θεωρούν κάποιες συμπεριφορές δεδομένες απέναντι στα αγόρια και τα κορίτσια τις οποίες ακολουθούν και δεν αλλάζουν. Μεταδίδουν σεξιστικά μηνύματα, διαχωρίζουν την εργασία μέσα στο σχολείο σε πολύ μεγάλο βαθμό, ανάλογα με το φύλο των παιδιών.

Θα τα πούμε και αργότερα, αλλά προς το παρόν θα αναφέρουμε μια έρευνα την οποία έχουμε κάνει στον Νομό Μαγνησίας με δάσκαλους και δασκάλες της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και θελήσαμε μ' αυτήν την έρευνα να ερευνήσουμε τυχόν διακρίσεις των φύλων που συμβαίνουν από τους εκπαιδευτικούς κατά την εκπαιδευτική διαδικασία. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με γραπτό ερωτηματολόγιο, στο οποίο δώσαμε την εξής πρώτη ερώτηση: «Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία της Διεύθυνσης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης του Νομού Μαγνησίας, κατά τη σχολική χρονιά '96-'97 υπηρετούν στο Νομό 619 εκπαιδευτικοί οι οποίοι διδάσκουν κατά τάξη και κατά φύλο ως ακολούθως: Στην Α' Τάξη 12 άνδρες, 87 γυναίκες. Στην Β' Τάξη 14 άνδρες, 88 γυναίκες, κ.ο.κ., στην ΣΤ' Τάξη 80 άνδρες, 28 γυναίκες, ποσοστό, ο – αριθμός αντιστρέφεται εντελώς, – το οποίο βαθμιαία αλλάζει, αλλά από την Α' μέχρι την ΣΤ' Τάξη έχουμε τέλεια αντιστροφή των αριθμών.

Ζητήθηκε η γνώμη των εκπαιδευτικών για το γεγονός ότι στις τελευταίες τάξεις του δημοτικού διδάσκουν κυρίως άνδρες, ενώ στις πρώτες τάξεις διδάσκουν γυναίκες. Τι απάντησαν οι 275 εκπαιδευτικοί: Στην συντριπτική τους πλειοψηφία δυστυχώς, και οι άνδρες και οι γυναίκες εκπαιδευτικοί θεωρούν αυτήν την ασυμμετρία σαν κάτι το φυσικό, γιατί λένε ότι ταιριάζει πιο πολύ με το φυσικό ρόλο της γυναίκας ως μητέρας το να διδάσκει σε μικρά παιδιά, διότι σ' αυτήν την ηλικία τα μικρά παιδιά θέλουν ιδιαίτερη μεταχείριση, υπομονή, φροντίδα, κτλ. ενώ αρμόζει καλύτερα στο ρόλο του άνδρα να ασχολείται με παιδιά μεγαλύτερη ηλικίας, να διδάσκει φυσικές επιστήμες διότι είναι πιο κοντά στις φυσικές επιστήμες και στην τεχνολογία κτλ. αλλά και γιατί υπάρχουν στις τελευταίες τάξεις περισσότερα μαθήματα και πιο δύσκολα για τα οποία οι γυναίκες δεν έχουν συνήθως αρκετό χρόνο για μελέτη και προετοιμασία. Επίσης, ένας άλλος παράγοντας τον οποίον επικαλέσθηκαν ήταν, ότι υπάρχουν τα τυχόν, μάλλον, προβλήματα απειθαρχίας που συναντώνται στις μεγαλύτερες τάξεις αντιμετωπίζονται καλύτερα, υποτίθεται, από τους άνδρες εκπαιδευτικούς.

Σε επόμενη ερώτηση, βέβαια, ζητήθηκε η γνώμη τους για το αν άντρες και γυναίκες εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας τα καταφέρνουν εξίσου καλά στη διδασκαλία των φυσικών επιστημών, ή οι άνδρες καλύτερα, ή οι γυναίκες καλύτερα, ή αντιμετωπίζουν εξίσου τις ίδιες δυσκολίες. Και ποιο ήταν το αποτέλεσμα; Μάλλον οι μισοί και παραπάνω από τους άνδρες απάντησαν είτε ότι τα καταφέρνουν εξίσου καλά τα δύο φύλα, είτε αντιμετωπίζουν τις ίδιες δυσκολίες. Υπάρχει όμως ένα καλό ποσοστό, 34% των ανδρών που πιστεύει ότι αυτοί τα καταφέρνουν καλύτερα απ' ότι οι γυναίκες. Το αντίστοιχο ποσοστό στις γυναίκες είναι πολύ μικρότερο, 7,6%. Δεν υπήρξε ούτε ένας άνδρας να πει ότι οι γυναίκες τα καταφέρνουν καλύτερα, ενώ υπήρξαν 3 γυναίκες σε όλο το δείγμα από τις 143, (και 119 άνδρες), οι οποίες είπαν ότι οι γυναίκες τα καταφέρνουν καλύτερα.

Μια αντίστοιχη ερώτηση για το αν τα παιδιά, οι μαθητές, τα αγόρια και τα κορίτσια τα καταφέρνουν καλά, ή δυσκολεύονται το ίδιο, ή αν τα αγόρια ή τα κορίτσια τα καταφέρνουν καλύτερα. Το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε ότι όντως τα καταφέρνουν εξίσου, ή ότι και αγόρια και κορίτσια αντιμετωπίζουν τις ίδιες δυσκολίες. Βέβαια, ένα καλό ποσοστό των ανδρών, 23%, λέει ότι τα αγόρια τα καταφέρνουν καλύτερα στις φυσικές επιστήμες, ενώ 1% γυναίκες, ουσιαστικά από το δείγμα ολόκληρο, είπαν ότι τα κορίτσια τα καταφέρνουν καλύτερα από τα αγόρια. Είναι εντυπωσιακά τα αποτελέσματα. Δείχνουν ότι πραγματικά οι γυναίκες αφήνονται λίγο και δείχνουν έλ-

λειψη αυτοπεποίθησης απέναντι στην διδασκαλία αυτών των γνωστικών αντικειμένων και αισθάνονται ότι δεν έχουν ούτε το ενδιαφέρον ούτε και τις ικανότητες για να διδάξουν με επιτυχία φυσικές επιστήμες στο Δημοτικό σχολείο.

Οι γυναίκες, όμως, έχουν σχέση με τις τεχνολογίες, από πάντα είχαν σχέση. Ποιες είναι οι σχέσεις των γυναικών με τις νέες τεχνολογίες; Μία ιστορική προσέγγιση, βιβλιογραφική, δείχνει τα εξής 3 σημαντικά συμπεράσματα τα οποία δικαιολογούν τα προβλήματα ανισότητας των δύο φύλων απέναντι στις τεχνολογίες γενικά:

- α.** Οι γυναίκες συνήθως εμπλέκονται στα πρώτα στάδια ανάπτυξης ή και χρήσης των τεχνολογιών. Στη συνέχεια, όμως, παραγκωνίζονται από τους άνδρες, οι οποίοι παίρνουν τα ηνία της γνώσης και γίνονται οι μοναδικοί ειδήμονες σε κάθε τεχνολογικό τομέα.
- β.** Οι τεχνολογίες στις οποίες έχουν πρόσβαση οι γυναίκες συνήθως έχουν την τάση να αναπαράγουν τις συνηθισμένες διακρίσεις των φύλων. Για παράδειγμα, η γυναίκα είναι εξπέρ στην τεχνολογία της κουζίνας, ενώ ο άνδρας σε άλλες τεχνολογίες, ή ο άνδρας έχει στη διάθεσή του ισχυρά εργαλεία, όπως είναι για παράδειγμα οι φορητοί υπολογιστές, η κινητή τηλεφωνία, και κυρίως τα αυτοκίνητα.
- γ.** Εκτός από τις διακρίσεις στην εργασία, οι νέες τεχνολογίες αυξάνουν συχνά την εξάρτηση των γυναικών από την προστασία από τους άλλους, οι οποίοι καλούνται, συνήθως άνδρες, να τις προστατεύσουν από πιθανούς κινδύνους, από καταστροφές, από ανάλογες πρακτικές απέναντι σε φυσικές, χημικές βλάβες, τεχνολογικές, κτλ. Οι γυναίκες είναι πάντα στην ομπρέλα, πάντοτε προστατευόμενες. Μια μέθοδος για την ερμηνεία αυτών των σύνθετων σχέσεων μεταξύ φύλου, ισότητας ή ανισότητας και τεχνολογικών μέσων είναι μια κριτική ανάλυση της έννοιας του φύλου στις σύγχρονες συζητήσεις για την ισότητα. Δε θα σας κουράσω. Εκείνο το οποίο συγκρατώ είναι η εποικοδομητική αντίληψη σύμφωνα με την οποία το φύλο είναι μια κοινωνική κατασκευή, και σύμφωνα με την οποία άνδρες και γυναίκες έχουν διαφορετικό τρόπο να προσεγγίζουν και να εμπλέκονται σε όλα τα τεχνολογικά μέσα, και στη χρήση τους, και στην αξιοποίησή τους, κάτι το οποίο υποστηρίζει και ο Παπέρ, και η Τάρκλσελ, σε ένα από τα τελευταία τους άρθρα.

Κάποια τελευταία δεδομένα ερευνητικά σε σχέση με την εμπλοκή αντρών και γυναικών στις νέες τεχνολογίες, θα τα αναφέρω γιατί εμφανίστηκαν

τελευταία στο Internet. Μια μεγάλη εταιρεία αμερικάνικη, η Roberts-Statsworth-Wile, διενήργησε μια έρευνα το '96 και το '97 στις Η.Π.Α. με 2.000 άτομα, με ατομικές συνεντεύξεις, κτλ. και κατάφερε να φέρει σε φως ορισμένες λεπτές διαφορές οι οποίες δείχνουν ότι η στάση των γυναικών αλλάζει απέναντι στις νέες τεχνολογίες, ότι μειώνεται το χάσμα ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες οι οποίοι ασχολούνται με την τεχνολογία. Παρ' όλα αυτά, βρήκε και κάποιες διαφορές, ή μάλλον έδειξε ότι όντως κάποιες διαφορές μένουν:

- α.** Παρ' όλο που υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να αγοράσει προσωπικό υπολογιστή ένας άνδρας παρ' ότι μια γυναίκα, η έρευνα έδειξε ότι το χάσμα μικραίνει και ότι οι γυναίκες επιθυμούν περισσότερο από τους άνδρες να αποκτήσουν προσωπικό υπολογιστή, και τα άτομα των δύο φύλων θεωρούν αναγκαίο μέσο για τη ζωή τους τον υπολογιστή, προβάλλουν όμως διαφορετικούς λόγους γι' αυτό. Η απόκτηση προσωπικού υπολογιστή έχει αυξηθεί και για τους άνδρες, 35% έναντι 24% το '92 και για τις γυναίκες, 30% τώρα έναντι 17% το '92, με διαφορά η οποία μειώνεται μόνο από 7 μονάδες σε 5 μονάδες, παρ' όλα αυτά μειώνεται. Η διαφορά στο ενδιαφέρον, όμως, αλλάζει σημαντικά. Το ποσοστό των γυναικών που δηλώνουν ότι ενδιαφέρονται πολύ να αποκτήσουν ένα PC, ένα Personal Computer είναι μεγαλύτερο κατά 7 μονάδες απ' ότι οι άνδρες, οι οποίοι δίνουν το ίδιο ποσοστό με παλαιότερες έρευνες.
- β.** Σχεδόν οι μισοί από τους άνδρες και οι μισές από τις γυναίκες συμφωνούν ότι οι υπολογιστές βελτιώνουν γενικά την ποιότητα της ζωής τους. Οι άνδρες, όμως, συμφωνούν λιγότερο από τις γυναίκες ότι οι υπολογιστές απλοποιούν τη ζωή και ότι συντελούν στο να εξοικονομηθεί χρόνος. Μια μεγάλη διαφορά έγκειται στον τρόπο με τον οποίο χειρίζονται τα άτομα των δύο φύλων την τεχνολογία, προτιμούν, δηλαδή, και ενδιαφέρονται για τη χρήση της τεχνολογίας. Οι γυναίκες ενδιαφέρονται έντονα για πρακτικές εφαρμογές, όπως η διαχείριση εργασιών, η εκπαίδευση των παιδιών και δείχνουν μειωμένο ενδιαφέρον σε πεδίο όπου δεν είναι εμφανή τα οφέλη για το χρήστη, όπως είναι οι εφαρμογές στην επικοινωνία. Επίσης, το ξεφύλλισμα των σελίδων του Internet είναι αγαπημένη ασχολία των ανδρών απ' ότι των γυναικών. Οι γυναίκες αγαπούν πολύ αλληλεπιδραστικές δια ζώσεις πρακτικές πληροφόρησης, επικοινωνίας και εκπαίδευσης.
- γ.** Τα άτομα και των δύο φύλων ενδιαφέρονται εξίσου για εφαρμογές που επιτρέπουν την αποθήκευση δεδομένων και στοιχείων ή τη διδασκαλία σε παιδιά. Υπάρχει, όμως, μια διαφορά 6 μονάδων μεταξύ ανδρών και

γυναικών στην παρακολούθηση προγραμμάτων και ταινιών κατά παραγγελία, ή μια διαφορά 5 μονάδων σχετικά με την πρόσβαση στο Internet, λιγότερο οι γυναίκες κατά 5%, σε πρόσβαση σε βάσεις δεδομένων, σε ενημερωτικά φυλλάδια, κ.λπ.

- δ. Υπάρχει μια σημαντική διαφορά ενδιαφέροντος για τις νέες τεχνολογίες, ενώ οι περισσότεροι από τους μισούς άνδρες ενδιαφέρονται για τις νεότερες εξελίξεις στον τομέα των υπολογιστικών συστημάτων, 55% άνδρες δηλαδή, μόνο 49% των γυναικών, εγώ το βρίσκω αρκετά ψηλό και αυτό το ποσοστό, εκφράζουν ένα τέτοιο ενδιαφέρον. Οι άνδρες ενδιαφέρονται περισσότερο από τις γυναίκες για το Internet, για υπηρεσίες απευθείας σύνδεσης, on-line δηλαδή, για αλληλεπιδραστική αναζήτηση πληροφοριών, για εφαρμογές εικονικής πραγματικότητας. Οι διαφορές είναι 6 με 7 ποσοστιαίες μονάδες διαφορά για γυναίκες με λιγότερο ενδιαφέρον. Παρ' όλα αυτά, τα ποσοστά είναι αρκετά ψηλά και τώρα. Σύμφωνα βέβαια με τη γνώμη του προέδρου της εταιρείας που διενήργησε την έρευνα, το σχετικό χαμηλό ποσοστό του ενδιαφέροντος μπορεί να εξηγήσει το χαμηλότερο επίπεδο γνώσης που έχουν οι γυναίκες σε σχέση με θέματα υψηλής τεχνολογίας. Μπορεί οι γυναίκες να παρακινηθούν περισσότερο από ανάγκη παρά από επιθυμία να κατακτήσουν την τεχνολογία αυτή καθ' αυτή, είναι ανδρικό σπορ η κατάκτηση της τεχνολογίας αυτής καθ' αυτής. Αποτέλεσμα της διαφοράς του ενδιαφέροντος είναι και το γεγονός ότι οι γυναίκες ασχολούνται λίγο λιγότερο από τους άνδρες με τον υπολογιστή στο σπίτι, ξοδεύουν δηλαδή 6,1 ώρες την εβδομάδα κατά μέσο όρο στον υπολογιστή συγκριτικά με τους άνδρες οι οποίοι ξοδεύουν 8 ώρες την εβδομάδα στον υπολογιστή στο σπίτι. Αυτά είναι τα αποτελέσματα. Για να δούμε, αυτή η βαριά κληρονομιά της διάκρισης μεταξύ των δύο φύλων σε σχέση με τις φυσικές επιστήμες και την τεχνολογία, αλλά και αυτές οι νέες εξελίξεις που υπάρχουν στον τομέα της χρήσης των νέων τεχνολογιών, πού καταλήγουν; Τα κορίτσια και οι νέες τεχνολογίες, ποια είναι η σχέση των νέων παιδιών, τώρα, του γυναικείου φύλου; Στην Ελλάδα, ευτυχώς, η εισαγωγή των υπολογιστών και της πληροφορικής γίνεται ισότιμα, για όλα τα παιδιά, για όλες τις μαθητρίες και για τους μαθητές στην Α' και Β' Γυμνασίου και στην Γ', μου φαίνεται, υπάρχουν μαθήματα πληροφορικής υποχρεωτικά και ίσα μαθήματα για αγόρια και κορίτσια σε όλα τα γυμνάσια. Επιπλέον, η κοινή συνείδηση ότι η προετοιμασία των πολιτών του αύριο περιλαμβάνει τον αλφαριθμητισμό τους στους υπολογιστές. Αυτή η έγνοια για να μπορέσουμε να δώσουμε τα βασικά στοιχεία σχετικά με τους υπολογιστές στα παιδιά

και των δύο φύλων ξεπερνάει ακόμα και την έγνοια για τον επιστημονικό και τεχνολογικό αλφαριθμητισμό.

Εν τούτοις όμως, η βαριά κληρονομιά του παρελθόντος έχει και κάποιες συνέπειες. Ο διαχωρισμός είναι πλήρης ανάμεσα στα αγόρια και κορίτσια σε σχέση με την τεχνολογία. Ας δούμε μερικές εικόνες: Λοιπόν, εδώ βλέπουμε ουσιαστικά μια ωραία διαφήμιση, η οποία παρουσιάζει φυσικά μόνο δύο αγοράκια να ασχολούνται με την τεχνολογία, κατσαβίδια έχουν, κάτι σκαλίζουν εδώ σαν αυτοκίνητο, επειδή η λεζάντα λέει «πάντα σας εντυπωσίαζε να κοιτάτε την τεχνολογία από κοντά». Υποτίθεται το κείμενο είναι ουδέτερο, απευθύνεται σε άτομα όλων των φύλων και όλων των ηλικιών, κτλ. Παρ' όλα αυτά, βλέπετε τη συνέργια κειμένου και εικόνας, η εικόνα δείχνει καθαρά την προτίμηση της τεχνολογίας, δείχνει καθαρά, μάλλον, ότι η τεχνολογία είναι υπόθεση αντρική, έχει γένος ανδρικό. Αυτό, και μάλιστα για μια καινούρια διαφήμιση η οποία κανονικά θα 'πρεπε να παρουσιάζει, τουλάχιστον να γίνεται μια προσπάθεια να παρουσιάζεται στοιχειωδώς και το γυναικείο φύλο, να συμμετέχει σε τέτοιου είδους δραστηριότητες.

Εδώ τώρα θα δούμε ότι λίγο-λίγο το κλίμα αλλάζει και στις απεικονίσεις που γίνονται μέσα από παιδικά βιβλία, που αναφέρονται στους υπολογιστές, και που απευθύνονται σε νέα παιδιά. Αλλάζει το κλίμα, παρ' όλα αυτά, όμως, υπάρχουν κάποιες διαφοροποιήσεις, η κληρονομιά που λέγαμε. Της Λούκας Νοβέλι ένα βιβλίο, με πολύ μεγάλη επιτυχία, 4η έκδοση, «Ο Πρώτος μου Υπολογιστής», αναφέρεται σε παιδιά, ωραία. Στο κέντρο ο υπολογιστής και διάφορα άτομα όλων των φύλων και όλων των εθνοτήτων και όλων των χρωμάτων. Βλέπουμε ότι για διαπολιτισμική διάσταση της πληροφορικής είναι μια πολύ καλή ένδειξη ένα τέτοιο εξώφυλλο, μια τέτοια εικόνα. Κινεζάκι, ερυθρόδερμος, λευκό κοριτσάκι, λευκό αγοράκι, μαύρο αγοράκι, κ.ο.κ. Παρ' όλα αυτά μικρές διαφοροποιήσεις μπορούμε να διακρίνουμε πάλι. Στο κέντρο δεσπόζει το λευκό αγοράκι το οποίο δηλώνει με στόμφο και θαυμαστικό: «Τα βιντεοπαιχνίδια τα προγραμματίζω εγώ!». Δίπλα του όμως, το μαύρο αγοράκι, δεν ξέρω αν φαίνεται, το κοιτάει άφωνο χωρίς να λέει πολλά πράγματα. Το λευκό κοριτσάκι εδώ πάνω ανοίγει το κομπιούτερ και κοιτάει μέσα, έχει προβληματισμούς σε σχέση με το πώς είναι κατασκευασμένος ο υπολογιστής, ρωτάει: «Πώς λειτουργεί ένας ηλεκτρονικός εγκέφαλος;». Καλό είναι να ρωτάει το κορίτσι, σημαίνει ότι πράγματι έχει προβληματισμούς και γνώσεις ενδεχομένως, αλλά παρ' όλα αυτά ρωτάει και κάποιος άλλος ίσως να της εξηγήσει. Καλό είναι βέβαια που υπάρχει εδώ πέρα ένα κοριτσάκι ερυθρόδερμο το οποίο δηλώνει ότι «Μιλάω BASIC», «Εσύ;» ρω-

τάει το άλλο. Πραγματικά βλέπουμε ότι υπάρχει μια προσπάθεια βελτίωσης και ισότιμης κατανομής και των δύο φύλων αλλά και των μειονοτήτων ουσιαστικά σε σχέση με τις νέες τεχνολογίες που απευθύνονται σε παιδιά. Για να δούμε όμως τη συνέχεια.

Στο πρώτο-πρώτο κεφάλαιο, το αγόρακι ασχολείται με τον υπολογιστή και δείχνει τα βιντεοπαιχνίδια του τέλος πάντων, τα οποία έχουν διάφορα σήματα που μπορούμε να πούμε ότι προβάλλουν καταγιστική δράση, ενώ το κοριτσάκι μένει πιο πίσω, ή δεν ενδιαφέρεται ή δε γνωρίζει, δεν την ενδιαφέρουν τα βιντεοπαιχνίδια, άρα είναι πιο κοντά το αγόρι απ' ότι το κορίτσι σε σχέση με τον υπολογιστή, άσχετα αν είναι τα βιντεοπαιχνίδια εκείνα που παίζονται ή όχι.

Σε επόμενο κεφάλαιο, δηλ. αγόρι και κορίτσι παρουσιάζονται ισότιμα, αλλά πάντα τα αγόρι πιο κοντά στη δράση απ' ότι το κορίτσι. Εδώ βλέπουμε το κεφάλαιο της ανακάλυψης της εσωτερικής δομής του υπολογιστή και τα ηλεκτρονικά τα ρεύματα, κτλ. πιο κοντά στον κίνδυνο το αγόρι, εξηγεί, ενώ το κορίτσι παρακολουθεί με απάθεια τις εξηγήσεις που του δίνει το αγόρι.

Και τέλος, να ένας ωραίος διαχωρισμός, εδώ παρουσιάζονται εφαρμογές της πληροφορικής, ένας αγρότης, μια γιατρός, ένας μηχανικός και ένας αρχιτέκτονας. Βλέπετε πάλι το διαχωρισμό των φύλων, πάλι την αναπαράσταση, την απεικόνιση των γυναικών, 1:4, και φυσικά τα τεχνικά επαγγέλματα είναι υπόθεση των ανδρών, ενώ το μόνο γυναικείο επάγγελμα το οποίο χρησιμοποιεί νέες τεχνολογίες, είναι το επάγγελμα του γιατρού, ευτυχώς δεν είναι η νοσοκόμα, λοιπόν ασχολείται με το σώμα, με την υγεία, με την φροντίδα των άλλων.

Να πω και μια τελευταία κουβέντα, από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ευτυχώς, εδώ και αρκετό καιρό έχουν προταθεί οδηγίες, έχουν παρθεί κάποια θετικά μέτρα παρέμβασης, και προτείνεται να αλλάξει στάση ο εκπαιδευτικός, να αλλάξει το εκπαιδευτικό υλικό ούτως ώστε να αναπαριστά εξίσου τα δύο φύλα σε σχέση με τις φυσικές επιστήμες και τις τεχνολογικές δραστηριότητες. Προτείνονται μια σειρά από μέτρα θετικά που θα ενθαρρύνουν και τα κορίτσια και τα αγόρια, αλλά κυρίως και τα κορίτσια σε δραστηριότητες σε σχέση με τις φυσικές επιστήμες και την τεχνολογία, και προτείνονται επίσης πάρα πολύ ωραία πράγματα για το πώς η πληροφορική θα γίνει υπόθεση και των κοριτσιών και όχι μόνο των αγοριών.

Κ. Ραβάνης

Επίκουρος καθηγητής της Διδακτικής στο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών Πανεπιστήμιο Πατρών, μέλος της επιστημονικής ομάδας του προγράμματος

«Αγορά εργασίας και νέες τεχνολογίες – σύγχρονα πεδία αντιθέσεων για την εκπαίδευση».

Το πρόβλημα των σχέσεων της εκπαίδευσης μ' αυτό που συνηθίζουμε να αποκαλούμε αγορά εργασίας είναι τόσο παλιό όσο και η οργάνωση των κοινωνιών. Στο πέρασμα των χρόνων, τα ερωτήματα που τίθενται για τις σχέσεις αυτές, φιλοσοφικά ενδιαφέροντα αλλά και μονότονα, ανακαλούν και αναφέρονται κυρίως στις βασικές αναπαραστάσεις για τη φύση και τα χαρακτηριστικά του θεσμού της εκπαίδευσης. Πρόκειται για ένα πλαίσιο θεμελιωμένο σ' ένα ευρύ φάσμα ιδεών εμπνεόμενων από τις παραδόσεις του ανθρωπισμού που αποσκοπεί να οδηγήσει το σύνολο των ανθρώπων στη γενική παιδεία, στην ανάπτυξη στάσεων και στην οικειοποίηση των πολιτισμικών αγαθών, η για ένα θεσμό ο οποίος προορίζεται να οδηγήσει στην απόκτηση εξειδικευμένων γνώσεων και δεξιοτήτων για την εξυπηρέτηση ενός παιγνίου, ανταπόκρισης και προσαρμογής στην προσφορά και τη ζήτηση εργασίας. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό δε μπορεί να 'ναι μονόπλευρη. Όσο και αν η επιλογή του προσανατολισμού της εκπαίδευσης προς τη πολύπλευρη ανάπτυξη του ανθρώπου αντλεί πειθώ και γοητεία από ηθικές και αισθητικές προκείμενες, η θέση του εκπαιδευτικού συστήματος στους μηχανισμούς αναπαραγωγής, αλλά και η πίεση την οποίαν ασκούν τα συσσωρευμένα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, καθιστούν τη συζήτηση για τη σύνδεση αγοράς εργασίας και εκπαίδευσης επίκαιρη.

Άλλωστε, αν το ερώτημα πάρει τη μορφή διλήμματος, γενική παιδεία ή επαγγελματική εκπαίδευση, ο τεχνοκρατικός λόγος υπεκφεύγει με μια σχεδόν υπερβατική συναίρεση: «και το ένα και το άλλο». Γι' αυτό μια κριτική και ορθολογική προοπτική σκέψης αντί της διαζευκτικής αντίληψης, θα μπορούσε να υιοθετήσει μια συστηματική προσέγγιση: «πότε το ένα και πότε το

άλλο;», «για ποιους το ένα και για ποιους το άλλο;», «πώς το ένα και πώς το άλλο;» Επίσης, η κριτική εκπαιδευτική σκέψη δεν μπορεί να αμελήσει το ζήτημα των αξιών που υιοθετούνται και αναπαράγονται στην εκπαίδευση και προκειμένου το ζήτημα της ισότητας σ' όλες του τις διαστάσεις. Αν λοιπόν συμφωνήσουμε ότι μπορούμε να προσεγγίσουμε ένα τουλάχιστον μέρος των προτεινόμενων αλλαγών στα εκπαιδευτικά συστήματα υπό το πρίσμα των πιέσεων ή αλληλεπιδράσεων με την αγορά εργασίας, θα πρέπει να σταθούμε στην εισαγωγή των νέων τεχνολογιών στο σχολείο, δηλαδή στη μεγαλύτερη, ίσως, καινοτομική παρέμβαση που ξεκίνησε στους εκπαιδευτικούς θεσμούς κατά την τελευταία δεκαετία και της οποίας το εύρος και το βάθος δεν είμαστε σε θέση σήμερα ούτε να υποψιαστούμε.

Ποιες είναι όμως οι πρώτες βασικές αλλαγές τις οποίες επέφερε στην αγορά εργασίας η εισαγωγή της πληροφορικής; Η χρήση της τεχνολογίας των υπολογιστών μείωσε σημαντικά τις θέσεις εργασίας για απασχολούμενους χωρίς ειδίκευση στο δευτερογενή και κυρίως στον τριτογενή τομέα, δεδομένου ότι σε μια σειρά από παραδοσιακά επαγγέλματα, ένας εργαζόμενος, ή μια εργαζόμενη με υπολογιστή αντικαθιστά 3-4 εργαζόμενους με συμβατικά μέσα.

Επίσης διογκώνεται σημαντικά η προσφορά εργασίας χωρίς πλήρη απασχόληση (εποχιακή, μερική, φασόν, κτλ). Έτσι πλήττεται κατ' εξοχήν η απασχόληση των γυναικών, καθώς αυτές παραδοσιακά καταλαμβάνουν θέσεις εργασίας χωρίς, ή με χαμηλού επιπέδου ειδίκευση. Όταν οι γυναίκες αποκτούν κατάρτιση στις νέες τεχνολογίες αυξάνουν τις ευκαιρίες απασχόλησής τους, γιατί όχι μόνο αποκτούν πρόσβαση και σε επαγγέλματα στα οποία προηγουμένως ήταν αδύνατη ή εξαιρετικά περιορισμένη λόγω του παραδοσιακού στερεότυπου της μειωμένης σωματικής ισχύος, αλλά μπορούν να καταλάβουν τις δημιουργούμενες θέσεις εργασίας οι οποίες απαιτούν την κατάρτιση αυτή στις νέες τεχνολογίες. Όμως, και σ' αυτές τις θέσεις συνήθως, στις γυναίκες ανατίθενται εργασίες χαμηλού επιπέδου. Για παράδειγμα, στον ελληνικό δημόσιο τομέα, οι άνδρες καταλαμβάνουν το 90% των θέσεων αναλυτών και προγραμματιστών, ενώ δακτυλογράφοι και καταχωρητές στοιχείων είναι μόνο το 0,5%. (Τα στοιχεία αυτά είναι πολύ πρόσφατα.) Αν, λοιπόν, η χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών, με την υπερβολική αύξηση της ταχύτητας επεξεργασίας των πληροφοριών, μετασχημάτισε ορισμένες παραμέτρους της παραγωγής και της απασχόλησης, οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις επηρέασαν αποφασιστικά την επικοινωνία, και εμμέσως έφεραν και νέες αλλαγές στην εργασία. Η ανάπτυξη των ηλεκτρονικών δικτύων, η οποία επιτρέπει σε κάθε χρήστη να επικοινωνεί, ή να παίρνει

και να δίνει δεδομένα και στοιχεία οποιασδήποτε μορφής, οδηγεί σε μια ακόμα σημαντική αλλαγή των εργασιακών σχέσεων. Νέες μορφές εργασίας για εργαζόμενους και πρωτίστως για εργαζόμενες, το ηλεκτρονικό φασόν, η τηλεεργασία και η εικονική επιχείρηση αναπτύσσονται ραγδαία, όσο και αν αυτό δεν είναι ακόμα ορατό στη χώρα μας. Το ηλεκτρονικό φασόν είναι μορφή απασχόλησης κατ' οίκον, όπου μ' έναν υπολογιστή και έναν εκτυπωτή εκτελούνται εργασίες, οι οποίες συνήθως δεν απαιτούν υψηλή εξειδίκευση. Στην τηλεεργασία, η απασχόληση είναι πάλι οικιακή, αλλά υπάρχει ταυτόχρονη ηλεκτρονική επικοινωνία μέσω των δικτύων με το κέντρο αναφοράς για την παραλαβή, τη παρακολούθηση και την παράδοση της εργασίας. Η εικονική επιχείρηση συγκροτείται από μια ομάδα ανθρώπων με διαφορετικές ειδικότητες, οι οποίοι συνεργάζονται ηλεκτρονικά από απόσταση χωρίς να χρειάζεται η φυσική τους παρουσία και συνύπαρξη στον ίδιο χώρο. Οι νέες αυτές μορφές απασχόλησης παρουσιάζονται κυρίως ως λύσεις για την απασχόληση ειδικών κοινωνικών ομάδων (άτομα με ειδικές ανάγκες, νέες γυναίκες και κυρίως μητέρες σε περιοχές χωρίς υποστηρικτικές δομές, κάτοικοι απομακρυσμένων περιοχών). Δημιουργούν, όμως, τεράστιες αλλαγές, τόσο στο επίπεδο των εργασιακών σχέσεων όσο και στην ίδια την κοινωνική οργάνωση. Εργαζόμενοι χωρίς κοινωνική ασφάλιση, οι οποίοι πληρώνουν οι ίδιοι το κόστος της αγοράς και της συντήρησης του εξοπλισμού τους, προσλαμβάνονται και απολύονται συνήθως χωρίς τυπικές διαδικασίες, πωλούν την εργασία τους χωρίς κανένα είδος επικοινωνίας και αίσθησης κοινότητας με τους συναδέλφους τους, ή, ακριβέστερα, δεν έχουν συναδέλφους.

Οι αλλαγές αυτές, πέρα από τις ανατροπές τις οποίες απλώς υπαινιχθήκαμε, δημιουργούν ιδιαίτερα προβλήματα στις γυναίκες. Οι γυναίκες επιστρέφουν στο σπίτι, όπου εκεί, εκτός από το συνήθη οικογενειακό παράδεισο πελατών και φροντίδων, τις περιμένει τώρα και η ηλεκτρονική απασχόληση. Έτσι, ενώ η χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών, θεωρητικώς τουλάχιστον, αυξάνει τον ελεύθερο χρόνο, στην περίπτωση αυτή ενδέχεται και να τον ελαττώνει. Απαλείφεται μία παράμετρος διαβίωσης η οποία συμβάλλει στην ανθρώπινη ψυχολογική ισορροπία, δηλαδή η απελευθερωτική δύναμη που προσφέρει η ανάπτυξη προσωπικών και κοινωνικών σχέσεων στο χώρο εργασίας. Τέλος οι εργαζόμενες, όπως και οι εργαζόμενοι, στερούνται από τις περισσότερες δυνατότητες επαγγελματικής εξέλιξης και ελέγχου στο πλαίσιο στο οποίο αξιοποιείται η δουλειά τους.

Βεβαίως, οι συνέπειες από τους μετασχηματισμούς αυτούς δεν είναι ακόμα πολύ καθαρά ορατές, δεδομένου ότι τα αποτελέσματά τους μόλις έχουν

αρχίσει να ερευνώνται. Σε μια πρόσφατη σχετική έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη, έχουν καταγραφεί ορισμένες τάσεις οι οποίες δείχνουν ότι τα προβλήματα τα οποία προκύπτουν από την τηλεεργασία αντιμετωπίζονται διαφορετικά από τους άνδρες και τις γυναίκες. Πράγματι, όταν αναφέρονται στις θετικές όψεις της μορφής αυτής εργασίας, οι αντιλήψεις που εκφράζουν και τα δύο φύλα δεν παρουσιάζουν αποκλίσεις, καθώς τα κύρια πλεονεκτήματα τα οποία διαπιστώνονται είναι η αυτονομία, η ελαστική χρησιμοποίηση του χρόνου εργασίας, η αίσθηση προσωπικής ελευθερίας και η ελάττωση του χρόνου μετακινήσεων. Όταν όμως αναφέρονται στις αρνητικές όψεις της τηλεεργασίας, τότε φαίνεται ότι οι επιπτώσεις αντιμετωπίζονται διαφορετικά. 1 στις 2 γυναίκες αισθάνεται απομόνωση, ενώ το ίδιο συναίσθημα βιώνει 1 στους 3 άνδρες. 1 στις 3 γυναίκες υφίσταται πίεση χρόνου, γεγονός που δημιουργεί διαφόρων τύπων συγκρούσεις, κυρίως οικογενειακές, ενώ μόνο 1 στους 6 άνδρες διαπιστώνει αντίστοιχο πρόβλημα. Τέλος, 1 στις 5 τηλεεργαζόμενες γυναίκες διαμαρτύρεται για την απρόβλεπτη συσσώρευση εργασίας, γιατί αυτό δημιουργεί προβλήματα διευθέτησης του χρόνου μέσα στο σπίτι, ενώ μόνο 1 στους 13 άνδρες δέχεται πίεση από το πρόβλημα αυτό.

Οι τεράστιες αλλαγές που συντελούνται στην αγορά εργασίας επηρεάζουν βαθύτατα τη δομή και τη λειτουργία των εκπαιδευτικών θεσμών, και για να επανέλθουμε στα εισαγωγικά ερωτήματα, πιέζουν, χωρίς αυτό να δηλώνεται, προς τη στροφή στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση. Επιχειρώντας να περάσουμε μέσα από έναν ωκεανό αντιθέσεων, με τη βεβαιότητα ότι θα βραχούμε, βέβαια, ας προσπαθήσουμε να θέσουμε απλώς ορισμένα ερωτήματα.

Γνωρίζουμε ότι τα στερεότυπα οδηγούν πολύ περισσότερο τα κορίτσια στην εντύπωση ότι δεν είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις που έχει η χρήση των νέων τεχνολογιών, αντίληψη η οποία επηρεάζει τόσο τη στάση, όσο και τις σχετικές επιδόσεις τους. Γνωρίζουμε επίσης ότι οι πιθανότητες να βρουν οι γυναίκες εργασία, έστω και αν αυτή είναι χαμηλής εξειδίκευσης, αυξάνονται όσο αυτές έχουν εξοικειωθεί με τη χρήση υπολογιστών. Είμαστε, λοιπόν, υποχρεωμένοι να κάνουμε εκπαιδευτικές επιλογές θεμελιωμένες σε μια εγγενή αντίφαση. Η πρόωγη στροφή στην κατάρτιση μαθητών και μαθητριών στις νέες τεχνολογίες διευκολύνει μεν τη διαμόρφωση χαμηλού επιπέδου εργατικού δυναμικού του οποίου οι προδιαγραφές ανταποκρίνονται στην ανάγκη για εξειδίκευση και κινητικότητα ταυτοχρόνως, αυτή όμως η επιλογή επιτρέπει την ελπίδα της απασχόλησης σε πολλούς ανθρώπους και μάλιστα σ' αυτούς που πλήττονται περισσότερο απ' την

ανεργία. Η εμμονή στη γενική παιδεία και στη μετάθεση της κατάρτισης μετά το σχολείο, δημιουργεί τον κίνδυνο της όξυνσης των ανισοτήτων εις βάρος των κοριτσιών, καθώς το σχολείο θα μπορούσε να παίξει αντισταθμιστικό ρόλο στο θέμα των νέων τεχνολογιών. Γιατί πράγματι γνωρίζουμε ότι τουλάχιστον μέχρι σήμερα, το οικογενειακό περιβάλλον δεν ευνοεί την απασχόληση των κοριτσιών με τις νέες τεχνολογίες, ενώ αντιθέτως υποστηρίζει με ποικίλους τρόπους την αντίστοιχη δραστηριότητα των αγοριών. Παρ' όλα αυτά, ο προσανατολισμός στην πρόωγη κατάρτιση περιορίζει το φάσμα των επιλογών των παιδιών και, ενδεχομένως, μακροπρόθεσμα, αυτό να 'χει αρνητικές συνέπειες ακόμα και στο ζήτημα της αναζήτησης εργασίας.

Οι ανάγκες μείωσης του υψηλού κόστους των εκπαιδευτικών θεσμών, οι ανάγκες προσαρμογής των εργαζομένων στις συνθήκες των νέων μορφών εργασίας στις οποίες προαναφερθήκαμε, συνδέονται άμεσα με την επιχειρούμενη διεθνώς εγκαθίδρυση διαδικασιών εκπαίδευσης από απόσταση. Η εκπαίδευση από απόσταση αποτελεί μια πολύμορφη και πολύπλοκη διαδικασία, της οποίας η γενική οργανωτική αρχή είναι η ανάπτυξη εκπαιδευτικών, διδακτικών και μαθησιακών διαδικασιών χωρίς τη φυσική παρουσία των εκπαιδευτικών και εκπαιδευόμενων στον ίδιο χώρο. Η επικοινωνία μεταξύ τους πραγματοποιείται με τη χρήση κάποιου ηλεκτρονικού δικτύου, το οποίο υποστηρίζει μερικώς και την πρόσβαση στο εκπαιδευτικό υλικό, καθώς η διανομή του γίνεται και με τα συμβατικά μέσα επικοινωνίας. Ενώ όμως ο αρχικός στόχος της προοπτικής αυτής είναι να προσφέρει τη δυνατότητα εκπαίδευσης σε περιοχές όπου η πρόσβαση στα διάφορα επίπεδα των εκπαιδευτικών συνδέσμων ήταν αδύνατη, βλέπουμε να επενδύονται στην υπόθεση αυτή τεράστια ποσά, και οι προτάσεις τώρα επιχειρούν να αγγίξουν το σύνολο του συμβατικού εκπαιδευτικού δικτύου. Με μεγάλη προσπάθεια στο επίπεδο της τεχνολογικής καινοτομίας και ελκυστικές τεχνικές, όπως η ηχητική, η ηχογραφική και η βίντεο-τηλεδιάσκεψη, όπου η επικοινωνία γίνεται με ήχο, ήχο και ακίνητες εικόνες, ήχο και τηλεοπτική εικόνα αντιστοίχως στις 3 μορφές εκπαίδευσης από απόσταση, αλλά ελάχιστη προεργασία στο επίπεδο της έρευνας και της θεωρίας αναδεικνύουν ότι το ζητούμενο δεν είναι νέες ιδέες και τεχνικές για τις διδακτικές διαδικασίες, αλλά το θεωρητικό πλαίσιο από το οποίο προέρχονται και κυρίως η ολόπλευρη αξιολόγησή τους η οποία μας επιτρέπει να αποφανθούμε για τα αποτελέσματα και τις επιπτώσεις τους. Μάλιστα, για την υποστήριξη του εγχειρήματος της εκπαίδευσης από απόσταση, βλέπουμε να ανασύρεται από τα μουσεία της Ιστορίας της ανθρώπινης σκέψης όλο το σκουριασμένο οπλοστάσιο των επιχειρημάτων για τη μάθηση και τη διδασκαλία. Για παράδειγ-

μα, παρά το ότι σήμερα οι μαθησιακές διαδικασίες δε συζητούνται πλέον έξω από τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, στο πλαίσιο αυτό ανακαλύπτεται πάλι το φάντασμα των αρετών της γνωστικής προόδου μέσα από την εξατομικευμένη εργασία, ή άλλες προσεγγίσεις οι οποίες αντιμετωπίζουν τη νοητική ανάπτυξη ως τεχνική διαδικασία.

Όσο, όμως, και αν είναι φανερό ότι η καινοτομική αυτή παρέμβαση έχει στενή σχέση με τις αλλαγές που ήρθαν και έρχονται στην οργάνωση της απασχόλησης και της εργασίας, και όχι με τη βελτίωση των εκπαιδευτικών διαδικασιών, όπως θα το αντιμετώπιζε μια απλή τεχνοκρατική προσέγγιση, δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι η πρόκληση είναι μεγάλη, και εδώ ακριβώς δημιουργείται η αντίθεση. Οι δυνατότητες τις οποίες μας δίνει το πλαίσιο της εκπαίδευσης από απόσταση επιτρέπει την ανταλλαγή πληροφοριών, την επιλογή επικοινωνιακών μέσων, τη χρήση απομακρυσμένων βάσεων δεδομένων, και ακόμα προσφέρει μια εκπαιδευτική πρόταση, στο εσωτερικό της οποίας μπορούν να τεθούν ερωτήματα και να αναζητηθούν απαντήσεις πέρα των εξωτερικών θορύβων και πιέσεων.

Επίσης, ανεξαρτήτως των οποιωνδήποτε πιέσεων, το πλήθος των ευκαιριών που παρέχουν μια σειρά από υφιστάμενους θεσμούς, (πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα και ινστιτούτα, ιδιωτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα), οι οποίοι προσαρμόζονται στην εκπαίδευση από απόσταση για να βρουν χρηματοδότηση, όπως επίσης και για τη νοούμενη αξιοποίηση υπαρχόντων υποδομών, όπως το Internet, οδηγούν όλο και περισσότερους ανθρώπους, και κυρίως νέους ανθρώπους, στα διάφορα προγράμματα εκπαίδευσης από απόσταση, ή στην ατομική χρήση των δικτύων, συχνά μάλιστα με τρόπο που αντιβαίνει όχι μόνο στοιχειώδεις κανόνες υγιεινής και κοινής λογικής, αλλά και ανθρώπινης ύπαρξης.

Τι ακριβώς μπορούμε να κάνουμε ως εκπαιδευτικοί; Αρνούμαστε κάθε συμμετοχή, ή συμμετέχουμε άνευ όρων; Αποδεχόμαστε ένα εκπαιδευτικό πλαίσιο στο οποίο δεν περιγράφονται καν οι παιδαγωγικές σχέσεις, ή αναζητούμε στο εσωτερικό του πλαισίου τον ορισμό νέων παιδαγωγικών σχέσεων; Αφιερώνουμε προσπάθειες στη μελέτη και την αντιμετώπιση των διαφαινόμενων επιπτώσεων στα ζητήματα των αξιών όπως η ισότητα των φύλων, ή τα αποδίδουμε μοιρολατρικά σ' αυτό που αποκαλούμε «πρόοδο»; Οι απαντήσεις προφανώς δεν είναι εύκολες, καθώς δεν επηρεάζονται μόνο από ιδεολογικές, κοινωνικές και εκπαιδευτικές αντιλήψεις, αλλά και από προβολές στο μέλλον, τις οποίες δεν είναι δυνατόν να κάνουμε όλοι με τους ίδιους τρόπους.

Βρισκόμαστε, λοιπόν, σε μια εξαιρετικά λεπτή περίοδο. Οι ανακατατάξεις στην αγορά εργασίας, όπως πάντα, έχουν συνέπειες σε όλους τους πολιτικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς θεσμούς, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται περιστάσεις μετασχηματισμού και στην εκπαίδευση των οποίων μπορούμε να εντοπίσουμε τα χαρακτηριστικά, αλλά δε μπορούμε παρά να υποθέτουμε τους στόχους και τις συνέπειες. Μπορούμε δηλαδή να δούμε σήμερα ότι οι πιέσεις για αλλαγές στα εκπαιδευτικά συστήματα δεν αφορούν μόνο στις μεθόδους, τις διαδικασίες, το εκπαιδευτικό υλικό και τον προσανατολισμό τους. Διαπιστώνουμε, επίσης, ότι οι προτάσεις δεν προσαρμόζονται ή επηρεάζονται από τις ιδιομορφίες και τις διαφορές περιοχών και κρατών, καθώς επιδιώκουν την ταυτόχρονη μεταβολή εκπαιδευτικών λειτουργιών και δομών σε παγκόσμια κλίμακα. Φαίνεται, μάλιστα, ότι στην κατεύθυνση αυτή επιχειρείται και η ακύρωση του ερωτήματος «γενική παιδεία ή επαγγελματική κατάρτιση;». Γιατί ο κόσμος των νέων τεχνολογιών είτε χρησιμοποιεί τις διάφορες τεχνικές δικτύωσης, είτε όχι, υπόσχεται και τα δύο. Δεν είναι άλλωστε το μόνο που υπάρχει.

Οι κάθε είδους έμποροι ιδεών και προϊόντων νέων τεχνολογιών, προσποιούμενοι τους προφήτες ενός μέλλοντος που είναι τόσο μακριά ώστε να μην το φτάνουμε και τόσο κοντά ώστε να το αγγίζουμε, μας υπόσχονται μια νέα ουτοπία, έναν απλό κόσμο στον οποίο ζούμε στο σπίτι, εκπαιδευόμαστε στο σπίτι, εργαζόμαστε στο σπίτι, έναν κόσμο στον οποίο ο ζωτικός χώρος του ατόμου περιορίζεται σ' ένα καλά ηλεκτρονικά εξοπλισμένο δωμάτιο, η εργασία είναι μια υπόθεση οργανωμένης επικοινωνίας με μια κεντρική δομή, η κοινωνία είναι ένα σύστημα από παράλληλα και επάλληλα ηλεκτρονικά δίκτυα. Αφέλεια ή σκοπιμότητα, φενάκη ή γελοιότητα, μεγαλείο ή πλάνη, όπως και να το σκεφτεί κανείς, φαίνεται ότι στις νέες τεχνολογίες επενδύονται πολλά. Όχι μόνο χρήματα, αλλά ελπίδες μείωσης του κόστους, αύξησης του κέρδους και αλλαγής της ζωής και των υλικών και πνευματικών όρων της ύπαρξής μας. Και όπως όλες οι ελπίδες που σχετίζονται με το σύνολο των εργασιακών και κοινωνικών θεσμών, ανατίθενται και αυτές στο εκπαιδευτικό σύστημα. Επειδή εκεί όμως μεταφέρονται σε εκπαιδευτικά σχέδια, παρουσιάζονται ως προγράμματα δράσης προς υλοποίηση. Η κριτική σκέψη των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων, θα μπορούσε ίσως να οριοθετήσει ένα ορθολογικό πλαίσιο, στο εσωτερικό του οποίου θα ανιχνεύονται και θα αναγνωρίζονται οι αντιθέσεις και θα μετασχηματίζονται σε συγκεκριμένα ερωτήματα περὶν κάθε εσχατολογίας.

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

Φ. Σιάνου

Αντιπρόεδρος της επιτροπής γυναικών στην Ομοσπονδία Ευρωπαϊκών Συνδικάτων / μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Κ.Ε.Θ.Ι.

«Συνδικαλιστικό Κίνημα και Ισότητα»

Σήμερα, ακούγοντας και τις 3 πάρα πολύ σημαντικές εισηγήσεις από το πρωί, βλέπω ότι, μετά από 20 χρόνια ασχολούμενη με τις γυναίκες και με το φεμινιστικό κίνημα, έχουμε συνέχεια να εμβαθύνουμε και να μαθαίνουμε πράγματα. Θα 'θελα σ' αυτήν τη σύντομη παρέμβαση να σταθώ σε 4-5 σημεία. Θα μιλήσω για το συνδικαλισμό για να βοηθήσω στον προβληματισμό που θα αναπτυχθεί μετά, που δε θεωρώ ότι η κατάσταση είναι στατική και θα αναπτυχθεί μόνο εδώ προβληματισμός. Αυτό που θέλω να τονίσω και ελπίζω να το καταφέρω είναι το πόσο σημαντικό είναι το ότι έχει πραγματοποιηθεί ένα πρόγραμμα για την ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών παραμονές του 2000 και πόσο μεγάλη είναι η ευθύνη των εκπαιδευτικών, των ανθρώπων που δρουν στο συνδικαλιστικό κίνημα των κοινωνικών φορέων και της πολιτικής ηγεσίας κάθε φορά απέναντι σ' αυτό το τεράστιο ζήτημα της ισότητας.

Έχουμε λοιπόν, αυτόν τον 20ο αιώνα, ζήσει συνταρακτικά γεγονότα και πράγματα. Δε θα κάνω απολογισμό του 20ου αιώνα, έχουμε ήδη ακούσει αρκετά, και θα ακούσουμε ακόμα περισσότερα αφού τελειώνει αυτός ο αιώνας και μπαίνουμε σ' έναν άλλο για οικονομικοκοινωνικά συνταρακτικά πράγματα, επανάσταση στις νέες τεχνολογίες κτλ. Ένα από τα σημαντικά, κατά την άποψή μου, γεγονότα του 20ου αιώνα είναι η μαζική είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας. Είναι η χειραφέτηση των γυναικών και είναι ο έλεγχος της γονιμότητας, ο οποίος έχει απελευθερώσει σ' ένα βαθμό τις γυναίκες. Το πρώτο σημείο, λοιπόν, είναι ότι έχουμε πάρα πολλές και σημαντικές κατακτήσεις προοδευτικού χαρακτήρα. Αυτές δεν πρέπει να τις

μηδενίζουμε, γιατί πάνω σ' αυτές θα πατήσουμε για να προχωρήσουμε παραπέρα. Όμως, δε μπορώ να κρύψω την ανησυχία μου για την κατάσταση, παρά αυτές τις κατακτήσεις προοδευτικού χαρακτήρα που έχουμε, στην οποία βρισκόμαστε σήμερα ως κοινωνικό φύλο και αναφέρομαι στον πλανήτη συνολικά αλλά και στην Ελλάδα ειδικά. Έχουμε λοιπόν, κατακτήσεις προοδευτικού χαρακτήρα πάρα πολύ σημαντικές και έχουμε μια σειρά από ανισότητες. Πώς εκφράζονται αυτές οι ανισότητες; Νομίζω ότι οι προηγούμενες εισηγήσεις ήταν πάρα πολύ σημαντικές. Σήμερα, ας πούμε, στην αγορά εργασίας έχουμε ανισότητα στην απασχόληση, ανισότητα στην ανεργία μεταξύ ανδρών και γυναικών, ανισότητα στις αμοιβές, παρά την τεράστια πρόοδο, το νομοθετικό πλαίσιο και την κατάσταση που διαμορφώνεται με τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας όπου στην θεωρία, στους νόμους και στο νομοθετικό πλαίσιο έχουμε ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας, όμως στην πράξη δεν έχουμε ίση αμοιβή και θα μου επιτρέψετε να σας πω ότι δεν έχουμε ούτε στους δικούς σας κλάδους και χώρους ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας, δε μπορώ να το αναλύσω αυτή τη στιγμή, συνδέεται με την επαγγελματική στασιμότητα των γυναικών. Θα μπορούσα να αναφερθώ σε πολλές περισσότερες ανισότητες. Είναι τραγικό δηλαδή ότι σ' αυτή τη χώρα έχουμε περίπου 700.000 γυναίκες που καταγράφονται ως συμβολούντα μέλη οικογενειακών επιχειρήσεων που εργάζονται σκληρά και που δεν αμείβονται και όπου η εργασία τους δεν παράγει κανένα απολύτως δικαίωμα ούτε στο τέλος της ζωής τους, ούτε ίσως στα 50 τους που μπορεί να βρεθούν μόνες χωρίς ασφάλιση, χωρίς προστασία και όπου ο σύζυγος έχει αποφασίσει ότι θέλει να διευρύνει τους ορίζοντές του, ξέρω 'γω, και να πάει κάπου αλλού, και ξαφνικά βρίσκεται μόνη, αβοήθητη και χωρίς κανένα απολύτως δικαίωμα με 2 παιδιά. Δεν είναι απλά πράγματα αυτά και καταλαβαίνουμε όλοι και όλες πάρα πολύ καλά τι σημαίνει τώρα να μιλήσεις σε μια γυναίκα που δίνει τη μάχη της επιβίωσης σε μια οικογενειακή επιχείρηση μαζί με το σύντροφό της.

Έχουμε λοιπόν πάρα πολλές ανισότητες. Οι αιτίες αυτών των ανισοτήτων νομίζω, παρ' ότι οι 3 προηγούμενοι εισηγητές προσπάθησαν να ανιχνεύσουν το θέμα της ανισότητας σε σχέση με τις νέες τεχνολογίες, απ' ότι είδατε πάνε πάρα πολύ βαθιά. Κατά συνέπεια, ας πούμε εμείς σήμερα, εάν δεν πάρουμε συγκεκριμένα μέτρα, ζητάμε από τις γυναίκες και συγκεκριμένες πολιτικές. Ζητούμε επομένως από τις γυναίκες σχεδόν το αδύνατο. Έχουμε ένα βασικό διαχωρισμό. Έλεγε η κ. Σολωμονίδου στην εισήγησή της ότι οι άντρες, κάθονται και παίζουν με το Internet. Μωρέ, τι μας λέτε; Έχετε χρόνο και παίζετε με το Internet, είναι θέμα χρόνου. Σιγά μην κάτω εγώ

να παίξω να ανακαλύψω το Internet. Μιλάω κοινωνικά, ποια γυναίκα έχει το χρόνο να κάτσει να παίξει με το Internet και να χαζέψει και να ανακαλύψει μέσα από το χάσμα που την πνίγει; Κατ' αρχήν, το μεγαλύτερο εμπόδιο που έχουν οι γυναίκες μ' αυτόν το διαχωρισμό για ιστορικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς λόγους του δημόσιου και του ιδιωτικού, του δημοσίου χρόνου και χώρου και του ιδιωτικού χρόνου και χώρου και δε θεωρώ, όπως λέει η κ. Σολωμονίδου ότι τα είπαμε πολλές φορές, αλλά εγώ εκπλήσσομαι στα όργανα που συμμετέχω πάνω από 20 χρόνια και στον κομματικό μου φορέα και στο συνδικαλιστικό κίνημα και λέω είναι δυνατό μετά από 20 χρόνια να αισθάνομαι πως ότι είμαι οριζείται. Έχουμε λοιπόν πάρα πολλές αιτίες, τον διαχωρισμό, καταρχήν, του δημόσιου και του ιδιωτικού χρόνου και χώρου. Έχουμε, τις εσωτερικές συγκρούσεις, την εσωτερική απώθηση από τις γυναίκες, την εσωτερική απώθηση όλων των εμποδίων που θέτει η κοινωνία και που έχει θέσει η κοινωνία. Εγώ στη ζωή μου δεν έχω γνωρίσει γυναίκα επιστήμονα, ανεξάρτητα από το μορφωτικό της επίπεδο, εργάτρια που να μη διακατέχεται από τύψεις και ενοχές, διότι δε μπορεί να ανταποκριθεί σε όλα καλά. Αυτά είναι απλά πράγματα; Δε θέλω να πω περισσότερα για το πόσο υπηρετούμε το άλλο φύλο για να ντυθεί, να βρῖσκει ένα ήσυχο περιβάλλον, να μπορεί να συγκεντρωθεί, ας πούμε, και να αναπτυχθεί πνευματικά, οικονομικά και κοινωνικά.

Είναι πολλές, λοιπόν, οι αιτίες της ανισότητας και βλέπω ότι διαμορφώνονται και νέα στοιχεία, δηλαδή είχαμε μια κατηγορία από λόγους ανισοτήτων ανάμεσα στους άντρες και στις γυναίκες, και βλέπω, και γι' αυτό είμαι πολύ ανήσυχη, ότι διαμορφώνονται και νέα στοιχεία και εμείς δεν έχουμε ξεμπερδέψει ακόμα με τα παλιά.

Όμως, θέλω να σας πω ότι μια από τις πολύ σημαντικές αλλαγές, κατά την άποψή μου, είναι η αλλαγή στη συνείδηση των γυναικών, η οποία αλλαγή είναι ανατρεπτική. 20 χρόνια μέσα στο συνδικαλιστικό κίνημα, περιοδεύοντας σε εργοστάσια, σε επιχειρήσεις, στα πιο απίθανα μέρη ανά την Ελλάδα, η μάχη που είχα να δώσω με τις γυναίκες ήταν η μάχη του συμπληρωματικού και του προσωρινού, και μπορεί να μ' έχετε ξανακούσει να το αναφέρω αυτό το πράγμα, δηλαδή σου έλεγε η εργάτρια ότι «εγώ είμαι εδώ προσωρινά, γιατί να απεργήσω τώρα με την απεργιακή κινητοποίηση, την απεργία που 'χει προκηρύξει η Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας, αφού εγώ είμαι εδώ για να συμπληρώσω στο οικογενειακό εισόδημα, γιατί ο γιος μου πάει στο φροντιστήριο, γιατί την άλλη χρονιά χτίζουμε ένα σπίτι και λείπουν μερικά τούβλα». Έφτανε λοιπόν στα 60-65 της, ασπρίζανε τα μαλ-

λιά της, όμως η στάση της απέναντι στην εργασία της, απέναντι στον εργοδότη της, απέναντι στο σωματείο της, απέναντι στην οικογένειά της ήταν ότι «εγώ είμαι εδώ προσωρινά, και ο ρόλος μου είναι συμπληρωματικός, συμπληρώνω στον οικογενειακό προϋπολογισμό.» Θέλω να σας πληροφορήσω ότι αυτό έχει αλλάξει. Νομίζω ότι ένα από τα πολύ σημαντικά στοιχεία της τελευταίας πενταετίας είναι η σταθεροποίηση της παρουσίας των γυναικών στην αγορά εργασίας και είναι η αλλαγή στη συνείδηση των γυναικών, η αύξηση των προσδοκιών και των φιλοδοξιών των γυναικών, και θέλω να ενημερώσω όλους όσους έχουν στο πίσω μέρος του μυαλού τους ότι θα απαντήσουν σε προβλήματα ανεργίας με την επιστροφή των γυναικών στο σπίτι, ότι κάνουν πάρα πολύ μεγάλο λάθος. Η πορεία αυτή είναι ανεπίστρεπτη μ' όλο το τίμημα και το κόστος που έχουν καταβάλλει οι γυναίκες. Πιστεύω ότι ως κοινωνικό φύλο έχουμε καταβάλλει μεγάλο τίμημα και μεγάλο κόστος, όμως πιστεύω ότι έχουμε γίνει και λίγο σοφότερες. Αυτό τώρα δημιουργεί μια νέα αναντιστοιχία. Εάν έχουν αυξηθεί οι απαιτήσεις, οι προσδοκίες και οι φιλοδοξίες των γυναικών, εάν οι γυναίκες συμμετέχουν στην εκπαίδευση σε ποσοστά 55% και στην αγορά εργασίας πλησιάζουν το 40% και η θέση τους στην κοινωνία εξακολουθεί να είναι αυτή που είναι, αυτό δημιουργεί ένα τεράστιο χάσμα μεταξύ των προσδοκιών και των φιλοδοξιών των γυναικών και της πραγματικής θέσης τους στην κοινωνία. Και σας είπα από την αρχή ότι εγώ δεν είμαι σε θέση να αξιολογήσω το σεμινάριο το οποίο παρακολουθήσατε, γιατί δε συμμετείχα σε καμία από τις φάσεις του σεμιναρίου αυτού. Οι αξιολογητές θα κρίνουν.

Όμως, θέλω να 'χουμε όλοι συνείδηση του σημαντικού, ανεξάρτητα από τα αποτελέσματα. Συμμετείχατε αγαπητές φίλες και φίλοι σε μια διαδικασία πάρα πολύ σημαντική, και θέλω να σας εξηγήσω γιατί. Παραμονές του 2000, δεν έχει γίνει απολύτως τίποτα σ' αυτόν τον τεράστιο χώρο, στη διαμόρφωση των συνειδήσεων στο χώρο της παιδείας για τα ζητήματα της ισότητας, και ερχόμαστε σήμερα με ένα σεμινάριο, ανεξάρτητα από τα αποτελέσματά του, που επενδύει σ' αυτόν τον προσανατολισμό. Το 1994, κάθε χρόνο ο Ο.Η.Ε. εκδίδει κάποιες εκθέσεις. Η σημαντικότερη έκθεση του Ο.Η.Ε., κατά την άποψή μου, είναι η έκθεση για την ανθρώπινη ανάπτυξη. Αυτή η ανθρώπινη ανάπτυξη είναι πολύ ευρύτερη από την, όπως καταλαβαίνετε όλες και όλοι, οικονομική ανάπτυξη, διότι περιλαμβάνει δείκτες μορφωτικού επιπέδου, προς δόκιμο ζωής, υγεία, όλα αυτά τα πολύ σοβαρά πράγματα. Σ' αυτήν την έκθεση του 1994 που ήταν αφιερωμένη στην ισότητα, η Ελλάδα, ανάμεσα στις 185 χώρες κράτη-μέλη του Ο.Η.Ε., βρισκόταν στην 22^η θέση, ανάμεσα σε 185 χώρες-μέλη του Ο.Η.Ε. Αυτό είναι πάρα πολύ

σημαντικό και μπορεί να αποτελέσει κι άλλο αντικείμενο συζήτησης, πώς η Ελλάδα είναι στη 22^η θέση. Νομίζω ότι την επόμενη χρονιά, το 1995, ανέβηκε στην 21^η, γιατί την ξεπέρασε το Ισραήλ με την αυξημένη στρατιωτικοποίηση, εκεί παίζουμε με το 21^η-22^η, παίζουμε με το Ισραήλ στη θέση αυτή για άλλους λόγους. Όμως, όταν στους δείκτες αυτής της θέσης της Ελλάδας στον πλανήτη, που επαναλαμβάνω ότι είναι στην 22^η θέση, εντάξουμε τους δείκτες της ισότητας, η Ελλάδα πέφτει στην 67^η θέση. Θέλω να το σημειώστε αυτό. Σε σχέση με την ευθύνη όλων μας, γιατί είναι λιγάκι περίεργο σήμερα να ακούμε ότι δεν υπάρχει ζήτημα ισότητας στην Ελλάδα, ότι έχουν κατακτηθεί όλα και έχουν τελειώσει όλα. Δεν έχουν κατακτηθεί. Αντίθετα, η Ελλάδα παρουσιάζει τρομακτική καθυστέρηση που δε συμβαδίζει με το επίπεδο ανάπτυξης της οικονομίας και της χώρας. Όταν εντάξουμε τους δείκτες της ισότητας στην ανθρώπινη ανάπτυξη, η Ελλάδα πέφτει κάτω από χώρες που είναι πολύ πιο φτωχές από την Ελλάδα, όπως είναι οι Φιλιππίνες, όπως είναι η Νικαράγουα, όπως είναι πάρα πολλές άλλες χώρες στον πλανήτη. Δεν πρέπει να ασχοληθούμε μ' αυτό το πράγμα; Εγώ νομίζω ότι εάν κατόρθωσε αυτό το σεμινάριο, αυτό το πρόγραμμα να ευαισθητοποιήσει άνδρες και γυναίκες εκπαιδευτικούς, δεν ξέρω πόσους, 50 άνδρες και γυναίκες εκπαιδευτικούς που να σηκώσουν λίγο πιο ψηλά τις κεραίες τους και να πουν ότι κάτι δεν πάει καλά, ε..., κάτι έχουμε καταφέρει και νομίζω ότι μ' αυτό το κριτήριο πρέπει το πρόγραμμα αυτό να αξιολογηθεί.

Εάν έχουμε κατακτήσει την ισότητα, εγώ βλέπω τώρα να γίνεται μια σταθερή μετατόπιση, όπου μπαίνουν οι γυναίκες, η εξουσία μετατοπίζεται κάπου αλλού, η ανισότητα μετατοπίζεται κάπου αλλού. Παρακολουθώντας τις εισηγήσεις βλέπω να μπαίνουν γυναίκες σ' ένα χώρο, και παπ, κάπου αλλού πάει αμέσως ο άνδρας. Στις μεγάλες τάξεις οι άνδρες, στις μικρές οι γυναίκες. Δηλαδή, εάν αναζητήσουμε στις νέες τεχνολογίες που έχουν σχέση, εγώ θεωρώ μια από τις μεγαλύτερες ανακαλύψεις του 20^{ου} αιώνα το πλυντήριο, είναι φοβερή ανακάλυψη το πλυντήριο, δεν ξέρει κανένας άνδρας να το χρησιμοποιεί, γιατί είναι μεγάλη φιλοσοφία, ας πούμε, αλλά ξέρει να διαχειρίζεται τις τύχες του πλανήτη χωρίς να ξέρει που βρίσκονται οι κάλτσες του μέσα στο σπίτι. Λοιπόν, συνεχώς μετατοπίζεται η εξουσία στις μεγάλες τάξεις λέει στους άνδρες, διότι οι γυναίκες, για κάποιους μυστηριώδεις λόγους, δε θέλουν, δε μπορούν, δεν είναι ικανές κτλ. Στις νέες τεχνολογίες, οι γυναίκες κάτω, οι άνδρες πάλι πάνω, και οι αιτίες, είναι πάρα πολύ βαθιές και πρέπει να τις ψάξουμε διότι έχουν ειπωθεί πάρα πολλά περί γυναικείων αξιών. Εγώ, τι να σας πω; Δεν ισχυρίζομαι ότι οι γυναίκες είναι καλύτερες. Λόγω όμως της συνθετότητας και της πολυπλοκότητας της ζωής

τους, έχουν αποκτήσει δεξιότητες και αξίες ως φύλο, και θεωρώ ότι είναι καταστρεπτικό για την ανθρωπότητα αυτές οι δεξιότητες, αυτός ο πλούτος των γυναικών να μη μπει στην υπηρεσία της ανθρωπότητας. Είναι πολύ περιπλοκό αυτό που λέω; Όχι, αλλά είναι λιγάκι ανατρεπτικό, γιατί φτάνουμε να μιλάμε ότι άμα το πάρεις εσύ, θα το χάσω εγώ. Λοιπόν, ένα είναι αυτό, ότι είναι μεγάλη ανάγκη αυτές οι δεξιότητες, αυτές οι ικανότητες, αυτές οι αξίες που διαμορφώθηκαν στην πορεία της Ιστορίας αυτού του κοινωνικού φύλου, για να μην πάω στο πώς γράφτηκε η Ιστορία γενικότερα, να μπουκ στην υπηρεσία της ανθρωπότητας.

Ένα δεύτερο είναι ένα πάρα πολύ απλό πράγμα. Είναι ανθρώπινο δικαίωμα των γυναικών και όσο βλέπω αυτή τη κατάσταση, δηλαδή, φέτος η Γ.Σ.Ε.Ε. γιορτάζει τα 80 χρόνια από την ίδρυση της. Εγώ ακόμα και σ' αυτήν τη εποχή του μηδενισμού και του γενικού φτυσίματος, ας πούμε, των πάντων, θεωρώ την πολιτική λειτουργία πολύ σοβαρή λειτουργία, σέβομαι την προσωπική στάση του καθένα, θεωρώ όμως ότι το συνδικαλιστικό κίνημα έχει να παίξει ένα πάρα πολύ σοβαρό ρόλο σε σχέση με τη λειτουργία της δημοκρατίας. Είναι δυνατόν να έρχεται η Γ.Σ.Ε.Ε. σήμερα, που γιορτάζει τα 80χρονά της και να λέει ότι στα 45 μέλη της διοίκησης υπάρχουν 2 γυναίκες, όταν το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας έχει φτάσει το 40%, όταν στην αγορά εργασίας γίνεται ο χαμός, όταν υπάρχει μια νέα ανερχόμενη κουλτούρα, η οποία δεν εκφράζεται πουθενά, είναι δυνατόν να πηγαίνουμε τώρα σε εκλογές του πρώτου και του δεύτερου βαθμού της αυτοδιοίκησης και να λέμε ότι κινδυνεύουμε (στο ποσοστό του 2% της συμμετοχής των γυναικών και το 4% στον πρώτο βαθμό) να μην υπάρξει καμία γυναίκα για άλλους λόγους σ' αυτές τις εκλογές και να λέμε ότι έχουμε κατακτήσει την ισότητα, και να στερείται, επαναλαμβάνω, η ανθρωπότητα απ' αυτόν τον πλούτο των γυναικών; Όπου συμμετείχαν και συμμετέχουν οι γυναίκες, προωθούν τις ανάγκες, τις αγωνίες και προσπαθούν να διατυπώσουν αιτήματα αυτού του κοινωνικού φύλου που έχει βρεθεί, για ιστορικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς λόγους, στο περιθώριο. Θεωρώ, λοιπόν, ότι παρ' ότι τα πράγματα είναι πάρα πολύ σκληρά και εγώ δε θα ζητήσω από καμία γυναίκα το αδύνατο, θα απαιτώ, θα καταθέτω τη δυσφορία μου, ζητώντας απ' όλους τους ανθρώπους να αντιληφθούν αυτήν τη διάθεση-στάση των πραγμάτων.

Επειδή η πολιτική κατάσταση είναι αρκετά δύσκολη, και στο συνδικαλιστικό κίνημα και παντού, παρατηρώ μια απόσυρση των γυναικών που ήδη υπάρχουν. Υπάρχουν δύο κατηγορίες γυναικών, δεν είμαστε μια ομοιογε-

νής κατηγορία. Υπάρχουν οι γυναίκες που δεν έχουν καταφέρει, λόγω όλων αυτών που έχουν στην πλάτη τους, του διπλού και του τριπλού ρόλου που προσπαθούν να συνθέσουν, που κινούνται μέσα στα όρια, βγαίνουν από τον ιδιωτικό χώρο, μπαίνουν μέσα στο δημόσιο χώρο για να ανταποκριθούν στις ευθύνες, όσο μπορούν, της εργασίας τους, και ξαναγυρνάνε γρήγορα μέσα στον ιδιωτικό χώρο, και υπάρχουν οι γυναίκες οι οποίες, με ένα άλλο τίμημα και κόστος, έχουν καταφέρει να κινούνται στα κοινά. Βλέπω μια τάση απόσυρσης και αυτών των γυναικών, γιατί το παιχνίδι έχει γίνει πάρα πολύ σκληρό. Θεωρώ ότι, με σεβασμό στη στάση της καθεμιάς, η απόσυρση αυτή, η απουσία αυτή από τα κοινά απλώς συμβάλλει στη σταθεροποίηση του status quo έτσι όπως υπάρχει, και ότι είναι πάρα πολύ μεγάλη ανάγκη να συμμετέχουμε σ' όλες αυτές τις διαδικασίες, να ευαισθητοποιούμε γύρω από τα ζητήματα των γυναικών.

Μ' αυτές τις σκέψεις νομίζω ότι μπορώ να τελειώνω. Είναι μια εποχή εντελώς αντιφατική. Εγώ έλεγα μέχρι προχθές ότι δεν είναι δυνατόν να διευρύνεται η δημοκρατία και να απουσιάζουν οι γυναίκες απ' αυτή τη δημοκρατία. Μετά σκέφτηκα ότι η δημοκρατία, ας πούμε, του χρυσού αιώνα του Περικλή λειτουργούσε μια χαρά με την απουσία των γυναικών και των δούλων και δεν είχε κανένα πρόβλημα κανένας, οπότε μπορεί να διευρύνονται οι συμμετοχικοί θεσμοί, να απουσιάζουν οι γυναίκες και να ζούμε εμείς αυτήν την τρομακτική αντίφαση. Μ' αυτές τις σκέψεις και με την τεράστια ευθύνη του συνδικαλιστικού κινήματος που, κατά την άποψή μου, δεν έχει αντιληφθεί το μέγεθος των αλλαγών, θα ήθελα να συμβάλλω στη σημερινή συνάντηση.

ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΕΙΣ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κ. Μακρή, Γραμματεία Γυναικών της Νέας Δημοκρατίας Θεσσαλονίκης: Εκ μέρους της Γραμματείας Γυναικών της Νέας Δημοκρατίας, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω για την πρόσκληση να είμαι εδώ μαζί σας. Βέβαια, η ομιλία της κ. Σολωμονίδου με προβληματίσε ιδιαίτερα, και αισθάνομαι την ανάγκη να πω κάτι που ίσως δεν είναι ευρύτερα γνωστό. Ο πρώτος προγραμματιστής ήταν μια γυναίκα, η Edna Bygon, προς τιμήν της οποίας υπάρχει και μια γλώσσα προγραμματισμού, ήταν η πρώτη λοιπόν γυναίκα μαθηματικός που έγραψε εντολές για κάποιον υποτυπώδη υπολογιστή που κατασκεύασε ένας φίλος της, ο Charles Babbage, και, εκτός από εξαιρετική μαθηματικός και προγραμματίστρια, ήταν και ένα πολύ διορατικό άτομο, αφού προέβλεψε την ικανότητα του υπολογιστή να συνδυάσει ήχο και εικόνα ενάμιση περίπου αιώνα πριν τη δημιουργία των πολυμέσων. Έτσι, νιώθω την ανάγκη, μετά απ' αυτήν την απομόνωση της γυναίκας από την πληροφορία που βγαίνει μέσα από τα σχολικά βιβλία να πω ότι τελικά ο πρώτος προγραμματιστής ήταν γυναίκα, προγραμματίστρια.

Γυρνώντας τώρα στο σήμερα, από ένα άρθρο της εφημερίδας «Το Βήμα» με τίτλο «Το Νέο Αδύνατο Φύλο», που κατάληγε στο συμπέρασμα ότι οι νέες τεχνολογίες τελικά ευνοούν τις γυναίκες, θα ήθελα να προσθέσω ότι η αντιπίθεση του δήθεν αδύνατου φύλου έχει ήδη αρχίσει. Στις Η.Π.Α., ο αριθμός των εταιρειών που ιδρύονται από γυναίκες στο χώρο των νέων τεχνολογιών είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακός. Στην περιοχή της Silicon Valley που στεγάζει την αφρόκρεμα των εταιρειών της τεχνολογίας των υπολογιστών, σε ένα μόνο χρόνο, πέρυσι, δημιουργήθηκαν 70.000 εταιρείες από γυναίκες. Ενώ οι στατιστικές δείχνουν ότι το 47% των χρηστών του Internet είναι και πάλι γυναίκες. Στην Ελλάδα, βέβαια, ο αριθμός των εταιρειών στο χώρο των νέων τεχνολογιών που έχουν ιδρυθεί από γυναίκες είναι σχεδόν ανύπαρκτος. Το δε ποσοστό χρηστών του Internet γυναικών είναι μόλις 7%. Παρά τη σημερινή, βέβαια, χαμηλή συμμετοχή, η μετάβαση της ελληνικής κοινωνίας στη μεταβιομηχανική κοινωνία της πληροφορίας, την κοινωνία της τηλεργασίας και του ηλεκτρονικού εμπορίου είναι μια πραγματικότητα που δεν μπορούμε να αγνοήσουμε. Το ερώτημα που τίθεται δεν είναι αν οι Ελληνίδες θα

συμμετάσχουν στην κοινωνία της πληροφορίας, αλλά πώς, πότε, και κυρίως με ποιους όρους.

Το κλειδί για την ισότιμη ένταξη της γυναίκας στην κοινωνία των νέων τεχνολογιών είναι η εκπαίδευση και η κατάχρηση, διότι οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις σε συνδυασμό με τη γήρανση του εργατικού δυναμικού δημιουργούν ένα συνεχώς διευρυνόμενο έλλειμμα δεξιοτήτων η γεφύρωση του οποίου αποτελεί το κομβικό σημείο για μια πιο ευέλικτη και δυναμική αγορά εργασίας στην επερχόμενη κοινωνία και οικονομία της πληροφορίας. Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, η κατάρτιση και εκπαίδευση αποτελούν τον κεντρικό άξονα για την εξεύρεση και διατήρηση μιας θέσης εργασίας, τον κεντρικό άξονα για ατομική και συλλογική ανάπτυξη. Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, η κατάρτιση και η εκπαίδευση πρέπει επιτέλους να τεθούν στον πυρήνα της κοινωνικής πολιτικής.

Η κοινωνία των νέων τεχνολογιών αποτελεί αναμφίβολα πρόκληση και υψηλής προτεραιότητας στόχο. Συνοδεύεται από σημαντικά οφέλη, εγκυμονεί, όμως, και μεγάλους κινδύνους. Και τα δύο συνιστούν μέρος της πραγματικότητας. Το αγωνιώδες ερώτημα είναι ποιο σενάριο, ποιο πρότυπο έχει τη μεγαλύτερη πιθανότητα πραγμάτωσης σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο; Η κοινωνία των δύο ταχυτήτων, η δυαδική κοινωνία με κύριο γνώρισμα την ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων, την αρνητική ελευθερία, την αυξανόμενη πώλωση ανάμεσα στους νικητές και τους χαμένους της τεχνολογικής επανάστασης; Ή η κοινωνία της αλληλεγγύης, η ανοιχτή κοινωνία με κύριο προσανατολισμό τον περιορισμό των ανισοτήτων, την ελαχιστοποίηση της ανασφάλειας του ατόμου, την προστασία της ελευθερίας, την προστασία των οικονομικά αδυνάτων;

Για την επικράτηση των ίσων ευκαιριών, φίλες και φίλοι, θα πρέπει εναγωνίως να αναζητήσουμε στην όχι πια και τόσο μελωδική κοινωνία των νέων τεχνολογιών και της πληροφορίας, εκείνες τις πολιτικές που υπό την έννοια αυτή θα διευρύνουν τη δημοκρατία ώστε να χωρά άνδρες και γυναίκες εξίσου. Θα πρέπει να αναζητήσουμε και να επιβάλλουμε την έγκυρη κατάρτιση και εκπαίδευση, τη δια βίου δυνατότητα εκπαίδευσης και την άμεση πρόσβαση στην πληροφόρηση. Θα πρέπει να ανοίξουμε το δρόμο για να δημιουργήσουμε μια ελληνική κοινωνία όπου η ένταξη και η επανένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας και στην παραγωγική διαδικασία δε θα είναι απλά και μόνο εθνική ανάγκη, αλλά εθνική επιταγή.

Σύνεδρος: Μια μικρή παρέμβαση σε σχέση μ' αυτά που είπε η κ. Μακρή, πολύ ωραία, αλλά μόνο μιά παρατήρηση. Η πρώτη προγραμματίστρια λέτε, είναι η κ. Bygon, το θέμα ήταν ότι συνδεόταν εν πάση περιπτώσει με τον κ. Babbage, αυτός είναι ο γνωστός. Δυστυχώς, δεν υπάρχει κ. Bygon πουθενά, σε κανένα βιβλίο, όπως κάτι αντίστοιχο συμβαίνει με τους Watson και Creek, που κάνανε το μοντέλο για το DNA. Πήρανε όλα τα στοιχεία που είχε παραγάγει στο εργαστήριό της με κίνδυνο της ζωής της μιας γυναίκα, χημικός, βιολόγος, τι ήταν, και η οποία πλήρωσε με τη ζωή της όλον τον πειραματισμό της και φτιάξανε το μοντέλο και πήραν και το Νόμπελ της Χημείας, κτλ. Λοιπόν, εν πάση περιπτώσει, τα βιβλία είναι σεξιστικά. Δυστυχώς, όλη μας η κουλτούρα είναι σεξιστική. Μακάρι να είχαμε πληροφορίες και να προβάλλαμε τέτοια πρότυπα τα οποία θα προσέλκυαν και τα κορίτσια στις φυσικές επιστήμες και στις τεχνολογίες, και εξάλλου, αυτά τα στοιχεία που έδωσα σε σχέση με Internet κτλ. είναι για της Η.Π.Α. είναι πολύ προχωρημένα σε σχέση με την Ελλάδα. Καλά το είπατε, για την Ελλάδα είναι πολύ πιο πίσω η κατάσταση.

Σύνεδρος: Γεια σας, Βάντα Πιαδίτου, μέλος σε ομάδα του Κέντρου Μελετών για Τεκμηρίωση της Ο.Λ.Μ.Ε. και εκπροσωπώ και το πρόγραμμα Παρατηρητήριο για τα δικαιώματα των γυναικών, στο οποίο πέρσι είχαμε κάνει μια συνάντηση διευρωπαϊκή με θέματα που σχετίζονται και με τις νέες τεχνολογίες. Κάποια στοιχεία ήθελα να φέρω, αλλά θα ήθελα να ξεκινήσω με κάτι που, ενώ με κέντρισε, δε δόθηκε απάντηση. Νομίζω η κ. Σολωμονίδου έθεσε ένα προκλητικό ερώτημα: Τι έχει να κάνει με τα κορίτσια και δεν προτιμούν τις φυσικές επιστήμες, ή τι έχει να κάνει με τις φυσικές επιστήμες και δεν τις προτιμούν τα κορίτσια; Επειδή έχω μια ιδέα γύρω απ' αυτό το ζήτημα, ήθελα να την πω. Είμαι μαθηματικός εγώ η ίδια. Στον 19ο και 20ο αιώνα συνέβη ένας μεγάλος διαχωρισμός πρωτοφανής στην ανάπτυξη των επιστημών. Τα Μαθηματικά και η Φυσική, που μέχρι τότε πήγαιναν αγκαλιά με τη Φιλοσοφία, διαχωρίστηκαν από τη Φιλοσοφία. Επομένως, υπηρετούν μια άλλη κατεύθυνση σήμερα τα Μαθηματικά και η Φυσική. Βεβαίως, σήμερα όλη η προβληματική είναι η επανασύνθεση των επιστημών. Περάσαμε, πιστεύω, τη μεγάλη φάση της πολύ, πολύ, πολύ μεγάλης εξειδίκευσης. Μήπως, λοιπόν, στην επανασύνθεση, στη σχέση Φιλοσοφίας – Μαθηματικών – Φυσικής, η γυναίκα μπορεί να βρει έναν πιο ουσιαστικό τρόπο να δράσει; Δηλαδή, θέλω να πω, μήπως πράγματι και ο σημερινός τρόπος που τα Μαθηματικά μπαίνουν μέσα στη ζωή πολλών γυναικών και ανδρών, όχι για τους λίγους που κάνουν έρευνες, μελέτες, κτλ., είναι προβληματικός; Τουλάχιστον στον τομέα διδακτικής του Μαθηματικού Τμήματος του Πα-

νεπιστημίου Αθηνών στο οποίο συμμετέχω σαν φοιτήτρια μεταπτυχιακή, υπάρχει σοβαρός προβληματισμός γύρω απ' αυτό το ζήτημα σήμερα και σε σχέση με τη διδακτική των Μαθηματικών στο σχολείο και πώς είναι και πώς συνδέεται με τη ζωή, και τα μεγάλα ερωτηματικά που η ανθρωπότητα έλυσε μέσα από τη συνεχή κοινή συμβίωση Φιλοσοφίας και Μαθηματικών. Επειδή πιστεύω ότι οι γυναίκες θέλουν πάντα να απαντούν σε ουσιαστικά ερωτήματα και όχι σε ωφελμιστικά και μόνο ζητήματα, και πόσο η αγορά εργασίας θα ωφεληθεί, ή δε θα ωφεληθεί.

Το δεύτερο που για μένα έχει μεγάλη αξία είναι ότι, αν σωστά το λέω, γιατί είναι ζητήματα για συζήτηση, είναι ότι ο υπολογιστής δεν είναι μια εξελιγμένη μηχανή απλά. Ενώ είναι ένα εργαλείο, δεν είναι απλά μια μηχανή, και αν επικρατήσει στις αντιλήψεις των ανθρώπων και στο σχολείο ιδιαίτερα η στάση μας απέναντι στον υπολογιστή να είναι σαν αυτή μιας εξελιγμένης μηχανής, πιστεύω ότι θα διαιωνίσει για μεγάλο διάστημα, την γνωστή στάση που, για τους λόγους που αναφέρθηκαν, υπάρχει απέναντι στις μηχανές από τα κορίτσια. Μα μέσα από τον υπολογιστή θα υπάρχει πληροφορία. Αυτό είναι το πιο σημαντικό ζήτημα. Επομένως, όποιος χάσει σήμερα το τρένο γύρω απ' αυτήν την υπόθεση, αύριο θα 'ναι αναλφάβητος όπως ειπώθηκε.

Ας δούμε λοιπόν μια έρευνα που έχει γίνει στην Ελλάδα, πρόσφατη, και που έχει ενδιαφέρον, να δούμε τις στάσεις αγοριών και κοριτσιών από το μελετητή, τον κ. Γεωργιόπουλο, τον ερευνητή του Πανεπιστημίου Πατρών, και έχει δημοσιευθεί, τη χρησιμοποιώ απλά. Λοιπόν, είναι διεθνής έρευνα, αλλά τα στοιχεία είναι από τα Γυμνάσια, έγινε στα πλαίσια μιας διεθνούς έρευνας πολύ ενδιαφέρουσας, τα στοιχεία όμως είναι από την Ελλάδα και έγινε σε μαθητές και μαθήτριες των Γυμνασίων που διδάσκεται η Πληροφορική. Επομένως, έχουν μια μεγαλύτερη, ας το πούμε, εγκυρότητα απ' αυτήν την άποψη. (Στην πρώτη γραμμή είναι η συνολική στάση που έχουν αγόρια και κορίτσια, τα αγόρια είναι τα μη-διαγραμματισμένα στο γεμάτο πλαίσιο και τα κορίτσια είναι τα διαγραμματισμένα, το πράσινο είναι τα αγόρια, το διαγραμματισμένο τα κορίτσια). Η συνολική στάση απέναντι στους υπολογιστές σε παιδιά που διδάσκονται πληροφορική. Είναι σαφής η διαφορά που υπάρχει ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια αυτής της μικρής ηλικίας, παρ' όλο που γενικά οι διαφοροποιήσεις αρχίζουν τότε μόλις συνολικότερα σ' όλες τις έρευνες, στο Λύκειο είναι οι μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις. Η επόμενη κλίμακα, το στοιχείο της επόμενης κλίμακας έχει να κάνει με το πώς εκτιμούν αγόρια και κορίτσια τη σπουδαιότητα αυτού του μέσου. Διαπιστώ-

νουμε λοιπόν ότι περίπου αγόρια και κορίτσια το ίδιο εκτιμούν ότι είναι σπουδαίο αυτό το καινούριο πράγμα που είναι ο υπολογιστής. Πάμε όμως στο παρακάτω στοιχείο, όπου είναι η στάση η συναισθηματική, το αν θέλω, η ευχαρίστηση. Η διαφορά είναι συντριπτική. Και επίσης είναι πολύ μεγάλη η διαφορά στο τελευταίο που έχει να κάνει με την υποστήριξη της οικογένειας. Σ' αυτήν την έρευνα, στο 42% των οικογενειών που είχαν αγόρια υπήρχε υπολογιστής στο σπίτι, ενώ μόνο στο 20% των οικογενειών που είχαν κορίτσια υπήρχε υπολογιστής στο σπίτι, και τα στοιχεία είναι πολύ πρόσφατα, του '92 αν δεν κάνω λάθος. Βεβαίως υπάρχει διαφορά στις Η.Π.Α. και στις άλλες χώρες, βεβαίως υπάρχει μια καινούρια αυξανόμενη νέα κουλτούρα, αλλά οπωσδήποτε μπορούν να χαθούν κι άλλα τρένα στην υπόθεση της συμμετοχής των γυναικών σε νέα επαγγέλματα και όχι μόνο στο σύνολο της ζωής τους και στον τρόπο που θα ζήσουμε τα επόμενα χρόνια αγόρια και κορίτσια. Αυτό ήθελα να καταθέσω.

Σύνεδρος: Δε θα συμφωνήσω, όχι επειδή είμαι φιλόλογος, αλλά επειδή έχω μια αντίληψη για τη σχέση γενικής παιδείας-κουλτούρας και τεχνολογίας με την άποψη ότι είναι αγραμματισμός να μην κατέχουμε την τεχνολογία, το κομπιούτερ. Η παρέμβασή μου δεν έχει σχέση με την τεχνολογία, αλλά θέλω να μεταφέρω την εμπειρία που είχα στο σχολείο μου με μια ομάδα σχέσεων των δύο φύλων. Θα ήθελα να τονίσω, μπορεί να προκαλέσει θυμηδία, αλλά ότι οπτικά φαίνεται ακόμη να λειτουργούν με στερεότυπα ως προς το διαχωρισμό φύλων και εμείς και οι μαθητές. Προσέξτε στην αυλή πώς κάθονται οι μαθητές μας σε σειρά: Αγόρια, κορίτσια. Προσέξτε μέσα στην τάξη. Προσέξτε και εμάς, συνάδελφοι, συναδέλφισσες όταν συνεδριάζουμε και μπορείτε να το νιώσετε σε μεγάλα σχολεία. Είμαι σε πολυκλαδικό, 80-90 καθηγητές, είτε σε αμφιθέατρα, είτε σε μεγάλες αίθουσες όταν συνεδριάζουμε, καθόμαστε με τρόπο που είναι χειρότερος απ' ότι πλέον και στις ελληνικές εκκλησίες, δηλαδή γυναικωνίτη και ανδρωνίτη. Χώρια οι άνδρες καθηγητές, χώρια οι γυναίκες, βλέπω κάποιο συνάδελφο να γελάει, λυπάμαι πάρα πολύ γι' αυτό, γιατί εμείς έτσι αναπαράγουμε, συμβάλλουμε στις αναπαραστάσεις των παιδιών τις σεξιστικές, και δεν τις πολεμούμε. Προσπαθώντας να ενθαρρύνω αυτό το απλό, ότι τα παιδιά να κάθονται μαζί, στο ίδιο θρανίο κοπέλα και αγόρι, μιλάω για το Λύκειο, για τις μεγάλες τάξεις Λυκείου, Γ' Λυκείου, είχα κάποια επιτυχία, αλλά αυτό γινόταν μόνο στην ώρα μου το ανακάτεμα λίγο. Κάποια αγόρια κάθονταν με κάποια κορίτσια. Θεωρώ επίσης, και το τονίζω, δεν κολλάω στις λέξεις, δεν είναι οι λέξεις που μας κυνηγάνε, οι πραγματικότητές μας μάς κυνηγάνε, οι βιωμένες πραγματικότητες έχουν βάρος, όχι οι λέξεις αν παραμένουν παραδοσια-

κά. Δεν είναι οι λέξεις, και ας είμαι φιλόλογος. Δεν μπορούμε τώρα να ανοίξουμε εξαντλητικό διάλογο για τις λέξεις, ούτε σημειολογία να κάνουμε. Επίσης θέλω να τονίσω ότι πιο μεγάλη βαρύτητα έχουν οι στερεοτυπικές αντιλήψεις που συνεχίζουν να αναπαράγονται από το πόση πρόσβαση έχουμε στην αγορά εργασίας. Ακόμα και στην Ελλάδα, ακόμα και στην Αμερική, στις χώρες του 3^{ου} κόσμου, τα στερεότυπα σε αρκετό βαθμό αναπαράγονται. Θα ήθελα να μεταφέρω εικόνες των παιδιών, αντιλήψεις στερεοτυπικές, ακόμη και στα μέλη της ομάδας. Η ομάδα είναι διαφιλικών σχέσεων και σεξουαλικής αγωγής. Προσέξτε εικόνα και χαρακτηρισμό παιδιών της ομάδας. Στη συζήτηση, το θέμα ήταν το φλερτ, χθες και σήμερα. Η κοπέλα που δείχνει μια πρωτοβουλία, ή θα έχει την πρωτοβουλία να φλερτάρει, ή να προτείνει σχέση σ' ένα αγόρι εξακολουθεί να θεωρείται με κακούς χαρακτηρισμούς, ας πούμε, εύκολη. Αυτό είναι στερεοτυπική αντίληψη. Δε θέλω να χρησιμοποιήσω, γιατί δεν ταιριάζει τώρα στο βήμα αυτού του συνεδρίου, λέξεις που χρησιμοποιούν αγόρια της ομάδας, όχι μπροστά τους, αλλά σε εμένα απευθυνόμενα, έξω από τις συζητήσεις μας, ας πούμε στην αυλή. Καθόλου δεν υπερτιμούν τις γυναίκες, ίσα-ίσα τις υποτιμούν, ως προς την έκφραση πρωτοβουλίας, στο φλερτ ή στη σεξουαλικότητα.

Επίσης, θα ήθελα να θίξω κι αυτό, μια και έχει σχέση με τα θέματα που συζητούσαμε στην ομάδα, γιατί ήμασταν σεξουαλικής ενημέρωσης, μια έρευνα που δημοσιεύθηκε σε πολλές εφημερίδες τον Οκτώβρη του '97 και επίσης επιβεβαιώθηκε και από έρευνες του Ελληνικού Σεξολογικού Ινστιτούτου για τη σεξουαλική μοναξιά της Ελληνίδας, ένα αυτό το κρατούμενο, και δεύτερο ότι οι νέοι μας δεν έχουν επαφή με τις αισθήσεις τους, και στην ουσία ακόμη συνεχίζουν να έχουν ένα συρματόπλεγμα, όπως λέει ένας ανθρωπολόγος, από την Αθήνα, ο κ. Τζώνης. Συρματόπλεγμα πραγματικό σε σχέση των δύο φύλων, και όχι σωστή και ουσιώδης προσέγγιση. Ως προς την προοπτική, γιατί μ' αρέσει να είμαι αισιόδοξη, του γυναικείου κινήματος στην Ελλάδα, συμμερίζομαι τις ανησυχίες της εκπροσώπου της Γ.Σ.Ε.Ε., θεωρώ ότι η γυναίκα έχει μια τάση να απέχει από τα κοινά, είναι ίσως ένα σύμπτωμα κούρασης, έχει σχέση όμως και με την κρίση της πολιτικής, επίσης η ενασχόληση με τα κοινά απαιτεί πάρα πολύ χρόνο, κι αυτό είναι ένα στοιχείο, αλλά επιμένω, επειδή πρέπει να 'μαστε αισιόδοξοι, θα ανέφερα μια έρευνα μιας πολύ καλής Ελληνίδας γυναίκας ερευνήτριας, της κ. Χαράς Κατάκη, η οποία έχει ασχοληθεί με τους παραδοσιακούς ρόλους της μητέρας και σύγκρινε την παλιά μάνα με τη σημερινή, πώς ασκεί το ρόλο, αν το βιώνει, αν είναι μηχανική, αν είναι νευρωτική, κτλ. και επίσης έχει δημοσιεύσει ένα ωραίο βιβλίο για τις σχέσεις των δύο φύλων σε όλες τις ηλικίες, και μάλιστα και στις ώριμες ηλικίες. Το βιβλίο έχει τον τίτλο «Το Μοβ Υγρό» και περι-

γράφει συγκρούσεις ή προσπάθειες, δυσκολίες επικοινωνιακές στις σχέσεις των δύο φύλων σήμερα και μέσα στην οικογένεια, συζυγικές, επομένως, σχέσεις και αντιπροτείνει η κ. Χαρά Κατάκη ότι η ελπίδα και το μέλλον στις σχέσεις ανδρών και γυναικών είναι να πάρουμε απόφαση ότι οι ρόλοι επαναπροσδιορίζονται και να δεχτούν και οι άνδρες αυτόν τον επαναπροσδιορισμό των ρόλων ξεπερνώντας την αμηχανία ή τη δύσκολη θέση στην οποία βρέθηκαν με το φεμινιστικό κίνημα του στυλ που είχε το '60 και '70.

Δηλαδή το μέλλον είναι ο επαναπροσδιορισμός των ρόλων των δύο φύλων, και αυτό εμένα προσωπικά μου δίνει μια αισιοδοξία, βέβαια πώς επαναπροσδιορίζουμε τους ρόλους συζητούσα με ένα συνάδελφο χαριτολογώντας και τον ρωτούσα τι είναι θηλυκότητα για σένα, συνάδελφε, και τι είναι αρρενωπότητα; Αυτά, να ξέρετε, είναι θέματα που απασχολούν πολύ την Ευρώπη όπου προτείνουν στα τελευταία βιβλία για την ταυτότητα του φύλου, έχουμε πολύ καλά βιβλία μεταφρασμένα και εδώ και χρειάζονται στον Έλληνα εκπαιδευτικό και των δύο φύλων για την ταυτότητα του φύλου. Στην Ευρώπη, η τελευταία τάση της μόδας, ας το πούμε έτσι, είναι ο αντρούγνος, δηλαδή κάθε φύλο πρέπει να έχει και τα θηλυκά και τα αρσενικά χαρακτηριστικά, να μην τα αρνείται, να μην τα αποποιείται. Παρ' όλ' αυτά, έχω μια επιφύλαξη για το αν στην Ελλάδα θα πρέπει να αγνοήσουμε τελείως την παράδοσή μας που είναι και Ανατολίτικη και φαλλοκρατική διαπιστωμένα, ή αν μπορούμε να τη σβήσουμε και να την ισοπεδώσουμε, και αν, βέβαια, υπογραμμίζω θα μπορούμε να μιμούμαστε τα πρότυπα της Ευρώπης.

Αυτά, βέβαια, είναι σοβαρά θέματα στις σχέσεις και στην αγωγή ταυτότητας των δύο φύλων, και στην σεξουαλική αγωγή, και βέβαια απλώς τα θίγω εδώ, τα σημειώνω και για να ολοκληρώσω την παρέμβασή μου, λίγα λόγια για τον τρόπο που έγινε το σεμινάριο. Δε συμμετείχα στα προηγούμενα δύο συνέδρια, συμμετείχα μόνο στο σημερινό, παρ' όλα αυτά, το σημειώνω και στην αξιολόγηση που συμπλήρωσα στο φύλο αξιολόγησης, πιστεύω ότι το να εξαντλούμαστε σε διάγνωση, δηλαδή στις έρευνες που έκανε το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης τις διαγνωστικές ως προς τα στερεότυπα στα μικρά παιδιά, ή στην έρευνα που έκανε μια συνάδελφος για τις διευθυντικές θέσεις που παρουσιάστηκε χθες, αν οι γυναίκες παίρνουν διευθυντικές θέσεις, δε χρειάζεται να κάνουμε έρευνα. Το βλέπουμε με γυμνό μάτι. Σε θέματα που είναι ορατά με γυμνό μάτι θα πείτε ότι, βέβαια, η έρευνα επιβεβαιώνει, ή υπογραμμίζει κάτι. Να ολοκληρώσω, σας παρακαλώ, μη με διακόπτετε, αλλά για τις χθεσινές έρευνες. Δεν έχουμε ανάγκη να διαπιστώσουμε ορατά με γυμνό μάτι ζητήματα. Έχουμε ανάγκη να παρέμβουμε για να βοηθήσου-

με καταστάσεις και δεδομένα που υπογραμμίζουν την ανισότητα. Γι' αυτό πιστεύω ότι η κατεύθυνση πρέπει να 'ναι όχι απλώς διαγνωστική, αλλά παρεμβατική. Γι' αυτό, όμως, είναι απαίτηση σ' αυτό το πράγμα, δηλαδή σε προγράμματα παρέμβασης κτλ., απαραίτητη προϋπόθεση, και το είπα χθες και στον εκπρόσωπο του Υπουργείου Παιδείας, απαραίτητη προϋπόθεση είναι εκπαιδευτικοί που θέλουν να αναλάβουν τέτοια προγράμματα, και έτσι να συνεργαστούν είτε μόνοι τους, είτε με πανεπιστήμια, είτε με τη Γραμματεία Ισότητας να αποσπαστούν είτε μερικά, είτε ολικά, ή το λιγότερο να έχουν κάποια μείωση ωραρίου, γιατί αυτά τα προγράμματα για να γίνουν σοβαρά και συστηματικά θέλουν, συνάδελφοι και συναδέλφισσες, διάβασμα, θέλουν γνώση βιβλιογραφίας, θέλουν χρόνο, θέλουν ξόδεμα και επομένως δε γίνονται σοβαρά προγράμματα χωρίς να δοθούν, αν υπάρχει σοβαρό ενδιαφέρον για τέτοια προγράμματα, τέτοιου είδους κίνητρα στον εκπαιδευτικό.

Σύνεδρος: Λέγομαι Χαριτίδης Σωτήρης και είμαι οικονομολόγος στο 3^ο ΤΕΑ Σταυρούπολης. Συμπωματικά, την Παρασκευή είχα παραδώσει μια ενότητα της Κοινωνιολογίας, θα μου επιτρέψτε, είναι 5-6 γραμμές, να τη διαβάσω για να καταλάβετε τη σημασία που είχε αυτή, μια και το σημερινό θέμα είναι άμεσα θέμα κοινωνικών σχέσεων. Η επικεφαλίδα είναι «Προσαρμογή και Κοινωνική Ανανέωση». *«Σ' αυτό το σημείο τοποθετηθεί τις ελπίδες του ο σύγχρονος άνθρωπος και μοιραία εκεί επικεντρώνεται και η Κοινωνιολογία, τον προβληματισμό της, το ενδιαφέρον της, τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Αυτή είναι και η επαγγελία της επιστήμης: Να κάνει το άτομο ικανό να γνωρίσει τις πολύπλοκες διαδικασίες του κοινωνικού μετασχηματισμού σε όλα τα επίπεδα που αυτοί αναπτύσσονται ώστε να συμμετέχει ως δυναμικό κοινωνικό στοιχείο σ' αυτούς»*. Ακούσαμε από τους εκπροσώπους του Υπουργείου ότι έγιναν αλλαγές στα προγράμματα, οι αλλαγές όμως έγιναν ερήμην των καθηγητών και απ' τις αλλαγές αυτές, η Κοινωνιολογία διδάσκεται για προτελευταία χρονιά. Του χρόνου, όπως και η Κοινωνιολογία, στη 4^η Δέσμη, η Οικονομία, Πολιτική Οικονομία και Κοινωνιολογία, 8 ώρες την εβδομάδα ήταν, καταργούνται. Το 40% περίπου των μαθητών πήγαινε στη 4^η Δέσμη. Τα κοινωνικά φαινόμενα ήταν απόρροια των παραγωγικών και οικονομικών σχέσεων και κυρίως έγιναν ερήμην, επαναλαμβάνω, των καθηγητών. Ήρθαν εδώ, λοιπόν, οι εκπρόσωποι να μας παρουσιάσουν ότι έγινε κάτι σπουδαίο, και αντί αυτού έβαλαν άλλα μαθήματα, Μετεωρολογία, στην κυριολεξία δηλαδή περί ανέμων και υδάτων, γιατί αυτό βολεύει, θα έλεγα, την κάθε φορά εξουσία να μην προβληματίζονται

οι άνθρωποι και να ασχολούνται με άλλου είδους φαινόμενα που βολεύουν τις διάφορες εξουσίες.

Επίσης, ήθελα να αναφερθώ ότι έγινε μεγάλη εστίαση στην ανακατασκευή των στερεοτύπων μέσα από τα σχολικά έντυπα. Θα έλεγα έτσι αστειευόμενος, ή απλοποιώντας το θέμα όπως παρουσιάστηκε, ότι εγώ θυμάμαι τα παλιά τα βιβλία, το αλφαβητάρι που κυκλοφορεί τελευταία και στα βιβλιοπωλεία, νομίζω ότι περίπου είμαστε και της ίδιας ηλικίας, μου θύμιζε αυτό ότι το φου-φου η φωτιά, η πυροσβεστήνα η Φωφώ σβήνει τώρα τη φωτιά. Την πυροσβεστήνα, όμως, δε θα τη αφομοιώσουμε και θα την εσωτερικεύσουμε σαν στερεότυπο. Θα γελάσουν τα παιδιά αν δεν τη δουν στην πράξη. Τα στερεότυπα αφομοιώνονται από την κοινωνική πραγματικότητα. Μια σημαντική συμβολή είναι ότι στην τελευταία προκήρυξη για την πυροσβεστική, προβλέφθηκαν κάποιες θέσεις, 100 νομίζω, για τις γυναίκες. Έτσι, όταν το δούνε, λοιπόν, αυτό στην πράξη, τότε πράγματι θ' αλλάξουμε το στερεότυπο και όχι του τύπου όπως σας είπα η πυροσβεστήνα η Φωφώ σβήνει τώρα τη φωτιά. Τι βλέπουμε στο σχολείο; Βλέπουμε γραμματείς, κατ' αρχάς δεν υπάρχουν σχεδόν στα περισσότερα σχολεία, εμείς χρόνια δεν έχουμε γραμματέα ενώ προβλέπεται να είναι γυναίκες. Δε γίνεται μέριμνα για να πάνε και άνδρες. Επιστάτες να είναι μόνο άνδρες, καθαρίστριες να είναι μόνο γυναίκες. Γιατί; Δε θα έπρεπε να προβλεφθούνε, να δούνε και τα παιδιά μέσα στο χώρο στον οποίο ζούνε ότι οι επιστάτες δεν είναι μόνο άνδρες; Ότι οι γραμματείς μπορεί να είναι και γυναίκες; Θα έλεγα, είναι μερικές από τις καθαρίστριες που είναι με σύμβαση έργου που οι άνδρες τους άνεργοι ... έτσι μου φάνηκε, ότι μέσα στην οργάνωση την πληροφορική που μας παρουσίασε και η οικονομολόγος του Κ.Ε.Θ.Ι., εγώ θα έλεγα ότι διαπίστωσα έναν ιό να έχει παρεισφρήσει μέσα, σαν αυτό που λένε τους ιούς του κομπιούτερ, θα 'λεγα εγώ ένας ιός «ρατσισμού», κυρίως γιατί η πληροφορική, η πληροφόρηση απευθύνεται μόνο στις γυναίκες. Πώς να καταλάβουνε επαγγέλματα κατ' εξοχήν «αντρικά» και δεν αναφέρεται η πληροφόρηση και σε άνδρες οι οποίοι θα ήθελαν να ακολουθήσουν γυναικεία επαγγέλματα. Και υπάρχουν ένα σωρό «γυναικεία» επαγγέλματα, τα οποία μάλιστα περνάνε μέσα από τα μέσα ενημέρωσης από την καθημερινή πραγματικότητα σαν αποκλειστικά επαγγέλματα των γυναικών, θα έλεγα, ή των γυναικωτών, έτσι, κομμώτριες, μόδιστροι, κτλ. Κάτι θα ήθελαν να ακολουθήσουν και αυτά: Νοσοκόμοι, βρεφοκόμοι, νηπιαγωγοί. Πώς, λοιπόν, απευθύνεται η πληροφόρηση μέσα από ένα όργανο το οποίο μάλιστα είναι σε κέντρα ερευνών θεμάτων ισότητας και των δύο φύλων. Δεν είναι

μόνο θέματα ισότητα των γυναικών. Αυτά ήθελα να πω και ευχαριστώ πολύ που μ' ακούσατε.

Σύνεδρος: Λέγομαι Λαΐου Βασιλική, είμαι στο 10^ο Τεχνικό Λύκειο Θεσσαλονίκης. Θα συνεχίσω την παρέμβαση ακριβώς στη συνέχεια από το συνάδελφο, γιατί έχει καλύψει αρκετά πράγματα απ' αυτά που θα ήθελα να πω. Θα πρέπει να δούμε τη γυναίκα στη θέση της γενικά μέσα στην οικογένεια, στη σχέση της με το σύζυγο, με τον αδελφό, με τον πατέρα, με το φίλο, που νομίζω ότι εδώ έχουμε «πάρει» τέλος πάντων αρκετά πράγματα. Έχει καταξιωθεί η γνώμη της, μπορούμε να πούμε ότι μπορεί ο αδελφός, ο πατέρας να συμβουλευθεί τη γνώμη της γυναίκας, ενώ παλιότερα αυτό ήταν αδύνατο. Θα βάλω σε δύο τομείς καθαρά το γυναικείο θέμα: Τη γυναίκα σαν γυναίκα, σαν προσωπικότητα, σαν οντότητα μέσα στην κοινωνία και τη γυναίκα μέσα στο επάγγελμα, «αντρικό» επάγγελμα.

Η κ. Σολωμονίδου κάλυψε και αυτή αρκετά πράγματα, πώς δημιουργούμε εμείς τα στερεότυπα, είχαμε χθες μια πολύ μεγάλη και καλή έρευνα από την ηπιαγωγό που μας έδωσε τα στερεότυπα καθαρά του αγοριού και του κοριτσιού από μέσα από τα παιχνίδια. Εγώ θα σας κάνω ένα ερώτημα: Πόσοι από εσάς, από εμάς, βάζω και τον εαυτό μου, που σαν γυναίκα μηχανολόγος πιστεύω ότι έπρεπε να το είχα κάνει, έχουμε πάρει δώρο στα ανίψια μας στην ηλικία των 4-5 χρόνων το πλαστικό σφυρί, το κατσαβίδι, ώστε να δημιουργηθεί η δεξιότητα στο κορίτσι όπως ακριβώς δημιουργείται και στο αγόρι. Αν ψάξετε ο καθένας τον εαυτό σας, μέσα σ' αυτούς είμαι και εγώ, δεν το έχει κάνει κανένας, επομένως πώς θα δημιουργηθεί το στερεότυπο αυτό ώστε η γυναίκα να μπορέσει να ακολουθήσει και τα άλλα επαγγέλματα τα οποία δεν είναι για τις γυναίκες όπως λέγεται;

Είχαμε, από το προηγούμενο συνέδριο, ζητήσει από την κ. Καββαδία, η οποία απουσιάζει σ' αυτό το συνέδριο να μας δώσει κάποια στοιχεία. Το γραφείο ισότητας εμένα τουλάχιστον μου έδωσε την εντύπωση ότι την ισότητα την ξεκινήσαμε χθες. Το γραφείο ισότητας αρχίζει και λειτουργεί από χθες. Δεν ξέρω αν είναι μόνο δικιά μου θέση, ή αν έχει δημιουργηθεί και σ' εσάς. Το γραφείο ισότητας λειτουργεί από το '82 και είχε ένα πρόγραμμα για γυναίκες σε «αντρικά» πάλι επαγγέλματα, όπως πιλότοι, οδηγοί σε λεωφορεία, και διάφορα άλλα επαγγέλματα μόνο για γυναίκες. Θέλαμε να δούμε αυτά εδώ τα στοιχεία, πώς αυτές οι γυναίκες έχουν υποστηριχθεί, αν συνεχίζουν να εργάζονται σ' αυτό που έχουν εξειδικευτεί για να δημιουργήσουν τα καινούρια στερεότυπα, όπως είπε ο συνάδελφος, την πυροσβε-

στίνα φου-φου, αν δεν έχει υπάρξει πυροσβεστήνα μέσα στο χώρο, δε μπορεί να περάσει το στερεότυπο της πυροσβεστήνας. Θα παρακαλούσα τη γραμματέα ισότητας να μας δώσει αυτά εδώ τα στοιχεία, εάν πράγματι υπάρχουν, αυτές οι γυναίκες που εξειδικεύτηκαν σε «ανδρικά» επαγγέλματα, υπάρχουν μέσα σ' αυτούς τους χώρους δουλειάς, ή μετά από κάποια βλέμματα συναδέλφων, από κάποιες γκριμάτσες όπως όταν ήρθαμε όλοι εδώ στο σεμινάριο, πιστεύω ότι και το είπατε σε κάποιους φίλους, είδατε, σας έχουν δημιουργηθεί τέτοιες φιγούρες και ειρωνείες που είναι χειρότερες από λόγια. Τώρα θα ασχοληθείτε πάλι μ' αυτό εδώ, υπάρχει αυτό εδώ το θέμα της ισότητας; Και υποτίθεται ότι αυτά λέγονται κι από συνειδητοποιημένους και δημοκρατικά κείμενους ανθρώπους.

Θα μπω επίσης στην οργάνωση του συνεδρίου. Και το προηγούμενο, και αυτό εδώ ήταν ανοργάνωτο. Θα παρακαλούσαμε τέτοια θέματα ακριβώς να βγαίνουν πιο σοβαρά, γιατί αυτό έχει αντίκτυπο στην ίδια τη γυναίκα. Αυτή η ανοργανωσιά του σεμιναρίου και του προηγούμενου και του τώρα και δεν ξέρω 'γω τι πολιτικές άλλαξε η ηγεσία του γραφείου ισότητας, δεν ενημερώθηκε, ήρθαν εδώ, είχαμε χθες μια διαμάχη με την κ. Γαλανοπούλου και τη γραμματέα ισότητας, θα πρέπει αν επαναληφθεί τέτοιο θέμα, θα πρέπει να βγει πιο σοβαρά. Τι να πούμε τώρα, να μιλήσουμε για τη γυναίκα όταν έξω στην κοινωνία υπάρχει ο ρατσισμός, υπάρχει η νέα τάξη πραγμάτων, υπάρχει η παγκοσμιοποίηση της αγοράς, υπάρχει η κατάργηση του οκταώρου μ' αυτά τα ωρομίσθια, πώς θα πρέπει να δούμε τη γυναίκα; Για μένα, μια πρόταση είναι να ξαναμπεί μια καινούρια θεματική, μια επαναπροσδιόριση του αγώνα, του πώς θα δούμε τη γυναίκα-συνδικαλίστρια μέσα σ' όλους τους χώρους δουλειάς σαν εργαζόμενη, σαν συνδικαλίστρια, σαν προσωπικότητα μέσα στην κοινωνία. Ίσως αυτό θα αποτελέσει μια καινούρια συνεδρία ώστε να μπορέσουμε να επαναπροσδιορίσουμε το πώς ακριβώς πρέπει να ξαναγωνιστούμε, να ξαναρχίσουμε από την αρχή, γιατί εμένα έτσι μου φαίνεται, μετά από 18 χρόνια δουλειάς σαν μηχανολόγος, νομίζω ότι είμαι πάρα πολύ πίσω, δεν έχω κάνει τίποτε, και γι' αυτό ίσως χρειάζεται επαναπροσδιόριση του ρόλου της θέσης της γυναίκας μέσα στην κοινωνία.

Και ένα δεύτερο ερώτημα που θέλω να βάλω σ' όλους τους συνέδρους, πόσοι από εσάς, για να μη μιλάμε θεωρίες και γενικολογίες, πόσοι από εσάς αν ερχόταν το κορίτσι σας και σας έλεγε ότι θέλω να γίνω ελαιοχρωματιστής, θέλω να γίνω μηχανικός αυτοκινήτων, θέλω να γίνω ηλεκτρολόγος, να παίρνω τη σκάλα και να σκάβω και να περνάω τα καλώδια, πόσοι από εσάς δεν θα αποτρέπατε το κορίτσι σας να γίνει; Αυτά είναι πολύ σοβαρά ερωτήματα

που πρέπει ο καθένας να τα βάλουμε, να μιλάμε πρώτα για τον εαυτό μας και μετά για των άλλων τα παιδιά. Νομίζω ότι είναι ένα πολύ σοβαρό ερώτημα και θα πρέπει όλους να μας προβληματίσει. Ευχαριστώ πάρα πολύ.

Σύνεδρος: Θέλω να κάνω 2 ερωτήσεις, μία στην κ. Σιάνου και μία στην κ. Ρηγοπούλου. Στην κ. Σιάνου, θα ήθελα να ρωτήσω, σε κάποιο σημείο της εισήγησής σας, είπατε, αναφέρατε νέα στοιχεία ανισότητας γυναικών. Εκ τούτου συμπεραίνω ότι υπάρχουν παλιές μορφές ανισότητας γυναικών και νέες μορφές ανισότητας γυναικών. Θα ήθελα να μου διευκρινίσετε – γιατί τις παλιές λίγο-πολύ τις αντιλαμβανόμαστε – ποιες είναι οι νέες μορφές ανισότητας γυναικών. Μ' ενδιαφέρει πολύ. Και στην κ. Ρηγοπούλου, για να τελειώσω και να παραδώσω το μικρόφωνο, αν και για την ποίηση λέμε ότι την διαβάζουμε και δεν είναι απαραίτητο να την ερμηνεύσουμε, και επειδή η εισήγησή σας ήταν ποιητική, θα ήθελα όμως, θα παρακαλούσα, ένα σημείο της να μου διευκρινίσετε. Αναφέρατε ότι η Πανδώρα ανοίγει το κουτί της και βγαίνουν όλα από μέσα, και μένει μόνο η ελπίδα. Σε κάποιο άλλο σημείο είπατε ότι η ελπίδα είναι ευλογία ή είναι το πιο τρομερό δώρο; Ως ευλογία την ελπίδα μπορώ να την αντιληφθώ. Θα ήθελα όμως να μου διευκρινίσετε, η ελπίδα ως τρομερό δώρο, τι εννοείτε και αν συνδέεται με το ρόλο της γυναίκας, και ποια είναι η σχέση της.

Σύνεδρος: Λαμπροπούλου-Τσιρίκου Νάσια, από το Πειραματικό Λύκειο Αγίων Αναργύρων στην Αθήνα. Το ερώτημα υποβάλλεται για την κ. Σιάνου, και έχει να κάνει με πιθανές, δεν ξέρω, αγνοώ, νομοθετικές προτάσεις που να αφορούν ποσόστωση στην Ελλάδα κατά το πρότυπο του affirmative action στην Αμερική κυρίως σε σχολεία ή σε επαγγελματικούς χώρους δύσκολους για τις γυναίκες, ανδροκρατούμενους.

Σύνεδρος: Πολύ απλοϊκά, θα ήθελα να σας ευαισθητοποιήσω σε θέματα ΣΕΠ. Λέγομαι Χαραλαμπίδου, είμαι υπεύθυνη ΣΕΠ στην Α' Διεύθυνση Θεσσαλονίκης στο 1^ο Γραφείο. Ο ΣΕΠ, ο Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός είναι ένας καινοτόμος θεσμός, παρ' όλ' αυτά είναι πάρα πολύ υποβαθμισμένος και αυτή η ειρωνεία που ίσως βλέπουμε στα πρόσωπα των συναδέλφων όταν μιλάμε για ισότητα είναι κάτι που ακολουθεί και το ΣΕΠ όταν πάμε να μιλήσουμε σοβαρά γι' αυτόν. Παρ' όλ' αυτά, στα αναλυτικά προγράμματα υπάρχει παρεμβατικό υλικό και στην Γ' Γυμνασίου, και στην Α' Λυκείου. Το παρεμβατικό αυτό υλικό στην Γ' Γυμνασίου έχει μια ενασχόληση με τα Μ.Μ.Ε. και πώς αναπαράγουν τα στερεότυπα των φύλων όπως και με τα έντυπα και πώς αυτά συνεχίζουν δυστυχώς να υποδεικνύουν

ρόλους σε άντρες και γυναίκες πανομοιότυπους με τους παλιούς. Στο αναλυτικό πρόγραμμα της Α΄ Λυκείου, γίνεται ενασχόληση με στατιστικά στοιχεία και φαίνεται η εκπαιδευτική ανισότητα όπως και η επαγγελματική ανισότητα μέσα από πίνακες που δείχνουν κάποια στοιχεία πάνω στην ενασχόληση με επαγγέλματα και σε τομείς παραγωγής.

Λοιπόν, σήμερα, κατ' αρχήν πρέπει να τονίσω ότι εκείνο που είναι σημαντικό δεν είναι το τι υπάρχει σαν παρεμβατικό υλικό σήμερα, αλλά το ποιος κάνει αυτήν την παρέμβαση. Δυστυχώς, δεν υπάρχει υποδομή, δεν υπάρχουν επιμορφώσεις και όπου υπάρχουν επιμορφώσεις δεν λαμβάνονται υπ' όψη για την ανάθεση του θεσμού, για την εφαρμογή του θεσμού, γιατί ο θεσμός δίνεται σε οποιοδήποτε καθηγητή, είναι καλό όλες οι ειδικότητες να συμμετέχουν, όταν λέω σε οποιοδήποτε, εννοώ σε οποιονδήποτε χωρίς καμία επιμόρφωση για να συμπληρώσει ωράριο και έτσι γίνεται διασπορά των ωρών του ΣΕΠ σε όλους τους συναδέλφους που έχουν μειωμένο ωράριο. Είναι καλό που μέσα από τον Νόμο 25, 25 που αναφέρεται στο Ενιαίο Λύκειο υπάρχουν ειδικά άρθρα, το άρθρο 10 για παράδειγμα, το οποίο μιλά για την αναβάθμιση του ΣΕΠ, αναφέρει τη δημιουργία των Κ.ΣΥ.Π., τα Κέντρα Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού, που θα είναι 200 στην Ελλάδα, και των γραφείων ΣΕΠ., που θα είναι 300 στην Ελλάδα, δηλαδή Γραφεία ΣΕΠ μέσα στα σχολεία, πειραματικά δημιουργούνται, δηλαδή θα γίνει μια αίθουσα και θα υπάρχει ένας σύμβουλος, και μια και αναφέρω το σύμβουλο, πρέπει να πω ότι πέρα από την υποδομή, την υλικοτεχνική υποδομή, θα δημιουργηθούν σύμβουλοι ΣΕΠ για τα σχολεία.

Και εδώ θέλω λίγο να σταθώ, και να επικαλεστώ τη δική σας ευαισθησία, γιατί πιστεύω ότι οι σύμβουλοι ΣΕΠ πρέπει να ασχολούνται με τα κοινά, πρέπει να έχουν ερεθίσματα και να θέλουν να παίρνουν ερεθίσματα. Άλλη δραστηριότητα, άλλη δράση, είναι σχετική και με την τεχνολογία, είναι η δημιουργία ειδικών στην τεκμηρίωση. Δε λέω τεκμηριωτών, γιατί εκεί πέφτουμε πάλι στην παγίδα της γλώσσας, ειδικών στην τεκμηρίωση λοιπόν. Οι ειδικοί στην τεκμηρίωση θα είναι 150, αυτοί οι άνθρωποι θα πλαισιώσουν τα Κ.ΣΥ.Π. και θα προσπαθήσουν να δημιουργήσουν τις βιβλιοθήκες, μονογραφίες και θ' ασχολούνται με το υλικό των γραφείων ΣΕΠ και των Κέντρων Συμβουλευτικής, και θα χρησιμοποιούν την τεχνολογία για τη δημιουργία όλων αυτών των υποδομών.

Επίσης, θέλω να επισημάνω ότι ο ΣΕΠ, ενώ είχε μια ανάπτυξη μέσα στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο, όσο πάει συρρικνώνεται, παρ' όλο που αναφέρε-

ται επίμονα ότι το μοντέλο που χρησιμοποιείται είναι αναπτυξιακό, εγώ βλέπω να περιορίζεται στην εφαρμογή του, στην Γ΄ Γυμνασίου και στην Α΄ Λυκείου για ένα τετράμηνο, στην Α΄ Λυκείου για ένα τετράμηνο, και πιστεύω ότι αν θέλουμε να είναι αναπτυξιακό το μοντέλο, πρέπει να αναπτυχθεί σ' όλες τις τάξεις της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όπως θα πρέπει να έχει μια ανάπτυξη και στο δημοτικό. Για τα αναλυτικά, επειδή όπως ακούσατε και χθες δημιουργούνται καινούρια αναλυτικά, είναι πάρα πολύ καλό ένα παρεμβατικό υλικό να ξεκινήσει από τις ομάδες τις πανεπιστημιακές και να δοθεί στην αρμόδια ομάδα που βρίσκεται στο παιδαγωγικό ινστιτούτο. Ελπίζω πολλοί από εσάς που ασχολείστε με τα κοινά να κάνετε απαιτήσεις για την επιμόρφωση στη συμβουλευτική και για την επιμόρφωση των ειδικών της τεκμηρίωσης. Ευχαριστώ.

Σύνεδρος: Θέλω να κάνω μια ερώτηση στον κ. Ραβάνη. Ήθελα λίγο να μας αναλύσετε τις μεθόδους για την εξ αποστάσεως μόρφωση και δεύτερον θα ήθελα να μου πείτε αν υπάρχουν έρευνες οι οποίες καταδεικνύουν ποιοι απευθύνονται σ' αυτό το είδος μόρφωσης, γυναίκες ή άνδρες.

Σύνεδρος: Κετέν Παντελής, δάσκαλος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στο Γυμνάσιο Σίνδου, και να με συγχωρήσετε, γιατί ασχολούμαι και με τα συνδικαλιστικά, θα βάλω και μια τέτοια διάσταση, δε θα είναι αυτή που φαντάζεστε μάλλον. Έτσι λοιπόν όταν μπήκα σ' αυτό το πρόγραμμα και ήθελα να μπω, μπήκα, θα 'λεγα, αρκετά ευαισθητοποιημένος. Αναρωτήθηκα όμως γιατί δε συμμετείχαν άντρες εκπαιδευτικοί σ' αυτό, ναι, γιατί δε δηλώσαν, όχι γιατί δεν τους πήραν. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, το πρόβλημα που υπάρχει, και πώς μπορούμε να παρέμβουμε και σ' αυτούς. Υπάρχει μια άρνηση, μας είναι γνωστή, και αυτό που λιγάκι διαπίστωσα και εγώ στο σεμινάριο, πραγματικά χωρίς να θεωρηθώ ότι δε μου πάει, σαν φύλο δε μου πάει να είμαι φεμινιστής, αλλά σας είπα τις ευαισθησίες. Θεώρησα ότι θα έπρεπε να παρέμβουμε με κάποιον τρόπο και σ' αυτούς, και βρήκα στο σεμινάριο κάποιες «φεμινιστικές υπερβολές». Δε θα 'λεγα ότι το διαπίστωσα στον ίδιο βαθμό και στα ερωτηματολόγια που μπορείς να τα οδηγήσεις όπου θέλεις, μας είναι γνωστό αυτό, γιατί ξέρουμε κι από το ΣΕΠ ότι περίπου έτσι απαντάνε τα παιδιά, δηλαδή εκφράσανε μια πραγματικότητα, αλλά η παρέμβασή μας στις λέξεις, όπως είτε και η συναδέλφισσα φιλόλογος είναι μηδαμινή σε σχέση με την πραγματικότητα, δηλαδή στα λόγια θα μπορούσε, αυτό που είπα και εκεί στο διάλειμμα, υπάρχει και η αρσενική φάλαινα, η στρουθοκάμηλος αν θέλετε, και είναι στρουθοκαμηλισμός να κρυβόμαστε πίσω από τις λέξεις πια. Έχουνε νόημα, αλλά η πραγματικότητα είναι τελείως διαφορε-

τική και δε μπορούμε να βγαίνουμε έτσι μ' αυτές τις «υπερβολές», να τις βάλω κι αυτές σε εισαγωγικά για να μη με παρεξηγήσετε. Δημιουργώ το αντίθετο αποτέλεσμα στο σχολείο και βγαίνω κάπως αρνητικά, λένε αυτός ή αυτή είναι φεμινιστής ή φεμινίστρια, προβάλλει αυτό κι αυτό, γι' αυτό νομίζω ότι πρέπει να το προσέξουμε. Θέλει έναν πολύ ιδιαίτερο τρόπο για να περάσεις αυτά τα θέματα ανισότητας. Όλοι είμαστε υπέρ της άμβλυνσης των ανισοτήτων γενικά, και των κοινωνικών και του φύλου.

Σύνεδρος: Για να στηρίξω λιγάκι την Ο.Λ.Μ.Ε. και το Κ.Μ.Τ.Ε., γιατί λίγο ψιλόκατηγορήθηκα. Η πρόταση που κατατέθηκε στον Αρσένη, όλο αυτό για τα αναλυτικά προγράμματα, δεν ξέρω αν είναι στο καλάθι των σκουπιδιών. Μέσα βάζεις, σε ένα σημείο μόνο, γιατί είναι πάρα πολλά, ότι πρέπει να κατανοούν μέσα στα αναλυτικά προγράμματα τον εθνικό πολιτισμό, παράδοση, συνιστώσες κλασικές, κλπ. να αξιοποιούν τα γόνιμα στοιχεία τους σε σύνδεση με τον πανανθρώπινο πολιτισμό και ταυτόχρονα με κατανόηση και σεβασμό της διαφορετικότητας ως προς το φύλο, τη φυλή, την εθνικότητα, την κοινωνική ομάδα, την ιδεολογία, τη θρησκεία, τον εθνικό πολιτισμό και την παράδοση των άλλων. Εγώ, λοιπόν, δε μπορούσα να συμμετέχω στις ομάδες εργασίας. Θα 'θελα πολύ να συμμετείχα στο θέμα των παλινοστούτων, προσφύγων, μεταναστών σε θέματα ισότητας ή ανισότητας. Εκεί είναι ακόμη πιο έντονα τα πράγματα, γιατί όλοι, κατά την εκτίμησή μου και απ' την εμπειρία μου είναι περίπου 20-30 χρόνια πίσω από εμάς και θα 'θελα να γίνει μια παρέμβαση προς αυτήν την κατεύθυνση.

Επειδή το σημερινό πρόγραμμα είχε θέμα για την τεχνολογία, μια μικρή αναφορά στην τεχνολογική κατεύθυνση που βάζει το Ενιαίο Λύκειο, και πώς μπορούμε να οδηγηθούμε μέσα από το Δημοτικό και το Γυμνάσιο εκεί, γιατί με τη σημερινή μορφή των ΤΕΛ και των ΤΕΣ, δεν πήγαιναν κορίτσια στις περισσότερες ειδικότητες, συγγώνη, και το είδατε και στα ερωτηματολόγια. Δε θα 'θελα να σας διαβάσω τις ειδικότητες, αλλά και στη Β' Λυκείου η τεχνολογική κατεύθυνση περιλαμβάνει πολλά, θα 'λεγα, Μαθηματικά, Φυσική, Τεχνολογία Επικοινωνιών, Αρχές Περιβαλλοντικών Επιστημών, Στοιχεία Αστρονομίας-Διαστημικής, Διαχείριση Φυσικών Πόρων, Εφαρμογές Υπολογιστών, Χημεία, Σχέδιο Τεχνικό/Ελεύθερο. Το ίδιο και στη Γ' Λυκείου, κάτι που νομίζω, μ' αυτή τη δομή που έχει σήμερα το σχολείο, πάλι θ' αποκλείσει τα κορίτσια, και ο φόβος μας πια είναι ότι θα πάμε ξεκάθαρα σ' αυτό που είχαμε παλιά, κλασικό-πρακτικό, μια φοβερή υποβάθμιση της τεχνολογικής. Δε μιλάω για τα ΤΕΙ, τα Τεχνο-επαγγελματικά, όπου θα αντικαταστήσουν τις ΤΕΣ και θα βγάλουν μηχανολόγους, ηλεκτρολόγους και

εκεί είναι τα πράγματα ακόμα πιο δύσκολα για το γυναικείο φύλο, αλλά εδώ θα μπορούσαμε να προτείνουμε, αν θέλετε, σ' αυτά τα νέα αναλυτικά προγράμματα, ακόμα και αντισταθμιστική εκπαίδευση στις μαθήτριες σε θέματα τεχνολογίας έτσι ώστε να τους είναι πολύ περισσότερο προσιτή.

Λοιπόν, στις παρεμβάσεις θα 'βαζα αυτό που είπα και εγώ, τα αναλυτικά προγράμματα, τα βιβλία ότι θα πρέπει να γίνονται με διαγωνισμό, και όχι μ' ανάθεση που κάνει το Υπουργείο για να μπορούν να επιλέγουν τα καλύτερα, στα ΠΕΚ, που ακούστηκε μια πρόταση, δυστυχώς επιλέγεις, και εκεί πέρα δε θα το επιλέξουν οι άνδρες εκπαιδευτικοί, οι άνδρες δάσκαλοι, ενώ στο ΣΕΠ που τονίστηκε, θα περάσει σε όλες και όλους, και θα πρότεινα και έναν οδηγό-βιβλίο με τα πορίσματα όλ' αυτά στα σχολεία. Απ' την άλλη μεριά, αναγκαστικά όσα και να κάνουν στο σχολείο, όσα και ν' αλλάξουν στα βιβλία και στα προγράμματα, υπάρχει πρόβλημα ξεκάθαρα με την κοινωνία έξω, και ιδιαίτερα με περιοδικά, Τύπο, Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης ή Εξημέρωσης και τηλεόραση και διαφήμιση, και εκεί πέρα θα μπορούσαμε να παρέμβουμε στις σπουδές τους, στην δημοσιογραφία και στην διαφήμιση για να μπορέσουμε να εξισορροπήσουμε λιγάκι τα πράγματα πάνω στον τομέα αυτό. Αλλά κι απ' την άλλη μεριά, θα μπορούσαμε κι εμείς οι ίδιοι να τα κάνουμε μάθημα παρέμβασης, δηλαδή ενώ παραπονιόμαστε όλοι για κάποια γυναίκα που μου διαφημίζει προϊόντα κουζίνας ή οτιδήποτε άλλο που είναι σε μια υπέροχη κουζίνα και είναι φοβερά λεπτή και όμορφη.

Η κουζίνα ή η γυναίκα;

Και η γυναίκα και η κουζίνα, κάτι εξωπραγματικό από τα δοσμένα τα ελληνικά και τα παγκόσμια, θα έλεγα. Δεν το κάνουμε ποτέ μάθημα παρέμβασης, να γράψουμε αυτό το πράγμα σ' ένα βίντεο και να το καταδείξουμε στους μαθητές, ή να πάρουμε ένα περιοδικό, αυτό που λέγεται «Μανίνα» ή «Κατερίνα» και διαβάζεται σωρηδόν στα σχολεία, και να κάνουμε μια παρέμβαση πάνω στο κείμενο, αλλά και στα σκίτσα, που δεν έχουν καμιά σχέση με την ελληνική πραγματικότητα, και να τονίζουν τα θέματα ανισότητας και επομένως ισότητας. Και οπωσδήποτε, επειδή αρχίζουμε οι περισσότεροι από εμάς και δουλεύουμε σε δουλειές σε ομάδες να ανακατέψουμε λιγάκι το φύλο και το χρώμα και την προέλευση και το επίπεδο.

Σύνεδρος: Λέγομαι Συρηνίδου και είμαι από το 1^ο Γυμνάσιο Κηφισιάς. Εγώ θα βάλω μια διαφορετική διάσταση, δε θα σας απασχολήσω πολύ. Λοιπόν, λέμε εδώ για ισότητα, ισότητα των δύο φύλων.

Λοιπόν. Οικιακή Οικονομία. Λέμε ισότητα των δύο φύλων, δηλαδή υπάρχουμε εμείς, γυναίκες, οι οποίες δεν έχουμε ίσα δικαιώματα, ίσες ευκαιρίες με τους άνδρες και η ισότητα είναι κάτι συγκρίσιμο, δηλαδή εγώ θέλω σαν γυναίκα, εμείς θέλουμε σαν γυναίκες να είμαστε ίσες με ποιους; Με τους άνδρες; Μ' αυτά τα στερεότυπα και τα πρότυπα που μας έχουν δημιουργήσει, του άνδρα του κυρίαρχου, του σκληρού, του δυνατού, του τσαμπουκά, εγώ τέτοια ισότητα, συνάδελφε, δεν τη θέλω, έτσι;... δε θέλω επίσης να λάβω μέρος στη λήψη των αποφάσεων, δηλαδή εάν ήταν παραπάνω γυναίκες στη Βουλή, εάν ήταν παραπάνω γυναίκες στα συνδικάτα, τι θα γινόταν, θ' άλλαζε η κατάσταση; Γιατί βεβαίως, συναδέλφισσα, θα ήμασταν κάπως καλύτερα, αλλά η κατάσταση δε θα άλλαζε. Η ανεργία θα υπήρχε, η καταπίεση θα υπήρχε και όλ' αυτά θα υπάρχουν, και στη λήψη των αποφάσεων, όπου ήταν γυναίκες και όπου συμμετείχαν γυναίκες, είδαμε πού οδηγήσανε, και να πούμε και για τη Θάτσερ, σαν λαμπρό παράδειγμα προς αποφυγή. Λοιπόν, θα πρέπει να το βάλουμε και σ' αυτή τη διάσταση και δε λέω για τους άνδρες. Οι άνδρες, και αυτοί πράγματι, είναι καταπιεσμένοι, δε θέλω ν' αναλάβω τώρα την υπεράσπιση των ανδρών, αλλά τα στερεότυπα που έχει δημιουργήσει η κοινωνία στην οποία ζούμε έχουν κάνει δυστυχείς και τους άνδρες και ναι μεν οι γυναίκες μπορούν να εκφραστούν, έστω μέσα από σεμινάρια να λέμε ότι είμαστε καταπιεσμένες, οι άνδρες όμως, που τους έχουν καλλιεργήσει αυτό το πρότυπο, το στερεότυπο του δυνατού, του τσαμπουκά, έτσι, έχουν τρομερά προβλήματα. Δε μπορεί να κλάψει, δε μπορεί να πηδήσει, δε μπορεί να είναι τρυφερός, και υπάρχουν τρομερότερα προβλήματα από τις γυναίκες. Άρα, λοιπόν, καλό αυτό που κάνουμε, αλλά δε διορθώνεται η κατάσταση. Το θέμα είναι να παλέψουμε για μια κοινωνία όπου θα υπάρχουν άλλες δομές ή ελεύθερα οι άνθρωποι θα μπορούν να δημιουργήσουν, και δε θα υπάρχουν καταπιεστικές δομές, είτε είναι του άνδρα, είτε είναι της γυναίκας, είτε είναι το συνδικάτο, γιατί τα συνδικάτα είναι καταπιεστικές δομές και τα κόμματα είναι καταπιεστικές δομές. Λοιπόν, ευχαριστώ πολύ.

Νίκος Παναγιωτόπουλος,

Γενικός Διευθυντής του Κ.Ε.Θ.Ι.

Κάθε φορά που ήθελα να πάρω το λόγο, είχε προηγηθεί μια παρέμβαση, η οποία μου ακύρωνε τη δυνατότητα να ξαναπαρέμβω, κι αυτό γιατί; Για 2 σημαντικούς λόγους, θα προσπαθήσω να το σχεδιάσω όπως όλοι νομίζω, και θα προσπαθήσω να μην καταχραστώ το λόγο μια και η κατάχρηση του λόγου και δη σε δημόσιο χώρο είναι μια μορφή κατάχρησης της κοινωνίας. Αυτό με κάνει να είμαι σύντομος, παρ' όλο που το να είσαι σύντομος σ' ένα χώρο που παράγονται ιδέες, ή προσπαθούν να παραχθούν ιδέες, ουσιαστικά συμβάλλουμε στην εισαγωγή ενός δημοσιογραφικού παρατηρητηρίου στη χρήση του λόγου που σε αναγκάζει να λες το παν σε χρόνο ελάχιστο. Το προελούδιο αυτό το κλείνω. Άλλα ήθελα να πω, άλλα θα πω μέσω των παρεμβάσεων που προηγήθηκαν. Τέθηκαν αρκετά πράγματα, και όπως πάντα, όταν έχεις να απαντήσεις ένα τόσο σύνθετο πρόβλημα, κινδυνεύεις να κολυμπήσεις στη σύγχυση. Όταν πολλαπλασιάζονται οι τοποθετήσεις, συνειδητοποιείς αναπόφευκτα, νομίζω, από το εύρος και την ένταση της λανθάνουσας αντίστασης που υπάρχει, όσο σοβαρό διακύβευμα αποτελεί το ζήτημα που μας απασχολεί. Σοβαρό, διότι νομίζω όλοι συμφωνούμε ότι θίγει το θεμέλιο του συστήματος των σχέσεων κυριαρχίας μεταξύ ομάδων, τάξεων και φύλων και επειδή τι πρόκειται για το θεμέλιο, δηλαδή για τους όρους συγκρότησης της νοητικής μας δομής, ή πιο απλά αυτό το οποίο μπορούμε να προσλάβουμε, καλούμαστε να σκεφτούμε τους τρόπους αντίστασης και ανατροπής, τις δυνατότητες ανατροπής αυτού του θεμελίου με τους όρους που μας επιβάλλει το θεμέλιο αυτό, κι αυτό ακριβώς είναι, κατά την άποψή μου, το τεράστιο πρόβλημα. Και γι' αυτό, συχνά, σε τέτοιου είδους συζητήσεις, όλα μπορούν να ειπωθούν, αλλά χωρίς στην ουσία να λέγεται τίποτα. Κινδυνεύουμε.

Θα περιοριστώ, λοιπόν, στο πρόγραμμα το οποίο είχαμε και να υπερθεματίσω, και εγώ με τη σειρά μου, για τη χρησιμότητα του προγράμματος και συνεπώς δε μπορώ παρά να χαίρομαι ως διεύθυνση του Κ.Ε.Θ.Ι. Το πρόβλημα ήταν ότι ήταν τόσο πετυχημένο όπου με προβλημάτισε. Δηλαδή, άκουγα τους εκπαιδευτικούς χθες που έβρισκαν το πρόγραμμα αυτό εξαιρετικά αναγκαίο, εξαιρετικά πετυχημένο σε τέτοιο σημείο, επαναλαμβάνω, που με προβλημάτισε σοβαρά. Πετυχημένο και αναγκαίο λέμε, ενώ παράλληλα τις δύο μέρες αυτές διαπιστώνουμε τη διαιώνιση και την αναπαραγωγή των ανισοτήτων και το ρόλο του εκπαιδευτικού συστήματος σ' αυτήν, και υπάρ-

χει μια αντίφαση. Νομίζω, το καταλαβαίνουμε όλοι. Υπάρχει μια αντίφαση να το θεωρούμε αναγκαίο και να γνωρίζουμε ότι διαιωνίζεται. Για να μη μακροηγορήσω, που πιστεύω ότι θα έπρεπε να μακροηγορήσω, αλλά εν πάση περιπτώσει για να μη σας φάω το χρόνο, νομίζω ότι θα πρέπει να τονιστεί ότι η παραγωγή της γνώσης τρέχει γρηγορότερα από το ρυθμό της υιοθέτησης της, της απομείωσής της, και φαίνεται αυτό, επαναλαμβάνω, στο συναίσθημα θετικής αποδοχής από πλευράς των εκπαιδευτικών. Ερχόμαστε, επαναλαμβάνω, υπάρχει μια ταυτολογία αλλά θα ήθελα να στοχαστούμε, το θεωρούμε απολύτως αναγκαίο και χρήσιμο απάνω σ' ένα ζήτημα το οποίο εδώ και δεκαετίες είναι τουλάχιστον σε διάφορα κλιμάκια πάρα πολύ γνωστό. Εάν συνεχίσουμε τον προβληματισμό, θα οδηγηθούμε στο να σκεφτούμε σε κάτι απάνω στο οποίο εξ ορισμού είμαστε εδώ για να στοχαστούμε, δηλαδή στο ζήτημα της ευαισθητοποίησης. Η λέξη «ευαισθητοποίηση», ξέρετε, είναι μια από τις λέξεις που εισάγεται στο λεξιλόγιό μας και τη χρησιμοποιούμε μ' έναν τρόπο ανόητο, μη νοητό δηλαδή, έτσι; Ανόητο. Είναι λέξεις που ουσιαστικά νομίζουμε ότι καταλαβαίνουμε τι σημαίνουν, αλλά μας περιορίζουν από τη νοήσιμο χωρίς να έχουμε αποσαφηνίσει το νοητό που υποκρύπτει αυτή τη λέξη. Εξηγούμαι. Η ευαισθητοποίηση τι ακριβώς είναι; Είναι η παραγωγή ενός μηνύματος και η εξασφάλιση της αίτησής του. Η ευαισθητοποίηση, λοιπόν, ακολουθεί, κατά την άποψή μου, τους νόμους της πολιτισμικής διάχυσης. Το μήνυμα δε μπορεί να αφομοιωθεί, όποιο είναι αυτό, μ' έναν τρόπο διαρκή παρά μόνο αν υπάρχουν νοητικές δομές, διαθέσεις δηλαδή για να το πούμε και πιο απλά, ικανές να το υποστηρίξουν, να το αποδεχτούν και να το αποκωδικοποιήσουν. Για να γίνω πιο σαφής, είναι όπως είναι οι διαφημιστικές καμπάνιες, ξέρετε, με τα μουσεία, για να πάρω ένα γνωστό παράδειγμα της καταπληκτικής καμπάνιας για το Σεζάν-Θεοτοκόπουλος. Ήταν τόσο επιτυχημένη η ευαισθητοποίηση της καμπάνιας που όλοι πίστευαν στη συνέχεια ότι από εδώ και πέρα όλοι θα πηγαίνουν στα μουσεία, αλλά μετά από 2 μήνες, όταν σταμάτησε αυτή η καμπάνια, πήγαιναν στο μουσείο όσοι είχαν το μορφωτικό αυτό επίπεδο που αντιστοιχεί στο έργο. Άρα, λοιπόν, θα πρέπει στη συνέχεια της συνεργασίας μας να συμφωνήσουμε ότι στην δράση ευαισθητοποίησης θα πρέπει συμπληρωματικά να κολληθούν μορφές παρέμβασης ουσιαστικές στη δομή κατάρτισης των εκπαιδευτικών. Και μπορούμε να επανέλθουμε, αν έχουμε χρόνο. Κλείνω το ένα σκέλος μου. Αλλά, μέχρι να γίνει αυτό, πιστεύω ότι με υλικό τις πιστευτικές αντιδράσεις από πλευράς των εκπαιδευτικών θα πρέπει να συνεχίσουμε την εργασία μας αυτή στην προοπτική της μετατροπής αυτών των αντιδράσεων σε συγκεκριμένες παιδαγωγικές πραχτικές, και ένας από τους ad hoc τρόπους που μπορούμε να βρούμε είναι να στήσουμε ομάδες εργασίας οι

οποίες θα έχουν ως έργο την εκπόνηση συγκεκριμένων γενικών και γενικευμένων παιδαγωγικών πραχτικών στην προοπτική της ανατροπής στην πράξη όμως, δηλαδή στην τάξη, της κατανομής της σχολικής και κοινωνικής εργασίας ανά φύλο.

Κ. Ραβάνης: Μια ερώτηση που τέθηκε, τι είναι ακριβώς η εξ αποστάσεως εκπαίδευση και ποιοι ζητάνε να μπουν στα δίκτυα αυτής της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι μια απλή ιδέα με, κατά τη γνώμη μου, όλους τους κινδύνους που ανέφερα, όπου κανείς συμμετέχει σ' ένα δίκτυο ανθρώπων οι οποίοι συναποφασίζουν να μελετήσουν κάποια θέματα, ή να πάρουν κάποια γνώση ή κάποια πληροφορία από ένα κεντρικό καταναμητή, ας πούμε. Ο κεντρικός καταναμητής μπορεί να είναι κάποια βάση δεδομένων που τη χειρίζεται κάποιος, ή κάποιο στημένο εκπαιδευτικό δίκτυο με όση ευκολία ή δυσκολία τεχνική έχει αυτό. Μπορεί να γίνεται μέσα από το τηλέφωνο, μπορεί να γίνεται μέσα από το τηλέφωνο και από παγωμένη εικόνα, από φωτογραφίες, ή μπορεί να γίνεται μέσα από τον υπολογιστή και από μια κάμερα, απ' όπου ο υπολογιστής δείχνει και τους ανθρώπους που συμμετέχουν, και έτσι στην πραγματικότητα να στήνεται μια εικονική τάξη όπου οι άνθρωποι είναι σχεδόν μαζί, αν αυτό μπορεί να ειπωθεί, και ταυτοχρόνως σε όση απόσταση θέλουν. Αυτή είναι η ιδέα, η γενική αρχή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Κριτικές παρατηρήσεις νομίζω ότι ανέφερα στην εισήγηση.

Απευθύνονται στην ιστορία αυτή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και άνδρες και γυναίκες, και όσο υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, γιατί δεν υπάρχουν πολλά ακόμα στην Ευρώπη τουλάχιστον. Απευθύνονται κυρίως άνθρωποι οι οποίοι επενδύουν σε μελλοντική απασχόληση μέσα από την εξ αποστάσεως εκπαίδευση, γι' αυτό ένα επιχείρημα το οποίο χρησιμοποίησα ήταν ότι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση αναπτύσσεται μαζί με την τηλεργασία, και νομίζω ότι αυτό δεν είναι τυχαίο. Σας λέω ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, το ανοιχτό πανεπιστήμιο, το οποίο ιδρύθηκε πρόσφατα και στην Ελλάδα και λειτουργεί με έδρα την Πάτρα, προκήρυξε ένα πρόγραμμα κατάρτισης στελεχών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και ταυτοχρόνως δήλωσε ότι οι άνθρωποι που θα καταρτιστούν στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση θα αποτελέσουν και τα στελέχη του πανεπιστημίου, δηλαδή απ' αυτούς τους ανθρώπους θα προσλάβει το πανεπιστήμιο. Οι αιτήσεις ήταν χιλιάδες, απ' όλα τα επαγγέλματα, απ' όλους τους κοινωνικούς χώρους, άνθρωποι μ' όλα τα προσόντα, κι αυτό νομίζω ότι λέει πολλά.

Χ. Σολωμονίδου: Τώρα, εγώ θα ήθελα να κάνω διάφορες παρεμβάσεις, γιατί ακούστηκαν πολλά και διάφορα. Να τις κάνω; Εντάξει. Λοιπόν. Πολλά είναι τα διλήμματα και πολλά είναι τα προβλήματα. Είναι αλήθεια ότι πριν από κάποια χρόνια, πριν από 17-18 χρόνια σε μια τέτοια αίθουσα γινόταν, τότε ήμουν καθηγήτρια Μέσης Εκπαίδευσης εδώ στον Νομό Θεσσαλονίκης, η συνέλευση της μοναδικής Ε.Λ.Μ.Ε. Θεσσαλονίκης, της δυναμικής τότε Ε.Λ.Μ.Ε. Θεσσαλονίκης, και τότε, θυμάμαι, παίρναμε το μικρόφωνο και λέγαμε διάφορα πράγματα, παραπονιόμασταν γιατί οι άνδρες συνδικαλιστές της Ε.Λ.Μ.Ε. δε μας διευκόλυναν να κάνουμε έρευνες και να διαδώσουμε τα αποτελέσματα των ερευνών μας σε σχέση με διάφορα πράγματα, μεταξύ των οποίων και η ισότητα, η ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων. Εν πάση περιπτώσει, βλέπω σήμερα μια τελείως διαφορετική πραγματικότητα, τραπεζάκια, πολύ πολιτισμένο περιβάλλον, ήρεμο, και ... έρευνα, αρκεί να δούμε δίπλα μας την πραγματικότητα. Σύμφωνοι. Άλλο, όμως, είναι το στατιστικό στοιχείο, να δεις και να διαπιστώσεις και να δεις κι άλλες πλευρές και όψεις τις οποίες ενδεχομένως δεν υποψιαζόσουνα. Και φυσικά οι αλλαγές είναι μεγάλες και στον τομέα αυτό. Βεβαίως, τα προβλήματα παραμένουν, δεν έχει εξαλειφθεί ούτε ο αναχρονισμός από τα βιβλία, αναφέρθηκα στα βιβλία των φυσικών επιστημών του Δημοτικού σχολείου, είναι αναχρονιστικά πέρα για πέρα. Δεν απεικονίζουν γενικά την πραγματικότητα. Σε μια από τις λίγες εικόνες από γυναίκες που εμφανίζεται μέσα σ' αυτά τα βιβλία είναι οι γυναίκες σε παζάρι με τσεμπέρι. Δε βλέπεις γυναίκες τέτοιου είδους τώρα στις μεγάλες πόλεις εν πάση περιπτώσει. Λέω τώρα. Η πραγματικότητα, απλώς δεν απεικονίζεται η σύγχρονη πραγματικότητα, αν θέλετε, δεν απεικονίζεται όπως πρέπει να είναι στα βιβλία. Γιατί; Γιατί στους εξωτερικούς χώρους όπου παίζουν παιδιά και των δύο φύλων που τα βλέπουμε και σε παιδικές χαρές και γενικότερα, στα βιβλία δεν απεικονίζονται τα κορίτσια να παίζουν σε εξωτερικούς χώρους. Τα κορίτσια είναι μόνο μέσα σε εσωτερικούς χώρους. Θυμάμαι δε το βιβλίο το ωραίο της κ. Φρειδερίκου, «Η Τζένη Πίσω Από το Τζάμι», παράδειγμα φράσης όπου το «τζ» παίζει. Λοιπόν, εν πάση περιπτώσει, η πραγματικότητα δεν απεικονίζεται αυτή καθ' αυτή.

Παρ' όλ' αυτά, υπάρχουν διαφορές, υπάρχουν μάλιστα βελτιώσεις, υπάρχει κίνηση για βελτίωση αυτών των πραγμάτων. Δε μένουμε εκεί. Απαντάω λίγο στο δίλημμα που έθεσε ο συνάδελφος και η συναδέλφισσα από το ΤΕΛ, αν θυμάμαι, εδώ πέρα κάποιο ΤΕΛ, ότι τι θα γίνει, θα πρέπει να απεικονίσουμε την κοινωνία στα βιβλία πριν φανούν αυτές οι αλλαγές στην ίδια την κοινωνία, ή πρέπει να τα αφήσουμε έτσι; Λοιπόν. Η πρώτη πρόταση είναι

ότι εφόσων υπήρξαν, υπάρχουν αλλαγές στην κοινωνία, αυτές πρέπει να απεικονίζονται και δεύτερον, και ακόμα πιο σπουδαίο, γίνεται προτροπή ούτως ώστε να αλλάξουν λίγο τα παραδοσιακά πρότυπα και ας μου επιτρέψτε να πάω λίγο κόντρα σ' αυτήν τη φαλλοκρατική, όπως ανέφερε μια συνάδελφος, παράδοση ανδροκρατική, κτλ. Κακά τα ψέματα, η παράδοση είναι παράδοση, πάντα υπάρχει μέσα στο αίμα μας, παρ' όλ' αυτά, όμως, εφόσων είμαστε άτομα σκεπτόμενα και εφόσων έχουμε και μια πραγματικότητα μπροστά μας, μιλάω τώρα στους εκπαιδευτικούς, γιατί οι εκπαιδευτικοί πραγματικά έχουν τα παιδιά στα χέρια τους, είναι φτιαγμένα βέβαια, αλλά παρ' όλ' αυτά, μπορούν να κάνουν παρέμβαση και να τα ευαισθητοποιήσουν από τη μεριά τους. Δε μπορεί μόνο να ζητάμε από τα κορίτσια να καθαρίζουν όποτε τυχαίνει να υπάρχουν δουλειές μέσα στο σχολείο, στην τάξη, και διάφορες δραστηριότητες, και τα αγόρια να σηκώνουν και να κουβαλάνε βάρη. Πρέπει κάπως να αντιστρέψουμε τους ρόλους και αυτές είναι οι οδηγίες που δίνει και η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσα από τον οδηγό για δράση κτλ. σε θέματα ισότητας.

Λοιπόν, πρέπει να υπάρξει κάποια παρέμβαση και στα βιβλία πριν ενδεχομένως γίνουν όλες αυτές οι σαρωτικές αλλαγές στην κοινωνία. Είναι αλήθεια, δεν έχουν δει τα παιδιά ποτέ ηλεκτρολόγο γυναίκα, υδραυλικό γυναίκα, με κατσαβίδι γυναίκα σπάνια να δούνε. Είναι αλήθεια αυτό, αλλά πώς θα την δουν, πώς θα την δουν; Φοβούνται τα κορίτσια να πιάσουν το παραμικρό, φοβούνται τον υπολογιστή, δε θέλουν να τον δουν, κάνω μάθημα σε κορίτσια, κυρίως σε γυναικοκρατούμενο τμήμα, Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης και Νηπιαγωγών. Λοιπόν, κάπως πρέπει να αλλάξουν αυτά τα πράγματα.

Ένα άλλο θέμα, έτσι θα το θίξω τελείως επιφανειακά είναι το θέμα της γλώσσας. Στην ελληνική γλώσσα, δυστυχώς, ή ευτυχώς αν θέλετε, έχουμε τεράστιο πλούτο, έχουμε τα ουσιαστικά, τα επίθετα, τα άρθρα, τους προσδιορισμούς, όλους, οι οποίοι έχουν 3 γένη, αρσενικό, θηλυκό και ουδέτερο, και ουσιαστικά όταν αναφερόμαστε σε πρόσωπα, ενώ έχει εφευρεθεί υποτίθεται φαντάζομαι το ουδέτερο γένος για να διευκολύνει τα πράγματα. Χρησιμοποιούμε το αρσενικό γένος κι αυτό είναι το κυρίαρχο γένος και είναι βαρύ το κείμενο, και είναι βαρύς ο λόγος όταν θέλεις να εμπλουτίσεις αυτόν με αρσενικό και θηλυκό. Πρέπει κάτι να κάνουμε στη γλώσσα. Οι γλωσσολόγοι μας λένε ότι, ξέρετε, δε θα 'ναι λειτουργική η γλώσσα. Λες ο καθηγητής και η καθηγήτρια, ο δάσκαλος και η δασκάλα, ο μαθητής και η μαθήτρια. Το γράφουμε στα γραπτά μας και είναι βαριά και δε μας αρέσουν και

εμάς, αλλά τι να κάνουμε; Πώς να χρησιμοποιήσουμε το ουδέτερο γένος; Σε μια επόμενη συνάντηση ίσως θα πρέπει να αναφερθούμε λίγο περισσότερο σ' αυτά τα θέματα με τη γλώσσα γιατί είναι πραγματικά πρόβλημα, είναι πρόβλημα μεγάλο.

Κ. Ρηγοπούλου: Θέλω πρώτα να απαντήσω στην ερώτηση που μου έκανε η κυρία, έλεγα πραγματικά, δεν ξέρω, καταλαβαίνω ότι ήταν μάλλον κολακεία αυτό που είπατε για το κείμενό μου ότι ήταν ποιητικό, αλλά πρέπει να σας πω ότι πολύ συχνά αυτό εκλαμβάνεται και ως ακραία επίθεση. Σ' ένα χώρο πανεπιστημιακό στον οποίο κινούμαι και ζω, το να θέλεις να εκφράσεις τα πράγματα όπως εσύ τα πιστεύεις με βάση, βεβαίως, τεράστια έρευνα, γιατί πίσω απ' όλο αυτό το μικρό κειμενάκι υπάρχει μια ενασχόλησή μου με τον αρχαίο μύθο πάρα πολλών χρόνων, αλλά δε θέλω καθόλου να χρησιμοποιώ ένα λόγο κλισέ. Αυτό το πράγμα εκλαμβάνεται πολύ συχνά ως έλλειψη επιστημοσύνης. Κλείνω αυτή τη μικρή παρένθεση γιατί, ξέρετε, εγώ πιστεύω ότι υπάρχει και η έννοια του γυναικείου λόγου, όχι της γυναικείας γλώσσας, του γυναικείου λόγου, κι εγώ τον πιστεύω αυτόν τον λόγο. Πιστεύω ότι μέσα από δικά μας, δηλαδή, κανάλια και μέσα από τη διαφορετικότητά μας πρέπει να αναπτύξουμε αυτό που εμείς είμαστε και να αναπτύξουμε τους φόβους μας, τις επιθυμίες μας και τις προοπτικές που θα θέλαμε να έχουμε.

Στο συγκεκριμένο που είπατε, ναι, η ελπίδα μπορεί να είναι το πιο τρομερό και δίβουλο πράγμα αν δεχτούμε ότι η Πανδώρα είναι το πιθάρι της ή το κουτί της, δηλαδή είναι μια τεράστια κοιλιά η οποία εγκυμονεί ένα περιέργο ανθρωπάκι που κάποτε μπορεί να 'ρθει που μπορεί να 'ναι τεράστιος κίνδυνος για την ίδια, μπορεί να 'ναι επιθυμητό αυτό το ανθρωπάκι, μπορεί επίσης να μην είναι καθόλου επιθυμητό για τον άνδρα με τον οποίο έχει κάνει αυτό το παιδί, και επίσης η κοιλιά αυτή είναι η ίδια πέρα και απ' το αν εγκυμονεί ή όχι, είναι αν θέλετε η εικόνα της επιθυμίας του άνδρα για τη γυναίκα και της γυναίκας για τον άνδρα και του σεξ. Άρα, λοιπόν, είναι πάρα πολύ επίφοβο πράγμα αυτή η κοιλιά και αν, κατά τη γνώμη μου, και γι' αυτό χρησιμοποίησα το μύθο της Πανδώρας, εάν υπάρχει ένα τεράστιο πρόβλημα σχέσεων, κατά τη γνώμη μου, ανάμεσα στα δύο φύλα είναι γιατί υπάρχει ένας μεγάλος φόβος απέναντι στη γυναίκα, ακριβώς γι' αυτή της τη διάσταση, την διάσταση την ερωτική.

Φυσικά, δε λέω ότι η γυναίκα είναι ατρόμητη, γιατί θα σας πω ένα παράδειγμα, και θέλω σ' αυτό να απαντήσω και στον κύριο και την κυρία που

μίλησαν πριν, σ' ένα σεμινάριο στο Παρίσι, το οποίο ήταν, υποτίθεται, σούπερ φεμινιστικό και αυτό γινόταν τη δεκαετία του '80, μαζεώντουσαν μόνο γυναίκες και μιλούσαν μόνο γυναίκες και ήταν πολύ γυναικείο και ήταν και μια άλλη φίλη μου και μου 'λεγε πάμε και εμείς να ενωθούμε για να ενώσουμε τις δυνάμεις μας κτλ. Φυσικά, μόλις στο σεμινάριο παρουσιάστηκε ο πρώτος άνδρας, όλες αυτές οι γυναίκες χάσανε κάθε αλληλεγγύη μεταξύ τους και ριχτήκανε πάνω του, ερωτικά εννοώ, ως το σκοτεινό αντικείμενο του πόθου τους. Λοιπόν, αυτά να τα βλέπουμε, να τα ξέρουμε, να μη λέμε ότι δεν υπάρχουν.

Τώρα, θέλω εν κατακλείδι να πω κάτι σε σχέση με την παρέμβαση που έκανε ο κ. Παναγιωτόπουλος με την οποία συμφωνώ πάρα πολύ, πραγματικά είναι πάρα πολύ επικίνδυνο να σου λένε ότι έχεις πετύχει σε κάτι, γιατί λες ποιο είναι αυτό το κάτι, τι είναι αυτό, πάνω σε ποια βάση μιλάμε, συνεννοούμαστε, λέμε τα πράγματα με τον ίδιο τρόπο; Όχι, δε λέω να λέμε τα ίδια πράγματα, αλλά αν μπορούμε να έχουμε μια κοινή διαφωνία έστω. Και πάνω σ' αυτό το θέμα, το παράδειγμα που χρησιμοποιήσατε, που νομίζω ότι είναι πάρα πολύ χαρακτηριστικό της πινακοθήκης της Αθήνας, επειδή έτυχε να δουλέψω σε μια πολύ μεγάλη έρευνα με τρεις φοιτητές μου για το ποιο κοινό πήγε σ' αυτήν την έκθεση, και είχαμε ένα πολύ μεγάλο δείγμα φτιάξει, μετά κάναμε ένα σεμινάριο για την τέχνη για τους πολλούς και τέχνη για τους λίγους. Η βασική μου αντίρρηση πάνω στο θέμα της έκθεσης της πινακοθήκης, και έτσι όπως απ' τα συμπεράσματα που βγάλαμε κιόλας, πρέπει να σας πω για παράδειγμα ότι μας έλεγε πολύ γνωστό πνευματικό πρόσωπο που είχε πάει να την έκθεση, είχαμε κάνει την ερώτηση αν σας αρέσουν «Οι Δεσποινίδες της Αβινιόν», του Πικάσο ένα έργο, που δεν υπήρχε στην έκθεση και λέγανε όλοι, ανάμεσα σ' αυτούς και οι πάρα πολύ «διανοούμενοι» υποτίθεται, εξαιρετικό, θεσπέσιο. Ήταν τόσο πεπεισμένη ότι αυτή η έκθεση ήταν καλό που δε γινόταν τίποτα να τους το βγάλει από το μυαλό. Απ' την άλλη πλευρά, απ' αυτό το καλό περιμένεις πράγματα, περιμένεις ότι θα φύγεις από την πινακοθήκη, τι είπατε; «Από το Σεζάν στο Θεοτοκόπουλο», σ' αυτήν την έκθεση που αναφέρθηκε ο κ. Παναγιωτόπουλος, λοιπόν, εκεί πέρα υπήρχε, λοιπόν, κατά τη γνώμη μου, ένα συνονθύλευμα από πράγματα τα οποία οι άνθρωποι δε μπορούσαν να αφομοιώσουν και βγαίνανε το ίδιο φοβισμένοι μπροστά στην εικόνα όσο και είχαν μπει. Το θέμα είναι να ξεφοβηθεί ο άνθρωπος. Αυτό είναι για μένα το βασικό πρόβλημα και στις σχέσεις των δύο φύλων και στις σχέσεις του ενός φύλου μεταξύ του.

Θέλω να σας κάνω μόνο μια τελευταία, υποσημείωση σε σχέση με τις παρατηρήσεις σας. Το ένα ζήτημα είναι, που πρέπει κανείς να το λάβει υπ' όψη ότι με τις νέες τεχνολογίες, ένα πρόβλημα το οποίο τίθεται και το οποίο δεν το αντιμετωπίζουμε γιατί ακόμη είμαστε υπό την επήρεια ενός πρώτου ενθουσιασμού και εδώ πέρα να σημειώσω ότι δεν είναι τυχαίο ότι οι νέες τεχνολογίες, όπως και η βιομηχανική επανάσταση, έχουν άμεση εξάρτηση από μηχανισμούς εξουσίας, και μάλιστα τους πλέον συντηρητικούς και στενούς, όπως είναι οι μηχανισμοί οι στρατιωτικοί, έτσι ξεκίνησαν οι νέες τεχνολογίες, γιατί το ήθελε ο στρατός στην Η.Π.Α., αυτό μην το ξεχνάμε. Άρα, λοιπόν, μην πέφτουμε στην παγίδα των νέων τεχνολογιών σαν να 'μαστε τα καημένα καινούρια, ας πούμε, σ' αυτή τη ζωή και σ' αυτήν την πλάση. Και ένα δεύτερο, είναι μάλλον συνέχεια απ' αυτό, είναι ότι σ' αυτές τις νέες τεχνολογίες, αυτό που συνεχώς ξεχνιέται, και το 'χαμε πει σ' ένα συνέδριο στη Γερμανία το '88, γιατί έχουν γίνει πάρα πολλά συνέδρια πάνω σ' αυτό το θέμα, είναι ότι ο άνθρωπος χάνει το σώμα του. Ξέρετε τι σημαντικό που είναι αυτό; Ίσως εκεί πέρα οφείλεται και η άπωση που έχουν τα κοριτσάκια για τις νέες τεχνολογίες. Δεν πρέπει να τη βλέπουμε αρνητικά αυτήν την άπωση, κατά τη γνώμη μου. Η γυναίκα έχει μεγαλύτερη σχέση με το σώμα της, γιατί γεννάει και πονάει, και αυτό πρέπει να το θυμόμαστε, κι αυτό είναι μέσ' στη φύση της. Εντάξει, αν δε θέλουμε να 'μαστε έτσι, κάνουμε και μια εγχείρηση και γινόμαστε αλλιώς, δεν υπάρχει πρόβλημα, όλα ελεύθερα σ' αυτήν τη ζωή.

Και ένα άλλο, αυτό που τονίστηκε από μια κυρία, και που το θεωρώ πάρα πολύ σημαντικό είναι ότι με τις νέες τεχνολογίες όμως από την άλλη πλευρά, τελικά η εξειδίκευση η λεγόμενη τίθεται σε τρομερή αμφισβήτηση, απλούστατα δεν υπάρχει εξειδίκευση της λεγόμενης βιομηχανικής επανάστασης, αυτό τέλειωσε, και όχι τέλειωσε επειδή, είτε η κυρία νομίζω, γερνάνε οι άνθρωποι. Όχι, γιατί γερνάνε πολύ γρήγορα οι μηχανές. Έχουμε ένα καινούριο φαινόμενο μιας μηχανής που είναι περίεργη μηχανή, που γερνάει γρήγορα, που θέλει συνεχώς τροφοδότηση, συνεχώς μας παρασύρει και άρα, λοιπόν, οι άνθρωποι που είναι απολύτως εξειδικευμένοι σε λίγο θα είναι απολύτως άνεργοι. Αυτά, δε θέλω να πω τίποτ' άλλο.

Φ. Σιάνου: Ευχαριστούμε πολύ, κ. Ρηγοπούλου. Πριν δώσω το λόγο στην πρόεδρο του Κ.Ε.Θ.Ι., την κ. Καραλή-Δημητριάδη, θα 'θελα να πω κι εγώ δυο λόγια πάρα πολύ σύντομα μια κι έχω το μικρόφωνο και όπως είπε ο κ. Παναγιωτόπουλος, αυτό είναι μια εξουσία χωρίς να θεωρώ, προσθέτοντας τον προβληματισμό δηλαδή, ότι έχω καμία ειδικότητα, ή αποτελώ αυθεντία. Ορισμένες παρατηρήσεις. Νομίζω, συμφωνώντας με την κ. Σολωμονίδου, ότι

χρειάζεται πάρα πολύ μεγάλη προσοχή και μεγάλη εμβάθυνση στο θέμα του λόγου. Χρειάζεται ν' ασχοληθούμε με το θέμα του λόγου. Εγώ δε θεωρώ ότι ο λόγος δεν έχει καμία σημασία. Θεωρώ ότι ο λόγος έχει τεράστια σημασία, ο λόγος είναι μια πράξη και ο λόγος διαμορφώνει συνειδήσεις. Γι' αυτό θεωρώ ότι είναι πάρα πολύ σημαντικός, και η απεικόνιση των εικόνων στα Μ.Μ.Ε. και στα βιβλία έχει τεράστια σημασία στη διαμόρφωση των συνειδήσεων. Αυτό είναι το πρώτο. Τεράστια σημασία στη διαμόρφωση των συνειδήσεων.

Εμείς, δε νομίζω ότι ισχυριστήκαμε ποτέ ότι μπορεί να βγουν γυναίκες πρωθυπουργοί που θ' αλλάξουν την κατάσταση. Ισχυριστήκαμε, όμως, ότι αυτό είναι ένα δικαίωμα ανθρώπινο των γυναικών, ότι είναι ένα δημοκρατικό δικαίωμα, και δεν πρέπει απ' αυτόν τον πλούτο και τη συνδιαμόρφωση των αποφάσεων στον πλανήτη και την διαχείριση των προγραμμάτων να απουσιάζουν οι γυναίκες. Και, βεβαίως, η παγκόσμια κοινότητα τα 'χει λύσει αυτά τα ζητήματα, αλλά εμείς πολλές φορές θεωρούμε ότι τα 'χουμε όλα λυμένα μεταξύ μας, και το θέμα της παράδοσης. Έχουμε πει ότι η παράδοση είναι σεβαστή, και όλες οι παραδόσεις όλων των λαών είναι πολύτιμες, και όλες αυτές συμβάλλουν και συνεισφέρουν στην παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά. Το όριο στη σύγκρουση είναι όταν η παράδοση παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα, εκεί και το δικαίωμα των γυναικών στη συμμετοχή στην κοινωνική δραστηριότητα.

Μια δεύτερη παρατήρηση που θα 'θελα να κάνω είναι σε σχέση με τα επαγγέλματα, την πρόσβαση των γυναικών στα ανδρικά και τι εμπειρία έχουμε και την πρόσβαση των ανδρών στα γυναικεία και τι εμπειρία έχουμε. Δε μπορώ να σας καταθέσω γενικευμένη εμπειρία αυτή τη στιγμή. Εγώ έχω αρκετή αρνητική, την εμπειρία από τις γυναίκες που προσλήφθηκαν τη δεκαετία του '80 και στον Ο.Σ.Ε., που δεν ήταν τόσο ανεπτυγμένα τα μέσα παραγωγής και η τεχνολογία. Την εμπειρία των γυναικών ως οδηγούς στην Ε.Α.Σ., όπου μέσα από τα ανδρικά επαγγέλματα, ο στόχος των γυναικών, δε λέω ότι φταίνε οι γυναίκες, λέω ότι ποιο ήταν το αποτέλεσμα, ήταν να μπουν στις θέσεις αυτές για να περάσουν στη διοίκηση, σε διοικητικές θέσεις. Και στον Ο.Τ.Ε. μας συνέβη αυτό με αρκετές γυναίκες τεχνικούς. Αξιοποίησαν, δηλαδή, την ευκαιρία εκείνης της εποχής, που ήταν γυναίκες στα ανδρικά επαγγέλματα για να περάσουν σε διοικητικές θέσεις, και αυτό το λέω για να παίρνουμε υπ' όψη μας όλα τα στοιχεία και όλα τα δεδομένα. Βεβαίως, με πιλότους, κτλ., εμείς δεν έχουμε ως Ελλάδα εμπειρία. Έχουμε μια γυναίκα πιλότο από τη δεκαετία του '80 που έχει παλέψει σαν δέκα

άντρες για να την πάρει αυτή τη θέση, η Καραμανλή νομίζω είναι το επίθετό της. Υπάρχουν αρνητικά και υπάρχουν θετικά, και υπάρχει ένα θέμα νοοτροπίας που το ζούμε μέχρι σήμερα. Χθες, στη συγκέντρωση που ήμουν, μια επιστημόνισσα έλεγε ότι σε μια πτήση πρόσφατα ακούει από το πιλοτήριο «This is your captain» και ήταν γυναικεία φωνή, και της σηκώθηκε η τρίχα κάγκελο, και όταν λέει δε μπορούσε να προσγειωθεί λόγω της ομίχλης, έλεγε «Παναγία μου, δε μπορεί να προσγειωθεί γιατί είναι γυναίκα». Λοιπόν, μιλάμε για τις αντιφάσεις της εποχής που ζούμε. Προσγειώθηκε μια χαρά το αεροπλάνο, βέβαια, και δεν έπαθε τίποτα. Όσον αφορά τους άνδρες, υπάρχει μια διείσδυση των ανδρών στα λεγόμενα γυναικεία επαγγέλματα και να σας πω τι συνοδεύει τη διείσδυση αυτή. Πάρα πολύ λίγοι στον κλάδο των νηπιαγωγών, πολύ λίγοι σε άλλους κοινωνικούς χώρους φροντίδας κτλ., κατ' αρχήν είναι πολύ θετική εικόνα της παροχής φροντίδας από τους άντρες, σε παιδιά, σε ηλικιωμένους, δεν είναι όμως μόνο αυτό το θετικό. Το θετικό είναι ότι αναβαθμίζεται και ο κλάδος. Σας πληροφορώ και ιστολογικά. Αυτομάτως υπάρχει μια αναβάθμιση. Βέβαια, τα ποσοστά είναι πάρα πολύ μικρά. Αυτά τα λέω επιγραμματικά και με όλους τους κινδύνους του γρήγορου.

Νομίζω ότι αδικήθηκε μια τοποθέτηση περί της πρόσβασης στην πληροφόρηση στην κοινωνία των πληροφοριών. Δεν ακυρώνεται, ούτε, κατά την άποψη μου, ακυρώνονται οι άνθρωποι που δεν έχουν την πρόσβαση, δεν ακυρώνεται ούτε η αξία του βιβλίου, ούτε της μάθησης, αντίθετα, ας πούμε, πισχουμε όλοι από μια δικτατορία της πληροφορίας και της γνώσης, που συμφωνώ απολύτως ότι δεν προλαβαίνουμε ούτε να την εμπεδώσουμε, ούτε να την αφομοιώσουμε. Όμως, τα πράγματα μπορούν να διευκολυνθούν πάρα πολύ για τους ανθρώπους που έχουν πρόσβαση σ' αυτήν την πληροφόρηση και σ' αυτήν τη γνώση, και να γίνουν πάρα πολύ δύσκολα για τους ανθρώπους που δεν έχουν, και έχω τη δυνατότητα και την πρόσβαση σ' αυτή τη γνώση, και έχω πάρα πολλά παραδείγματα για το πώς ένας άνθρωπος με πρόσβαση, μια γυναίκα με πρόσβαση, σε πόσο χρόνο μπορεί να κάνει τη διδακτορική της διατριβή προς όφελος των γυναικών, και πόσο ένας άνθρωπος χωρίς μέσα και δυνατότητες πρόσβασης σ' αυτήν την πληροφόρηση μπορεί να κάνει χρόνια για να κάνει αυτήν τη δουλειά με τους παραδοσιακούς τρόπους, και με πολύ περισσότερο κόπο.

Ακούστηκε εδώ σήμερα η έννοια της ισότητας της κοινωνικής ανεξάρτησης από φύλο, φυλή, θρησκεία και τέτοιες διαφορές ιδεολογικές, κτλ. Αγαπητές φίλες και συναδέλφισσες, εγώ συμφωνώ απολύτως ότι αυτός πρέπει να είναι ο στόχος μας και πρέπει να είναι ένας μόνιμος στόχος πάλης. Η ισό-

τητα, ανεξάρτητα από φύλο, φυλή, ιδεολογία, θρησκεία, χρώμα, γλώσσα, κτλ. και, παίρνοντας υπ' όψη και τον ρατσισμό των ημερών με την εγκληματικότητα και λυπάμαι πολύ που δεν είναι ο Γιάννης Πανούσης εδώ, θα μπορούσε να μας πει, έχει σημαντικές συνεντεύξεις και αρθρογραφίες σήμερα ο Πανούσης περί του μύθου που αναπτύσσεται, ότι όλα τα κάνουν οι ξένοι, ας πούμε, σ' αυτήν τη χώρα, αυτός πρέπει να 'ναι ένας, όχι διακήρυξη, είναι σημαντική ως διακήρυξη ένας μόνιμος στόχος πάλης μας απ' όπου κι αν βρισκόμαστε, και όπου κι αν εργαζόμαστε. Θέλω όμως να υπογραμμίσω ότι υπάρχει μια διαφορά μεταξύ της κοινωνικής ισότητας ανεξάρτητα της αρχής αυτής από φύλο, φυλή, ιδεολογία, γλώσσα, χρώμα, κτλ. και της ισότητας των δύο φύλων. Είναι δύο διαφορετικά πράγματα που μπορεί να συναντιούνται και να αλληλοδιαπλέκονται. Δέχομαι και συμφωνώ απολύτως ότι οι γυναίκες δεν είναι μια ομογενοποιημένη κατηγορία. Οι γυναίκες διαπερνούν όλες τις τάξεις, έχουν διαφορετικά εισοδήματα, βρίσκονται σε διαφορετική οικονομική και κοινωνική θέση, με διαφορετικές δυνατότητες πρόσβασης και στη γνώση. Όμως, υπάρχει ένας ελάχιστος κοινός παρονομαστής που ενώνει τις γυναίκες ως κοινωνικό φύλο. Είναι αυτός ο ελάχιστος κοινός παρονομαστής που μας κάνει να συναντιόμαστε σ' αυτές τις εκπληκτικές διασκέψεις του Ο.Η.Ε. κάθε φορά για τις γυναίκες, όπου βλέπουμε γυναίκες όλων των χρωμάτων, όλων των γλωσσών, των διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων με όλες τις αντιθέσεις που έχουν μεταξύ τους, μα δεν έχουμε την ίδια αφετηρία όλες μεταξύ μας σαν κοινωνικές τάξεις, όμως μας ενώνει αυτός ο ελάχιστος κοινός παρονομαστής και γι' αυτό θεωρώ ότι έχουμε ένα χρέος ως φύλο να αγωνιστούμε και να εργαστούμε για να φτάσουμε σε μια κατάσταση ισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα.

Για τις νέες και τις παλιές ανισότητες, να πω δύο λόγια. Όταν χρησιμοποιώ την έννοια αυτή, παλιές ανισότητες, νέες ανισότητες, συνήθως, εγώ προσωπικά τις συνδέω με παλιές ανάγκες και με νέες ανάγκες, και δε σημαίνει όταν προκύπτει η νέα ανισότητα ότι έχει επιλυθεί ντε και καλά η παλιά ανισότητα, και αυτές οι ανισότητες, παλιές και νέες, παλιές και νέες ανάγκες, κατά την άποψή μου, υπάρχουν σ' όλα τα επίπεδα, δηλαδή και στο κοινωνικό, και στο οικονομικό και στο πολιτικό και της συμμετοχής των γυναικών στην κοινωνική δραστηριότητα. Θα έλεγα, ας πούμε για παράδειγμα για να με καταλάβετε μέσα στο λίγο χρόνο, ότι μια παλιά ανάγκη και ένας λόγος ανισότητας ήταν η απουσία κοινωνικών υποδομών και κοινωνικής πολιτικής, που θα δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις, λόγω παιδιών ας πούμε, για τη συμμετοχή των γυναικών και στην εργασία και στην κοινωνική δραστηριότητα. Δεν επιλύθηκε το πρόβλημα και αυτή η παλιά ανάγκη

δεν επιλύθηκε. Όμως συγχρόνως προστέθηκαν και νέες ανισότητες. Ποιες είναι αυτές οι νέες ανισότητες; Τώρα λέω έτσι βιαστικά. Έχει αυξηθεί πάρα πολύ το προσδόκιμο ζωής. Αυτό είναι πάρα πολύ καλό και ξέρετε ότι η Ελλάδα έχει το μεγαλύτερο όριο αύξησης του προσδόκιμου ζωής στον κόσμο. Αυτό δε δημιουργεί νέες ανάγκες; Η ευθύνη για την περιποίηση αυτών των ανθρώπων που αυξάνεται το προσδόκιμο ζωής τους όταν πέφτει στις πλάτες πάλι των γυναικών, μιας γυναίκας που εκτός από τα παιδιά έχει τώρα και τα εγκεφαλικά και τις καρδιοπάθειες και όλα αυτά να φροντίζει, δεν είναι μια νέα ανισότητα; Αυτή η νέα ανισότητα, λέω λοιπόν, ότι πρέπει να δημιουργήσει νέα αιτήματα, ότι δε χρειαζόμαστε απλά κοινωνικές υποδομές για την αντιμετώπιση και τη φροντίδα των προβλημάτων για τα παιδιά. Χρειαζόμαστε κοινωνικές υποδομές και υπηρεσίες που να απαντούν και στα σύγχρονα προβλήματα που έχουν, ας πούμε, ως παράδειγμα τα λέω αυτά, σχέση με τους ηλικιωμένους, τις οικογένειες, ή τον περίγυρο της οικογένειας, μια παλιά ανισότητα ήταν η ανισότητα στην αμοιβή. Εγώ θυμάμαι πριν από 15 χρόνια περιοδεύοντας σε χώρους δουλειάς γυναίκες παλεύαμε για ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας με φυλλάδιο στο χέρι, και αφήστε τι έχουμε ακούσει 20 χρόνια στους δρόμους ότι «αυτές είναι αλήτισσες», «αυτές είναι έτσι, αυτές είναι αλλιώς», γυναίκες να μου λένε, «τι λέτε, εγώ ίση αμοιβή με τον άντρα μου που είναι μέχρι εκεί πάνω»; Δηλαδή, στη συνείδηση της γυναίκας, η ίση αμοιβή είχε σχέση με τη μυϊκή δύναμη και με το μπόι και με τον όγκο. Σήμερα, έχουν αλλάξει τα πράγματα. Στη συνείδησή της, η γυναίκα δικαιούται ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας. Το κατακτήσαμε αυτό νομοθετικά. Τι έγινε στην πράξη; Δημιουργήθηκαν νέες ανισότητες και θα δείτε αν πάρετε τις στατιστικές της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας ότι υπάρχει ανισότητα στις αποδοχές τις ετήσιες και τις μηνιαίες μεταξύ ανδρών και γυναικών και πρέπει να την ψάξουμε αυτήν τη νέα ανισότητα, και έχουμε ξεκινήσει να την ψάχνουμε. Στο επίπεδο της πολιτικής, γιατί το θέμα των αμοιβών έχει να κάνει με την οικονομία, στο επίπεδο της πολιτικής εγώ βλέπω ότι όπου έχουμε πορεία αναβάθμισης ενός κέντρου εξουσίας, γίνεται πιο δύσκολη η πρόσβαση των γυναικών σ' αυτό το κέντρο εξουσίας. Πάρτε για παράδειγμα το συνδικαλιστικό κίνημα. Στο πρωτοβάθμιο επίπεδο, στο χώρο δουλειάς, στην επιχείρηση, έχουμε μεγαλύτερο ποσοστό. Δεν είναι καλό το ποσοστό, πολύ μικρό είναι, αλλά έχουμε μεγαλύτερο ποσοστό. Πηγαίνουμε σε επίπεδο ομοσπονδιών και εργατικών κέντρων, που είναι το δευτεροβάθμιο. Μεγαλύτερη εξουσία, φεύγουμε εντελώς. Τα μισά εργατικά κέντρα και οι ομοσπονδίες μέλη της Γ.Σ.Ε.Ε. στην Ελλάδα δεν έχουν καμία γυναίκα στη διοίκησή τους. Πάμε σε επίπεδο Γ.Σ.Ε.Ε. Όσο προχωρούμε σε μια αναβάθμιση του κέντρου

σε επίπεδο εξουσίας, οι γυναίκες δεν αποτελούν επιλογή, περιθωριοποιούνται οι γυναίκες, και σας λέω τώρα, πηγαίνοντας για τις εκλογές της τοπικής αυτοδιοίκησης, και με τον Καποδίστρια, που έχει περιορίσει τις θέσεις, και με τους πόρους, που λόγω του περιφερειακού, κτλ. και του 3^{ου} κοινοτικού πλαισίου στήριξης θα πάνε στους δήμους, ότι δε θα μπορέσει καμία γυναίκα να δώσει τη μάχη. Βλέπουμε αναβάθμιση του θεσμού, μια πορεία αναβάθμισης και βλέπουμε ότι αυτό που είναι θετικό, η αναβάθμιση του θεσμού σπρώχνει στο περιθώριο τις γυναίκες, και αυτή είναι μια φοβερή αντίφαση. Εάν πούμε ότι δεν αναβαθμίζεται τίποτα, ότι δε διευρύνονται οι συμμετοχικοί θεσμοί, θα 'χουμε πει ένα πράγμα. Εγώ δε νομίζω ότι συμβαίνει αυτό. Χρειάζεται να ψάξουμε πολύ βαθύτερα τα πράγματα.

Για τις ποσοτώσεις, θέλω να πω ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει τίποτα θεσμοθετημένο περί ποσοτώσεων. Αυτά που βλέπετε σε επίπεδο Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, όπως η υπόθεση Καλάνκε, όπως η υπόθεση Μάρσαλ, που εκδικάζονται, άπτονται θεσμοθετημένων κανόνων που λέει ότι όταν έχει δύο γυναίκες, δύο εργαζόμενους με τα ίδια τυπικά και ουσιαστικά προσόντα, λόγω λειψής συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων, στη Γερμανία υπάρχουν σε περιοχές τέτοια θεσμικά μέτρα, προτεραιότητα στην προαγωγή έχει η γυναίκα. Τέτοια πράγματα δεν υπάρχουν στην Ελλάδα. Το μόνο θετικό σε ότι αφορά τις ποσοτώσεις είναι η θεσμοθέτηση των ποσοτώσεων στα πολιτικά κόμματα, σήμερα, σε όλα τα πολιτικά κόμματα. Πόσο εφαρμόζεται αυτό στην πράξη είναι ένα άλλο ζήτημα, εγώ είμαι οπαδός των ποσοτώσεων, και θα 'μαι μέχρι να με πείσει κάποιος με συγκεκριμένα παραδείγματα περί του αντιθέτου. Οι ελάχιστες γυναίκες που έχουν λόγο στη δημόσια ζωή σήμερα, εάν δεν αποτελούν μακροχρόνια επένδυση πολιτικών κομμάτων για άλλους λόγους, είναι χάρη στις ποσοτώσεις που τους έδωσαν ένα βήμα, και εκεί αποδείχτηκε αν μπορούσαν να το κρατήσουν ή δε μπορούσαν να το κρατήσουν το βήμα αυτό.

Λέω, λοιπόν, ότι υπάρχει ένα αντρικό πρότυπο, υπάρχει ένα γυναικείο πρότυπο, μας είπε η κ. Ρηγοπούλου πιο μπροστά ότι υπάρχει και μια γυναικεία γλώσσα, και θα 'θελα και εγώ, θεωρώ ότι είναι πραγματικά ανατρεπτική η γλώσσα αυτή η γυναικεία, και αρκετά ενοχλητική, γιατί δείχνει μια άλλη δυνατότητα, μια εναλλακτική δυνατότητα στα πράγματα. Εγώ δε θεωρώ ότι ό,τι είναι γυναικείο είναι οπωσδήποτε καλό. Θεωρώ ότι το αντρικό πρότυπο είναι κάτι που δε μας πάει, και νομίζω ότι υπάρχουν πράγματα στα οποία και εμείς, ως κοινωνικό φύλο, πρέπει να κάνουμε ορισμένες διορθώ-

σεις εάν θέλουμε να παίξουμε σ' αυτό το πάρα πολύ σκληρό παιχνίδι που παίζεται στο δημόσιο χώρο.

Τελειώνοντας, δεν θα ήθελα, ούτε επιθυμώ, ούτε έχω καμία ανάγκη να υπερασπιστώ την κυβερνητική πολιτική και την πολιτική που εκπορεύεται από το Υπουργείο Παιδείας, γιατί άκουσα διάφορες τέτοιες παρατηρήσεις εδώ. Θα 'θελα όμως να μην είμαστε μηδενιστικοί σε θετικές προσπάθειες, έστω και αποσπασματικές επί μέρους που γίνονται. Να σας πω μία. Ας πούμε, το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης σε συνεργασία με γυναικείους φορείς, μάζεψε 500 αστυνομικούς με 150 χρόνια καθυστέρηση λέω εγώ, και περάσαμε 3 μέρες μέσα σ' ένα ξενοδοχείο στην Αθήνα με αστυνομικά στελέχη απ' όλη την Ελλάδα με τους οποίους εγώ τώρα έχω επαφή, και αισθάνομαι ιδιαίτερη χαρά, γιατί η σχέση μας την προηγούμενη δεκαπενταετία ήταν άλλη σχέση, ας πούμε, κυνηγητού, λοιπόν, και τώρα καθόμαστε και τους μιλάμε εμείς για το τι είναι βία, τι είναι βίαιη συμπεριφορά απέναντι στις γυναίκες και η συγκίνησή μας, σας πληροφορώ, απ' αυτήν την επαφή ήταν πάρα πολύ μεγάλη και σημαντική. Εγώ δε δικαιούμαι να τη μηδενίσω. Δε λέω ότι μ' ένα σεμινάριο που έγινε για την ευαισθητοποίηση των αστυνομικών οργάνων στα θέματα της βίας ώστε να μη χλευάζουν τη γυναίκα που πάει να παραπονεθεί, που είναι ένα άλμα για να φύγει από το σπίτι της, η λογική των γυναικών που τρώνε ξύλο από το πρωί μέχρι το βράδυ, και εγώ ειλικρινά σας λέω ότι πολύ θα ήθελα να παρηγορήσω όλους τους άνδρες για το πρότυπο μέσα στο οποίο έχουν μεγαλώσει και να κλάψω μαζί τους γιατί δε μπορούν να κλάψουν. Έχουν τη δυνατότητα, όμως, να χυλοφορτώνουν τις γυναίκες τους σε μια λογική, ας πούμε, που είναι αδιανόητη, και στην ελληνική πραγματικότητα, αυτή που τρώει ξύλο και ζει την κακοποίηση μέσα στο σπίτι της κλείνει τα παντζούρια για να μην ακούει η γειτονιά και γίνεται ρεζίλι. Δε λέω ότι θα επιλυθεί, λέω ότι είναι θετικό το ότι κάτσαμε μαζί και ότι αισθάνονται την ανάγκη 30 άνθρωποι σε διάφορες περιοχές από αστυνομικά τμήματα της χώρας να πάρουν ένα τηλέφωνο και να πουν «ρε παιδιά, αντιμετωπίζουμε αυτό το πρόβλημα, μας έχετε κάπως ευαισθητοποιήσει, τι να κάνουμε τώρα, δεν έχουμε μέσα, στήριξη, υποδομές για να πούμε σ' αυτήν τη γυναίκα, που πραγματικά κινδυνεύει, πού να πάει και τι να κάνει». Δε θα μηδενίσω, με την ίδια λογική, αυτήν την προσπάθεια που σας είπα από την αρχή ότι γίνεται με τεράστια καθυστέρηση. Θεωρώ ότι είναι θετική προσπάθεια και πιστεύω ότι η κριτική είναι καλοδεχούμενη, θα έχουν υπάρξει παραλείψεις, θα έχουν υπάρξει υστερήσεις, μπορεί η διοργάνωση ολόκληρου του προγράμματος, δεν ξέρω, να μη βοηθάει να 'μαστε 200 άτομα όλοι μαζί, ας πούμε, σ' έναν χώρο και να βοηθάνε οι ομάδες πιο καλά, νομίζω ότι όλ'

αυτά πρέπει να παίρνονται υπ' όψη για να βελτιώνεται η δουλειά και η παρουσία μας.

Όσον αφορά τώρα αυτήν την πυροσβεστήνα τη Φωφώ, που μου την έχει ανάψει πολύ από την ώρα που το άκουσα, η γραμμή μου θα ήταν στις Φωφώδες να ανάψουν μερικές φωτιές αυτήν την περίοδο τη νέα, αντί να τη σβήσουμε, να ανάψουμε όλες μαζί μερικές φωτιές. Σας ευχαριστώ όλους και όλες πάρα πολύ.

Α. Καραλή Δημητριάδη: Σαν συμπέρασμα, δύο λόγια για το κλείσιμο του Συνεδρίου μας:

Οι παρουσιάσεις των εκπαιδευτικών και της επιστημονικής ομάδας και ο προβληματισμός που αναπτύχθηκε από τις ομιλήτριες, τους ομιλητές και τις παρεμβάσεις και τοποθετήσεις σας, αποτελούν πολύτιμη εμπειρία για όλους μας.

Παράλληλα όμως αποδεικνύουν πόσο απαραίτητη είναι η ευαισθητοποίηση, η κινητοποίηση, και η δράση. Και τώρα είναι η ώρα της δράσης.

Αντί να σβήνουμε φωτιές, ας βάλουμε και μερικές, κι ας είμαστε λοιπόν κι ανατρεπτικές, ίσως αυτό βοηθήσει περισσότερο για να προχωρήσουμε με πιο γρήγορα βήματα για να γίνει επιτέλους η ισότητα πράξη. Σας ευχαριστώ πάρα πολύ που ήσασταν κοντά μας, σας εύχομαι καλό ταξίδι και ελπίζω να 'χουμε την ευκαιρία να ξαναβρεθούμε γρήγορα σε νέα προγράμματα. Να 'στε καλά.

Η κ. Φούλε μας πληροφορεί ότι ένα βιβλίο «Γυναίκα και Επιστήμη: Ιστορία για τη Θέση της Γυναίκας στις Επιστήμες». Μπορείτε να πάρετε αντίτυπα από την κ. Λίτσιου, που είναι υπεύθυνη της Ισότητας Ευκαιριών στο Υπουργείο Παιδείας για τα Ευρωπαϊκά Θέματα στη Μητροπόλεως. Και παρακαλώ, πάλι μη ξεχάσετε τα ερωτηματολόγια. Ευχαριστώ.

**Κ.Ε.Θ.Ι.
ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ**

ΚΕΝΤΡΙΚΟ

Μουσαίου 2, Πλάκα, 105 55 Αθήνα

Τηλ.: 33.11.685-7, Fax: 33.11.779 • E-mail: kethi@kethi.gr, Web site: www.kethi.gr

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Θεσσαλονίκη: Θράκης 11, 553 37 Τριανδρία • Τηλ.: 031-941530, Fax: 031-941580

Πάτρα: Ζαΐμη 69α, 264 41 • Τηλ.: 061-620059, Fax: 061-620803